

Co-funded by
the European Union

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ JEAN MONNET *„Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității”*

Acțiune din Proiectul Jean Monnet „Centru de Excelență”:
„Consolidarea sustenabilității democrației prin educație civică”,
101085234 — SDSCE

Coordonator — Ludmila ROȘCA

Chișinău-2023

Co-funded by
the European Union

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ JEAN MONNET

*„Parteneriatul Estic:
spre o comunitate a democrației și prosperității”*

Acțiune din Proiectul Jean Monnet „Centru de Excelență”:
„Consolidarea sustenabilității democrației prin educație civică”,
101085234 — SDSCE

Chișinău 2023

COMITETUL ORGANIZATORIC

Ludmila ROȘCA, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, Coordonatorul Proiectului Jean Monnet „Centrul de Excelență”: „Consolidarea sustenabilității democrației prin educație civică”;

Aurelia ȚEPORDEI, șefa departamentului formare și dezvoltare profesională, Institutul de Administrație Publică din cadrul Universității de Stat din Moldova;

Simion ROȘCA, doctor, conferențiar universitar, Academia MAI „Ștefan cel Mare”, Republica Moldova;

Veronica BUTNARU, formator, Institutul de Administrație Publică din cadrul Universității de Stat din Moldova;

Liudmila CUROȘ, cercetător științific stagiar, Universitatea de Stat din Moldova;

Dinu MANOLE, formator, Institutul de Administrație Publică din cadrul Universității de Stat din Moldova;

Valentina URSU, cercetător științific stagiar, Universitatea de Stat din Moldova.

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Iordan-Gheorghe BĂRBULESCU, doctor habilitat, profesor universitar, Președintele Asociației Române de Relații Internaționale și Studii Europene, România;

Ioan HORGA, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea din Oradea, România;

Anatoliy KRUGLAȘOV, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea Națională „Yuri Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina;

Serghei PALIHOVICI, doctor, conferențiar universitar, Directorul Institutul de Administrație Publică din cadrul Universității de Stat din Moldova;

Ludmila ROȘCA, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, Coordonatorul Proiectului Jean Monnet „Centrul de Excelență”: „Consolidarea sustenabilității democrației prin educație civică”;

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova;

Grigore VASILESCU, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Sergiu SPRÎNCEAN, doctor habilitat, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Republica Moldova;

PREFAȚĂ

Proiectul „Centrul de Excelență”: „Consolidarea sustenabilității democrației prin educație civică”, 101085234 — SDSCE, 2023-2025, este finanțat de Comisia Europeană, beneficiar – Universitatea de Stat din Moldova, Coordonator – Ludmila Roșca. Proiectul „Centru de Excelență” cuprinde 3 pachete de acțiuni:

Pachetul n.1 Organizarea Școlii de vară la Chișinău, la Colegiul „Alexei Mateevici” în august 2023; În iulie 2024, la Colegiul „Ferdinand I”, comuna Măneci, județului Prahova, România; beneficiari direcți: elevii claselor a 11 a liceelor din Chișinău și Colegiul „Ferdinand I”, cadre didactice din învățământul preuniversitar.

Pachetul n.2. Elaborarea și predarea a 2 cursuri universitare noi: Politicile UE și Politica Externă și de Securitate a UE, beneficiari direcți: funcționarii publici din Republica Moldova; Elaborarea și publicarea a 2 suporturi de curs. Organizarea Seminarilor funcționarilor publici: octombrie 2024, la Institutul de Administrare Publică din Republica Moldova; octombrie 2025, la Institutul de perfecționare al funcționarilor publici din regiunea Cernăuți, Ucraina.

Pachetul n.3 Organizarea a 3 Conferințe Internaționale Jean Monnet: **„Parteneriatul Estic: spre o comunitate europeană a democrației și prosperității”**, 31 martie 2023; „Mecanisme și modele de adoptare a deciziilor la nivel local”, martie, 2024; „Cooperarea instituțiilor statului în asigurarea unității naționale”, martie, 2025. Publicarea a 3 volume: Culegeri de articole științifice a Materialelor Conferințelor Internaționale Jean Monnet.

La Conferința: **„Parteneriatul Estic: spre o comunitate europeană a democrației și prosperității”**, s-au înscris 50 de cercetători: cadre didactice, doctoranzi, masteranzi, funcționari publici din 5 state: Republica Moldova, România, Ucraina, Italia, Israel. Autorii noștri au următoarele calificări: 6 doctori habilitați, profesori universitari; 13 doctori în științe, conferențieri universitari; 14 doctoranzi, 17 masteranzi. La Conferință au participat studenții de la Academia

„Ștefan cel Mare” a MAI, curator Simion Roșca și absolvenții Colegiului „Alexei Mateevici” din Chișinău, curator: Liudmila Curoș, Cristina Tulbu-Frunze, Valeria Garbatovschi, Alexandra Colța.

Cei prezenți au fost salutați de către: dna Claudia Melinte, Coordonatorul Oficiului Național Erasmus+ din Moldova și dl Serghei Palihovici, Directorul Institutului de Administrare Publică din Moldova. Obiectivele evenimentului științific au fost: descrierea mijloacelor sporirii eficienței actului de guvernare; consolidarea instituțiilor statului de drept; o cooperare susținută cu organizațiile societății civile; susținerea punerii în aplicare a reformei administrației publice; integrarea sistemelor UE și a programelor UE de cercetare și inovare.

Ludmila Roșca,
Coordonatorul proiectului

Panel 1. CONSOLIDAREA INSTITUȚIILOR STATULUI ȘI BUNA GUVERNARE

CZU 327(478):061.1EU

RELAȚIILE REPUBLICA MOLDOVA – UNIUNEA EUROPEANĂ ÎN CONTEXTUL RĂZBOIULUI DIN UCRAINA

Svetlana CEBOTARI*

Rezumat: Evenimentele din regiune, soldate cu agresiunea militară a Federației Ruse asupra Ucrainei la data de 24 februarie 2022 au accelerat dinamica relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. Actualmente, relațiile moldo-europene sunt condiționate de evenimentele din Ucraina, care au orientat vectorul politicii externe a Republicii Moldova versus UE. Înaintarea cererii de aderare la UE de către Republica Moldova și obținerea statutului de țară candidată la integrarea în UE și ne vorbește despre dorința statului de a se alinia proceselor din spațiul integraționist european.

Prezentul articol are drept obiectiv reliefa condițiilor în care Republica Moldova a obținut statutul de țară candidat la UE, cât și condițiile impuse de UE privind reziliența Republicii Moldova la standardele europene.

Cuvinte cheie: *Uniunea Europeană, Republica Moldova, statut, stat candidat, integrare europeană.*

RELATIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA– THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE

Summary: The events in the region, resulting in the military aggression of the Russian Federation on Ukraine on February 24, 2022, accelerated the dynamics of relations between the Republic of Moldova and the European Union. Currently, Moldovan-European relations are conditioned by the events in Ukraine, which oriented the foreign policy vector of the Republic of Moldova towards the EU. The submission of the EU accession application by the Republic of Moldova and obtaining the status of a candidate country for

* **Svetlana CEBOTARI**, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova, svetlana.cebotari11@gmail.com

EU integration speaks to the state's desire to align itself with the processes of the European integration space.

The objective of this article is to highlight the conditions under which the Republic of Moldova obtained the status of a candidate country for the EU, as well as the conditions imposed by the EU regarding the resilience of the Republic of Moldova to European standards.

Keywords: European Union, Republic of Moldova, status, candidate state, European integration.

Introducere

Agresiunea militară a Federației Ruse asupra Ucrainei la data de 24 februarie 2022 are un impact direct asupra relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană (UE). Deși Relațiile dintre Republica Moldova și UE au fost dinamice, „operațiunea specială” dusă de către Federația Rusă în Ucraina a condiționat accelerarea dialogului politic moldo-european. Astăzi, optica relațiilor moldo-europene este condiționată în special de evenimentele din Ucraina, care au orientat vectorul politicii externe a Republicii Moldova versus UE și denotă dorința statului de a se alinia proceselor integraționiste din spațiul european.

De asemenea, în ultimul timp asistăm la accelerarea viziunii politicii externe a statelor Trioului Asociat al Parteneriatului Estic versus UE, accelerare influențată, evident, de agresiunea militară a Federației Ruse în Ucraina. Orice război, în special de această intensitate, la care asistăm în Ucraina, este de regulă un element de schimbare politică, economică, care condiționează schimbări și pe dimensiunea securității. Prin urmare, războiul din Ucraina este un element de schimbare pentru întreaga relație a statelor Parteneriatului Estic cu Uniunea Europeană. În acest context, ar trebui să recunoaștem că strategia adoptată de țările Parteneriatului Estic precum și de către Uniunea Europeană în general, în contextul războiului, a schimbat abordarea politicii externe a Ucrainei, inclusiv cea a Republicii Moldova.

Relațiile moldo-europene în contextul războiului din Ucraina

Pentru o mai bună comprehensiune a relațiilor moldo-europene, influențate de războiul din Ucraina, apare necesitatea de a scoate în relief principalele evenimente prezente în dialogul Republica Moldova-UE. Desigur, ținând cont de magnitudinea subiectului, nu pretin-

dem să acoperim multitudinea aspectelor implicate, dar vom puncta cele mai importante momente.

Astfel, la data de 28 februarie, Ucraina a solicitat aderarea la UE, iar a doua zi, pe 1 martie 2022, europarlamentarii au aprobat cu o majoritate de 637 de voturi rezoluția care oferă Ucrainei o perspectivă europeană. Pentru Republica Moldova și Georgia, care împreună cu Ucraina fac parte din Trio –ul Asociat a grupului de țări din Parteneriatul Estic, această moment servește drept perspectiva europeană și obiectivul de a deveni membre cu drepturi depline ale UE. În circumstanțele războiului din Ucraina, la două zile distanță de Ucraina, Georgia și Republica Moldova, au depus cereri de aderare la Uniune. Pentru aceste țări, statutul de țară candidată servește drept scut politic de protecție față de Rusia, care nu a agreeat niciodată apropierea statelor Trio-ului Asociat al Parteneriatului Estic de UE [1].

Pasul care a apropiat Republica Moldova de UE a fost semnarea la data de 3 martie de către Președinta Maia Sandu a cererii privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. De asemenea, cererea a mai fost semnată de către președintele Parlamentului Igor Grosu și de către prim-ministra Natalia Gavrilița, fiind transmisă președintelui francez Emmanuel Macron, lider al țării care deține președinția rotativă a Uniunii Europene [17].

În acest context, este de menționat discursul Șefei statului conform căruia „cetățenii Republicii Moldova demonstrează lumii că sunt un popor matur” și că nu permit „tiraniei să se instaleze în țară, că vom trăi după reguli atunci când am apărut democrația la alegeri”. În condițiile războiului din Ucraina, când tunurile sunt auzite a frontiera Republicii Moldova, cetățenii rămân maturi și oferă ajutor refugiaților din țara vecină. De asemenea, ne păstrăm neutralitatea, dar rămânem solidari, calmi, generoși și responsabili. Unele decizii au nevoie de timp de cumpănire. Maturizarea ne-a luat 30 de ani, răstimp în care au fost comise eșecuri și erorii. Actualmente, în condițiile războiului din Ucraina, conform declarației președintei Sandu, suntem pregătiți de a ne asuma responsabilitatea pentru viitorul țării. Vrem să trăim pașnic, în democrație ca parte a lumii libere”. Conform declarației președintei Sandu „, unele decizii au nevoie de timp, altele trebuie luate prompt și

hotărât, folosind oportunitățile oferite de peisajul schimbător al lumii. Trebuie să acționăm imediat atunci când ne-o cer circumstanțele și vedem clar oportunitatea de a putea asigura generațiilor viitoare un trai mai sigur, mai bun. Realizarea acestui obiectiv este datoria noastră față de cetățeni”. „Republica Moldova trebuie să aibă un parcurs european clar. Suntem pregătiți să facem totul pentru realizarea acestui obiectiv național fundamental. Cetățenii au ales această opțiune. Știm care sunt pașii pe care trebuie să-i urmăm și suntem pregătiți de lucru. Pas cu pas, hotărât, vom parcurge toate etapele, pentru a construi viitorul prosper și pașnic al Republicii Moldova”, a menționat Maia Sandu [8].

Conform declarațiilor făcute de ministrul de Externe, Nicu Popescu, „această procedură este una istorică și un pas de importanță majoră pentru țara și societatea noastră, este un pas în direcția păcii. Uniunea Europeană este o instituție, o familie de țări care au știut să asigure pacea pe continentul european. Pentru Republica Moldova aderarea la Uniunea Europeană este o manieră de a asigura pacea, stabilitatea și libertatea țării noastre” [17].

Astfel, data 3 martie 2022 pentru Republica Moldova este una istorică, este data când a fost depusă oficial cererea de aderare la Uniunea Europeană. Acest pas marchează o schimbare semnificativă în relațiile dintre Republica Moldova și UE, întrucât și Republica Moldova a demarat în mod oficial procesul de aderare la UE. Această evoluție a relațiilor va avea un efect semnificativ asupra cerințelor UE pentru Republica Moldova și asupra abordării Republicii Moldova față de Uniunea Europeană. Chiar dacă Acordul de Asociere existent între Republica Moldova și UE este foarte exigent, cererea de aderare a Republicii Moldova va ridica cerințele la un nivel superior. Cererea a fost depusă în temeiul articolului 49 din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE), care prevede că „*orice stat european care respectă valorile menționate la articolul 2 și care se angajează să le promoveze poate solicita să devină membru al Uniunii*”. De asemenea, Acordul de Parteneriat și Cooperare între Comunitățile Europene și statele lor membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte, și care recunosc aspirațiile europene și alegerea europeană a Republicii Moldova;

Având în vedere valorile comune și legăturile strânse dintre părți, stabilite în trecut prin Acordul de Parteneriat și Cooperare între Co-

munitățile Europene și statele lor membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte, și care se dezvoltă în cadrul politicii europene de vecinătate și al Parteneriatului Estic, și recunoscând dorința comună a părților de a-și dezvolta, a-și consolida și a-și extinde în continuare relațiile. De asemenea, conform prevederelor Acordului, valorile comune pe care se întemeiază UE, și anume democrația, respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și statul de drept, constituie, de asemenea, însăși esența asocierii politice și a integrării economice prevăzute în prezentul acord. Acordul va lăsa cale liberă viitoarelor evoluții progresive în relațiile UE-Republica Moldova. Recunoscând că Republica Moldova, ca o țară europeană, are o istorie comună și împărtășește valori comune cu statele membre și se angajează să pună în aplicare și să promoveze aceste valori, care reprezintă o sursă de inspirație pentru alegerea europeană a țării. De asemenea, recunoscând importanța Planului de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere UE – Moldova se contribuie la integrarea economică treptată și la aprofundarea asocierii politice. Angajându-se să consolideze respectarea libertăților fundamentale, a drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților, principiile democratice, statul de drept, precum și buna guvernare, în numele cetățenilor Republicii Moldova sunt depuse eforturi pentru dezvoltarea unei țări democratice și europene, integre și libere [ibidem].

Apelând la prevederile articolul 2 al Tratatului de Aderare la Uniunea Europeană (TUE), putem menționa că valorile pe care se axează UE sunt: *„respectarea demnității umane, a libertății, a democrației, a egalității, a statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților. Aceste valori sunt comune statelor membre într-o societate în care prevalează pluralismul, nediscriminarea, toleranța, justiția, solidaritatea și egalitatea între femei și bărbați”*. Orice potențial viitor stat membru al UE va fi evaluat în funcție de aceste valori. Capacitatea țării de a-și demonstra disponibilitatea de a acționa în conformitate cu aceste valori va fi esențială pentru aderarea la UE. Întrucât, în esența sa, UE este cel mai mare proiect european de pace din toate timpurile, împărtășirea și promovarea acestor valori comune devine deosebit de importantă în lumina războiului din Ucraina și a altor amenințări la adresa păcii europene [4].

Un moment nu mai puțin important în fortificarea relațiilor moldo-europene în contextul războiului din Ucraina a fost înaintarea chestionarului Comisiei Europene cu privire la cererea de aderare la UE Republicii Moldova [15]. După primirea cererii Moldovei, Consiliul a invitat Comisia Europeană să prezinte avizul său privind cererea Moldovei, ca prim pas al UE în procesul de aderare. Pentru a putea redacta un astfel de Aviz, Comisia a prezentat un Chestionar detaliat Republicii Moldova. Pe baza răspunsurilor la Chestionar, care au fost elaborate și transmise de către Republica Moldova, Comisia a emis avizul său cu următoarele recomandări:

1. De a recomanda acordarea statutului de țară Candidată pentru Moldova și posibilitatea Moldovei de a începe negocierile de aderare sau –
2. De a recomanda acordarea statutului de Candidat, dar numai după îndeplinirea unor condiții specifice de către Moldova.

Statele Membre ale UE au luat decizia cu privire la cererea de aderare a Republicii Moldova la UE, hotărând în unanimitate, pe baza Avizului Comisiei. Odată ce Republica Moldova a primit statutul de țară Candidată, a fost stabilită data deschiderii negocierilor de aderare la UE (cel mai probabil după ce Republica Moldova va îndeplini condiții suplimentare). Negocierile de aderare vor fi purtate până când țara va îndeplini toate cerințele de aderare la UE, în special cerințele privind criteriile politice, deoarece valorile fundamentale ale UE, astfel cum sunt definite la articolul 2 din TUE, sunt evaluate în cadrul criteriilor politice. Odată ce se convine asupra condițiilor de aderare a Republicii Moldova, Tratatul de Aderare este negociat, aprobat și semnat de Moldova și de toate Statele Membre ale UE și este stabilită data aderării. De asemenea, în scopul legitimizării acestui pas, Republica Moldova va organiza un referendum în care cetățenii săi se vor pronunța în privința aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. De asemenea, Tratatul de Aderare trebuie să fie aprobat de Parlamentul European și ratificat de Republica Moldova, precum și de parlamentul național al fiecărui Stat Membru al UE înainte de intrarea sa în vigoare.

Chestionarul Comisiei este primul pas crucial în procesul de aderare la UE, care va demonstra disponibilitatea Republicii Moldova de a reacționa prin răspunsuri prompte și precise. Chestionarul, conform

poziției oficialilor europeni, trebuie să fie perceput ca o imagine a Republicii Moldova la momentul specific al trimiterii răspunsului, nici mai mult, nici mai puțin. Ultimele Chestionare elaborate pentru țările din Balcanii de Vest conțineau 2500-3000 de întrebări fiecare. Acestea au reprezentat un instantaneu a modului în care funcționa fiecare țară și cât de aproape era fiecare țară de îndeplinirea cerințelor de aderare la UE în momentul în care au trimis răspunsurile la Chestionar. Pentru Republica Moldova, numărul de întrebări e mai mare, pentru a se potrivi circumstanțelor specifice țării. Întrebările sunt multistratificate și au necesitat implicarea întregii administrații de stat și numeroase consultări între diverse instituții de stat. Ulterior, vor fi trimise întrebări suplimentare de monitorizare pentru a clarifica răspunsurile Republicii Moldova. Răspunsurile au oferit Comisiei Europene o imagine clară a pregătirii Moldovei de a purta negocierile de aderare și a capacităților administrației Moldovei. Incapacitatea de a răspunde la o întrebare sau timpul prea îndelungat de transmitere a răspunsurilor la chestionar va fi, de asemenea, un indiciu al lipsei de capacități a Republicii Moldova. De asemenea, Chestionarul a fost structurat astfel încât să respecte formatul negocierilor de aderare, care sunt organizate astfel încât să includă criteriile de aderare de la Copenhaga din 1993:

1) criterii politice: stabilitatea instituțiilor care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului și respectarea și protecția minorităților;

2) criterii economice: o economie de piață funcțională și capacitatea de a face față concurenței și forțelor pieței; și

3) capacitatea de a-și asuma obligațiile care rezultă din calitatea de membru al UE, inclusiv capacitatea administrativă și instituțională de a pune în aplicare în mod eficient întregul *acquis* al UE (organizat în peste 30 de capitole de negociere).

Astfel, la data de 11 aprilie, 2022, la Luxemburg, Comisarul pentru vecinătate și extindere Olivér Várhelyi i-a înmânat viceprim-ministrului, ministrului afacerilor externe și integrării europene Nicu Popescu chestionarul Comisiei Europene cu privire la cererea de aderare la UE a Republicii Moldova. Răspunsurile care vor fi oferite întrebărilor din acest chestionar vor reprezenta radiografia situației de moment din țara noastră, arătând nivelul de pregătire pentru aderarea la Uniunea

Europeană și, în același timp, vor evidenția domeniile unde sunt necesare eforturi suplimentare. „Țara noastră își accelerează parcursul european. Am reiterat că suntem parte a Europei nu doar geografic, dar și prin identitatea pe care o purtăm, valorile pe care le împărtășim, prin limba română, limba oficială a UE pe care o vorbim și prin istoria comună pe care o avem.” – a spus vicepremierul Nicu Popescu.

Conform poziției șefului diplomației Republicii Moldova, din momentul recepționării chestionarului urmează o perioadă de muncă intensă, menționând că instituțiile statului sunt pregătite pentru a furniza informațiile necesare în cel mai scurt timp. Totodată, oficialul moldovean a comunicat despre implicarea în procesul de completare a chestionarului nu doar a autorităților, ci și a societății civile având în vedere faptul că aderarea la Uniunea Europeană reprezintă un proiect de țară care vizează viitorul fiecărui cetățean. „Odată în plus dorim să demonstrăm că suntem o țară în care democrația funcționează, reformele sunt posibile, procesele de transformare dau rezultate iar viitorul nostru european este ireversibil.” – a adăugat ministrul Nicu Popescu [10].

Întrebările primite au fost împărțite între instituțiile din cadrul grupurilor de lucru nou-înființate (care vor fi transformate ulterior în grupuri de negociere), astfel încât toate organismele/actorii competenți să își poată aduce contribuția la fiecare întrebare în parte. Răspunsul la o singură întrebare a necesitat activitatea mai multor instituții care, de comun acord, au oferit un răspuns comun și unitar la întrebarea respectivă. Toate răspunsurile din cadrul unui capitol ar trebui să fie sincronizate și ar trebui definit un răspuns comun pentru întregul capitol. Toate capitolele ar trebui să fie sincronizate de către instituția care conduce întregul proces. Răspunsurile finale ar trebui să fie adoptate de către Guvern și apoi trimise Comisiei Europene de la Bruxelles. Răspunsurile la toate întrebările pot însuma aproximativ 8.000-10.000 de pagini.

De asemenea, toate răspunsurile (care vor fi pregătite mai întâi în limba română) trebuie să fie traduse apoi de către Republica Moldova în limba engleză de înaltă calitate. În cazul în care traducerea nu va fi făcută în mod corespunzător, calitatea răspunsurilor Republicii Moldova va avea de suferit și/sau va fi inexactă. În plus, toată legislația Republicii Moldova (în primul rând legile și unele regulamente)

care stau la baza răspunsurilor trebuie, de asemenea, să fie tradusă în limba engleză și atașată la răspunsuri. Prin urmare, Guvernul Republicii Moldova ar trebui să înființeze un serviciu/unitate de traducere care să coordoneze și să asigure traducerea de calitate a răspunsurilor la chestionar și a legislației relevante și, ulterior, pentru toate documentele legate de negocierile de aderare. Cererea de aderare la UE și Chestionarul care rezultă din aceasta nu reprezintă o provocare pentru Republica Moldova, deoarece aceasta a reprezentat începutul unui nivel complet diferit și mai larg de relații cu Uniunea Europeană. Acest pas este necunoscut și nou. Cu toate acestea, experiențele anterioare ale multor țări (inclusiv ale tuturor noilor state membre ale UE din Europa Centrală și de Est, precum și ale majorității țărilor din Balcanii de Vest) care au răspuns la chestionar reprezintă o sursă pentru multe lecții învățate.

Din 2014, Republica Moldova implementează Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană. Dacă va exista sprijinul politic necesar (care să recunoască faptul că răspunsul la viitorul Chestionar este o prioritate strategică pentru Republica Moldova) și dacă toate pregătirile administrative necesare vor fi efectuate în lunile următoare (inclusiv înființarea grupurilor de lucru și organizarea procesului de traducere), atunci nu există motive să ne îndoim că Republica Moldova poate îndeplini această etapă cu la fel de mult succes ca multe dintre țările anterioare. Proiectul de asistență tehnică finanțat de UE „Sprijin pentru dialogul politic structurat, coordonarea implementării Acordului de asociere (AA) și îmbunătățirea procesului de aproximare legală în Republica Moldova” oferă sprijinul necesar, pe baza experienței acumulate în urma răspunsurilor la ultimul Chestionar, precum și pe baza reorganizării interne din diferite țări din Balcanii de Vest [4]. Un pas nu mai puțin important în relațiile moldo-europene a fost vizita de lucru din perioada 17-18 mai, a șefei statului la Bruxelles și Paris, în cadrul căreia Maia Sandu a avut întrevederi cu președintele Franței, prim-ministrul Regatului Belgiei și cu președinta Legislativului UE [2].

Discursul Maiei Sandu, președinta Republicii Moldova, ținut la data de 18 mai, în cadrul Parlamentului European de la Bruxelles, reprezintă dezideratul și aspirațiile europene a Republicii Moldova: „Am condamnat războiul Rusiei împotriva Ucrainei. Noi sprijinim suvera-

nitatea și integritatea teritorială a Ucrainei, așa cum am făcut-o întotdeauna. Crimeea e Ucraina, Donbas e Ucraina, Kievul e Ucraina". De asemenea, Maia Sandu nu a lăsat niciun dubiu asupra unei cereri esențiale de care depinde mișcarea țării sale spre lumea liberă: „Moldova este, conform Constituției, un stat neutru – prevedere ce este susținută de majoritatea cetățenilor. Cu toate acestea, pentru a fi cu adevărat neutri, solicităm retragerea trupelor ruse de pe teritoriul nostru, deoarece prezența lor în regiunea transnistreană încalcă fundamental neutralitatea și independența noastră.” Trupele ruse din enclava separatistă, existența acestui conflict „aprins” și „înghețat” tot de ruși, după principiul mafiot: eu îți creez problema, ca să vii la mine să ți-o aplanez și să-mi dai ceva în schimb, dacă nu vrei să ți-o amplific mai tare (vezi și simulacrele de acorduri „Minsk 1” și „Minsk 2”, în jurul Donbas-ului) – acest conflict a fost și a rămas piatra de moară care a scufundat până acum aspirațiile românești și proeuropene ale Basarabiei.

De asemenea, Maia Sandu a mai vorbit și despre criza economică, despre inflația care a atins o cifră-record 27% din cauza pandemiei și a războiului, a solicitat democrațiilor vestice să ajute Moldova să-și întoarcă banii furăți de oligarhii fugiți în Occident și, de asemenea, să-i dea pe răufăcători pe mâna procurorilor. Este unul din angajamentele electorale de bază ale actualei puteri: recuperarea miliardelor furate ar ușura povara scumpirilor pentru moldoveni. La Bruxelles, Maia Sandu a discutat cu președintele Consiliului European, Charles Michel, și despre agenda de integrare europeană a Moldovei. În discursul din Parlamentul European, președintele moldovean a insistat asupra oferirii statutului de țară candidat pentru Moldova - un semnal de încurajare și de sprijin pentru programul de reformare a țării după model european. Moldovenii au nevoie de această perspectivă clară de aderare, pentru a se coagula în jurul acestui scop. Fără o idee națională palpabilă care să-i unească, vor oscila la infinit, din punct de vedere electoral, între Vest și Est

Statutul de țară candidat ar mobiliza și autoritățile să identifice soluții reale la două probleme mari pe care le are Moldova în perspectiva aderării: problema transnistreană și curățenia în domeniul justiției. „Finalizarea integrării se va putea face doar în momentul în care problema transnistreană va fi soluționată, dar aceasta nu trebuie să ne împiedice

să lucrăm la celelalte dosare”, susține europarlamentarul Siegfried Mureșan. Iar Chișinăul își leagă speranțele în ceea ce privește soluționarea diferendului transnistrean de o eventuală victorie a Ucrainei în războiul declanșat de Rusia împotriva sa – o victorie ce ar schimba radical optica regimului separatist pro-rus din stânga Nistrului.

De asemenea, conform declarațiilor președintei Sandu în ajunul vizitei la Bruxelles, Chișinăul nu se așteaptă să fie menajat în procesul de eurointegrare și este gata să-și asume toată responsabilitatea acestui parcurs, Potrivit preșdintei Republicii Moldova, între Republica Moldova și Ucraina nu există o competiție în procesul de obținere a statutului de candidat la aderare, iar Kievul merită să fie privilegiat în acest sens. „Noi credem în meritocrație și fiecare țară va fi evaluată după merite. Și pentru Ucraina este mai bine ca Moldova să fie parte a UE, dar și pentru noi este mai bine ca Ucraina să adere”, a explicat președintele Maia Sandu [14].

În contextul obținerii de către Republica Moldova a statutului de candidat la aderarea la UE, premierul României, Nicolae Ciucă a avut la data de 31 mai o discuție cu președinta Comisiei Europene, Ursula von der Leyen și cu președinta Parlamentului European, Roberta Metsola. În cadrul acestei discuții s-a subliniat importanța emiterii de către Comisia Europeană a unei opinii pozitive la cererea de aderare la UE a Republicii Moldova. Oficialul român a cerut executivului de la Bruxelles să recunoască perspectiva de integrare europeană a Chișinăului și să recomande statutul de candidat la aderare la Uniunea Europeană. Un alt subiect de discuție a vizat importanța susținerii active, de către Uniunea Europeană, a parcursului european al Republicii Moldova, precum și a reformelor inițiate de președinta Republicii Moldova, Maia Sandu” [3].

Pe fundalul războiului din Ucraina, Chișinăul a fost vizitat de mai mulți oficiali europeni, inclusiv înaltul reprezentant al UE pentru afaceri externe Josep Borrell și comisarul european pentru extindere Oliver Varhelyi. Vizita este importantă în contextul în care președintele Ucrainei, Volodimir Zelenski, a cerut ca țara sa să fie primită în Uniunea Europeană printr-o procedură de urgență, semnând o cerere oficială privind aderarea Ucrainei la UE.

Data de 19 mai, 2022 pentru Republica Moldova este una impor-

tantă. Este data când Parlamentul European a adoptat raportul anual privind implementarea Acordului de Asociere UE-Republica Moldova, cu 512 voturi „pentru”, 43 de voturi „împotrivă” și 39 de abțineri. Raportul include un apel la Uniunea Europeană să furnizeze mai mult sprijin strategic Moldovei după depunerea cererii de aderare la blocul comunitar. În contextul unui mediu de securitate care se înrăutățește, textul recunoaște că războiul din Ucraina a afectat în mod disproporționat Republica Moldova. Economia acesteia a fost afectată de pierderea unor oportunități de import și de export și de creșterea rapidă a prețurilor energiei, iar Republica Moldova a primit și cel mai mare număr de refugiați ucraineni raportat la populație decât orice altă țară, punând presiune pe serviciile publice.

Motivată de invazia Rusiei în Ucraina, cererea oficială a Republicii Moldova de aderare la UE de pe 3 martie a fost salută de eurodeputați, întrucât confirmă drumul european al țării. Ei fac apel la instituțiile UE să-i acorde Republicii Moldova statutul de țară candidată, împreună cu Ucraina și Georgia, în conformitate cu articolul 49 din TEU și „pe baza meritelor”. Între timp, consideră eurodeputații, Uniunea Europeană și Republica Moldova ar trebui să continue să lucreze la integrarea țării în piața unică a UE.

Rezoluția face apel la Comisia Europeană să ajute Republica Moldova în pregătirea unei strategii credibile pentru perioada de preaderare la UE. De asemenea, eurodeputații atrag atenția asupra necesității pentru mai mult ajutor strategic pentru Republica Moldova, în special prin înființarea unui grup de sprijin al Comisiei pentru această țară, similar cu cel existent pentru Ucraina. Raportul subliniază, de asemenea, că cererile de aderare ale Ucrainei, Republicii Moldova și Georgiei deschid un nou capitol în integrarea lor europeană, care ar trebui să fie caracterizat de eforturile întărite de implementare ale acordurilor de asociere și ale componentelor de liberalizare a schimburilor. Nu în ultimul rând, eurodeputații își exprimă îngrijorarea în legătură cu o serie de recente incidente de securitate în regiunea separatistă Transnistria și le condamnă ca pe niște acte periculoase de provocare comise într-o situație de securitate foarte volatilă. Ei își reiterează sprijinul pentru o soluționare pașnică a conflictului din Transnistria, bazat pe suveranitatea și integritatea teritorială ale Republicii Moldova. "UE trebu-

ie să le acorde urgent Republicii Moldova și Ucrainei statutul de țări candidate”, a declarat raportorul român Dragoș Tudorache, din grupul Renew Europe. ”Acesta este un mesaj către lumea pe care UE o sprijină și cu care împărtășim aceleași valori într-un mod concret, tangibil și angajat. Este un mesaj către Putin și către toți dictatorii din lume, că vom rămâne uniți în fața oricărei agresiuni și astfel de acțiuni nu vor face decât să ne întărească [5].

Textul Rezoluției afirmă că Republica Moldova a fost afectată în mod disproporționat de războiul rusesc din Ucraina. Acest lucru se datorează în principal sosirii a peste 450.000 de refugiați ucraineni de la începutul invaziei – dintre care aproape 800.000 au rămas în Republica Moldova – dar și din cauza diminuării schimburilor comerciale și a creșterii prețurilor la energie și transport. În acest scop, eurodeputații solicită UE să ofere mai mult sprijin țării, și anume prin intermediul unei noi asistențe macrofinanciare, al unor măsuri suplimentare de liberalizare a transporturilor și a comerțului și al unui sprijin continuu pentru gestionarea refugiaților și în scopuri umanitare.

În contextul războiului Rusiei împotriva Ucrainei, Parlamentul solicită cererea oficială a Republicii Moldova de aderare la UE depusă pe 3 martie 2022 și afirmă că UE ar trebui să îi acorde statutul de țară candidată, în conformitate cu articolul 49 din TUE și „pe baza meritelor”. Între timp, Uniunea Europeană și Republica Moldova ar trebui să își continue eforturile de integrare a țării pe piața unică a UE și de consolidare a cooperării sectoriale. De asemenea, eurodeputații solicită Comisiei Europene să finalizeze rapid evaluarea cererii și să ofere Republicii Moldova asistență deplină pe durata acestui proces. Aceștia afirmă că, fără a anticipa conținutul avizului Comisiei, autoritățile moldovene se află, fără îndoială, pe calea cea bună prin adoptarea unor reforme-cheie, în special în ceea ce privește democrația, statul de drept și drepturile omului.

Rezoluția își exprimă, de asemenea, profunda îngrijorare cu privire la evoluțiile de pe teritoriul regiunii Transnistria, care a înregistrat o serie de „incidente de securitate” în luna aprilie, 2022 considerate de eurodeputați drept acte provocatoare periculoase într-o situație de securitate extrem de volatilă. Aceștia reiterează, de asemenea, sprijinul Parlamentului pentru o „soluționare politică cuprinzătoare, pașnică și durabilă a conflictului transnistrean”, și anume bazată pe suveranita-

tea și integritatea teritorială a Republicii Moldova în cadrul frontierelor sale recunoscute la nivel internațional, precum și pe retragerea forțelor rusești staționate acolo.

Parlamentul subliniază că este inacceptabil ca Rusia să folosească aprovizionarea cu gaze ca armă pentru a exercita presiuni politice asupra Republicii Moldova, pentru a influența traiectoria politică și orientarea geopolitică a țării, în special după recenta instalare a guvernului pro-vest al țării. Deputații solicită Comisiei și țărilor UE să sprijine Moldova în asigurarea independenței sale energetice, a conectivității, a diversificării și a eficienței sale energetice, precum și în accelerarea dezvoltării surselor regenerabile de energie [12].

Prin decizia „istorică” luată în unanimitate de către liderii UE, Ucraina și Republica Moldova au primit statutul de țări candidate la aderarea la UE. Prin acordarea statutului de candidat pentru Ucraina și Republica Moldova s-a schimbat paradigma lărgirii UE, iar politica de extindere a primit un nou implus, calificând decizia liderilor UE drept „un mare pas” și un demers istoric.

În cadrul unei conferințe de presă, susținută în urma deciziei Comisiei Europene, președinta Republicii Moldova, Maia Sandu, a venit cu un mesaj către cetățeni. *„Prin decizia de ieri, statele membre ale UE și-au confirmat dorința de a sprijini R. Moldova în procesul de pregătire pentru a ne alătura familiei UE. Suntem recunoscători pentru această deschidere. (...) Acest eveniment nu schimbă peste noapte lucrurile în țara noastră, dar acesta ne oferă un sprijin mai mare pe calea UE. (...) Statutul de țară candidată ne oferă o direcție clară de dezvoltare, sprijin pe această cale și, mai important, speranță”,* declară Maia Sandu.

De asemenea, conform declarațiilor președintelui României Iohannis, Ucraina, Moldova și Georgia au primit un nou implus pentru a pune în practică reformele și proiectele care sunt încă necesare pentru a face următorul pas în realizarea istorică. Acordarea perspectivei europene Republicii Moldova, Ucrainei și Georgiei reprezintă pași importanți înainte. Această decizie aduce speranță și încredere în viitorul european pentru oamenii din aceste țări și reprezintă o mare responsabilitate pentru liderii lor. România este gata să continue să susțină Ucraina, Moldova și Georgia pe drumul lor european”. În acest context, merită atenție și declarațiile premierului **Nicolae Ciucă care**

a salutat „decizia istorică” și a promis că România va rămâne fermă în sprijinul acordat cetățenilor Republicii Moldova, Ucrainei și Georgiei pe calea lor europeană. Liderii UE au subliniat că aceste țări vor avea multe „teme de făcut” și că, după ce au dat startul celei mai ambițioase extinderi de când statele est-europene au aderat după Războiul Rece, este posibil ca blocul comunitar să fie nevoit să își schimbe modul de funcționare pentru a face față. Conform declarațiilor ambasadorului Ucrainei la UE, Cențov Vsevolod „Unda verde primită de aceste două state este un semn pentru Rusia că Ucraina, dar și alte țări din fosta Uniune Sovietică că nu sunt obligate să rămână în sfera de influență rusă” [11].

Deși Republica Moldova a primit la data de 23 iunie 2022, statutul de țară candidată pentru aderarea la Uniunea Europeană (UE), acest statut nu oferă calitatea de stat membru al UE, întrucât e nevoie ca Moldova să îndeplinească o serie de condiții de aderare, precum și să aplice legislația europeană în toate domeniile. Experții în domeniul relațiilor internaționale și integrării europene menționează că parcursul european al Republicii Moldova este anevoios și că, în contextul provocărilor cu care se confruntă UE, dar și țările cu statut de candidat la aderare, poate dura o perioadă nedefinită. Ursula von der Leyen, președinta Comisiei Europene, numește evenimentul din 23 iunie drept „un moment definitiv și o zi foarte bună pentru Europa”. Președinta Comisiei Europene reiterează că „nu poate exista un semn mai bun de speranță pentru cetățenii Ucrainei, Moldovei și Georgiei în aceste vremuri tulburi”. În ceea ce privește reformele care urmează a fi întreprinse în procesul de aderare, președinta von der Leyen menționează că acestea sunt benefice pentru noile țări candidate și pentru democrația lor, deoarece întăresc competitivitatea și, în cele din urmă, reprezintă un avantaj pentru cetățenii lor. Totodată, Ursula von der Leyen a menționat că această decizie va „întări” și mai mult UE, în contextul amenințărilor din partea Federației Ruse. „Decizia luată ... întărește Ucraina, Moldova și Georgia, în fața agresiunii ruse. Și întărește Uniunea Europeană, pentru că arată încă o dată lumii că Uniunea Europeană este unită și puternică în fața amenințărilor externe”. În contextul declarațiilor făcute de către liderii europeni cu referire la obținerea Moldovei a statutului de țară candidată la aderarea la UE, merită atenție și decla-

rațiile ambasadorul României în Republica Moldova. Astfel, conform declarațiilor lui Sorin Ioniță, în procesul de aderare la UE, Moldova trebuie să rezolve două probleme majore pentru a nu stagna în acest proces: „*Prima problemă de bază este păstrarea consensului popular pentru direcția Vest/UE, deoarece opinia publică este importantă și poate deraia procesul, cum ar fi dubiile (neexprimate oficial), pe care le are toată lumea din Europa cu privire la susținerea populară a agendei UE în Serbia, ceea ce a creat blocaje politice. Cea de-a doua fiind, evident, Transnistria*”. Odată cu obținerea statutului de țară candidat la adărea la UE, sarcinile guvernărilor sunt multiple, însă în mod inevitabil sau din neștiință, unele responsabilități majore pot fi omise, ori, pur și simplu, să fie considerate neesențiale, ceea ce ar fi o eroare majoră. Aici nu ne vom referi la ale scăpări care par, în aparență, neînsemnate întrucât nu sunt expuse, în mod expres, în angajamentele ferme pe care Republica Moldova și le asumă în acest context. Astfel, țara riscă să rămână captiva statutului de candidată la integrare și peste 30-50 de ani. UE a acordat acest statut din 2 considerente: existența unei guvernări proeuropene- PAS și prezența în regiune a războiului din Ucraina ca antidot politic împotriva agresiunii ruse în statul vecin [6]. De asemenea, Sorin Ioniță susține că parcursul de aderare a României și a Republicii Moldova sunt diferite [9]. Relația Republicii Moldova cu Uniunea Europeană aduce un suport de securitate României chiar în contextul războiului din Ucraina [7] de 150 de milioane de euro pentru sprijinul Moldovei. Asistența este formată din fonduri nerambursabile de 30 de milioane de euro și credite în condiții avantajoase de 120 de milioane euro. Republica Moldova este țară europeană, care a primit cel mai mare număr de refugiați din Ucraina în comparație cu populația sa. Peste 370000 de refugiați au traversat frontiera Republicii Moldova [13]. Astfel, Plenul Parlamentului European cu largă majoritate, 558 de voturi „pentru” și 10 abțineri și 20 „împotrivă” a decis acordarea unei asistențe macroeconomice [ibidem] Republicii Moldova.

În contextul războiului din Ucraina, Oliver Varhelej, comisarul european pentru vecinătate și extindere a menționat că UE a majorat suportul bugetar oferit Republicii Moldova. Sprijinul de 6 de milioane de euro oferit în decembrie 2021 pentru gestionarea crizei energetice este sprijinit cu alte 75 de milioane de euro. Bani au fost oferți pen-

tru depășirea provocărilor generate de agresiunea militară a Rusiei în Ucraina. Pe lângă gestionarea crizei, UE continuă să sprijine reziliența pe termen lung Republicii Moldova, în special prin Planul de investiții în Parteneriatul Estic, care presupune oferirea a 34 miliarde euro pentru investiții publice și private în mai multe domenii-chee: sprijin pentru IMM-uri, facilitarea comerțului, eficiența energetică [16].

Concluzii. Războiul din Ucraina și atenția sporită acordată acestei regiuni au deschis o oportunitate pentru statele asociate din vecinătatea estică, inclusiv pentru Republica Moldova, prin decizia unanimă din partea țărilor membre UE să obțină statutul de țară candidată la integrarea în UE. Deși acest statut nu presupune calitatea de membru a UE, totuși este o posibilitate, dar și o speranță de aderare a Republicii Moldova la UE.

După obținerea statutului de țară candidat pentru aderarea la UE, R. Moldova va beneficia de o serie de avantaje, precum: o perspectivă concretă de aderare la Uniunea Europeană, justiție echitabilă, instituții publice reziliente, acces la o piață internațională extinsă pentru producătorii moldoveni, dezvoltare durabilă, independență economică și energetică etc. Obținerea de către Republica Moldova a statutului de țară candidat la aderarea la UE este un rezultat remarcabil al eforturilor de puse de către țară și guvern, iar UE vor susține în continuare reformele necesare apropierii Republicii Moldova de comunitatea europeană.

Referințe bibliografice:

1. Analiză. Integrarea Ucrainei, Georgiei și a Republicii Moldova în UE în timp de război: quo vadis? <https://agora.md/stiri/99539/analiza-integrarea-ucrainei-georgiei-si-a-republicii-moldova-in-ue-in-timp-de-razboi-quo-vadis>
2. Baciú A. Maia Sandu a ținut un discurs în Parlamentul European: Acordarea statutului de țară candidat este decizia cea bună (LIVE). <https://agora.md/stiri/102605/maia-sandu-a-ținut-un-discurs-in-parlamentul-european-acordarea-statutului-de-tara-candidat-este-decizia-cea-buna-live>
3. Bolotnicov C. Prim-ministrul României solicită Comisiei Europene să recomande acordarea statutului de țară candidată la aderarea la UE pentru R. Moldova. <https://agora.md/stiri/103127/prim-ministrul-romaniei-solicita-comisiei-europene-sa-recomande-acordarea-statutului-de-tara-candidata-la-aderarea-la-ue-pentru-r-moldova>
4. Cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană – pași următori și provocări. <https://eu4moldova.eu/ro/cererea-de-aderare-a-republicii-moldova-la-uniunea-europeana-pasi-urmatorii-si-provocari/>

5. Chirtoc I. Sprijin masiv din partea Parlamentului European pentru aderarea Republicii Moldova la UE. Rezoluția privind statutul de țară candidată. <https://ziare.com/razboi-ucraina-rusia/aderare-ue-republica-moldova-parlamentul-european-1741909>
6. Coțu M. Una-i să obții statutul de candidat la aderare în UE, alta-i să-l și păstrezi. Moldova Suverană, 19 iulie, 2022, p.1,3.
7. Expert: Chestionarul e o treaptă, reformele sunt scara spre Uniunea Europeană. <https://stiri.md/article/social/expert-chestionarul-e-o-treapta-reformele-sunt-scara-spre-uniunea-europeana>
8. Maia Sandu a semnat cererea de aderare a Republicii Moldova la UE. <https://www.dw.com/ro/maia-sandu-a-semnat-cererea-de-aderare-a-republicii-moldova-la-ue/a-61005520>
9. Meica O. R. Moldova – țară candidată pentru aderarea la Uniunea Europeană. Care sunt pașii următori și cât poate dura perioada de aderare. <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/r-moldova-tara-candidata-pentru-aderarea-la-uniunea-europeana-care-sunt-pasii-urmatori-si-cat-poate-dura-perioada-de-aderare/>
10. Ministrul Nicu Popescu a recepționat chestionarul Comisiei Europene cu privire la cererea de aderare la UE a Republicii Moldova: „Țara noastră își accelerează parcursul european”. <https://mfa.gov.md/ro/content/ministrul-nicu-popescu-receptionat-chestionarul-comisiei-europene-cu-privire-la-cererea-de>
11. Moment istoric: Moldova și Ucraina au primit statutul de țări candidate la aderarea la UE. Ce urmări ar putea avea această decizie. <https://www.digi24.ro/stiri/externe/ue/klaus-iohannis-participa-la-consiliul-european-liderii-ue-discuta-cererile-de-aderare-ale-ucrainei-republicii-moldova-si-georgiei-1985665>
12. PE: UE trebuie să acorde Republicii Moldova statutul de țară candidată la aderare. <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/press-room/20220429I-PR28232/pe-ue-trebuie-sa-acorde-republicii-moldova-statutul-de-tara-candidata>
13. Republica Moldova va primi 150 de milioane de euro din partea UE. Moldova Suverană, 25 martie, 2022, p.2.
14. Statutul de candidat la aderare ar fi ideea națională care ar coagula moldovenii. <https://www.dw.com/ro/statutul-de-candidat-la-aderare-ar-fi-ideea-na%C8%9Bional%C4%83-care-ar-coagula-moldovenii/a-61837566>
15. Șanse semnificative ca R. Moldova și Ucraina să primească statutul de țări candidate la UE. Opinia unui jurnalist, după dezbaterea de luni ale Comisiei Europene. <https://agora.md/stiri/103610/sanse-semnificative-ca-r-moldova-si-ucraina-sa-primeasca-statutul-de-tari-candidate-la-ue-opinia-unui-jurnalist-dupa-dezbaterea-de-luni-ale-comisiei-europene>
16. UE își extinde sprijinul bugetar pentru Moldova. Moldova Suverană, 22 iulie, p. 1.
17. Ursu V, Popescu N: Moldova a depus cererea de aderare la UE. Ce urmează? <https://moldova.europalibera.org/a/nicu-popescu-moldova-a-depus-cererea-de-aderare-la-ue-ce-urmeaz%C4%83-/31734555.html>

VALORILE EUROPENE - BAZĂ A EFICIENȚEI GUVERNĂRII ÎN STATELE DEMOCRATICE

CZU [327:061.1EU]+327(478)

Ludmila ROȘCA*

[ORCID](<https://orcid.org/0000-0003-0339-7157>)

*“Nimic nu e mai minunat decât arta de a trăi liber,
dar nimic nu e mai dificil decât ucenicia libertății”
(Alexice de Tosqueville)*

Rezumat: În acest studiu autorul își propune să promoveze valorile europene: consolidarea democrației și a statului de drept; protejarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, inclusiv a drepturilor reprezentanților minorităților etno-culturale; promovarea egalității de gen; promovarea unor societăți favorabile incluziunii; asigurarea respectării depline a principiilor și a normelor de drept internațional. Acest obiectiv poate fi atins în condițiile în care actorii procesului social-politic cunosc și respectă valorile morale, își asumă responsabilitatea pentru acțiunile desfășurate. În spațiul post-sovietic, din care fac parte statele cuprinse de Parteneriatului Estic și Politica Europeană de Vecinătate, valorile menționate, din cauza necunoașterii conținutului lor și a interpretărilor teoretice, provoacă confuzii, contradicții, conflicte. Descrierea oportunităților oferite de instituțiile europene statelor din Europa de Sud-Est, expusă de Ursula von der Leyen, în raportul: „Orientări politice pentru viitoarea Comisie Europeană 2019-2024” îi permite autorului să conchidă că stilul european de viață, de organizare și gestiune a societății este opțiunea optimă a Republicii Moldova, Ucrainei, care au obținut statutul de candidat la aderare în Uniunea Europeană. Avansarea pe calea integrării europene impune condiția asimilării și respectării valorilor europene în toate domeniile vieții sociale. Acest proces, numit europeanizare dezvoltă conștiința apartenenței la un set de valori.

În concluzie, autorul afirmă: Analiza demersurilor politice ale conducătorilor Republicii Moldova, adresate instituțiilor europene supranaționale și naționale, ne-a permis să conchidem: înainte de a elabora și expedia un demers, de a prezenta un discurs în fața autorităților europene, moldovenii, indiferent de statutul lor social: conducător de țară, de guvern, de parlament, lider al

* **ROȘCA Ludmila**, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova, ludmilarosca.com@gmail.com

partidului politic, al ONG, al Diasporei, cetățean, trebuie să asimileze experiența acumulată de alte state; să realizeze o analiză situațională a propriei experiențe politice; să asimileze conținutul europeanizării, să-și dezvolte abilitățile de colaborare.

Cuvinte cheie: valori europene, eficiența guvernării, democrație, Parteneriat Estic, Politica Europeană de Vecinătate, integrare europeană, europeanizare, cultură politică.

EUROPEAN VALUES - BASIS OF GOVERNMENT EFFICIENCY IN DEMOCRATIC STATES

"Nothing is more wonderful than the art of living freely,
but nothing is more difficult than the apprenticeship of freedom"
(Alexis de Tocqueville)

Summary: In this study, the author aims to promote European values: strengthening democracy and the rule of law; protecting human rights and fundamental freedoms, including the rights of representatives of ethnocultural minorities; promoting gender equality; promotion of societies favourable to inclusion; ensuring full compliance with the principles and norms of international law. This objective can be achieved under the conditions in which the actors of the social-political process know and respect moral values, and assume responsibility for the actions carried out. In the post-Soviet space, which includes the states covered by the Eastern Partnership Program and the European Neighborhood Policy, the mentioned values, due to the lack of knowledge of their content and theoretical interpretations, cause confusion, contradictions, and conflicts. The description of the opportunities offered by the European institutions of the South-East European states, presented by Ursula von der Leyen, in the report: "Political guidelines for the future European Commission 2019-2024" allows the author to conclude that the European way of life, organization and management of the company is the optimal option for the Republic of Moldova, Ukraine, which obtained the status of a candidate for accession to the European Union. Progress on the path of European integration requires the assimilation and respect of European values in all areas of social life. This process, called Europeanization develops the consciousness of belonging to a set of values. In conclusion, the author states: The analysis of the political approaches of the leaders of the Republic of Moldova, addressed to the supranational and national European institutions, allowed us to conclude: before elaborating and sending an approach, to present a speech in front of the European authorities, the Moldovans, regardless of

their social status: leader of the country, of the government, of the parliament, leader of the political party, of the NGO, of the Diaspora, citizen, they must assimilate the experience accumulated by other states; to carry out a situational analysis of their own political experience; to assimilate the content of Europeanization, to develop their collaboration skills.

Keywords: European values, government efficiency, democracy, Eastern Partnership, European Neighborhood Policy, European integration, Europeanization, political culture.

Introducere. Actualitatea și semnificația studiului reiese din obiectivele prioritare ale politicii statului, care reflectă complexitatea interesului național. Fiind o formulă percepută și interpretată diferit, interesul național de fiecare dată cere o apreciere, o interpretare adecvată pe înțelesul tuturor. Interesul național în domeniul relațiilor internaționale invocă imaginea națiunii sau a statului național [1, p.8]. Imaginea națiunii este produsă de diplomați, politicieni, liderii societății civile, jurnaliști, artiști, savanți, sportivi, studenți și de emigranți. Sub aspect pragmatic, studiul dat își propune să stimuleze socializarea civică, politică a acestor grupuri de cetățeni ai Moldovei, obiectivul principal al căreia este: cunoașterea și promovarea valorilor în rândul semenilor, membri ai tuturor grupurilor sociale.

Semnificația studiului pentru dezvoltarea teoriei politice poate fi apreciată prin prisma schimbului de paradigmă. Actualmente, pentru cetățenii Republicii Moldova și nu numai problemele de viață și *interogațiile culturale trec pe nesimțite din paradigma națională, care a avut o rută lungă în cultura europeană, în paradigma europeană*[2, p.5]. Pe de altă parte Europa Unită, la moment, se confruntă cu unele dificultăți, care nu au o origine structural-funcțională, instituțională, ci mai degrabă reies din deficitul de democrație caracteristic procesului decizional, alimentat de insuficiența/ineficiența comunicării. Despre aceasta ne vorbește și *Manifestul de la Bled*, publicat în anul 2002. În *Manifest* se menționează: *Europa are probleme și este tentată să dea vina pe acțiuni inadecvate de comunicare și informare* [5, p.4]. Această apreciere a adevăratelor probleme și dificultăți cu care se confruntă Europa Unită nu este unanim acceptată. În studiul: *Examenul Schengen. În căutarea sferei publice europene*, Alina Bărgăoanu menționează: *Deghizarea unor probleme, poate chiar a unor erori de proiectare și de*

construcție a UE, sub sloganul „deficiență de comunicare și informare” este o dovadă de sărăcie a percepției, de transfer de răspundere[1, p.43].

Și în procesul extinderii spre Est a Uniunii Europene, al integrării statelor active a Parteneriatului Estic: Ucraina, Republica Moldova, Georgia, constatăm o schimbare de paradigmă. Amintesc că ideea integrării popoarelor europene a fost activ promovată de reprezentanții iluminismului german, îndeosebi de Herder, care sublinia că popoarele „au contribuții specifice la civilizația comună a umanității”. La început, paradigma integrării europene se încadra în spațiul geografic național. Paradigma națională reflectă un set de factori, percepții și trăiri umane, cuprinde compatibilitatea tuturor scopurilor naționale, capacitatea de universalizare immanentă a valorilor, tradițiilor, obiceiurilor naționale.

La o anumită etapă în dezvoltarea relațiilor internaționale între statele europene, intelectualii, apoi politicienii constată că interesul național, preferințele cetățenilor nu mai pot fi satisfăcute în cadrul spațiului geografic național. Această teză explică originea integrării europene. Vreau să accentuez rolul intelectualilor în promovarea interesului național, în justificarea multidimensională a integrării popoarelor europene. Este ceva deosebit în procesul integrării popoarelor noastre în comunitatea statelor europene? Desigur, particularități în traseul integrării europene Republicii Moldova, Ucrainei și Georgiei, există. Acestea sunt observate și între cele două state, care au obținut statutul de candidat la integrare: Ucraina și Republica Moldova.

Metodele aplicate. Abordarea teoretică a paradigmei integrării socio-culturale, a comunicării popoarelor europene este realizată în baza dialecticii, a sinergeticii, a analizei comparate, a studiului de caz. Hegel, autorul dialecticii, menționa că formele mai dezvoltate de organizare socială, politică, economică ne permit înțelegerea și valorificarea formelor mai simple. Pe de altă parte, în situațiile schimbării de paradigmă oricare investigație nu-și poate atinge scopurile, fără aplicarea principiilor dialecticii, îndeosebi al principiilor: interdisciplinarității, multidisciplinarității, complementarismului. „Caracterul interdisciplinar desemnează cooperarea diferitor domenii științifice, circulația noțiunilor generale în procesul interpretării și înțelegerii fenomenelor complexe” [8, p.196 - 205]. În acest studiu, sunt mai multe fenomene și procese sociale complexe, printre acestea se regăsesc: va-

lorile europene, eficiența guvernării, democrație, integrarea europeană, europenizarea, cultura politică.

Dialectica ne-a permis să valorificăm unitatea dintre teoria și practica politică, să observăm contradicțiile realității sociale și să propunem recomandări pentru satisfacerea cerințelor lor. Astfel de cercetări sunt foarte solicitate în condițiile instabilității, confruntării la nivel regional. Fiind în așteptarea sfârșitului războiului din Ucraina, a încheierii păcii în condițiile înaintate de Ucraina, intelectualii sunt chemați să aplice dialectica și sinergetica pentru a descrie relațiile internaționale post-război din secolul XXI, pentru a descrie etapele finale ale integrării europene a Ucrainei și Republicii Moldova.

Sinergetica – știința despre sistemele capabile de autoorganizare temporală sau funcțională sub influența energiei exterioare. În rolul său de teorie a autoorganizării, sinergetica studiază interacțiunea părților componente ale sistemului care se orientează către autoorganizare [8, p.196-205]. Aplicarea sinergeticii ca metodă de cercetare științifică multiplică posibilitățile savanților de a pune în evidență stările critice în evoluția fenomenelor și proceselor sociale, de a defini factorii determinanți în realizarea schimbării. Valorificăm potențialul cognitiv al sinergeticii în evoluția culturii politice din Republica Moldova, condiție a integrării europene.

Analiza comparată ne-a permis să evidențiem particularitățile existente între cele două state cu statut de candidat la aderare în UE, să definim factorii ce influențează parcursul European al Republicii Moldova. Apreciind cultura politică a cetățenilor Republicii Moldova ca patriarhală, prin comparație am descris cultura politică de subordonare și de participare, concluzionând că, la moment, atestăm manifestări ale diverselor forme a culturii politice.

Rezultatele investigației. Atacă militar de Rusia, Ucraina a demonstrat capacitatea spiritului său civic de a opune rezistență, de a-și apăra teritoriile, libertățile, dreptul de a-și decide vectorul strategic de dezvoltare. Ambele state se regăsesc cu Rusia într-un dur război hibrid. În Republica Moldova instrumentul de bază, aplicat de forțele pro-ruse este: producerea și promovarea știrilor false despre activitatea instituțiilor statului, a partidului de guvernare – Partidul Acțiune și Solidaritate; devalorizarea conștientă a activităților inițiate de președintele Maia Sandu, cum ar fi: Adunarea Generală : „Moldova Eu-

ropeană", planificată pentru 21 mai; Ședința Consiliului Politic al UE, care se va desfășura la Chișinău, la 1 iunie curent, la care și-au anunțat prezența peste 40 de conducători ai instituțiilor executive ale statelor europene.

Instrumentele utilizate de Moscova: stimularea politico-financiară a forțelor pro-ruse din Moldova, nivelul redus al culturii politice al cetățenilor au un impact major asupra integrării europene. De la Războiul punic, descris de Tucidide, istoric din Grecia antică, cunoaștem: orice imperiu poate fi destrămat, dacă sunt activizate forțele din interiorul său, trădătorii. Activitatea „liderilor” partidului „Șor”, al Partidului Socialiștilor din Moldova, care au fost la „poclon” la țarul Rusiei, la liderii Partidului lui Vladimir Purin „Rusia Unită”, multiplică dificultățile cu care se confruntă instituțiile statului Republica Moldova. Obiectiv, războiul a produs numeroase consecințe negative, la care Federația Rusă a adăugat aprofundarea crizei energetice pentru toată Europa. Situația economiei naționale, numărul imens de refugiați pe care Republica Moldova i-a adăpostit au produs provocări majore. În aceste condiții partidul de la guvernare, liderii instituțiilor statului au comis greșeli, care, cu regret, au fost criticate și de liderii partidelor pro-europene extra-parlamentare. Personal, consider că partidele cu adevărat pro-europene n-ar trebui să se regăsească în competiție cu partidele pro-moscovite în subiectul: Cine mai mult discreditează partidul de la guvernare? În acest context, vreau să mă pronunț asupra criticii activității liderilor politici, care și-au asumat actul guvernării într-o situație obișnuită pentru țara noastră, dar care sunt impuși de numeroase schimbări să-și reseteze prioritățile, să evalueze permanent resursele disponibile, să adopte decizii importante pentru țară, pentru satisfacerea condițiilor aderării la UE.

Desigur, critica are și o putere constructivă, prin aprecierile colegilor, omul, grupul social, observă/conștientizează deosebirile dintre obiectivele declarate și realizările înregistrate. În spațiul nostru politic este cunoscută formula: am vrut să facem mai bine, dar s-a primit ca de obicei, adică la noi există deosebiri esențiale între „intenție” și „rezultatele acțiunii”. În acest context, propun să deosebim fenomenele: critica de dragul criticii, pentru a ne pune în valoare propria persoană sau acțiune; critica constructivă, care pune în evidență unele abateri de la Planul de acțiuni, de la Deciziile adoptate, care conține și propuneri/

recomandări de revenire la normalitate; critica intenționat distructivă, care devalorizează un proces, în cazul nostru – integrarea europeană. Cu cât avansăm în acest proces, forțele pro-moscovite își intensifică activitățile, devin mai agresive. Nu exclud aprecierile critice, dar mă pronunț pentru o critică constructivă, urmată de propuneri orientate spre schimbarea în bine a situației în justiție, dezvoltare economică, în multiplicarea planurilor de acțiuni de politică socială și de politici publice.

Consider că, la moment, Republica Moldova are oportunități majore în ceea ce privește integrarea europeană, pe care nu le poate rata. Pentru a valorifica oportunitățile oferite de vecini, de partenerii de dezvoltare, pe interior avem nevoie de unitate, de colaborarea tuturor elementelor sistemului politic. Comunitatea academică, consider că poate contribui la apropierea Republicii Moldova de UE, prin elaborarea și înaintarea la concurs a proiectelor Erasmus Plus și Jean Monnet, care pun accent pe cercetare și predare, pe internaționalizarea învățământului universitar și vocațional. Astfel, am susține masiv europeanizarea cetățenilor noștri, promovarea stilului european de viață și activitate, a valorilor europene.

Liderii statelor și instituțiilor europene la Summit-ul al VI-lea al Parteneriatului Estic (PaE), desfășurat la 15 decembrie 2021, au declarat deschiderea pentru promovarea valorilor: stabilitatea, prosperitatea și cooperarea reciprocă, susținerea progresului în promovarea reformelor. Printre valorile fundamentale comune au fost menționate:

- consolidarea democrației și a statului de drept;
- protejarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, inclusiv a drepturilor reprezentanților minorităților;
- promovarea egalității de gen;
- promovarea unor societăți favorabile incluziunii;
- asigurarea respectării depline a principiilor și a normelor de drept internațional.

O decizie importantă a Samit-ului este: asumarea în comun a responsabilității, care presupune implicarea tuturor părților societății în realizarea obiectivelor politicii interne și externe a statelor participante. S-a subliniat că este necesar să se colaboreze mai mult cu societatea civilă, în special cu tinerii și prin promovarea egalității de gen, a toleranței și a dialogului intercultural. Cooperarea cu societatea civilă, inclusiv prin intermediul Forumului societății civile din cadrul Parte-

neriatului estic, precum și al unei informări extinse și a unui sprijin dedicat organizațiilor societății civile locale și partenerilor sociali rămâne o parte integrantă a Parteneriatului estic.

Un obiectiv foarte important pentru statele Parteneriatului Estic îl reprezintă asigurarea rezilienței și prosperității. Liderii s-au angajat să consolideze reziliența concentrându-se pe: consolidarea statului de drept; instituirea unei administrații publice eficiente, transparente și responsabile la toate nivelurile de guvernare; combaterea fraudei, a corupției și a criminalității economice; combaterea criminalității organizate; consolidarea securității, precum și a rezilienței cibernetice, inclusiv împotriva amenințărilor hibride. După cum am menționat mai sus, aceste sarcini au o semnificație aparte pentru Republica Moldova, deoarece nu suportă neglijență din partea nimănui: lider al instituțiilor statului, al formațiunilor politice, al organizațiilor neguvernamentale, cetățean conștient de ceea ce se întâmplă în țara sa.

Realizarea fiecărei sarcini sintetizate de obiectivul – asigurarea rezilienței și prosperității necesită implicarea tuturor. Apare întrebarea: Sunt pregătiți cetățenii Republicii Moldova pentru înțelegerea și aprecierea adecvată a valorilor europene, a sarcinilor și condițiilor de aderare, care reies din statutul de candidat la aderare în UE? Consider că în domeniul socializării politice, europenizării, educației civice avem multe sarcini de realizat. Avem restanțe serioase și în domeniul asimilării valorilor politice, care constituie nucleul culturii politice. Astfel de sarcini personal consider că trebuie distribuite cadrelor didactice, cercetătorilor, coordonatorilor proiectelor de cercetare aplicativă, instituțiilor socio-culturale, instituțiilor educaționale.

Segmentul învățământului politic în Republica Moldova, al educației civice pe parcursul celor trei decenii a fost abandonat. Intenția de a ne elibera de influența majoră a factorului ideologic asupra sistemului educațional, a instituțiilor responsabile de educația copiilor, tinerilor și chiar adulților a fost realizată în stilul deja menționat: am urmărit scopuri nobile, dar am multiplicat dificultățile în procesele de democratizare a vieții sociale, de liberalizare [9, p.291-306].

În urma unor schimbări radicale produse în realitatea politică, socială a Republicii Moldova în august 1991, cetățenii nepregătiți au auzit de alt stil de viață, de altă formă de organizare politică a vieții sociale – de democrație. Liderii instituțiilor statului, a partidelor politice puțin cu-

noșteau despre noul regim politic, despre conținutul proceselor politice democratizare, liberalizare, socializare etc. În timp ce cetățenii, care își cunoșteau responsabilitățile în sistemul totalitar, pe care le onorau zilnic, n-au simțit nevoia de a se informa, de a studia democrația. Astfel de observații am făcut la începutul anilor '90 ai secolului trecut descriind activitatea partidelor politice: a Partidului Liberal (PL) și a Partidului Liberal Democrat din Moldova (PLDM). În timp ce liderul PL, la întâlnirea cu studenții Institutului de Relații Internaționale vorbea despre libertatea pe care ei au oferit-o cetățenilor, în sală se auzeau replici: Ce să facem cu libertatea dacă nu avem posibilitate să ne acoperim cheltuielile primare? Această situație m-a determinat să inițiez studierea democrației ca formă de organizare politică a societății, ca regim politic.

Curând am găsit unele teze care mi-au justificat concluzia: am inițiat tranziția la un nou stil de viață fără ai cunoaște esența, fără a ști care-i sunt valorile? Astfel în Dicționarul de Filosofie, Oxford, citim: „În epoca modernă, democrația este suveranitatea poporului în general, exprimată nu direct prin vot asupra unor chestiuni particulare, ci prin reprezentanți. Apare problema dacă diferitele mecanisme ale democrației garantează că reprezentanții poporului ascultă de acesta sau îi servesc interesele”[4, p.99].

Știința contemporană constată că esența democrației este întruchipată de drept, set de norme și reguli. Devenind stat de drept, statul democratic se subordonează puterii dreptului. Practica istorică a demonstrat că democrația, minimalizând diferențele economice și sociale, devine un Bine comun și rămîne factor constant al stabilității, rezilienței și prosperității atunci când societatea are o cultură politică. Democrația devine eficientă la etapa atingerii unui consens în chestiunile principale ale vieții, când comportamentul politic al cetățenilor și al clasei politice devine rațional, când valorile liberal-democratice sunt recunoscute de majoritatea cetățenilor[10, p.142-172].

În statele subdezvoltate, printre care se regăsește și Republica Moldova, funcționarea instituțiilor statului democratic impune anumite condiții. Este vorba despre un nivel dezvoltat al conștiinței politice, care permite depășirea interpretării democrației ca anarhie, ca haos, echivalarea democrației cu absența oricărei organizări a vieții politice. În baza mai multor aprecieri a democrației, constatăm că este important ca cetățenii să cunoască că democrația oferă nu numai drepturi și

libertăți, dar și datorii și responsabilități. În concluzia acestui segment al investigației, subliniem: dacă sub aspect juridico-politic democrația în Republica Moldova este formalizată, apoi în practica implementării teoriei democrației, a bunelor practici existente în lumea contemporană, avem multe de făcut. Nu întâmplător dl Igor Munteanu, cercetător, analist al vieții publice, în diferite emisiuni televizate expune ideea despre „democrația mimată”.

Cunoscând tezele teoretice despre democrația reprezentativă, despre democrația directă a secolului XXI, cunoscută și ca democrație participativă, comparând acestea cu actele politice, inițiate și desfășurate de forțele politice din Republica Moldova în secolul XXI, conchidem: cultura politică a cetățenilor se înscrie în manifestările culturii politice patriarhale, caracteristice statelor care recent și-au dobândit independența, în care cultura politică este purtătorul subculturilor locale, valorile clanului, gîntei, tribului. În cadrul culturii patriarhale persoana nu se interesează de cultura politică globală, nu îndeplinește funcții politice concrete, ea nu participă la viața politică și nu se orientează la evenimentele politice [10, p. P.262-292].

Cultura politică de subordonare se manifestă prin pasivitatea cetățenilor, aceștea se supun instituțiilor puterii de stat, nu încearcă să influențeze prin mijloace politice puterea. Ei nu-și cunosc drepturile și libertățile politice. Supunându-se puterii de stat, ei așteaptă înlesniri: ajutoare sociale, indemnizații, garanții. Astfel de cetățeni: cumiți, executori educau instituțiile socio-culturale din sistemul totalitar comunist sovietic. Ieșiți din acel sistem, cetățenii Republicii Moldova aveau nevoie de cunoștințe despre democrație, sub toate manifestările ei: ca stil de viață și de gândire; ca formă de organizare politică a societății; ca regim politic. Într-un mod sistematizat ei n-au avut această opțiune.

Actualmente, după trei decenii de tranziție, constatăm schimbări în atitudinea cetățenilor față de politic, față de segmentul public al vieții sociale. Putem afirma că avem grupuri sociale, membrii cărora sunt purtători ai culturii politice de participare, care sunt activi, influențează procesul decizional la nivel național și local. Prin activitățile desfășurate cetățenii doresc să obțină statutul de actor al vieții social-politice. Pornind de la teza că manifestările culturii politice nu se întâlnesc într-o formă pură, completăm concluzia: în Republica Moldova se mai întâlnesc manifestări ale culturii politice de subordonare și de participare.

Pentru a implementa în practica relațiilor sociale din Republica Moldova a modelului democrației liberale avem nevoie de cetățeni informați, activi, conștienți, apărători/ purtători ai valorilor europene. Acest obiectiv poate fi realizat doar prin acțiuni de socializare și europenizare, prin revenirea la învățământul politic, inclusiv în învățământul adulților, al educației pe tot parcursul vieții.

Prin socializare politică subînțelegem procesul asimilării de către individ/un grup social a valorilor și normelor culturii politice, caracteristice unei societăți. În rezultatul socializării politice obținem forța capabilă să realizeze rolurile și funcțiile importante în stat, să consolideze stabilitatea sistemului politic. Deosebim două moduri de interpretare a socializării politice: îngust și desfășurat. În primul caz, socializarea politică reprezintă cultivarea conștientă, planificată a valorilor dominante într-o societate. În cazul doi, socializarea politică include sistemul învățământului politic formal și neformal, orientat și spontan la toate ciclurile de viață. În mai multe studii am definit importanța socializării politice, accentuând finalitatea ei: educarea/dezvoltarea unei „personalități cu o poziție civică, cu convingeri, cu un set de valori, integritate, activă, orientată în viitor de o gândire strategică, conștientă de ceea ce face, dorește și la ce visează” [11, p.9-20].

Europenizarea atestată în statele care au obținut statutul de candidat la aderare la UE cuprinde cunoașterea și asimilarea tematicii Studiilor Europene, fiind orientată către schimbarea percepției politicii, atitudinilor, mentalității, comportamentului persoanelor, grupurilor sociale, clasei politice. Europenizarea desfășurată în statele membre ale UE vizează cunoașterea problemelor comunitare, avantajelor ce reies din statutul de membru al UE [12, p.200-233]. Criza politică, economică socio-culturală, destabilizările ce au urmat după 24 februarie 2022, când armata Federației Ruse a invadat Ucraina, au produs schimbări radicale în viața socială a europenilor, inclusiv a cetățenilor din statele Europei de Sud și Centrale.

Europenizarea implică o schimbare în sistemul politic al statelor membre ca urmare a integrării în UE. În opinia savanților M.G.Cowles, J.Caporaso și T. Risse, europenizarea desemnează apariția și dezvoltarea la nivel European a unor structuri distincte de guvernare: instituții politice, legislative și sociale asociate cu soluționarea politică a problemelor, instituții care formalizează interacțiunile între actori

[2]. În interpretarea lui T.Risse, expusă în lucrarea: *European Identity? Europeanization and Transformation of the Nation – State Identities*, europeanizarea este un răspuns la presiunea reglementărilor UE, care presupune adaptarea instituțiilor formale: politice, administrative, sociale la presiunile care emană din reprezentările și regulile UE.

Aspectul politic al europeanizării cuprinde modelele de adaptare a politicilor și a procesului decizional național la cel comunitar. Europeanizarea desemnează procesul de reorganizare a vieții sociale a popoarelor care au parcurs, în mod conștient, procesul aderării la UE. Conținutul europeanizării nu poate fi asimilat fără o cultură politică, care este și condiția indispensabilă a realizării practice a particularităților modelului democrației participative.

La moment, susținerea socializării și europeanizării, implicarea în realizarea sarcinilor guvernării de a satisface condițiile aderării la UE a intelectualilor, cadrelor didactice din Republica Moldova este: estimarea impactului proiectelor europene asupra dezvoltării economiei Republicii Moldova, asupra dezvoltării infrastructurii din satele și orașele noastre: repararea și mobilarea grădinițelor, școlilor, repararea drumurilor etc. Consider că cetățenii Republicii Moldova trebuie să cunoască adevărul despre schimbările din viața lor. Nu este corect să tănuim cine ne ajută, de unde vin banii pentru schimbările atestate. În așa fel, am reuși să susținem ireversibilitatea procesului de integrare europeană a țării noastre.

Concluzii. Statutul de candidat la aderare la UE impune condiții clare pentru instituțiile Republicii Moldova. Cadrele didactice, cercetătorii, intelectualii au un rol important în pregătirea populației pentru a înțelege semnificația oportunităților oferite de UE Republicii Moldova. În acest sens, am descris manifestările culturii politice patriarhale, de subordonare, de participare, oferind fiecărui cetățean posibilitatea de a se regăsi, de a decide în care grup social dorește să se regăsească.

Definițiile proceselor politice: socializare, europeanizare, de asemenea, ne permit să înțelegem semnificația etapei la care ne aflăm, să decidem asupra traseului european al țării noastre și nu doar să luăm atitudine, dar și să ne implicăm activ în susținerea forțelor pro-europene, să transformăm integrarea europeană a Republicii Moldova într-un proces ireversibil.

Referințe bibliografice:

1. A. Bărgăoanu, Examenul Schengen. În căutarea sferei publice europene. - București: SNSPA, 2011, 250 p. ISBN 978-973-711-311-5.
2. M.G.Cowles, J.Caporaso și T.Risse, Europeanization and Domestic Change. Introduction./ eds. Transforming Europe, Ithaca: Cornell University Press, 2001.
3. Dicționar de Politică. Oxford. Traducere și glosar de L. Gavrilu. - București: univers enciclopedic, 2001, 526 p.
4. Dicționar de Filosofie, Oxford, București: Univers enciclopedic, 1999. P.99. ISBN 973-9436-20-X.
5. B. van Ruler, D. Vercic, The Bled Manifesto on Public Relations, Ljubljana, Pristop Communications, 2002.
6. Uniunea Europeană: istorie, instituții, politici. Republica Moldova în noua arhitectură europeană. Coord. Lilia Zabolotnaia. - Chișinău: CEP USM, 2007, 179 p.
7. Risse T. A European Identity? Europeanization and Transformation of the Nation – State Identities./ M.G.Cowles, J.Caporaso și T.Risse, Europeanization and Domestic Change. Introduction./ eds. Transforming Europe, Ithaca: Cornell University Press, 2001.
8. Roșca Ludmila, Metodele universal-filosofice de cercetare: dialectica și sinergetica. În: Roșca Ludmila, Filosofia. Ghidul afacerii de succes. Manual. - Chișinău: S. n., 2013 (Tipogr. „Print-Caro”), - 324p., P. 196-205. ISBN 978-9975-56-115-0.
9. Roșca Ludmila, Valentina Ursu, Educația civică în Republica Moldova în contextul integrării europene. În: Interconexiunile integrării sociale și consolidarea sistemului național de Securitate. Monografie colectivă. Coordonator-Ludmila Roșca – Chișinău: S.n., 2022, (Print-Caro), -436 p., P.291-306. ISBN 978-9975-165-06-8.
10. A se vedea: Roșca Ludmila, Știința politică, Manual, Chișinău: UASM, 2005, - 310 p., P.142-172, ISBN 9975-9855-2-1.
11. Roșca Ludmila, Esucația comportamentului civic în statul democratic contemporan. În: Activismul civic – condiție a consolidării instituțiilor statului democratic. Materialele Seminarului Republican, 28 mai 2021. Coordonator – Roșca Ludmila, Chișinău:S.n., 2021 (Print-Caro SRL). P.9-20. ISBN 978-9975-56-916-3.
12. Roșca Ludmila, Programele Uniunii Europene: noi oportunități pentru RM./ În: Filosofia Integrării Europene. Curs universitar, Chișinău: S.n.2017 (Tipografia „Print-Caro”), - 312p., P.200-233. ISBN 978-9975-56-449-6.

CAPITALUL SOCIAL CA FACTOR AL SUCCESULUI REFORMELOR REGIONALE ÎN STATELE PARTENERIATULUI ESTIC

CZU 32:316.4

Marin GHERMAN*

Rezumat: Teoriile capitalului social sunt utilizate în sociologie, economie și științe politice, devenind un important instrument de cercetare a calității legăturilor sociale, încrederii, rețelelor de interacțiune culturală, normelor și valorilor din interiorul unei societăți. O serie de eșecuri ale reformelor regionale (administrative) din trecut au fost explicate de teoreticienii capitalului social prin lipsa unui fundament de solidaritate care să consolideze instituțiile regionale. În acest context, în unele state ale Parteneriatului Estic se observă un mare nivel de neîncredere în autoritățile regionale sau locale, iar succesul inițiativelor de reformă depind foarte mult de rețelele, normele și valorile sociale care stau la baza funcționării instituțiilor. Nivelul de acumulare a capitalului social poate fi măsurat sociologic, însă caracteristicile acestuia au o natură regională. După cum a arătat politologul Robert Putnam, analizând reforma regională în Italia, nordul țării – cu tradiții republicane de colaborare și cu un nivel mai mare de încredere între oameni – a reprezentat un model de succes al reformei administrative, în timp ce în sud, cu tradiții monarhice și un nivel redus de încredere în semeni și instituții – reforma locală a rămas doar pe hârtie. Acest model analitic pare a fi actual pentru unele statele ale Parteneriatului Estic: Ucraina (văzută ca un stat dominat de clivajul est-vest), statele din Caucaz (analizate prin prisma tradiționalism-modernism) sau Republica Moldova, cu diferențe regionale profunde în nordul, centrul și sudul țării.

The social capital as a factor of the success of regional reforms in the states of the Eastern Partnership

Summary: Theories of social capital have been used in sociology, economics and political science, becoming an important tool for researching the quality of social ties, trust, interaction networks, norms and values within a

* **Marin GHERMAN**, lector univ. dr., Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (România), director al Institutului de Studii Politice și Capital Social din Cernăuți (Ucraina), maringherman2014@gmail.com

society. A series of failures of regional (administrative) reforms in the past have been explained by social capital theorists by the lack of a foundation of solidarity to strengthen regional institutions. In this context, in some states of the Eastern Partnership, a traditional level of mistrust in regional/local authorities is observed, and the success of reform initiatives depends a lot on the networks, norms and social values that underlie the functioning of the institutions. The level of accumulation of social capital can be measured sociologically, but its characteristics have a regional nature. As the political scientist Robert Putnam showed in his analysis of regional reform in Italy, the north with republican traditions of collaboration and a higher level of trust between people represented a successful model of administrative reform, while in the south, with monarchical traditions and a level reduced trust in peers and institutions, local reform remained only on paper. This analytical model seems to be current for some states of the Eastern Partnership: Ukraine (seen as a state dominated by the east-west divide), the states of the Caucasus (analyzed through the prism of traditionalism-modernism) or the Republic of Moldova, with deep regional differences in the north, the center and south of the country.

Keywords: social capital, Eastern Partnership, regional reform, trust.

Introducere. Reformele regionale reprezintă o serie de transformări ale autoadministrării locale și schimbării raționale a raporturilor administrative dintre centru și regiuni, cunoscute în statele Parteneriatului Estic sub numele de descentralizare. Oferirea mai multor împuterniciri regiunilor, comunelor sau altor unități administrativ-teritoriale prin delegarea unor segmente de autoritate de la centru către periferii este o solicitare constantă a UE, luând în calcul modelul administrativ european care și-a demonstrat eficiența în ultimele decenii.

Deseori, această reformă, care este foarte importantă pentru consolidarea instituțiilor democrației locale și extinderea bunelor practici de guvernanță regională prevede construirea sau modernizarea instituțională în paralel cu schimbarea normelor juridice sau diverselor proceduri politice. Merită menționat faptul că nu întotdeauna această abordare instituțional-normativă explică eșecurile reformelor pe care le-am întâlnit în ultimele decenii în statele Parteneriatului Estic al UE. Aspectele non-formale și non-instituționale contează și ele foarte mult, însă sunt mai greu de analizat și măsurat. Procesele instituționale non-formale sunt cercetate în științele politice și în sociologie cu

ajutorul teoriilor capitalului social care oferă o explicație interdisciplinară succesului sau eșecului reformelor regionale.

Metodologia aplicată. Studiul se bazează pe analiza comparată a rezultatelor sondajelor realizate în ultimii ani pe teritoriul statelor Parteneriatului Estic (Ucraina, Republica Moldova și Georgia). Accentul este pus pe dimensiunea socială a reformelor, explicată cu ajutorul teoriilor capitalului social. În acest studiu, prin capital social înțelegem un sistem de valori, norme și încredere, care stau la baza acțiunilor colective, devenind un temelie pentru eficiența instituțională a reformelor locale. Este un „ciment” care consolidează societatea și grupurile sociale și le permite să devină un organism colectiv unic. Vom utiliza aceste teorii într-un context mai vast, în unele privințe la nivel de ipoteză, și anume, pentru descrierea reformelor regionale.

Rezultatele studiului. Pentru prima dată influența capitalului social asupra reformei locale a fost prezentată și argumentată în lucrarea lui Robert Putnam *Crearea democrației. Tradiții civice în Italia modernă* [5]. Politologul american a studiat procesul de descentralizare din Italia din 1978 până în 1986. Atunci guvernul italian a decis să transfere împuternicirile financiare și administrative de la capitală către provincii. Politologul a arătat că în nordul Italiei, unde există tradiții de construcție democratică și solidaritate socială, reforma a fost eficientă, iar în sud – cu o cultură politică pasivă, cu un trecut monarhic și o neîncredere generală în instituții politice și semeni – descentralizarea a denaturat și mai mult structura economică și politică, dar mai ales în primele faze ale reformei. În sudul Italiei, potrivit studiului, descentralizarea a devenit o nouă feudalizare, deoarece instituțiile nu aveau o bază socială adecvată. Nordul prosper al țării a devenit și mai dezvoltat, iar sudul – mult mai sărac.

Paradoxul reformei regionale din Italia a fost explicată cu ajutorul noțiunii de capital social. Concluzia teoretică a politologului american a fost următoarea: succesul instituțional al descentralizării depinde de capitalul social acumulat într-o anumită regiune. Acest nou tip de capital, descris într-o manieră non-economică, reprezintă o serie de norme, valori și încredere între oameni – un fel de „ciment” sau „lipici” – care unsc grupurile sociale și indivizii, inițiind și perpetuând acțiunea colectivă. Cu alte cuvinte, fără de capital social oamenii nu gândesc

colectiv, ci doar individual, iar acțiunea socială este imposibilă. Cu ajutorul capitalului social o instituție funcționează stabil, bazându-se pe norme și tradiții, iar fără de el – apar diverse „patologii instituționale”.

Robert Putnam nu a utilizat pentru prima dată în istoria științelor politice acest concept, ci l-a adaptat unor condiții specifice. Teoriile capitalului social sunt utilizate în ultimii 30 de ani în sociologie, economie și științele politice, devenind un important instrument de cercetare a calității legăturilor sociale, încrederii, rețelelor de interacțiune, normelor și valorilor din interiorul unei societăți. Abordările teoretice în acest domeniu sunt diverse. De exemplu, politologul Francis Fukuyama susține că forma socială a capitalului se compune din încredere, relații și norme, care fac posibile acțiunile colective în cadrul grupurilor sociale. Analistul arată că anume încrederea este cea mai importantă caracteristică a capitalului social când vorbim despre reforme și democratizare [8].

Merită menționat faptul că problema utilizării eficiente și rezultative a teoriilor capitalului social în științele politice este un subiect actual de discuții. De foarte multe ori cercetătorii se întâlnesc față în față cu problema validității rezultatelor obținute în urma studiilor și analizelor politice, cât și cu unele dificultăți legate de relaționarea cor relativă a datelor statistice cu formele practice ale politicii la nivel național și regional. Se observă, de asemenea, că cercetătorii încearcă să lege acest concept sociologic prin esență cu alte procese politice, fără să-l adapteze la condițiile societăților de tranziție [3, p. 50]. Uneori au fost preluate modele de analiză fără o adaptare a instrumentelor de cercetare la condițiile specifice ale societăților postsocialiste.

În ceea ce privește studiile europene, majoritatea teoriilor integrării europene nu au putut da o explicație normativă procesului de extindere a UE în 2004 și 2007. A apărut necesitatea lansării unei noi abordări privind integrarea europeană, fiind vorba despre o viziune bazată pe teoria valorilor și aspectelor informale ale europenizării. Frank Schimmelfennig este de părere că noi membri ai UE la începutul secolului al XXI-lea au devenit acele state din Europa Centrală și de Est care împărtășesc valorile europene și normele democrației liberale [7], iar aceste norme, după cum am menționat mai sus, sunt în atenția teoriilor capitalului social. Deci, o interconectare conceptuală între

studiile europene și teoriile capitalului social este evidentă. În acest context, concepțiile capitalului social pot să formeze împreună cu constructivismul social [6] și alte teorii ale relațiilor internaționale un sistem metodologic sinergic de cercetare a valorilor europene, îndeosebi în acele state care își propun să devină membre ale Uniunii Europene.

Din acest punct de vedere, teoriile capitalului social deschid în fața politologilor orizonturi științifice nevalorificate. Este vorba despre o analiză netraditională a proceselor de integrare europeană, care se înscrie foarte bine în sistemul conceptelor politologice moderne. În acest context, apariția în 2005 a rezultatelor cercetării „Eurobarometru”, nr. 223, dedicat capitalului social, a demonstrat că acest concept este un criteriu informal al analizei dezvoltării democrației în statele membre ale UE, dar și în cele care candidează la aderare [3]. Capitalul social este, așadar, și un criteriu al eficienței proceselor de integrare europeană.

În afară de standardele juridice, care reprezintă deseori doar o carcasă a sistemului politic (constatare actuală pentru unele state post-sovietice), capitalul social, în sensul încrederii individuale și colective, al unității sociale și toleranței, este un indicator care nu depinde neapărat de normele juridice formale. Criteriile formale pot fi prezente într-o societate în urma implementării reformelor, dar să nu aibă nici o influență reală asupra vieții social-politice. Astfel, în unele societăți postsocialiste, rețelele instituțiilor sociale nu au un sistem stabil al procedurilor de activitate. În design-ul instituțional al societății civile și în structura sistemului politic din statele Parteneriatului Estic este foarte greu de definit și să delimitat responsabilitățile instituționale. Cetățenii par deseori dezorientați și nu știu care instituție politică sau organizație nonguvernamentală ar putea rezolva anumite probleme, adâncindu-se pasivismul politic.

Cercetând sfera social-politică a României anului 2006, Ioan Mihăilescu a numit procesul amintit mai sus drept o „patologie instituțională a tranziției” [4, p. 10]. El precizează că sub presiunea procesului de aderare la UE și pentru a face mai eficientă combaterea corupției a fost înființat Parchetul Național Anticorupție, deși exista o instituție care se ocupa de aceste probleme – Parchetul General, iar partidele politice aflate la guvernare negau orice imixtiune în funcționarea Departa-

mentului Anticorupție. În felul acesta, multiplicarea și diversificarea instituțiilor social-politice creează anumite confuzii. Noile instituții se creează relativ ușor, cel puțin ca formă juridică, în timp ce cele vechi părăsesc foarte greu spațiul social. Paralelismul, suprapunerea sau redundanța în funcționarea rețelelor de instituții sociale fac ca, într-o țară ca România, costurile funcționării sistemelor instituționale să fie exagerat de mari, precizează cercetătorul [4, p. 10].

O serie de eșecuri ale reformelor regionale (administrative) din trecut au fost explicate de teoreticienii capitalului social prin lipsa unui fundament de solidaritate care să consolideze instituțiile. În acest context, în unele state ale Parteneriatului Estic se observă un nivel tradițional de neîncredere în autoritățile regionale/locale, iar succesul inițiativelor de reformă depind foarte mult de rețelele, normele și valorile sociale care stau la baza funcționării instituțiilor. Nivelul de acumulare a capitalului social poate fi măsurat sociologic, însă caracteristicile acestuia au o natură regională. Acest model analitic, discutat de Robert Putnam în cazul Italiei, pare a fi actual pentru unele state ale Parteneriatului Estic: Ucraina (văzută ca un stat dominat de clivajul est-vest), statele din Caucaz (analizate prin prisma tradiționalism-modernism) sau Republica Moldova (cu diferențe regionale în nordul, centrul și sudul țării).

După cum a arătat Robert Putnam în cazul Italiei, o schimbare în designul instituțional nu înseamnă automat o schimbare a comportamentului politic al cetățenilor. Instituțiile pot fi redenumite, dar acestea nu vor începe neapărat să funcționeze mai bine. În Ucraina, de exemplu, diferite regiuni au un trecut diferit, tradiții politice distincte (unele s-au format în Imperiul Austriac, altele – în Imperiul Rus, unele au rădăcini rurale, altele – urbane, majoritatea de origine sovietică).

În capitolul „Lecțiile experimentului regional italian” [5, p. 185], Putnam susține că „eficiența instituțională este condusă de mediul social”. Descentralizarea nordului a avut succes, deoarece acolo s-au dezvoltat relații publice orizontale, ceea ce a stimulat dezvoltarea economică, în timp ce legăturile sociale verticale au predominat în sud. Dependența verticală, exploatarea, înapoierea și sărăcia provoacă neîncredere în autoritățile locale. Clanurile din sud au controlat toate aceste procese, iar descentralizarea a avut loc doar pe hârtie, scrie Putnam.

Analizând o gamă largă de statistici din diferite regiuni ale Italiei, politologul subliniază că schimbarea instituțiilor are consecințe pozitive pe termen lung. El arată că „istoria instituțională este în mare parte lentă. Acolo unde se construiesc instituții (nu doar se scriu Constituții), timpul se măsoară în decenii”. Odată cu ascensiunea populismului ca tendință politică în întreaga lume, și în statele Parteneriatului Estic, în special, conceptul de „deceniu” pentru descentralizare și democrație locală poate însemna un adevărat eșec instituțional.

Ucraina este într-adevăr asemănătoare cu Italia, dar observăm mai mult un clivaj vest-est decât nord-sud. Ucraina, Republica Moldova, Georgia și alte state au moștenit modelul sovietic de guvernare, pe care acum încearcă să-l modernizeze. Aceste state au moștenit și problemele de capital social din sistemul comunist. Într-una dintre prelegerile sale de la Kiev, politologul american Francis Fukuyama a remarcat că „în toate țările post-comuniste există o problemă specială legată de capitalul social și de încredere datorită moștenirii marxism-leninismului, care a fost un sistem politic adaptat în mod deliberat pentru a epuiza capitalul social” [8]. Statul a întrerupt legăturile existente orizontale care țineau împreună sindicatele, întreprinderile, bisericile și diverse organizații private și le-a înlocuit cu cele verticale – între cetățeni și stat (partid).

Potrivit Barometrului Opiniei Publice din Republica Moldova, 19 la sută dintre cetățeni au încredere mare în primării, iar 36,6% – o oarecare încredere [1]. Încrederea generalizată în instituțiile democrației locale este de 55,6%. Biserica și primăriile sunt lideri tradiționali la capitalul încrederii în Republica Moldova, însă percepția politică a instituției primăriei este una personalizată, fiind exemplificată prin încredere în primar ca persoană. În același timp, întrebați în care politician se poate de avut încredere, 40% au declarat că în nimeni.

În Georgia un sondaj din noiembrie 2022 arată că 59% dintre respondenți au încredere în organele autoadministrării locale, în timp ce nu le simpatizează 38% [9]. Nivelul de încredere a georgienilor în organele autoadministrării locale după o serie de reforme realizate în trecut este mult mai mare decât în autoritățile centrale. Majoritatea georgienilor susțin că pentru ei valoarea europeană de bază este libertatea.

În Ucraina nivelul de încredere în consiliile locale este de 58,2%. Potrivit unui studiu realizat de Centrul Razumkov, este mai mare încrederea cetățenilor în primar ca persoană decât în primărie ca instituție [2]. Populația își leagă anumite speranțe de eficiența primarului ca manager, fără să aibă prea mare încredere în primărie ca organizație. Personalizarea acestei percepții sociale este o tradiție postsocialistă, fiind într-o oarecare măsură o barieră în calea consolidării instituționale a democrației locale în Ucraina.

În cele trei state asociate cu UE, nivelul de încredere în instituțiile autoadministrării locale este identic, coexistând cu un nivel foarte mare de nemulțumire față de activitatea guvernului național. De exemplu, 65,8% dintre ucrainenii declarată că nu au încredere în partide politice, fiind instituția cu cea mai slabă caracteristică a capitalului social, în timp ce formarea consiliilor locale în orașele mari, potrivit legii, are loc în baza alegerilor la care participă doar partidele, iar în cele mici – doar reprezentanții partidelor pot deveni candidați la alegeri, pe fondalul personalizării vieții politice locale.

Analiza capitalului social scoate la suprafață o serie de curențe ale sistemului politic intern ucrainean, arătându-ne direcția viitoarelor reforme regionale. Nu putem construi o instituție democratică durabilă doar în jurul partidelor politice în care ucrainenii au cea mai mare neîncredere. Pentru comparație, 92,5% dintre ucrainenii declarată că au încredere în armată, iar 85,5% – în mișcările de voluntari.

Concluzii. O analiză a principalilor indicatori ai capitalului social, în special a încrederii, reprezintă un sprijin real pentru inițiatorii reformelor regionale. O atenție aparte trebuie acordată factorilor istorici și abordării diferențiate în timpul realizării corecte a reformelor, fiind necesare: campanii de informare și sensibilizare a opiniei publice, strategii de dezvoltare a capitalului uman în zonele mai puțin dezvoltate și de combatere a corupției pentru ca descentralizarea să nu devină o formă de feudalizare, generând frustrări și dezamăgiri în reformele europene. Este nevoie de reforme regionale adaptate mentalităților locale pentru o construcție instituțională bazată pe elementele autohtone ale tradițiilor democratice.

Referințe bibliografice:

1. Barometrul opiniei publice, 2022, acces: <https://ipp.md/wp-content/uploads/2022/12/Prezentarea-rezultatelor-BOP-2022.pdf> – acces 01.05.2023
2. Centrul Razumkov, Politychni pidsumky 2022 roku: otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady, dovira do sotsialnykh instytutiv (hru-den 2022r.) (Rezultate politice ale anului 2022: opinia publică despre situația din țară și acțiunile autorităților, încredere în instituțiile sociale, decembrie 2022), <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/politychni-pidsumky-2022-roku-otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-gru-den-2022r> – acces 01.05.2023
3. Gherman, Marin, Considerații privind utilizarea teoriilor capitalului social în cadrul studiilor europene, în „Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași. Științe politice”, 2013, nr. 8, p. 49-62.
4. Mihăilescu, Ioan, Patologia instituțională a tranziției, în „Sociologie Românească”, 2006, Vol. IV, nr. 4, p. 5-13.
5. Putnam, Robert D., Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton, New Jersey, USA: Princeton University Press, 1994, 280 p.
6. Risse, Tomas, Social Constructivism and European Integration, Wiener, European Integration Theory, Oxford University Press, 2004.
7. Schimmelfennig, F., Sedelmeier U. (eds.), Europeanization of Central and Eastern Europe, Cornell University Press, 2005, 274 p.
8. Shcho take sotsialnyi kapital? Kyivska lektsiia Frensisa Fukuiamy (Ce este capitalul social? Conferință la Kiev susținută de Francis Fukuyama) în „Deny”, 17 octombrie 2006, nr. 177, p. 3.
9. The Patriarch, the ruling party and the opposition are the leaders of ratings in Georgia, <https://jam-news.net/the-patriarch-the-ruling-party-and-the-opposition-are-the-leaders-of-ratings-in-georgia/> – acces 01.05.2023

AMENINȚĂRI CONTEMPORANE LA ADRESA LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE ȘI A BUNEI GUVERNĂRI: procesele strategice împotriva mobilizării publice

CZU 32:342.72/.73

Gabriela GOUDENHOOF^{*}

Rezumat: Buna guvernare este potențată de critica și de activismul cetățenesc. Monitorizarea activităților guvernului, creșterea transparenței procesului decizional, creșterea implicării cetățenilor în procesele politice forțează guvernele să răspundă la nevoile comunităților, crește responsabilitatea publică și calitatea guvernării și, implicit, afectează pozitiv calitatea vieții cetățeanului.

Pe de altă parte strategia utilizării proceselor împotriva mobilizării publice (SLAPP - *Strategic Lawsuit Against Public Participation*) descurajează cetățenii în a avea o poziție critică față de actul guvernării, îi aduce la tăcere atât pe ei cât și mass media, atentează grav la unul dintre drepturile fundamentale cetățenești, dreptul la liberă exprimare. Aceste procese creează un dezechilibru grav între reclamant și pârât și sunt intentate pentru a intimida, hărțui și bloca opinia publică și pentru a împiedica publicarea unor informații de interes public.

Atât Uniunea Europeană, cât și unele dintre statele membre au început să adopte măsuri pentru îmbunătățirea protecției libertății de exprimare, înțind cu precădere două categorii mai expuse acestei forme de hărțuire: jurnaliștii și apărătorii drepturilor omului. Legislația anti-Slapp are în vedere promovarea unor măsuri legislative care, pe de o parte să promoveze libertatea de exprimare și activismul cetățenesc iar pe de altă parte să restrângă abuzul de procese și acțiuni în justiție intentate ca strategie de stopare a criticilor la adresa guvernelor sau să crească accesul la justiție pentru cetățeni.

Cuvinte cheie: *activism, critică, procese strategice împotriva mobilizării publice, legislație anti-SLAPP*

CONTEMPORARY THREATS TO FREEDOM OF EXPRESSION AND GOOD GOVERNANCE: strategic lawsuits against public mobilization

Summary: Good governance is enhanced by criticism and citizen activism. Monitoring the government's activities, increasing the transparency of

^{*} Gabriela GOUDENHOOF, conferențiar universitar, doctor, Departamentul de Științe Politice și Științele Comunicării, Facultatea de Istorie, Relații Internaționale, Științe Politice și Științele Comunicării, Universitatea din Oradea, gabrielagoud@gmail.com

the decision-making process, and increasing the involvement of citizens in political processes forces governments to respond to the needs of communities, increases public accountability and the quality of governance and, implicitly, positively affects the quality of life of the citizen. On the other hand, the strategy of using lawsuits against public participation (SLAPP - Strategic Lawsuit Against Public Participation) discourages citizens from having a critical position towards the act of government, it silences both them and the mass media, it seriously undermines one of the rights fundamental civil rights, the right to free expression. These lawsuits create a serious imbalance between the plaintiff and defendant and are filed to intimidate, harass and block public opinion and to prevent the publication of information of public interest.

Both the European Union and some of the member states have begun to adopt measures to improve the protection of freedom of expression, especially targeting two categories more exposed to this form of harassment: journalists and human rights defenders. Anti-Slapp legislation aims to promote legislative measures that, on the one hand, promote freedom of expression and citizen activism and, on the other hand, restrict the abuse of lawsuits and legal actions filed as a strategy to stop criticism of governments or to increase access to justice for citizens.

Keywords: good governance, criticism, anti-SLAPP legislation, freedom of speech.

Introducere. Activismul civic cetățenesc și critica sunt atitudini esențiale în prezervarea bunei guvernări. Critica, în mod special, poate fi un factor mobilizator, contribuind la mobilizarea cetățenilor și la potențarea schimbărilor sociale. Activismul cetățenesc poate lua forma contestării statu quo-ului și a manifestării nemulțumirii cetățenilor, care au astfel posibilitatea de a atrage atenția asupra problemelor și deficiențelor guvernării asupra acțiunilor incorecte, nedrepte ale guvernării, asupra corupției atunci când aceasta se asociază cu instituțiile publice și cu reprezentanții guvernării sau a altor grupuri de putere. Denunțând corupția, abuzurile de putere, inegalitățile, nedreptățile ori discriminările, cetățenii și activiștii pot genera presiune socială și politică pentru a determina schimbări și pentru a ameliora societatea.

Noam Chomsky [3], făcând critica sistemului politic și economic american, a subliniat importanța activismului civic și a criticii în combaterea acestei situații. Cetățenii trebuie să se implice activ în viața politică și să critice puterea și autoritatea, trebuie să aibă acces la in-

formații relevante. Totodată autorul susține că activismul civic și critica sunt instrumente importante pentru cetățeni în lupta împotriva concentrării de putere, a inegalităților sociale și economice iar media joacă un rol important în reflecția lor cu acuratețe.

Critica și activismul cetățenesc pot lua diferite forme. Activiștii pot organiza diverse moduri de mobilizare publică: proteste, mitinguri, petiții și alte forme de acțiuni civice pentru ca democrația să-ți mențină funcțiile, pentru ca vocea lor să se facă auzită și pentru a promova și provoca schimbări sociale pozitive, căci denunțarea problemelor nu este suficientă [5]. Este necesară găsirea unor soluții eficiente și durabile la problemele existente în societate. Mobilizarea oamenilor, activismul și critica sunt importante în combaterea problemelor globale, susține Anthony Giddens.

Cetățenii pot juca un rol activ în modelarea societăților contemporane. O atitudine critică, monitorizarea discursului public, atenția asupra modului în care suntem guvernați, sunt lucruri care pot îmbunătăți guvernarea spre binele cetățenilor. Fără îndoială că vor exista mereu în societate dezacorduri, iar politicile politice nu țin să le elimine. Se apreciază chiar că ”sarcina practică a rezolvării conflictelor începe cu o recunoaștere a dezacordului rezonabil” [15, p. 18]. Parafrazându-i pe cei doi autori vom spune că sarcina unei democrații nu este să ofere răspunsuri corecte, ci să ofere un cadru suficient de incluziv pentru a cuprinde pluralitatea și conflictul astfel încât diferențele dintre noi să nu constituie o sursă de discriminare.

Pe de altă parte observăm și o tendință hipercriticistă, astfel încât, așa cum arătau Michael Hardt și Antonio Negri [6] mișcările sociale de astăzi au ajuns să respingă în mod consecvent și decisiv formele tradiționale, centralizate, de organizare politică. Lideri carismatici sau birocratici, structuri ierarhice de partid, organizații de avangardă și chiar electorale precum și structurile reprezentative sunt în mod constant criticate și subminate. Autorii sesizează o mare eroare în care pot cădea activiștii și criticii guvernelor și anume ca opoziția față de autoritatea centrală să nu fie echivalată cu respingerea tuturor formelor organizatorice și instituționale. Cu toate acestea mișcările de protest rămân esențiale din mai multe motive:

- Se pot manifesta ca modalități de retragere și refuz de a participa la sistemele de putere existente;
- Reprezintă o forță a masei, a pluralității (*multitude*) care reflectă diversitate și poate schimba societatea;
- Puterea reală vine de jos, de la mase, nu de la elite
- Viitorul democrației este reprezentat de democrația incluzivă și participativă unde puterea este distribuită între toți oamenii, nu doar între elite;
- Instituțiile politice existente nu sunt capabile de schimbare;
- Schimbarea socială rămâne apanajul și sarcina maselor și se poate realiza prin intermediul acțiunilor directe și protestelor.

O viziune interesantă a democrației radicale are Chantal Mouffe (2018) o politoloagă de origine belgiană, care explorează ideea "populismului de stânga" ca o strategie politică utilă în societatea cu orientare socialistă contemporană. Ea demontează modul negativ în care este tratat populismul, susținând că un populism de stânga poate reînsoflă democrația prin crearea unei opoziții clare și mobilizatoare la forțele conservatoare și neoliberale. Poporul însuși nu este altceva în viziunea lui Mouffe decât un construct social, definibil în modalități care pot fi folosite pentru a mobiliza susținerea diferitelor cauze politice. Ea se opune totuși atât modului în care Gustav Le Bon înțelegea masele drept grup omogen, cât și ideii de democrație reprezentativă în forma ei actuală. Autoarea pledează pentru o democrație radicală, o "combinație de diferite forme de participare democratică, (...) o articulare a diverselor forme de reprezentare și moduri de alegere a reprezentanților"[7, p.37].

Charles Tilly, sociolog și istoric, studiind revoluțiile, protestele și schimbările sociale a dezvoltat o serie de idei interesante referitoare la mobilizarea cetățenilor pentru a schimba societatea. Tilly a identificat un set de tactici de protest și acțiuni colective pe care le-a reunit folosind conceptul de *Repertoire of contention*. Potrivit teoriei lui Charles Tilly (2004) acțiunile colective protestatate se caracterizează prin existența a patru componente esențiale: organizarea, mobilizarea, interesele și oportunitatea. Oamenii au tendința de a se mobiliza mai ales atunci când percep o oportunitate reală de a produce schimbări, dar au nevoie de resurse materiale, financiare, sociale, de comunicare

și rețea, de cunoaștere, precum și abilități menită să le asigure succesul acestor acțiuni colective.

Formele de participare și contestare sunt foarte diferite, iar dinamica grupurilor și a deținătorilor de putere face ca grupurile dominante și cele subordonate să fie labilă, cu atât mai mult cu cât rezistența grupurilor subordonate poate să submineze într-un mod subtil puterea grupurilor dominante. James C. Scott s-a preocupat de studiul acestor dinamici arătând (1990) că există o diviziune interesantă între transcriptele publice”, comportamentele și discursurile livrate în public, ritualuări ale puterii și ale grupurilor dominante pe de o parte și pe de altă parte ”transcriptele ascunse”, discursurile și acțiunile invizibile, departe de ochii puterii dar care au ca scop subminarea acesteia. În opoziție cu critica deschisă și acțiunile contestatate fățișe, actele de rezistență sunt mascate, subtile, conținând un inventar foarte variat: încetinirea muncii sau excesul de zel malițios, nerespectarea regulilor, interpretarea și aplicarea literală a ordinelor într-un mod absurd care subminează și deturbează intenția conducătorului, dar și folclorul, miturile, cântecele și glumele la adresa politicianilor, codurile secrete de desemnare a acestora, și toate celelalte forme de exprimare culturală care au ca scop să critice autoritatea și politicienii, puterea dominantă. Această formă de rezistență este nu doar mai greu de anticipat și de peceput de către putere, dar și mai greu de combătut. De cele mai multe ori grupurile dominante se concentrează pe acțiunile directe, pe mobilizarea publică, își concentrează atenția asupra lideilor și activiștilor, apărătorilor drepturilor omului, jurnaliștilor încercând să-i reducă la tăcere, amenințându-i, împiedicându-i să-și îndrepte atenția critică asupra lor. Iar una dintre strategiile actuale îndreptate împotriva lor o reprezintă procesele lungi și costisitoare intentate fără temei juridic dar cu potențial de descurajare.

Procesele strategice împotriva mobilizării publice

Critica și activismul cetățenesc sunt esențiale pentru buna guvernare, permițând cetățenilor să monitorizeze activitățile guvernului, jurnaliștilor să-și exercite rolul de *watch dog*, de câine de pază a democrației și societății în general să se bucure de o bună informare și implicare în procesele politice. Totodată critica și activismul cetățenesc sporesc potențialul transparenței și conduc la îmbunătățirea responsabilizării guvernului față de cetățeni.

Atât calitatea vieții cetățenilor, prin forțarea guvernului de a răspunde la nevoile comunităților, cât și buna guvernare, prin creșterea transparenței și a responsabilității autorităților, sunt potențate de critica și activismul și mobilizarea cetățenească.

Pe de altă parte hărțuirea prin intentarea de procese costisitoare, numeroase, de lungă durată reprezintă una dintre strategiile cele mai insidioase de aducere la tăcere a jurnaliștilor, militanților și apărătorilor drepturilor omului. De multe ori prin utilizarea acestei strategii se adaugă și un pregnant dezechilibru între părțile aflate în judecată, reclamantul aflându-se într-o poziție superioară față de jurnalistul pârât sau simplul cetățean protestatar, atât din punct de vedere politic sau social, dar mai ales din punct de vedere financiar. "Să-i îngropăm în procese!" pare să fi devenit sloganul celor aflați la putere în raport cu cei care îi contestă, iar aceasta nu este doar o simplă metaforă, ci o realitate tristă care pune libertatea de exprimare sub semnul întrebării, limitând capacitatea cetățenilor de a critica guvernul și instituțiile publice.

Există falsa percepție potrivit căreia doar statul ar putea reprezenta o amenințare pentru libertatea de exprimare, prin ingerințe și limitări, cenzură etc. Dar realitatea ne dovedește că nu doar statul poate fi o amenințare asupra libertății de exprimare și asupra activismului civic. Siguranța jurnaliștilor și a libertății lor de a exprima opinii și de a dezvălui adevăruri chiar neconvenabile, ca și potențialul de critică și de mobilizare a cetățenilor sunt puse în pericol prin noi și noi forme de hărțuire. Una dintre aceste noi forme de hărțuire este cunoscută sub prescurtarea SLAPP - *Strategic lawsuits against public participation* (proceduri și procese strategice împotriva mobilizării publice), proceduri procesuale care vizează blocarea și intimidarea jurnaliștilor și a apărătorilor drepturilor omului în acțiunea lor de a lua atitudine cu privire la diferite chestiuni de interes public prin intermediul unor procese clamând defăimarea, încălcarea drepturilor de autor ș.a.m.d. Intentând procese contestatarilor, fie ei jurnaliști, lideri de opinie, apărători ai drepturilor omului cei care folosesc strategia SLAPP, a arătat comisarul european pentru Justiție, Didier Reynders, "*întârzie sau chiar împiedică publicarea unor informații de interes public și reprezintă o sarcină inutilă pentru instanțe*": "*The active exercise of the*

fundamental right to freedom of expression and information is key for a healthy and thriving democracy. The EU will always protect that right. Today, we are taking important steps to safeguard journalists and civil society who are increasingly under threat from SLAPPs. SLAPPs delay or even prevent the publication of statements of public interest SLAPPs also put an unnecessary burden on courts. We are now providing instruments to keep that abusive practice in check.” Acțiunile de tip SLAPP crează probleme serioase pentru libertatea de exprimare deoarece sub amenințarea acestor procese lungi și costisitoare cetățenii se simt descurajați să își mai exprime opiniile critice în public pentru că se tem că nu vor face față acțiunilor legale din cauza costurilor financiare ridicate, a lipsei de pregătire, a imposibilității de a angaja un avocat, a lipsei de timp etc.

Legislația Anti-SLAPP permite persoanelor care au fost vizate de acțiuni legale strategice să ceară respingerea acestora încă din stadii timpurii ale proceselor, arătând că acțiunea deși aparent legală are, în esență, scopul de a intimida și îngrădi libertatea de exprimare și participare publică la diferite acțiuni. Legislația Anti-SLAPP cunoaște forme variate și diferă în funcție de jurisdicție, dar are în comun, indiferent de statul care o adoptă faptul că își propune să reducă abuzurile celor care dețin puterea politică și/sau economică și oferă protecție cetățenilor pentru activități precum: critica publică împotriva guvernului, scrierea de petiții, acțiuni de protest, publicarea de informații despre acute probleme de interes public ș.a.m.d. De asemenea, legislația Anti-SLAPP dorește să crească accesul la justiție a persoanelor vizate de acțiuni legale strategice.

Comisia Europeană a adoptat în primăvara anului 2022, o serie de măsuri pentru îmbunătățirea protecției a două categorii profesionale expuse la hărțuiri constante: jurnaliștii și apărătorii drepturilor omului. Măsurile vizează protecția împotriva procedurilor judiciare abuzive. Și chiar dacă în Europa măsurile sunt de dată recentă, fenomenul nu este deloc nou.

În SUA fenomenul SLAPP s-a conșcarat. Iată câteva cazuri notabile:

Cazul Blumenthal vs. Drudge din 1997, care deși nu este direct legat de legislația anti-SLAPP este considerant relevant pentru evoluția acesteia, ridicând întrebări despre echilibrul dintre protejarea libertății de exprimare și prevenirea abuzurilor și a scos la iveală potențialele probleme ale protecției platformelor online care postează uneori

conținut defăimător. Sidney Blumenthal, un fost asistent la Casa Albă, și soția sa Jacqueline l-au dat în judecată pe Matt Drudge, editorul The Drudge Report, și America Online Inc. pentru declarațiile publicate de Drudge în august 1997. Potrivit plângerii, Drudge l-a acuzat în mod fals pe Blumenthal de abuz conjugal. Dar pe lângă acuzația de defăimare, apărarea lui Drudge a adus în discuție o problemă mai puțin cunoscută: Drudge a susținut că procesul Blumenthal a fost un „proces strategic împotriva mobilizării publice” (SLAPP) și ar trebui respins în conformitate cu statutul anti-SLAPP din California. Deși o instanță federală a respins apărarea lui Drudge în cele din urmă ca fiind tardivă, acel caz este unul emblematic în care o apărare statutară anti-SLAPP a fost formulată și dovedește astfel importanța tot mai mare a legislației anti-SLAPP create în favoarea inculpaților din mass-media.

Juriștii și cercetătorii au început să își concentreze atenția asupra fenomenului în anii 1980-1990, observând că există numeroase procese neîntemeiate, fără șanse de câștig, declanșate doar pentru a intimida și reduce la tăcere prin costurile uriașe și "cauzând astfel importante prejudicii democrației", așa cum au arătat Bunker și Gates [2, p. 19]. Expresia *Strategic Lawsuits Against Public Participation* (SLAPP) a fost introdusă de către George Pring [8] avocat de mediu și profesor și Penelope Canan (sociolog și profesor) la sfârșitul anilor 1970, Pring publicând un prim articol pe această temă în 1985 iar ambii folosindu-l într-o lucrare academică publicată împreună trei ani mai târziu, identificând peste 100 de astfel de cazuri în 26 de state americane, pentru ca în următorii patru ani numărul să urce la peste 400 de cazuri. Autorii au observat că în unele cazuri nu doar SLAPP ci și amenințarea unui SLAPP îi reduce la tăcere protestatari și activiști, cu cheltuieli medii în jur de 20.000 \$ pe persoană. Corporațiile, politicienii și orice potentat știe că teama unor astfel de cheltuieli calmează spiritul critic și îi amuțește și pe cei mai înverșunați jurnaliști ori apărători ai drepturilor omului care nu au la îndemână aceste fonduri. De aceea legislația anti-SLAPP este atât de importantă pentru democrație și cu toate că numeroși parlamentari și decidenți au înțeles acest lucru, introducerea presei și a jurnaliștilor sub umbrela protecție a legislației anti-SLAPP a fost destul de dificilă. Legislatorii au fost reticenți inițial în SUA cu privire la extinderea aplicării legii anti-SLAPP

la presă, restrângând-o doar la cazurile care implică ”interesul public” sau la chestiuni care vizează ”situații de maximă importanță publică” ori ”vitale pentru politicile și deciziile publice” [8]. Într-o altă lucrare din 1996, George Pring și Penelope Canan au afirmat că această nouă generație de procese s-a răspândit în America ca o tulpină de virus cu grave consecințe pentru indivizi, instanțe și organismul politic: ”Mii de americani sunt dați în judecată, pur și simplu pentru că și-au exercitat unul dintre cele mai prețuite drepturi ale noastre: dreptul de a ne comunica părerile oficialilor noștri guvernamentali, de a „vorbi” despre probleme publice. Astăzi, tu și prietenii tăi, vecinii, colegii de muncă, liderii comunității și clienții tăi poți fi dat în judecată pentru milioane de dolari doar pentru că spui guvernului ceea ce gândești, vrei sau crezi” [9, P.2]. Și într-adevăr mulți oameni care ajung să fie dați în judecată pentru că au criticat pe cineva puternic, în general devin ținte pentru SLAPP persoanele cu simț civic dar nu și cu mari posibilități și resurse financiare, mărturisesc consternați: „Nu credeam că pot să-mi facă asta! Tot ce-am făcut a fost să-mi exprim o părere” [9, p. 221].

Pe de altă parte, deși utilizarea litigiilor sau amenințarea cu procese reprezintă instrumente de intimidare mai vechi, folosirea lor ca instrument de intimidare, pedepsire și amuțire s-a ridicat la un nou nivel în era internetului unde atât jurnalismul online dar și libera exprimare și așa numitul jurnalism cetățenesc de opinie au crescut considerabil.

Una dintre problemele sesizate de cercetători [13] este limbajul ambiguu din legislația anti-SLAPP care crează haos și lasă o marjă prea largă de interpretare judecătorilor în ceea ce privește mecanismul de protecție oferit de legislație. Nu în ultimul rând a fost evidențiat riscul ca legislația anti-SLAPP să fie folosită pentru a proteja discursurile defăimătoare sau înșelătoare.

În ciuda limitelor sale, legislația anti-SLAPP reprezintă o componentă importantă a sistemului juridic american contemporan și a fost implementată în mai multe state ale SUA și își propune să devină un model care să se extindă și să se generalizeze pentru a genera politici publice fiabile [1, p.13], încorporat în legislație în numele priorității pe care le au ”interesul public” și ”participarea publică” [12] și pentru a combate tacticile de descurajare a indivizilor sau organizațiilor care ajung să-și cenzureze discursul sau să-și înfrângă dorința de a critica acțiunea publică.

Canada a adoptat legislație anti-SLAPP în unele provincii (Ontario 2015 și British Columbia- 2019) iar Australia are în lucru o astfel de legislație (New South Wales – 2005 și Victoria -2008), deci putem vorbi despre o tendință de extindere a legislației anti-SLAPP la nivel internațional.

Legislația anti-SLAPP în Europa

Spațiul European nu este nici el străin de procese frivole, intentate pentru a amuți opinia publică și presa și de folosirea justiției ca pe o armă împotriva mobilizării publice. Și chiar dacă procesele strategice nu au o rată de succes mai mare 18-23% din cazuri [12] este îngrijorător efectul lor intimidant și de demobilizare publică. Eventualii contestatari se tem să fie implicați în procese de durată și costisitoare, fapt care îngrijorează și instituțiile europene.

Jurnaliștii, activiștii, ONG-urile care militează pentru drepturile omului sunt adesea ținte ale unor procese de tip SLAPP și în spațiul european, fie că iau forma unor procese pentru defăimare, litigii civile penale ș.a.m.d. Abordarea fenomenului SLAPP variază în spațiul european în funcție de legislațiile naționale.

Țări precum Marea Britanie au introdus unele reforme în legislația privind defăimarea în scopul prevenției (*Defamation Act 2013*), introducând un "test al prejudiciului serios" procesele pentru defăimare fiind o formă comună de SLAPP în UK.

În Irlanda există o clauză de evitare a proceselor de defăimare prin posibilitatea pe care o are reclamantul de a oferi scuze sau rectificări și de a plăti o despăgubire rezonabilă, descurajând reclamanții să ceară despăgubiri uriașe.

În Franța legislația care protejează libertatea presei oferă un grad relativ ridicat de protecție împotriva defăimării și impune limite temporale și financiare privind procesele de acest tip.

Lipsa unei legislații uniforme și comprehensive la nivelul Uniunii Europene este o problemă. De aceea legislația Consiliului Europei dar și a Uniunii Europene are în vedere stoparea acestui fenomen, precum și deconspirarea acelor litigii vădit lipsite de temei legal, vexatorii, menite doar să epuizeze resursele financiare ale criticilor, activiștilor și jurnaliștilor.

Recomandarea 758 din 17 mai 2022 și propunerea de directivă făcută de Comisia Europeană sub nr. COM/2022/177 aflată în parcursul algoritmului decizional european au în vedere reglementarea măsurilor necesare stopării acestui tip de hărțuire.

Senatul României a adoptat Hotărârea nr.147/2022 prin care a constatat respectarea principiilor subsidiarității și proporționalității în propunerea de Directivă, a apreciat obiectivele propunerii și chiar a propus nuanțarea definirii sintagmei de ”participare publică” prin evidențierea componente de manifestare religioasă.

Aceste măsuri legislative au fost luate într-un context social și politic în care fenomenul SLAPP pare să ia amploare, chiar dacă este unul relativ recent. Așa-numitele *acțiuni strategice în justiție împotriva mobilizării publice* sunt proceduri judiciare neîntemeiate sau exagerate inițiate de grupuri de interese, loby, corporații, organe de stat uneori, împotriva comunicatorilor de mesaje critice și/sau incomode, presa reprezentând un segment important al acestor comunicatori, în scopul de a-i reduce la tăcere prin intimidare, și epuizarea resurselor în nesfârșite proceduri judiciare.

Platforma Consiliului Europei pentru promovarea protecției jurnalismului și a siguranței jurnaliștilor raportează un număr tot mai mare de cazuri privind amenințări grave la adresa siguranței jurnaliștilor și a libertății mass-mediei în Europa, precum și numeroase cazuri de intimidare judiciară. Platforma este un mecanism unic care mediază și promovează dialogul dintre guverne și organizațiile jurnaliștilor, cu scopul de a stopa încălcarea libertății presei în statele membre ale Consiliului Europei și de a le permite jurnaliștilor să își exercită profesia fără riscul de a le compromite siguranța. Acesta își propune să îmbunătățească protecția jurnaliștilor, să abordeze mai bine amenințările și violența împotriva profesioniștilor media și să încurajeze mecanismele de avertizare timpurie și capacitatea de răspuns în cadrul Consiliului Europei [4]. Începând cu anul 2015, Platforma facilitează colectarea și diseminarea de informații cu privire la preocupările legate de libertatea presei și siguranța jurnaliștilor din statele membre ale Consiliului Europei, astfel cum este garantat de art. 10 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Organizațiile partenere contributive – ONG-uri internaționale invitate și asociații de jurnaliști – emit aler-

te cu privire la încălcările libertății presei și publică rapoarte anuale privind situația libertății presei și siguranța jurnaliștilor în Europa. Platforma permite Consiliului Europei să fie la curent într-un mod mai sistematic cu privire la problematicile și cazuistica liberății presei în statele membre și să ia măsuri în timp util și coordonate atunci când este necesar. Ajută organizația să identifice tendințele și să propună răspunsuri politice adecvate în domeniul libertății mass-media.

Raportul anual din 2021 al asociațiilor partenere către Platforma Consiliului Europei pentru promovarea protecției jurnalismului și a siguranței jurnaliștilor subliniază creșterea accentuată a cazurilor semnalate în materie de SLAPP raportate în 2020 față de anul precedent, atât în ceea ce privește numărul cazurilor semnalate, cât și al jurisdicțiilor statelor membre vizate ale Consiliului Europei. În 2021 pe Platformă au fost publicate 282 de cazuri semnalate, dintre care o serie vizau cazuri de intimidare judiciară, și anume utilizarea legislației în manieră oportunistă, arbitrară sau abuzivă, inclusiv a legislației în domenii precum defăimarea, combaterea terorismului, securitatea națională, huliganismul sau antiextremismul.

În Recomandarea sa din 13 aprilie 2016 privind protecția jurnalismului și siguranța jurnaliștilor și a altor actori media Consiliul Europei a recomandat statelor sale membre să ia măsuri pentru a prevenirea utilizării vădit nefondate, abuzivă sau rău intenționată a legii și a procedurilor judiciare cu scopul de a intimida și a reduce la tăcere jurnaliștii și alți actori din domeniul mass-mediei.

Propunerea de directivă a UE are, la rândul său, o serie de elemente importante care urmăresc atingerea obiectivelor expuse mai sus și care vizează atât aspecte procedurale, cât și financiare și protective:

- Instanțele vor putea să respingă rapid o acțiune care este vădit nefondată, sarcina probei privind temeiul acțiunii căând în seama reclamantului;
- Tot reclamantul va fi cel care va suporta și cheltuielile de procedură dar și onorariile avocaților dacă se dovedește că acțiunea a fost abuzivă;
- Victima care a fost ținta unei acțiuni de tip SLAPP va avea dreptul de a obține daune și despăgubiri;
- Sancțiunile vor avea și caracter disuasiv

- Protecția va merge și împotriva hotărârilor pronunțate de țări terțe dacă procedurile au fost vădit nefondate.

Măsurile concepute de Uniunea Europeană au ca obiect acțiunile SLAPP în materie civilă dar și pe cele cu implicații transfrontaliere. Pe baza noilor dispoziții, judecătorii vor putea să respingă rapid acțiunile vădit nefondate introduse împotriva jurnaliștilor și a apărătorilor drepturilor omului, iar victimele unor acțiuni de tip SLAPP au la dispoziție mai multe garanții procedurale și căi de atac, cum ar fi despăgubiri pentru daune și sancțiuni disuasive pentru inițierea de procese abuzive. Recomandarea complementară adoptată de Comisie are ca scop încurajarea statelor membre de a-și alinia normele naționale la legislația UE propusă, cu puternic accent transfrontalier. Nu în ultimul rând, această legislație vizează o serie de alte măsuri, cum ar fi formarea și sensibilizarea, așadar o educație activă și incluzivă pentru a combate fenomenul SLAPP.

Este important de menționat că, în perspectiva adoptării unei legislații comprehensive anti-SLAPP la nivel European se vor institui mecanisme de stopare a efectelor negative ale demersurilor de intimidare a cetățenilor, iar în cazul și în țările unde nu există protecție anti-SLAPP la nivel național, organizațiile internaționale (OSCE, Consiliul Europei etc) pot juca un rol decisiv în apărarea libertății de exprimare și alibertății presei. Cei care se confruntă cu procese de tip SLAPP se pot adresa pentru asistență juridică internațională și unor organizații specializate în apărarea drepturilor omului, care să-i ajute să facă față cu succes.

Referințe bibliografice:

1. Brown, Samantha & Goldowitz, Mark, "The Public Participation Act: A Comprehensive Model Approach to End Strategic Lawsuits Against Public Participation in the USA", *Review of European Community & International Environmental Law*, 19(1), 2010, pp.3–13.
2. Bunker, Matthew D. and. Gates, Paul H Jr, "Newer Laws Give Media Means To 'SLAPP' Back" in Libel Suits", în *Newspaper Research Journal*, vol.23, no2-3, spring/Summer, 2002, pp-18-31.
3. Chomsky, Noam, *Requiem for the American Dream: The 10 Principles of Concentration of Wealth & Power*, New York : Seven Stories Press, 2017.
4. Consiliul Europei/Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Ghid privind*

art. 10 din Convenția europeană a drepturilor omului. Libertatea de exprimare, 2022.

5. Giddens, Anthony, *The Politics of Climate Change*, Cambridge, Polity Press, 2009.
6. Hardt, Michael & Negri, Antonio, *Assembly. Heretical Thought*, Oxford University Press, Oxford, 2017.
7. Mouffe, Chantal, *For a Left Populism*, Verso, London, New York, 2018.
8. Pring, George W. "SLAPPs: Strategic Lawsuits Against Public Participation", *Pace Environmental Law Review*, vol.7, Issue 1, Fall, 1989, pp.3-21.
9. Pring, George W. And Canan, Penelope, *SLAPPs: Getting Sued For Speaking Out*, Temple University Press, Philadelphia, 1996.
10. Reinders, Didier, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2652 -accesat în 28.12.2022.
11. Scott, James C., *Domination and the Arts of Resistance. Hidden transcripts*, Yale University Press, 1990.
12. Shapiro, Pamela, "SLAPPs: Intent or Content? Anti-SLAPP Legislation Goes International", *Review of European Community & International Environmental Law*, 19(1), 2010, pp. 14–27.
13. Sherwin, Robert T. "Evidence? We Don't Need No Stinkinn Evidence!: How Ambiguity in Some States' Anti-Slapp Laws Threatens to De-Fang a Popular and Powerful Weapon Against Frivolous Litigation", în *Columbia Journal of Law & the Arts*, 2017, 40:4, 431-468.
14. Tilly, Charles, *Social Movements 1768-2004*, Paradigm Publishers, London, 2004.
15. White, Stephen K. și Moon, Donald J. (eds.), *What is Political Theory?*, Sage Publications, London, 2004.

INSTITUTIONS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN TURBULENT TIMES AT EUROPEAN UNION LEVEL

CZU 316.42:061.1EU

ANA-MARIA BERCU*
CARP SILVIA-MARIA**

Summary: Best practices provide a solid underpinning in shaping a healthy, resilient, and adaptable economic dynamic. Good rules and sound practices can be prerequisites for harmonious and sustainable economic growth. Without them, the outcome can be bleak. In this article, we aim to examine the extent to which institutions support sustainable economic and social development at the European level, comparing how institutional indicators - such as government effectiveness, rule of law, control of corruption, government integrity, business freedom, judicial effectiveness, property rights, tax burden, government spending- affect macroeconomic indicators. On the other hand, by analyzing macro indicators related to public debt, budget expenditure, attraction of European funds, government investment, we will be able to weigh the correlation between institutions and the sustainability of the economy. In other words, the research questions are: (1) why do some EU governments manage to cope with multiple and recent challenges - starting with the COVID-19 pandemic, climate change, armed conflicts in the neighborhood - and others do not? What unsustainable policies have led to a fragile economy? This research will underline that a combination of good institutions on the one hand and sustainable economic decisions and policies on the other is a strong underpinning to solving many of the problems facing society now and in the future.

Keywords: policymaking, government, sustainable development, pandemic, crises

JEL Classification: H83, H11

INSTITUȚII ȘI DEZVOLTARE DURABILĂ ÎN TIMPURI TURBULENTE LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE

Rezumat: Cele mai bune practici oferă o bază solidă în formarea dinamicii economice sănătoase, rezistente și adaptabile. Regulile bune și practicile so-

* ANA-MARIA BERCU, Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania, bercu@uaic.ro

** CARP SILVIA-MARIA, Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania, silviacarp24@yahoo.com

lide pot fi premise pentru o creștere economică armonioasă și durabilă. Fără ele, rezultatul poate fi sumbru. În acest articol, ne propunem să examinăm măsura în care instituțiile susțin dezvoltarea economică și socială durabilă la nivel european, comparând modul în care indicatorii instituționali - cum ar fi: eficiența guvernării, statul de drept, controlul corupției, integritatea guvernului, fragilitatea statului, calitatea reglementărilor etc. afectează indicatorii macroeconomici. Pe de altă parte, prin analiza macro-indicatorilor legați de datoria publică, cheltuieli bugetare, atragere de fonduri europene, investiții guvernamentale, vom putea cântări corelația dintre instituții și sustenabilitatea economiei. Cu alte cuvinte, întrebările de cercetare sunt: (1) de ce reușesc unele guverne ale UE să facă față provocărilor multiple și recente - începând cu pandemia COVID-19, schimbările climatice, conflictele armate din vecinătate și posibilă criză bancară - și altele nu face? Ce politici nesustenabile au dus la o economie fragilă? Care sunt lecțiile pentru o dezvoltare armonioasă și rezistentă? Această cercetare va sublinia faptul că o combinație de instituții bune, pe de o parte, și decizii și politici economice durabile, pe de altă parte, reprezintă o bază puternică pentru rezolvarea multor probleme cu care se confruntă societatea acum și în viitor.

Cuvinte cheie: reguli bune, provocări socio-economice, dezvoltare durabilă, corelație.

1. Introduction

In the current context, more than ever, the focus should be on better management of financial and environmental resources to emerge from the crises that the European Union has experienced in recent years, and not least to learn what there is to learn for faster and more effective management of future crises. As Jean Monnet said, "Europe will be forged in crises, and will be the sum of the solutions adopted for those crises." [Jean Monnet, 1978]. Anghel and Jones [2023] argue that any argument that Europe will be forged in crisis, as Jean Monnet prophesied, says little about what Europe actually is or the direction in which it may be heading. In their view, if Europe is indeed to be forged by crises, the combination of the pandemic crisis and the crisis caused by the war in Ukraine, given that they are continuing each other, should result in the strengthening of the Union. The two authors conclude that the two crises have activated decision-making and policymaking in distinct ways, pointing in different directions. The pandemic emphasized transnational solidarity, highlighted the Union's capacity to

adapt, the war on the other hand showed the extent to which the capacity of governmental actors to decide remains at their discretion but also what the sense of unity is at Union level. Thus, the instruments available to the EU institutions for managing the two crises were not sufficient [Anghel, V., Jones, E., 2023].

The COVID-19 pandemic brought the European Union into one of its deepest recessions in 2020, reversing much of the progress in living standards that it had achieved in recent years, contributing to a much greater extent to the impoverishment of the already vulnerable population. [World Bank, 2022]. While the Union's economic indicators were showing signs of improvement and forecasts were becoming increasingly optimistic, in February 2022 the war in Ukraine erupted, plunging the European construction into another crisis. The consequences of the war are being felt around the world, both in terms of sanctions imposed on Russia and prolonged blockades in China, leading among other things to a disruption of trade and a rise in commodity prices [World Bank, 2022].

Throughout this paper, we set out to answer a number of questions, as follows: why are some EU governments managing to cope with multiple and recent challenges - starting with the COVID-19 pandemic, climate change, armed conflicts in the neighborhood and the possible banking crisis - and others lagging behind? Which unsustainable policies have led to a fragile economy?

2. LITERATURE REVIEW

Sustainable development is one of the most talked about concepts in recent years. Although there is not yet an unanimously accepted definition of this concept in the literature, a first attempt to define this concept was given in 1987 in the Report of the World Commission on Environment and Development, the so-called Brundtland Report. In it, sustainable development is defined as development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs [Brundtland, 1987]. From Meadows' perspective, sustainable development is a social construct that refers to the long-term evolution of a complex system, i.e. population and economy embedded in the ecosystems and biochemical flow of the

planet [Meadows, 1998]. According to Daly H.E. [1991] the economy is based on a finite set of natural resources, and unrestrained economic development can lead to depletion of these resources and environmental destruction. In addition, Daly argues that economic growth cannot be considered an end in itself, but must be balanced with other objectives, such as poverty reduction, improving the quality of life and environmental protection. Another perspective on sustainable development is offered by Jeffrey Sachs et al [2015]. They argue that sustainable development can be achieved by addressing three main areas: eradicating extreme poverty, reducing inequality and protecting the environment. Sachs et al. argue that a fundamental shift in the way economies is built and managed is needed, as current economic development models are based on overexploitation of natural resources and increasing social inequality.

To analyze the effects of public debt on economic growth in the short and long term, Mihaela Onofrei et al [2022] focused on conducting an analysis of EU Member States, covering a 25-year period (1995-2019), using the growth rate of real GDP per capita as the dependent variable. The results of the study indicate that an increase in the public debt ratio leads to a fall in GDP per capita in the short and long term. Thus, it is imperative that public debt is tightly controlled, maintaining a long-term downward path that will support economic growth.

Government effectiveness captures perceptions of the quality of public services, the quality of policy formulation and implementation, the credibility of government policy and the government's commitment to those policies [Kauffman et al., 2010]. Thus, it appears that the sustainability of public finances is an important factor in the quality of public services provided. The sustainability of public finances implies that in the medium to long term, governments could manage risks or contingencies without having to make significant adjustments in spending, revenues or budget deficits that would have destabilizing economic or social effects [Cigu et al., 2022]. Effective governance requires, according to the World Bank, efficiency and effectiveness in public sector management, greater accountability, a sound legal framework (rule of law and participation) and transparency of information. Based on these premises, the literature argues that public administration

and governance have significant economic consequences, more so if there is a lack of accountability in the management of public resources and of measures aimed at maintaining a balance between spending revenues and saving funds for the future [World Bank, 2022].

Noja et al [2021] in a study on the interconnections between government resource management, environmental support, and good public governance, based on an analysis of governance and economic and social indicators, note that government spending and good public governance are of decisive importance for sustainable economic development at the Union level.

At the European Union level, during the crises of the past years, the European Central Bank (ECB) makes most of the work. Compared to previous crises, during the COVID-19 pandemic, the ECB applied a different macroeconomic policy mix, including monetary stimulus coupled with fiscal stimulus. For the 2020 financial year, the provisions of the Stability and Growth Pact were relaxed to allow member states to spend their way out of the crisis, but this would not have been a sustainable solution, as member states such as Spain or Italy, already burdened with debt, would not have been able to repay it and political and economic stability would have been threatened [European Council, 2020]. Compared to previous crises, the ECB's action this time was bold from the outset, which shows that it has learnt its lessons from previous crises [Quaglia, Verdun, 2022, Ladi, S., Tsarouhas, D., 2020]. Thus, both at Union and Member State level the responses to what the Pandemic represented have been more prompt, which shows that the inter- and intra-crisis learning process has been achieved, starting from previous crises to the current one [Quaglia&Verdun, 2023]. In terms of the impact that the pandemic had on Member States, it was asymmetric, caused by their different levels of indebtedness, which made borrowing more expensive for some of them [Ladi, S., Tsarouhas, D., 2020].

3. ANALYSIS OF INSTITUTIONAL AND MACROECONOMIC INDICATORS

To see the relationship between good governance and economic growth, we used the correlation relationship between institutional and macroeconomic indicators for a two-year period before and

during the pandemic. The institutional indicators we included in our analysis are control of corruption, government efficiency and rule of law from the World Bank database; business freedom, government integrity, government spending, judicial efficiency, property rights and tax burden from the Heritage Foundation database. The macroeconomic indicators we considered are Gross Domestic Product, Gross Fixed Capital Formation and Gross consolidated general government debt % GDP from the Eurostat database. The countries analyzed are the Member States of the European Union.

Table 1. Correlations between macroeconomic and institutional indicators in the pre- and pandemic periods

	2019			2020		
	GDP	GFCF	Government Debt % GDP	GDP	GFCF	Government Debt % GDP
Business Freedom	0.250542	0.295311	0.061784	0.314354	0.355265	0.058487
Control of Corruption	0.252587	0.297434	-0.229135	0.257584	0.296530	-0.281703
Government Effectiveness	0.191817	0.233536	-0.189048	0.121091	0.167428	-0.211068
Government Integrity	0.259466	0.310344	-0.210040	0.267931	0.311217	-0.220161
Government Spending	-0.291961	-0.259187	-0.465804	-0.326684	-0.307953	-0.413697
Judicial Effectiveness	0.256772	0.299689	-0.179603	0.275737	0.315163	-0.223828
Property Rights	0.220818	0.282676	-0.301344	0.209196	0.262212	-0.287083
Rule of Law	0.184676	0.238071	-0.255562	0.164431	0.218873	-0.288267
Tax Burden	-0.372092	-0.358835	-0.402848	-0.366611	-0.360720	-0.382422

Source: authors calculations based on Eurostat database.

First, as can easily be seen from the table, and as expected, GDP and total investment - measured as Gross Fixed Capital Formation - are positively correlated with institutional indicators such as Business Freedom, Control of Corruption, Government Effectiveness, Government

Integrity, Judicial Effectiveness, Property Rights and Rule of Law in both periods analyzed (before and during the pandemic). This implies that there is a direct relationship between good and sound rules and economic development. The figures in the table also suggest that there is a negative nexus between government spending and tax burden on the one hand and GDP and investment on the other. Second, the analysis showed that the strongest nexus is found for tax burden, government spending and business freedom and macroeconomic indicators. Third, we observe that a large part of the correlation coefficients between the level of debt % of GDP and informal institutional indicators have a negative sign. This implies that there is a negative relationship between these two sets of indicators. This means, for example, that a country with a high level of development also has more sustainable and stronger institutions, and vice versa. Acemoglu [2012] attributes inclusive institutions to a strong influence on social and economic development, in that growth is much more likely to occur in inclusive economic and political institutions than in extractive ones. Inclusive institutions are those institutions that provide law and order, are open to the entry of new businesses, provide access to education for citizens, ensure a level playing field. On the other side are exclusionary institutions which, according to the author mentioned above, are designed by powerful elites to extract resources from the rest of society (Acemoglu, 2012). Finally, when comparing the two periods analyzed, we observe that the correlation coefficients are higher in the pandemic period than before. The exceptions are in the case of Government Efficiency, Property Rights, Rule of Law, and Tax Burden on the one hand, and Macroeconomic variables on the other hand. This means that during the pandemic, the relationship between these informal institutions and economic development weakened, but to a small extent. Thus, institutional indicators are an important factor when discussing long-term development. The limited progress some countries have made towards sustainable economic dynamics may be deeply rooted in the effectiveness of political and economic institutions.

The COVID-19 pandemic has significantly impacted global economies, leading to a fragile economic situation in many countries. Several unsustainable policies can be attributed to the fragility of the glo-

bal economy during the pandemic. Firstly, the over-reliance on global supply chains has led to severe disruptions in the production and distribution of goods and services. As a result, many countries have experienced shortages of essential goods, which have adversely affected their economies. Furthermore, the disruption of global supply chains has led to an increase in prices of goods and services, leading to inflationary pressures in many countries [UNCTAD, 2020]. Secondly, many countries have been grappling with unsustainable debt levels, which have limited their capacity to respond effectively to the pandemic-induced economic crisis (IMF, 2020). Excessive borrowing and spending have led to mounting public debt burdens, limiting the fiscal space to implement counter-cyclical policies to address the economic challenges caused by the pandemic. Thirdly, the lack of adequate social protection programs has left many vulnerable groups without access to essential services and income support during the pandemic. This has further weakened the resilience of the economy by increasing the number of people living in poverty and reducing their purchasing power [ILO, 2020].

CONCLUSIONS. In a general way, unsustainable development is a concept that emphasizes meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. The COVID-19 pandemic has exposed several unsustainable policies that have contributed to the fragility of the global economy. Addressing these policies requires a concerted effort by governments, international organizations, and other stakeholders to build more resilient, inclusive, and sustainable economies.

Institutional indicators are widely used in academic and policy circles to assess the quality of governance and performance of institutions. They are designed to assess the extent to which institutions can achieve their objectives and serve the public interest. By providing a set of standardized measures that can be applied in different countries and contexts, institutional indicators can help promote transparency and accountability in governance and facilitate the identification of best practices and the sharing of knowledge and experience. As we have seen, a country's social and economic standing is mirrored by

institutional indicators and vice versa. Often, poor progress in sustainable economic dynamics can be rooted in institutional inefficiencies.

Acknowledgement: *Co-financed by the European Commission, European Education and Culture Executive Agency (EACEA), Jean Monnet Chair. EU Public Administration Integration and Resilience Studies-EU-PAIR, project no. ERASMUS-JMO-2021-HAI-TCH-RSCH-101047526, decision no. 1190440/17.02.2022. Views and opinions expressed are however those of the authors only and do not necessarily reflect those of European Union or European Commission (EACEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.*

REFERENCES

1. Anghel, V. and Jones, E. (2022). Is Europe really forged through crisis? Pandemic EU and the Russia – Ukraine war. *Journal of European Public Policy*, [online] 30(4), pp.1–21. doi:<https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2140820>.
2. Cigu, E., Bercu, A.-M., Tofan, M. and Tiță, S.M. (2021). Exploring the Fiscal Responsibility through Active Citizenship for Governance Quality. *Sustainability*, [online] 14(1), p.145. doi:<https://doi.org/10.3390/su14010145>.
3. Daly, H.E. (1996). *Beyond growth : the economics of sustainable development*. Boston, Ma 02108: Beacon Press.
4. Eurostat (2011). Eurostat. [online] Europa.eu. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat> [Accessed 29 Mar. 2023].
5. International Labour Organization (2020). COVID-19 and the world of work (COVID-19 and the world of work). [online] www.ilo.org. Available at: https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_745963/lang--en/index.htm [Accessed 23 Apr. 2023].
6. International Monetary Fund (2020). *Fiscal Monitor, October 2020 - Policies for the Recovery*. [online] IMF. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2020/09/30/october-2020-fiscal-monitor> [Accessed 23 Apr. 2023].
7. Klarin, T. (2018). The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. *Zagreb International Review of Economics and Business*, [online] 21(1), pp.67–94. doi:<https://doi.org/10.2478/zireb-2018-0005>.
8. Koçak, D. and Özer, M.A. (2021). Comparing the quality of governance across the European Union member countries: a grey relational analysis approach. *Policy Studies*, [online] 43(5), pp.1–21. doi:<https://doi.org/10.1080/03056751.2021.1911111>.

1080/01442872.2021.1994135.

9. Meadows, D.H. (1998). Indicators and Information Systems for Sustainable Development. [online] The Sustainability Institute. Available at: <https://donellameadows.org/archives/indicators-and-information-systems-for-sustainable-development/>.
10. Noja, G.G., Cristea, M., Thalassinos, E. and Kadłubek, M. (2021). Interlinkages between Government Resources Management, Environmental Support, and Good Public Governance. *Advanced Insights from the European Union. Resources*, [online] 10(5), p.41. doi:<https://doi.org/10.3390/resources10050041>.
11. Onofrei, M., Bostan, I., Firtescu, B.N., Roman, A. and Rusu, V.D. (2022). Public Debt and Economic Growth in EU Countries. *Economies*, [online] 10(10), p.254. doi:<https://doi.org/10.3390/economies10100254>.
12. Quaglia, L. and Verdun, A. (2022). Explaining the response of the ECB to the COVID-19 related economic crisis: inter-crisis and intra-crisis learning. *Journal of European Public Policy*, [online] 30(4), pp.1–20. doi:<https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2141300>.
13. Quaglia, L. and Verdun, A. (2023). The COVID-19 pandemic and the European Union: politics, policies and institutions. *Journal of European Public Policy*, [online] 30(4), pp.1–13. doi:<https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2141305>.
14. Sachs, J. (2015). *The Age of Sustainable Development*. New York: Columbia University Press.
15. The Heritage Foundation (2022). *Country Rankings: World & Global Economy Rankings on Economic Freedom*. [online] Heritage.org. Available at: <https://www.heritage.org/index/ranking> [Accessed 29 Mar. 2023].
16. UNCTAD (2020). *Impact of the Pandemic on Trade and Development TRANSITIONING TO A NEW NORMAL*. [online] United Nations. United States of America: United Nations Conference on Trade and Development. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/osg2020d1_en.pdf [Accessed 20 Apr. 2023].
17. United Nations Brundtland Commission (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. [online] Available at: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> [Accessed 17 Apr. 2023].

THE RULE OF LAW AND THE EUROPEAN PATH – INTEGRATIVE ELEMENTS OF DEMOCRATISATION AND EUROPEAN INTEGRATION IN THE EaP REGION

CZU 342:061.1EU

Cătălin-Gabriel DONE*

Summary: With the end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union, Eastern Europe began a process of democratisation and Europeanization of society and governance. Thus, uncertainty, the unpredictability of governance and social instability have become major features in the region. Developing the socio-political framework in countries such as the Republic of Moldova, Georgia and Ukraine (in the context of post-war reconstruction) thus becomes a central part of Europeanization and integration.

Generalising political leaders’ and civil society’s role in democratisation and strengthening the rule of law constitutes a major challenge. The attempt to produce democratisation raises complex questions about the capacity for reform and ensuring the necessary normative framework for Europeanization.

Many recent discussions about the democratisation of the Eastern Partnership states have been dominated in the field of European studies by Huntington’s (1991) analysis of the “three waves of democracy”, but the absence of any overview of the role of parties, leaders and NGOs within Europeanization slows down the historical scope of this process.

This analysis traces the origins and evolution of the concept of the rule of law within the system of Europeanization. It then delineates the four main areas where the rule of law is central to European identity and EU integration.

Finally, we will provide a cross-cutting critical analysis of the democratisation/Europeanization – the rule of law nexus, identifying key debates where the concept of the rule of law plays a substantial role in the integrative process, as well as where the European governance system can play the decisive role in the establishment of a true democracy.

Keywords: Europeanization, the rule of law, democratisation, civil society, EaP, reform

* Cătălin-Gabriel DONE, doctorand, Departamentul Științe Politice, Universitatea Degli Studi din Napoli „Federico II”, Italia, catalin.done.15@politice.ro

STATUL DE DREPT ȘI CALEA EUROPEANĂ - ELEMENTE INTEGRATIVE ALE DEMOCRATIZĂRII ȘI INTEGRĂRII EUROPENE ÎN REGIUNEA EaP

Rezumat: Odată cu sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea Uniunii Sovietice, Europa de Est a început un proces de democratizare și europeanizare a societății și guvernării. Astfel, incertitudinea, imprevizibilitatea guvernării și instabilitatea socială au devenit caracteristici majore în regiune. Dezvoltarea cadrului socio-politic în țări precum Republica Moldova, Georgia și Ucraina (în contextul reconstrucției postbelice) devine astfel o parte centrală a europeanizării și integrării. Generalizarea rolului liderilor politici și a societății civile în procesul de democratizare și întărirea statului *de drept constituie o provocare majoră. Încercarea de a produce democratizare ridică întrebări complexe cu privire la capacitatea de reformă și asigurarea cadrului normativ necesar europeanizării.*

Multe discuții recente despre democratizarea statelor Parteneriatului Estic au fost dominate în domeniul studiilor europene de analiza lui Huntington (1991) a celor „trei valori ale democrației”, dar absența oricărei imagini de ansamblu asupra rolului partidelor, liderilor și ONG-urilor în cadrul europeanizării încetinește sfera istorică a acestui proces. Această analiză urmărește originile și evoluția conceptului de stat de drept în cadrul sistemului de europeanizare. Apoi delimitează cele patru domenii principale în care statul de drept formează un pilon central al identității europene și al integrării în UE. În cele din urmă, oferim o analiză critică transversală a legăturii democratizare/europeanizare – statul de drept, identificând dezbaterele cheie în care conceptul de stat de drept joacă un rol substanțial în procesul integrativ, precum și unde sistemul european de guvernare poate juca rolul decisiv în instaurarea unei adevărate democrații.

Cuvinte cheie: europeanizare, stat de drept, democratizare, societate civilă, Parteneriatul estic, reformă.

Remarks on Democratisation, Rule of Law, and Europeanization

Research in the field of Europeanization has become an extremely productive and attractive field for the academic environment, especially since the successive reforms of the European Union's (EU) policies and their soft power have determined major implications on the societies in the EU's neighbourhood – especially within the Eastern

Partnership (EaP). Thus, the strategies for achieving the development objectives throughout the EU, implemented at all levels and levels, determined their translation towards the states in the sphere of influence of Europeanization and democratisation. The global world offers major opportunities to combine the prolific elements of political and social processes, positively influencing EaP states by translating good practices and social, economic and political development policies in the EU towards the border area.

Therefore, governments of EaP member states need to consider the impact that their domestic reforms and policies may have beyond national borders in order to avoid negative policy externalities and encourage development and democratisation on a global scale. In addition, these aspects represent generally valid conditions of Europeanization and European integration.

We should note that the societies of the EaP member states are traumatised by the struggle for the consolidation of democracy, the transition from the Soviet system to the liberal-democratic one being carried out poorly. In this context, the social and political conflict persisted and continues to persist, with the oligarchization of political power still being the foundation of the state's support.

Indeed, the difficulties with which the democratisation process is carried out in these states raise questions about how the international community imposed the liberal democratic model of state leadership and governance. However, the success, even in part, of democratic consolidation with limited resources (where appropriate) must be emphasised, as well as the failure to imprint the European model of democratic governance. That is why it is very important to refer to the rule of law system in these states to fully understand the process of democratisation and Europeanization. As John E. Finn remarked, “in many respects, rule of law values promote governmental efficiencies by ensuring the consistent and uniform application of rules, guarding against governmental corruption, and by making governmental actions transparent” [5, p.12].

However, Svend-Erik Skaaning [17] points out the difficulty with which we can measure (empirically) and theorise the rule of law, which is why our study will use pre-existing definitions and try to build a

cluster to evaluate the degree of Europeanization based on the existence of the elements of the rule of law.

So, any discussion of democratic governance in conflicted and post-conflicted societies must begin with security, governance and the rule of law [11]. According to Shklar and Hoffmann [16], a society where the rule of law governs political and social life does not suffer from arbitrary rule and political violence or persecution. That is why the Eastern Partnership region represents an extremely sensitive point of the Europeanization process, especially if insecurity persists and the abuse of power makes its presence felt in almost every social, economic and political field. In the same perspective, Costea, Ghigiu and Melenciuc [3, p.8] find that external factors directly influence the transition process of the region – the Ukrainian crisis further affects regional security and puts pressure on internal stability in the Republic of Moldova, and other EaP member states. Therefore, Tilly [18, p.6] considers that "a regime is democratic insofar as it maintains broad citizenship, equal citizenship, binding consultation of citizens at large with respect to governmental activities and personnel, as well as protection of citizens from arbitrary action by governmental agents."

Let us look in depth at the theoretical analyses of researchers in the field. We can see that democratic transition represents a normative and formative moment in a state's political and social life. Thus, the new form of government will be substantially influenced by the type and duration of the transition to democracy [4, 13, 9, 12, 7]. Unfortunately, the transition to a democratic society in the EaP region has suffered due to the inability of the state to reform and the opaque vision of the coordination of structural reforms. In addition, the transition and reform process did not include institutionalising political procedures and paradigms, norms and European political identity, and identity confusion persisted at the social level.

The democratisation of society and political life can ensure the normative framework of the Europeanization of the state. Thus, social and institutional autonomy, the balance of power, and the polyphony and pluralism of governance inevitably lead to the assumption of the Europeanist framework of self-governance of the state.

Suppose accurately the analysis carried out by Oana-Andreea Ion,

Europeanization must be seen as “a process of change in the domestic political system, which is determined by the prospect/model of European integration.” [8, p.2]

Institutional experiences and the state’s ability to enforce respect for fundamental principles of the rule of law can provide clues to governmental and societal capacity to enforce and uphold democratic values. Thus, the state becomes the main actor and generator of resilience in the face of changes imposed by the transition to democratisation. From this perspective, we believe that political and social institutions should generate an environment favourable to ensuring some primary elements of the rule of law: the separation of powers in the state, the independence of justice and the autonomy of the courts, the assurance of fundamental human rights and freedoms, peace and social stability, good governance for the benefit of the citizen. As Lord Bingham suggested, the fundamental principle of the rule of law is total and autonomous obedience to the law as long as the law respects the democratic foundation and liberty [10, p.69]. However, the identity of each national institutional system presents specific particularities for the implementation of democratic reforms. This situation requires, therefore, a polyrhythmic system of the democratisation process. For example, we will find that in some of the EaP member countries, the efforts made at the organisational level to develop the reform capacity have not been impressive. In contrast, in others, the political and administrative institutions have made significant efforts to boost the transition process. “The early history of the rule of law is frequently conflated with the history of law itself” [2, p.333], which is why it is necessary to develop and integrate democratic knowledge at the legal and institutional level, which further prolongs the transition and the degree of adaptability to Europeanization.

Conceptualisation and operationalisation of the Rule of Law

It is well known that the process of democratisation of a society depends, to a large extent, on the state’s ability to respond to internal and external stimuli [14, 1, 15]. Consequently, the system of the rule of law exerts a systemic pressure that imposes a democratic agenda on the political decision-makers, even if the resistance to democratisation is still very high. Moreover, democratisation and Europeaniza-

tion are crucial components of global geostrategy and politics. Thus, after establishing the neighbourhood policy of the EU and the Eastern Partnership, the states in the region adopted a series of strategic measures to promote and expand the principles of democratisation. Both the former communist republics and the newly emerging states, after the dismemberment of the USSR, have transposed their legitimate interests of sustainable and consistent development of society into their internal politics. Therefore, the state is seen as the fundamental agent of democratisation, acting according to the degree of constraint exerted on it.

Fig 1. Historical transfer of norms in the Europeanisation process [6, p.22]

Stages of Europeanization Sociological and Ideational	> 1450 European Self-Realization	1450 – 1700 Proto Europeanization	1700 – 1914 Incipient Europeanization	1914 > Contemporary Inward Europeanization	1945 > Contemporary Outward Europeanization/ EU-ization
Ideational Structure Narrative	Christian Unity	Civilization Christianity	European reason and rationality expressed in admin. and org principles "White man's burden"	Wilsonian ideas Anti-imperialism Pro-nationalism	"Normative Europe's" continually expanding norm set
Ideational Agents	Crusaders Traders Invading Moslems and Tartars	Traders Warriors/Discoverers Jewish and Islamic scholars and translators	Agents of colonial states Missionaries Discoverers	American policy-makers and their agents in various institutions – later European policy-makers	European policy-makers and their agents in European institutions and development agencies
Ideational Processes	Ideational diffusion/Resource portfolios Adaptation & Assimilation	Ideational diffusion/Resource portfolios Adaptation & Assimilation	Colonialism	State socialization Institution-building	State socialization Institution expansion and integration Social learning
Norm-Diffusion Direction					
Other	Barbarians, Saracens Tartars	Turks Savages	Barbarians Primitive people	Fascism & Europe's past The Soviet threat	Europe's past. Violent nationalism Soviet Threat Militant Islamism
Significant we	Rome The Christian Church	The superior and limitless west	Civilized world & reason and rationality	The 'free world'	EU core members Liberal Democracies

Thus, beyond the general historical context, the degree to which the struggle to achieve the goals of the democratic transition, the state resorts to hierarchical power structures that employ mechanisms of identity and loyalty:

- Limiting arbitrary government through the separation of powers in the state and the dissipation of responsibilities within the insti-

tutional branches of central and local government. An independent judicial and administrative branch may be considered the sine qua non of checks and balances;

- The equal and non-arbitrary application of the fundamental rights and freedoms of the individual;
- Establishing formal and informal channels of state responsibility concerning society;
- Individuals enjoy protection through state action and can exercise persuasive forms of limiting state power; Thus, each social group benefits from equal access to state resources and infrastructure, and non-discretionary power ensures social cohesion.

The democratic profile of the EaP states

As we specified at the beginning, we will make a cluster starting from the principles listed above and make a succinct analysis of how EaP states have achieved their domestic structural reform goals.

Based on what follows, we will be able to determine whether the radical transformation of identity and bureaucracy will be able to generate deep democratisation and whether the institutional change will slow down the process of deep democratisation.

State	Judicial Power	Check and balance	Human Rights and Freedom	Equality of rights	Social peace and cohesion
Armenia	✓	X	✓	✓	X
Azerbaijan	X	X	✓	X	X
Belarus	X	X	X	X	X
Georgia	✓	X	✓	X	✓
Moldova	✓	✓	✓	X	X
Ukraine	✓	✓	X	X	X

The cases presented in the profile of Moldova are the closest to the ideal of transition towards democratisation and Europeanization. Although the basis of the analysis is the combination of several research results in the political and social fields, their correlation led to the idea of the existence of a wide autonomy of the judicial system, as well as the beneficial effects of institutional reforms that ensure the balance of power in the state. Thus, the rule of law is the field in which Moldova

has made huge progress in terms of fulfilling the democratic criteria in the act of public administration. Moldova offers reasonable personal safety and order guarantees, a solid legislative framework, and fundamental respect for human rights, even if social cohesion is poorly institutionalised due to inter-ethnic conflicts.

Most dimensions of the rule of law are minimally intact in Georgia and Armenia, even if the state's institutional capacity is undermined by endemic corruption. This directly and proportionally affects the capacity of justice institutions to ensure the cohesion and proper application of rights and freedoms. However, civil society is very well developed, ensuring democratic control of state institutions.

The case of Belarus is clear evidence of the weakness of the state in the face of the discretionary power of the political leader. Thus, extremely low levels of judicial power and autonomy describe the lack of the rule of law in this state. The negative levels of fair process and positive equality of rights for all citizens generate a total breaking of the transition towards democratisation and Europeanization, and the annihilation of civil society is the defining element of totalitarianism.

Although in Azerbaijan, we can consider the existence of the individual self-governing capacity of the individual, the low levels of judicial autonomy and the inviolability of judges in the face of politics demonstrate the administrative inability to complete the transition to democratisation. Moreover, the political alternation is mimicked to the maximum.

Ukraine makes a discordant note in the above cluster, mainly due to the war. Thus, it is not easy to quantify the degree of social cohesion and individual freedoms. However, the guarantee of fundamental rights is strongly institutionalised, and the successive reforms assimilated the capacity of inter-institutional control between the state powers. However, Ukraine's constitutional order eroded both the strength of political parties and the trust of ordinary citizens in the electoral process – Ukraine has robust democratic institutions, and a key task is assisting in their preservation, but the problem of corruption and oligarchy persists. The Ukrainian judiciary still requires significant reform to ensure access to justice.

Short discussion and conclusions

This analysis aimed to highlight the perspectives and challenges to the democratisation and Europeanization capacity of the EaP states in the context of systemic crises, generating debates about the internal political and social perspectives.

Even if Europeanization is analysed as part of the European integration process, it is imperative to be aware of the significant role of the European Union at the regional level and to analyse the effects of Europeanization processes on the national institutional and administrative system.

The democratic, deliberative and pluralistic character of the administrative framework in the EaP region remains a constant of society as a whole, with successive reforms imposing institutional models compatible with Euro-Atlantic norms. However, in terms of performance, we can underline the lack of efficiency of the act of democratisation and Europeanization from two perspectives - a) the exercise of formal pressures on the national institutional framework within society is not a strong one, the national culture in assimilating the principles of the rule of law being a relatively young woman and b) the discrediting of national institutions concerning the exercise of the decision-making capacity of democratic practices weaken the impact of these policies on the community, and the institutional stakes seem to be simple struggles for internal power.

Bibliography

1. Chan, Sylvia, ed. 'Democratisation: Between the «Liberal» and the «Democratic»'. In *Liberalism, Democracy and Development*, 57–112. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491818.005>.
2. Chesterman, Simon. 'An International Rule of Law?' *The American Journal of Comparative Law* 56, no. 2 (2008): 331–61.
3. Costea, Ana Maria, Mihai Alexandru Ghigiu, and Ioana Roxana Melenciuc, eds. 'Governance and Europeanization as a Framework for Understanding the European Society'. In *Governance and Europeanization as a Framework for Understanding the European Society*. Bucharest: Tritonic, 2015.
4. Di Palma, Giuseppe. *To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions*. Berkeley: University of California Press, 1990.

5. Finn, John E. 'The Rule of Law and Judicial Independence in Newly Democratic Regimes'. *The Good Society* 13, no. 3 (2004): 12–16.
6. Flockhart, Trine. *The Europeanization of Europe: The Transfer of Norms to Europe, in Europe and from Europe*. DIIS Working Paper 2008/7. Copenhagen: Danish Institute for International Studies, 2008.
7. Huntington, Samuel P. 'Will More Countries Become Democratic?' *Political Science Quarterly* 99, no. 2 (1984): 193–218. <https://doi.org/10.2307/2150402>.
8. Ion, Oana-Andreea. 'Europenizarea: Un Proces, Mai Multe Întrebări'. In *Europenizarea : Studii de Guvernare Şi Securitate*, edited by George Angliţoiu, 1–17. Bucureşti: C.H. Beck, 2015.
9. Linz, Juan J., and Alfred C. Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
10. Lord Bingham. 'The Rule of Law'. *The Cambridge Law Journal* 66, no. 1 (2007): 67–85.
11. Marcella, Gabriel. 'DEMOCRATIC GOVERNANCE AND THE RULE OF LAW': Strategic Studies Institute, US Army War College, 2009. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/resrep11338>.
12. O'Donnell, Guillermo A., and Philippe C. Schmitter. *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013.
13. Pollack, Benny, and Jim Taylor. 'The Transition to Democracy in Portugal and Spain'. *British Journal of Political Science* 13, no. 2 (1983): 209–42.
14. Putnam, Robert D. 'Samuel P. Huntington: An Appreciation'. *PS* 19, no. 4 (1986): 837–45. <https://doi.org/10.2307/419318>.
15. Rubenstein, Richard E., and Jarle Crocker. 'Challenging Huntington'. *Foreign Policy*, no. 96 (1994): 113–28. <https://doi.org/10.2307/1149220>.
16. Shklar, Judith N., and Stanley Hoffmann. *Political Thought and Political Thinkers*. Chicago: University of Chicago Press, 1998.
17. Skaaning, Svend-Erik. 'Measuring the Rule of Law'. *Political Research Quarterly* 63, no. 2 (2010): 449–60.
18. Tilly, Charles. 'Processes and Mechanisms of Democratisation'. *Sociological Theory* 18, no. 1 (2000): 1–16.

CONTESTAREA ÎN JUDECATĂ A SANCTIUNILOR DISCIPLINARE APLICABILE JUDECĂTORILOR

CZU 342.9+347.9

GAVRILENCO Natalia*,
ORCID: 0000-0002-3820-8021

Rezumat: În acest studiu autorul se referă la procedura de contestare în judecată a sancțiunilor disciplinare aplicabile judecătorilor. Acest articol oferă o informație detaliată cu privire la procedura utilizată în cazul contestării sancțiunilor disciplinare aplicate judecătorilor prin căile de atac în judecată și anume: Curtea de Apel și Curte Supremă de Justiție.

Referitor la răspunderea disciplinară a judecătorilor, autorul va menționa recenta hotărâre a Curții Europene, cauza Catană v. Republica Moldova, care a subliniat despre îngrijorarea sa asupra faptului când judecătorii pot fi sancționați de un organ în care membrii non – judecători (laici) constituie o majoritate capabilă să judece rezultatul procedurile disciplinare referitoare la un magistrat. Este de remarcat că judecătorul a fost sancționat de un Consiliul Superior al Magistraturii, în privința căruia s-a arătat că mai mulți dintre cei 12 membri au fost numiți pe criterii politice.

Prin prisma acestei spețe, pot fi analizate toate procedurile de contestare a sancțiunilor disciplinare aplicabile judecătorilor. La etapa actuală, Hotărârile colegiului disciplinar pot fi contestate la Consiliul Superior al Magistraturii, prin intermediul colegiului, de către persoanele care au depus sesizarea, inspecția judiciară sau judecătorul vizat în hotărâre, în termen de 15 zile de la data primirii copiei hotărârii motivate. Astfel, potrivit art. 191 alin. (3) din Codul administrativ, Curtea de Apel Chișinău soluționează în primă instanță acțiunile în contencios administrativ împotriva hotărârilor CSM. Conform art. 193 alin. (2) din Codul administrativ, Curtea de Apel soluționează acțiunile în contencios administrativ în complete formate din 3 judecători. După ce se pronunță Curtea de Apel, părțile interesate mai au la dispoziție o cale de atac. Astfel, conform art. 191 alin. (5) din Codul administrativ, CSJ soluționează cererile de recurs împotriva hotărârilor, deciziilor și încheierilor Curții de Apel. Potrivit art. 193 alin. (3) din Codul administrativ, „Curtea Supremă de Justiție soluționează recursurile împotriva încheierilor și admisibilitatea cererilor de recurs în complete de trei judecători, iar cererile de recurs – în complete de cinci judecători”.

* **Natalia GAVRILENCO**, doctorandă Școala doctorală Științe Juridice, USM,
natalita.gavrilenco@gmail.com

În concluzie, autorul menționează importanța abordării subiectului respectiv, prin prisma implementării reformei din sistemul justiției, în cazul în care se încearcă crearea următorului Consiliul Superior al Magistraturii.

Cuvinte cheie: răspunderea disciplinară, contestație, Curtea de Apel, Curtea Supremă de Justiție, sancțiuni disciplinare.

APPEAL TO COURT OF DISCIPLINARY SANCTIONS APPLICABLE TO JUDGES

Summary: In this study, the author refers to the procedure for contesting the disciplinary sanctions applicable to judges. This article provides detailed information on the procedure used in the case of contesting disciplinary sanctions applied to judges through legal appeals, namely: the Court of Appeal and the Supreme Court of Justice.

Regarding the disciplinary liability of judges, the author will mention the recent decision of the European Court, the case of Catană v. the Republic of Moldova, which emphasized its concern about the fact that judges can be sanctioned by a body in which non-judge members constitute a majority capable of judging the outcome of disciplinary proceedings concerning a magistrate. It is worth noting that the judge was sanctioned by a Superior Council of Magistracy, regarding which it was revealed that several of the 12 members were appointed on political criteria.

Through the lens of this case, all the procedures for contesting the disciplinary sanctions applicable to judges can be analyzed. At the current stage, the Decisions of the disciplinary college can be appealed to the Superior Council of Magistracy, through the college, by the persons who filed the complaint, the judicial inspection or the judge referred to in the decision, within 15 days from the date of receiving the copy of the reasoned decision. Thus, according to art. 191 para. (3) of the Administrative Code, the Chisinau Court of Appeal resolves in the first instance the actions in administrative litigation against the decisions of the SCM. According to art. 193 para. (2) of the Administrative Code, the Court of Appeal resolves actions in administrative litigation in full formations of 3 judges. After the Court of Appeal makes its decision, the interested parties have one more appeal. Thus, according to art. 191 para. (5) of the Administrative Code, the SCJ resolves appeals against the judgments, decisions and conclusions of the Court of Appeal. According to art. 193 para. (3) of the Administrative Code, "The Supreme Court of Justice resolves appeals against decisions and the admissibility of appeals in panels of three judges, and appeals - in panels of five judges".

In conclusion, the author mentions the importance of approaching the respective subject, through the prism of the implementation of the reform of

the justice system, in the case of trying to create the next Superior Council of the Magistracy.

Keywords: disciplinary liability, appeal, Court of Appeal, Supreme Court of Justice, disciplinary sanctions.

Introducere. Contestarea în instanță a sancțiunilor disciplinare aplicabile judecătorilor este o problemă importantă în domeniul justiției, având în vedere importanța valorificării și respectării principiilor statului de drept și a independenței justiției. În acest articol, vom discuta despre procedura de contestare a sancțiunilor disciplinare aplicabile judecătorilor, cerințele legale și aspectele practice implicate în acest proces. Urmare a intrării în vigoare a Codului administrativ, există două instanțe la care se poate ataca hotărârea Consiliului Superior al Magistraturii: curtea de apel și Curtea Supremă de Justiție (CSJ).

Procedura de contestare a sancțiunilor disciplinare aplicabile judecătorilor.

Contestarea în instanță a sancțiunilor disciplinare aplicabile judecătorilor se realizează în baza legii privind Legii cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, Codul administrativ al Republicii Moldova, precum și a Legii cu privire la cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii.

Articolul 40 din Legea nr.178/2014 reglementează contestarea hotărârilor Consiliului Superior al Magistraturii și prevede că *“Hotărârile Consiliului Superior al Magistraturii, adoptate în condițiile art.39, pot fi contestate la Curtea de Apel Chișinău de persoanele care au depus sesizarea, de inspecția judiciară sau de judecătorul vizat în hotărâre, în termen de 30 zile de la data recepționării hotărârii motivate.”* Iar termenul de examinare a contestațiilor prevăzute la alin. (1) nu poate depăși 30 de zile. Astfel, conform legii, contestarea sancțiunilor disciplinare se face prin cererea introdusă la instanța competentă- Curtea de Apel, în termen de 30 de zile de la data recepționării hotărârii motivate.

Potrivit articolului 191 alin. (3) din Codul Administrativ *“Curtea de apel Chișinău soluționează în primă instanță acțiunile în contencios administrativ împotriva hotărârilor Consiliului Superior al Magistraturii, ale Consiliului Superior al Procurorilor, actelor emise de Banca Naționa-*

lă a Moldovei, precum și acțiunile în contencios administrativ atribuite în competența sa prin Codul electoral."

Conform art. 193 alin. (2) din Codul administrativ, Curtea de Apel soluționează acțiunile în contencios administrativ în complete formate *din 3 judecători*. Cauzele care la data intrării în vigoare a Codului administrativ ajunseseră deja la CSJ au trebuit scoase de pe rol și trimise la Curtea de Apel pentru soluționarea lor¹²³. S-a procedat astfel potrivit art. 258 alin. (2) din Cod: „Procedurile de contencios administrativ atribuite înaintea intrării în vigoare a prezentului cod, prin legi speciale, în competența altor instanțe de judecată se vor transmite după intrarea în vigoare a prezentului cod instanțelor competente conform prevederilor prezentului cod”. [1,64]

Articolul 25 din Legea nr. 947/1996 prevede contestarea hotărârilor Consiliului Superior al Magistraturii, care pot fi contestate în conformitate cu prevederile Codului administrativ. Tot Codul administrativ menționează că după ce se pronunță Curtea de Apel, părțile interesate mai au la dispoziție o cale de atac.

Astfel, conform art. 191 alin. (5) din Codul administrativ, CSJ soluționează cererile de recurs împotriva hotărârilor, deciziilor și încheierilor Curții de Apel. Potrivit art. 193 alin. (3) din Codul administrativ, „Curtea Supremă de Justiție soluționează recursurile împotriva încheierilor și admisibilitatea cererilor de recurs în complete de trei judecători, iar cererile de recurs – în complete de cinci judecători”.

Continuând cu reglementările Legii nr. 947/1996, alin. (2) art. 25 prevede examinarea contestațiilor de un complet format din 5 judecători, iar alin. (3) al aceluiași articol stipulează că “Hotărârile Curții Supreme de Justiție adoptate în condițiile alin. (2) sînt irevocabile și intră în vigoare la data adoptării.”

În prezent, cu privire la întinderea controlului exercitat de către CSJ în privința hotărârilor contestate ale CSM în materie disciplinară, este pe deplin aplicabilă hotărârea Curții Constituționale nr. 13 din 14 mai 2018, prin care s-a decis că instanța supremă trebuie să aibă abilitatea de a soluționa orice chestiune de drept sau de fond. Ca urmare, Curtea va putea respinge recursul ca nefondat, după cum va putea admite recursul și schimba soluția Colegiului disciplinar, inclusiv cu privire la sancțiunea aplicată judecătorului [1, p.67]

În acest context, dispozițiile prevăzute la articolele 6 și 13 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale și cele - la articolele 21 și 54 din Constituție, relative la dreptul privind accesul liber la justiție, dau expresie unei idei generale, potrivit căreia o protecție eficace a judecătorului sancționat disciplinar nu poate fi realizată prin simpla consacrare a unor drepturi substanțiale, ci este necesar ca acest drept fundamental să fie însoțit de garanții suficiente de ordin procedural, care să asigure mecanismele corespunzătoare de punere în valoare juridică cuvenită. [2]

Odată cu modificările operate în anul 2018, în Legea cu privire la răspunderea disciplinară s-a simțit o îmbunătățirea sistemului răspunderii disciplinare a judecătorilor, care continue să figureze ca prioritate în Strategia privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025.

Cerințe legale.

Pentru a putea fi admisibilă, contestația trebuie să îndeplinească anumite cerințe legale. Potrivit articolul 233 din Codul administrativ, forma și conținutul cererii trebuie să cuprindă:

- datele prevăzute la art. 211 alin. (1) lit. a)–d) din Codul administrativ și să indice hotărârea care se contestă cu apel;
- semnătura apelantului sau de reprezentantul lui legal ori împuternicit;
- alte date importante pentru soluționarea cauzei, precum și demersurile apelantului.

Astfel, contestația trebuie să fie introdusă în termenul legal și să fie însoțită de documente relevante care atestă îndeplinirea condițiilor de admisibilitate. De asemenea, motivele invocate trebuie să fie legat de nerespectarea legii sau de apreciere eronate ale faptelor și probelor.

Aspecte practice.

Contestarea sancțiunilor disciplinare aplicabile judecătorilor având un proces complex și dificil, în a vedea că se bazează pe interpretarea legii și a faptelor și probelor. În acest sens, este important ca cei care contestă sancțiunea să fie bine pregătiți și să aibă la dispoziție resursele necesare pentru a-și susține cazul. De asemenea, este important ca instanța să fie imparțială și să ia în considerare toate argumentele și probele prezentate de părți. În acest fel, se poate asigura respectarea principiilor statului de drept și a independenței

Un exemplu elecvent îl servește Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului sin 21.03.2023, *Catană v. Republica Moldova*. Cererea se referă la cariera de judecător a reclamantei, care la momentul desfășurării evenimentelor era judecător de instrucție. În cadrul a două proceduri disciplinare intentate de către Procurorul General, Colegiul Disciplinar a hotărât să sancționeze reclamanta cu „mustrare aspră”, deoarece ea ar fi amnistiat „în mod abuziv” o persoană condamnată și pentru că ar fi anulat ordonanțele de începere a urmăririi penale „în afara competențelor judecătorului de instrucție”.

După contestația depusă de către reclamantă, Consiliul Superior al Magistraturii, al cărui membru este și Procurorul General, a menținut acele hotărâri. Prin hotărârile sale irevocabile din 13 și 24 decembrie 2012, Curtea Supremă de Justiție a respins cererile reclamantei cu referire, printre altele, la fondul cauzei, menționând că legea îi permitea să verifice doar dacă procedura de adoptare a hotărârilor Consiliului Superior al Magistraturii fusese respectată. Ulterior, Curtea Supremă de Justiție a constatat că Articolul 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (în continuare „Convenția”) nu era aplicabil procedurilor respective. Prin urmare, Curtea Supremă de Justiție a respins cererile reclamantei ca fiind neîntemeiate [3].

CtEDO a atras atenția asupra faptului că în urma modificării *Constituției în anul 2021*, componența CSM a fost și ea modificată. Astfel, cei trei membri ex-officio, inclusiv Ministrul Justiției și Procurorul General, nu mai fac parte din CSM, iar membrii non-judecătorești ai acestuia trebuie să fie selectați pe bază de merit, prin votul majorității calificate a Parlamentului și în urma unei proceduri transparente. Condamnarea Republicii Moldova la CtEDO confirmă încă o dată relevanța modificărilor Constituției prin care din componența CSM au fost excluși membrii ex-officio[4].

Dreptul judecătorilor de a contesta în judecată sancțiunile disciplinare aplicabile lor este recunoscut în Republica Moldova și este considerat o garanție importantă pentru independența judiciară. Acest drept este fundamentat pe principiul separației puterilor în stat și pe necesitatea asigurării unui proces echitabil pentru toți cetățenii, inclusiv judecătorii. De obicei, dintre sancțiunile disciplinare aplicabile judecătorilor se enumeră: avertismente, amendă, mustrare aspră

(precum în cauza *Catană v. Republica Moldova*) sau chiar destituirea din funcție. Însă, în cazul în care un judecător este de acord cu sancțiunea aplicată este nejustificată sau disproporționată, aceasta poate contesta sancțiunea la Curtea de Apel.

În plus, judecătorii care contestă sancțiunile disciplinare aplicate pentru a beneficia de aceleași garanții procesuale precum orice alt cetățean care se află în fața instanței, inclusiv dreptul la un proces echitabil, dreptul la apărare și dreptul la o hotărâre motivată.

În concluzie, dreptul judecătorilor de a contesta sancțiunile disciplinare aplicabile lor este important pentru asigurarea independenței judiciare și a unui proces echitabil pentru toți cetățenii. Urmare a considerentelor relevante, optând pentru compatibilitatea reglementărilor supuse prezentei analize cu standardele impuse de Constituție și CEDO, observăm modificările aduse continuu pentru elaborarea și adoptarea unui complex de garanții și instrumente legislative noi, moderne, care să asigure că funcțiile reparatorie și sancționatorie ale justiției sunt exercitate într-un cadru de legalitate și egalitate, înlăturându-se astfel limitarea dreptului judecătorului privind accesul liber la justiție în cazul în care este contestată hotărârea cu privire la aplicarea sancțiunii disciplinare.

Referințe bibliografice:

Danileț Cristi, *Răspunderea disciplinară a judecătorilor în Republica Moldova. Evaluarea legislației și a practicilor. Document analitic*. Chișinău, 2020. Disponibil la adresa: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/07/Raspunderea-disciplinara-a-judecatorilor-in-Republica-Moldova-interactiv.pdf>

Furdui Sergiu, *Opinie cu privire la dreptul judecătorului de a contesta hotărârea Consiliului Superior al Magistraturii privind aplicarea sancțiunii disciplinare, Legea și Viața*, 2017, disponibil la adresa: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/8_11_Opinie%20cu%20privire%20la%20dreptul%20judecatorului%20de%20a%20contesta%20hotararea%20consiliului%20superior%20al%20magistraturii.pdf

Rezumatul hotărârii a fost efectuat de către Direcția agent guvernamental din cadrul Ministerului Justiției al Republicii Moldova” disponibil la adresa <http://agent.gov.md/catana-v-republica-moldova/>

Buletin informativ CRJM, nr.54 din februarie 2023, disponibil la adresa: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2023/03/Buletinul-Informativ-al-CRJM-Nr-54-februarie-2023.pdf>

REPUBLICA MOLDOVA: DE LA ACORDUL DE ASOCIERE LA STATUTUL DE CANDIDAT PRIVIND ADERAREA LA UNIUNEA EUROPEANĂ

CZU 327(478):061.1EU

Constantin SOLOMON*

Rezumat: În articol de analizează evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană de la semnarea Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană până la atribuirea Republicii Moldova statutul de candidat privind aderarea la Uniunea Europeană.

Se investighează Strategia de Integrare Europeană a Republicii Moldova, precum și lansarea Parteneriatului Estic și scopul acestuia. Se evidențiază faptul că Parteneriatul Estic a fost un cadru politic care a permis semnarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană la 27 iunie 2014, ratificat de Legislativ la 2 iulie 2014.

De asemenea, se cercetează condițiile în care Republica Moldova primit statutul de candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, Parteneriatul Estic, Politica Europeană de Vecinătate, Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană, Statutul de candidat privind aderarea la Uniunea Europeană.

REPUBLIC OF MOLDOVA: FROM ASSOCIATION AGREEMENT TO CANDIDATE STATUS REGARDING ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Summary: The article analyzes the evolution of relations between the Republic of Moldova and the European Union from the signing of the Association Agreement between the Republic of Moldova and the European Union until the granting to the Republic of Moldova of the candidate status for accession to the European Union.

The European Integration Strategy of the Republic of Moldova is being investigated, as well as the launch of the Eastern Partnership and its purpose. It is highlighted that the Eastern Partnership was a political framework that allowed the signing of the Association Agreement between the Republic of

* Constantin SOLOMON, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, USM, c.solomon1948@gmail.com

Moldova and the European Union on June 27, 2014, ratified by the Legislature on July 2, 2014.

Also, the conditions under which the Republic of Moldova received the status of a candidate for the accession to the European Union are being researched.

Keywords: Republic of Moldova, Eastern Partnership, European Neighborhood Policy, Association Agreement between the Republic of Moldova and the European Union, Candidate status for accession to the European Union.

Introducere. La 28 noiembrie 1994, la Bruxelles a fost semnat Acordul de Parteneriat și Cooperare (APC) (denumirea deplină – Acordul de Parteneriat și Cooperare între Comunitățile Europene și statele lor membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte), pus în aplicare din 1 iulie 1998, pentru o perioadă inițială de zece ani cu posibilitatea prelungirii acestuia.

Cadrul juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană are la temelie APC. Odată cu semnarea APC se deschide o nouă etapă în dezvoltarea relațiilor Moldovei cu UE, care era fundamentată pe principiile valorilor democratice și pe un cadru juridic mai avansat decât cel oferit de Acordul de Cooperare economico-comercială încheiat de UE cu fosta URSS. Concepția politicii externe a Republicii Moldova adoptată de Parlament la 8 februarie 1995 interpretează APC ca un prim pas pe calea integrării graduale a Moldovei în UE [1].

Semnarea APC consacră Republica Moldova în calitate de partener direct al UE. Prin APC Moldova a reușit să imprime pondere statutului său de actor al vieții internaționale și credibilitate imaginii sale de stat, adept al valorilor democratice. Sfârșitul anului 1994 și prima jumătate a anului 1995 este perioada când Moldova apare într-o lumină favorabilă pe arena internațională. Anume în această perioadă la 13 iulie 1995, Moldova devine prima țară din CSI, care este admisă în Consiliul Europei [2, p.63], pas important pe calea apropierii țării noastre de UE.

APC a instituționalizat, pentru prima oară relațiile de cooperare a Moldovei cu UE. Astfel, parteneriatul moldo-comunitar a fost ierarhizat în trei trepte: Consiliul de Cooperare, la nivel de miniștri, Comitetul de Cooperare, la nivel de înalți funcționari, și Comitetul Parlamentar de Cooperare, la nivel de membri ai Parlamentului European și ai Parlamentului Moldovei. Principala responsabilitate a acestor instituții a

constat în monitorizarea implementării APC în domeniile politic, economic, juridic, financiar, social și cultural [3, p.50].

În baza art.50 a APC, UE s-a obligat să acorde Republicii Moldova asistență tehnică necesară pentru realizarea măsurilor de armonizare a legislației, care poate include schimb de experți; furnizarea informațiilor rapide; organizarea seminarelor; ajutor de pregătire a specialiștilor; ajutor pentru traducerea legislației comunitare.

APC a avut efecte pozitive asupra relațiilor Moldovei cu UE. Printre realizările principale ale APC pot fi evidențiate dezvoltarea unui dialog politic structurat și continuu cu UE, implicarea UE în promovarea reformelor interne, și, în primul rând, colaborarea Republicii Moldova cu UE în cadrul programului TACIS (Asistență Tehnică Comunității Statelor Independente), care este cel mai mare program de asistență tehnică și financiară din lume.

În anul 1999 la inițiativa SUA, prin intermediul Germaniei, Uniunea Europeană a lansat Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. Pactul prevedea o perspectivă clară de integrare deplină în UE, pe care el o deschidea țărilor din Europa de Sud-Est. Pactul prevedea trei mese de negocieri:

1. Cooperarea politică;
2. Cooperarea economică;
3. Lupta cu crima organizată transfrontalieră.

Interesul Republicii Moldova față de Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est era determinat, în primul rând, de avantajele pe care acesta le oferea în scopul soluționării problemelor stringente cu care se confrunta Republica Moldova, dar mai ales de perspectiva de integrare în UE. Pactul de Stabilitate oferea Republicii Moldova un cadru politic regional care trebuia să contribuie, pe termen scurt, la eliminarea neîncrederii față de problemele ce pot fi rezolvate, iar pe termen lung, la dezvoltarea și consolidarea statului moldav.

Moldova a obținut recunoașterea legitimității aderării la Pactul de Stabilitate în rezultatul mai multor demersuri. Astfel, majoritatea statelor europene și mai multe instituții europene precum: Comisia Europeană, Parlamentul European, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, Inițiativa Central-Europeană, Cooperarea Economică la Marea Neagră s-au pronunțat în favoarea includerii Republicii Moldova în

Pactul de Stabilitate. Moldova a reușit să deschidă ușa Pactului de Stabilitate. Ea a fost invitată să participe la unele din activitățile și proiectele acestuia în special la cele ce țin de mesele de lucru 1 și 2, precum: Buna guvernare, Campania de promovare a unei societăți multietnice, Inițiativa privind combaterea crimei organizate, Inițiativa lupta împotriva corupției și altele.

La 28 iunie 2001 V.Voronin a semnat la Bruxelles Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est [4, p.57]. De menționat, însă, că o problemă semnificativă în calea integrării republicii în Pactul de Stabilitate a fost lipsa la Chișinău a unei orientări pro-europene și absența unui consens național care ar fi sprijini această orientare.

Politica Europeană de Vecinătate (PEV) reprezintă o nouă abordare în cadrul relațiilor dintre Uniunea Europeană și vecinii săi, abordare ce o depășește pe cea tradițională bazată pe cooperare. Această politică constituie un cadru de consolidare a relațiilor de vecinătate și vizează intensificarea cooperării cu statele vecine UE lărgite în vederea creării unei zone de prosperitate și buna vecinătate, a unui „cerc de prieteni” la frontierele Uniunii.

Obiectivul principal al PEV este împărțirea beneficiilor aduse de extinderea UE din 2004 cu țările vecine. Un alt scop este cel stabilit prin Strategia Europeană de Securitate din 2003, și anume creșterea securității în vecinătatea Uniunii extinse.

Politica Europeană de Vecinătate nu oferă statelor vizate (statele din Estul Europei și statele mediteraneene și din iunie 2004 și statele sud-caucaziene) perspectiva aderării la UE, ci permite o relație privilegiată cu vecinii și o mai bună orientare a eforturilor în domenii de importanță vitală pentru apropierea statelor vizate de standardele europene.

Printre beneficiile oferite de PEV se numără cele ce țin de dezvoltarea economică și socială precum și obținerea accesului pe piața internă și integrarea în cadrul altor politici europene: educația, pregătirea profesională și tineretul, cercetarea, probleme de mediu, cultura, politica audio-vizualului.

La 12 mai 2004 Comisia Europeană prezintă „Politica Europeană de Vecinătate, Strategia și Rapoartele de Țară” care stabilește pașii concreți de implementare a politicii de vecinătate și modul de extindere a beneficiilor lărgirii UE asupra noilor săi vecini.

Atingerea acestor scopuri urma să se facă prin definirea împreună cu țările vecine vizate a unui set de priorități ce vor fi înaintate în Planuri de Acțiune care reprezintă documentul politic-cheie în dezvoltarea relațiilor dintre UE și vecinii săi.

În contextul relațiilor cu țările vecine menționăm că unul din primele documente ale PEV a fost acela privind readmisia, adică cetățenii care pleacă ilegal peste hotare trebuie să se întoarcă înapoi în țară.

La 9 decembrie 2004 au fost publicate Planurile de Acțiuni a 7 țări, inclusiv al Moldovei. În pofida cadrului nou de cooperare, baza juridică a relațiilor dintre Republica Moldova și UE a rămas același – APC.

Astfel, Republica Moldova a intrat într-o nouă fază a relațiilor cu Uniunea Europeană. În vederea cooperării cu succes între Republica Moldova și UE în cadrul PEV, au fost luate măsuri de consolidare a cadrului instituțional al integrării europene a Republicii Moldova, a fost adoptat Planul de Acțiuni UE – Moldova (februarie 2005 – ianuarie 2008) [5].

Planul de Acțiuni UE – Moldova (PAUEM) recunoaște aspirațiile europene ale Moldovei, dar specifică, de asemenea, că pentru viitorul apropiat APC rămâne o bază validă pentru cooperarea UE –Moldova. În acest fel, PAUEM nu substituie APC-ul existent, dar îl suplimentează. Adică, Planul de Acțiuni nu este un document juridic, precum APC, ci unul politic.

PAUEM stabilește un set comprehensiv de priorități în domeniile cuprinse de APC. Șapte priorități din cele zece vizează dimensiunea politică a procesului de cooperare dintre UE și Moldova și anume: dialogul politic și reformele; cooperarea pentru soluționarea conflictului transnistrean; reforma și dezvoltarea social-economică; comerțul, piața și reforma regulatorie; cooperarea în domeniul justiției; transport, energie, telecomunicații, mediu și cercetări, dezvoltare și inovare; și contactele interumane.

Majoritatea acestor obiective și acțiuni/măsuri cade pe responsabilitatea Moldovei, 14 se referă explicit la UE, iar 40 vizează în egală măsură UE și Moldova.

Progresul în implementarea PAUEM a fost monitorizat de Guvernul Republicii Moldova, de Comisia Europeană și de organizații ale societății civile.

Planul de Acțiuni UE – Moldova a fost stabilit din februarie 2005 până în ianuarie 2008, însă el a fost prelungit până în 2009, dar Moldova nu a reușit realizarea acestuia nici în 2009.

Faptul că implementarea PAUEM a fost prelungită încă pentru un an demonstrează că UE percepe acest proces ca fiind nerealizat în totalitate, în special în domeniile: respectarea drepturilor omului, libertatea presei, independența justiției, combaterea corupției și climatul de afaceri.

În opinia experților locali și europeni, pentru a eficientiza cu adevărat procesul de integrare europeană sânt necesare schimbări concrete. În același timp, cauzele care au contribuit la neîndeplinirea acestor sarcini sânt: abordarea PAUEM de către autoritățile centrale ca pe o listă de activități care trebuie bifate, alocarea necorespunzătoare a resurselor financiare destinate aplicării reformelor, starea deplorabilă a clasei politice autohtone, insuficiența capacităților administrative, coordonarea defectuoasă a eforturilor de implementare a PAUEM între Legislativ și Guvern, ineficiența sistemului judecătoresc, nivelul înalt al corupției în instituțiile guvernamentale etc.

În acest context specificăm că implementarea PAUEM a oferit totuși numeroase ocazii pentru responsabilitatea guvernării în promovarea unor obiective specifice, precum și pentru monitorizarea din partea societății civile și a unui șir de instituții internaționale cum guvernarea își onorează angajamentele.

Planul de Acțiuni a contribuit la angajarea mai vizibilă și participativă a Uniunii Europene în Republica Moldova: numirea Reprezentantului Special pentru Republica Moldova (martie 2005), inaugurarea Delegației Comisiei Europene în Moldova (octombrie 2005), instituirea Misiunii de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM) (decembrie 2005), deschiderea Centrului Comun de Vize pe lângă Ambasada Ungariei în Republica Moldova (aprilie 2007), aprobarea Regulamentului privind Preferințele Comerciale Autonome (octombrie 2007), nominalizarea Delegației Uniunii Europene (decembrie 2009).

Adică Planul de Acțiuni a actualizat dialogul dintre părți și a extins într-o anumită măsură oportunitățile de cooperare, plasând Republica Moldova într-o perspectivă geopolitică ancorată pe conceptele de vecinătate europeană.

La 16 septembrie 2003 Comisia Națională Pentru Integrare Europeană a aprobat și a prezentat Comisiei Europene Concepția Integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

În anul 2005, s-a produs impulsivitatea dialogului politic bilateral pe platforma integrării europene a celor două state, fiind adoptată Strategia de Integrare Europeană a Republicii Moldova.

Strategia de Integrare Europeană a Republicii Moldova a fost elaborată de către experți din Republica Moldova atât din structurile de stat cât și de reprezentanții organizațiilor neguvernamentale (ONG-uri), coordonată de Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova (actualmente MAEIE) și Institutul de Politici Publice.

Strategia de Integrare Europeană a Republicii Moldova este un document intern al Republicii Moldova cu privire la realizarea Concepției Integrării Republicii Moldova în UE, care are drept scop pregătirea țării pentru aderarea în viitor la UE.

La elaborarea structurii Strategiei Europene a Republicii Moldova s-a ținut cont de experiența altor țări, precum și de reglementările UE care se refereau la procesul de extindere. După lansarea consultărilor asupra Planului de Acțiuni structura Strategiei Europene a fost modificată astfel ca să fie coordonată cu cea a Planului de Acțiuni.

Examinând poziția guvernării comuniste referitoare la integrarea economică regională (CSI vs. UE) în anii 2001-2009, menționăm un moment pozitiv în abordarea problemei integrării în UE. Astfel, toate guvernările precedente vedeau procesul de integrare a Republicii Moldova doar pe plan extern, aceasta fiind sarcina exclusivă a MAE. Însă, guvernarea comunistă, vorbind despre procesul integraționist european, pune accentul principal pe activitatea pe plan intern – adaptarea legislației naționale la cea comunitară, crearea cadrului instituțional necesar, promovarea comerțului cu țările UE și a Europei de Sud-Est în baza reglementărilor UE și ale OMC, ridicarea nivelului dezvoltării economice etc. Președintele V.Voronin a afirmat în repetate rânduri că prioritatea esențială a politicii externe a Republicii Moldova este procesul de integrare europeană, care este ideea noastră națională [6, p.7-13].

O etapă de tranziție spre aderarea la UE este Parteneriatul Estic (PaE). Concepția PaE este o parte componentă a Politicii Europene de Vecinătate. PaE este o inițiativă comună care implică Uniunea Euro-

peană, statele sale membre și 6 parteneri din Europa de Est și Caucazul de Sud: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina. Apropos, Armenia, Azerbaidjan și Georgia nu sânt situate în Europa de Est, dar lucrul acesta este legat de problema politică, deoarece condiția a fost ca în PaE să intre țările post-sovietice, cu atât mai mult că Georgia este riverană la Marea Neagră.

La 7 mai 2009 la Praga a fost lansat Parteneriatul Estic cu scopul de a pune în aplicare o asociere politică și de integrare economică între UE și partenerii săi răsăriteni. Se presupunea noi Acorduri de Asociere, inclusiv zonele de liber schimb și integrarea în economia UE. Aceasta permitea, de asemenea, facilitarea călătoriilor în UE prin liberalizarea treptată a vizelor, însoțită de măsuri de combatere a migrației ilegale.

Au fost trasate patru domenii prioritare ale Parteneriatului Estic:

1. Consolidarea instituțiilor și a bunei guvernări cu scopul de a ajuta partenerii să dezvolte o mai mare flexibilitate pentru a face față provocărilor la stabilitatea lor.
2. Promovarea mobilității și a contactelor interumane. Cetățenii Republicii Moldova care dețin pașapoarte biometrice pot călători fără viză în spațiul Schengen începând din aprilie 2014.
3. Oportunități de piață. Se prevăd o serie de acțiuni și instrumente menite să stimuleze comerțul dintre țările partenere în cauză și UE.
4. Interconectările – îmbunătățirea securității energetice, inclusiv a energiei infrastructurii și sporirea eficienței acesteia [7].

La 8 septembrie 2010 a fost lansat studiul „Parteneriatul Estic – instrucțiuni de utilizare. Republica Moldova ca o oportunitate”. Autorii studiului, realizat de centrul Român de Politici Europene (CRPE), constată că Republica Moldova ar putea fi povestea de succes care să dea viabilitate și credibilitate Parteneriatului Estic [8]. Potrivit aceluiași studiu Republica Moldova și Ucraina sânt cele mai avansate țări în ceea ce privește integrarea europeană, remarcându-se o recuperare rapidă de ritm și viteză din partea Moldovei. De altfel, majoritatea cetățenilor privesc perspectiva europeană a Republicii Moldova drept o șansă privind creșterea nivelului de viață.

Summit-ul PaE de la Vilnius din 28-29 noiembrie 2013 a evaluat progresele realizate de cele 6 state partenere, stabilind totodată obiectivele pentru perioada anilor 2014-2015 până la Summit-ul de la Riga

planificat pentru luna mai 2015. Parteneriatul Estic era unicul cadru care permitea Republicii Moldova să conlucreze cu UE până la semnarea Acordului de Asociere.

La 27 iunie 2014 a fost semnat Acordul de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană (denumirea deplină – Acorde de Asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte și Republica Moldova, pe de altă parte [9], fiind ratificat de Parlamentul Republicii Moldova la 2 iulie 2014. Acordul are 1812 pagini, 465 articole și 35 anexe. Astfel, a fost stabilit un nou cadru juridic pentru avansarea relațiilor dintre țara noastră și structurile europene spre o treaptă calitativ superioară, cea a asocierii politice și integrării economice cu UE. Aceste trei bonusuri: liberalizarea regimului de vize, semnarea Acordului de Asociere și al Zonei de Liber Schimb (DCFTA) reprezintă o condiționalitate pozitivă a UE față de Republica Moldova.

Raportul privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere pe perioada 2017-2019, publicat la 30 iunie 2017, reflectă principalele realizări și restanțe în îndeplinirea acțiunilor realizări și restanțe în îndeplinirea acțiunilor ale căror termen de implementare l-a constituit primul semestru al anului 2017. Evaluarea cantitativă a nivelului de realizare a Planului indică implementarea în proporții de 60% din totalul de 191 acțiuni, inclusiv cu caracter continuu, fiind realizate 113 și nerealizate 78. O acțiune se consideră realizată doar în cazul publicării actului normativ în Monitorul Oficial. Drept urmare, în perioada dintre prezentarea Raportului și publicarea lui în Monitorul Oficial au mai fost realizate cu depășirea termenului scadent 17 acțiuni, constituind 68% de acțiuni realizate din totalul măsurilor prevăzute [10].

Pentru Republica Moldova Acordul de Asociere poate fi considerat drept consolidarea cursului european al țării, acesta presupunând inițierea unor schimbări radicale în țară, și odată ce Moldova este susținută de UE poate să-și realizeze planurile de acțiune – europenizarea, democratizarea și implementarea eficientă a reformelor în vederea adoptării standardelor europene. Semnarea Acordului a întărit dorința de a opta pentru perspectiva de aderare la UE în urma implementării angajamentelor asumate în cadrul acestuia. Printre prioritățile

înaintate față de conducerea Republicii Moldova sânt plasate: crearea instituțiilor funcționale în serviciul cetățenilor, combaterea eficientă a corupției, asigurarea unei justiții libere și a unei economii cu adevărat de piață, Referitor la perspectiva europeană pentru Republica Moldova accentuăm că UE și Republica Moldova se vor angaja în reforme cu scopul de a aduce Moldova și guvernarea acesteia mai aproape de standardele UE [11, p.93].

Semnarea Acordului de Asociere este doar un prim pas spre integrarea europeană. Exemplul României și Bulgariei a demonstrat că procesul de aderare la UE a fost destul de anevoios și, în primul rând negocierile referitor la Acquis-ul comunitar structurat în 31 de capitole.

Statutul de țară candidat nu înseamnă neapărat inițierea imediată a negocierilor în vederea aderării. Țara candidată trebuie, mai întâi, să îndeplinească o serie de condiții.

În vederea coordonării eforturilor autorităților naționale a fost elaborat un plan de acțiuni pentru implementarea celor 9 condiții formulate de Comisia Europeană: reformarea justiției; cadrul electoral; combaterea corupției; deoligarhizarea și reducerea influenței intereselor private; combaterea criminalității organizate și spălării banilor; îmbunătățirea serviciilor publice, reforma administrației publice; managementul finanțelor publice; implicarea societății civile; drepturile omului [13].

Adică, procesul de aderare la Uniunea Europeană este foarte complex, trebuie respectate anumite reguli, cerințe, ca toate cele 27 de țări membre ale Uniunii Europene să accepte unanim cererea Republicii Moldova de aderare la UE.

Uniunea Europeană acordă Republicii Moldova ajutor în toate domeniile. Astfel, la începutul lunii mai 2023 Comisia Europeană a anunțat că a debursat un împrumut în valoare de 40 milioane de euro drept sprijin financiar pentru Republica Moldova. Banii fac parte din asistența macrofinanciară acordată Chișinăului, în valoare totală de 150 mln. de euro. Împrumutul de 40 mln. de euro completează plata celei de-a doua tranșe de 50 mln. de euro, din care 10 mln. de euro sub formă de grant au fost plătite la începutul lunii aprilie 2023. Debursarea celei de-a doua tranșe a fost posibilă după ce „Comisia a ajuns la concluzia că Republica Moldova a îndeplinit, în linii mari, condițiile de politică convenite cu EU pentru eliberarea plății”, „Moldova a consolidat, de

exemplu, guvernarea sectorului public, a făcut progrese în ceea ce privește guvernarea sectorului financiar și a consolidat statul de drept", este specificat în comunicatul de presă al Comisiei Europene [14, p.1].

De menționat că următoarele etape în relația Republicii Moldova cu Uniunea Europeană vor fi determinate de două aspecte importante. În primul rând, de capacitatea autorităților de reformare și de îndeplinirea condiționalităților impuse de Comisia Europeană. În cel de-al doilea rând, de voința politică a statelor membre ale comunității europene, care vor decide următoarele etape din procesul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Referințe bibliografice:

1. Cernencu M., Galben A., Rusnac Gh., Solomon C. Republica Moldova: Istoria politică (1989-2000). Documente și materiale. Vol.II. – Chișinău, USM, 2000, p.96-101.
 2. Cozma A. Republica Moldova – Consiliul Europei: parteneriat pentru democratizare (1990-2010). – Chișinău, Lumina, 2011.
 3. Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). – Chișinău, Cartdidact, 2009.
 4. Gorincioi R. Dimensiuni euro-atlantice și regionale ale diplomației moldovenești. // Cooperare regională și integrare europeană în Sud-estul Europei: studii de caz. Chișinău: USM, 2006, p.57-59.
 5. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.356 din 22 aprilie 2005.
 6. Voronin V. Ideea noastră națională este integrarea europeană // Administrarea Publică. – Chișinău, AAP, 2006 nr.3(51), p.7-13. <http://eeas.europa.eu/eastern/about/index.en.htm> [accesat 24.04.2023].
 7. Moldova ar putea fi o poveste de succes // Timpul, 2010, 18 septembrie.
 8. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. 30.08.2014, nr.1. 260/4.
 9. Realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană 2017-2019. Semestrul 1 2017. <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Raport-privind-implemmentarea-PNAAA-Sem-1-2017.pdf> [accesat 24.04.2023].
 10. Boțan Ig. Prevederile Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. – Chișinău, Arc, 2014.
 11. Radio Moldova. Știri. 28 aprilie 2022.
 12. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ganda223801>[accesat 02.05.2023].
- Republica Moldova a primit un împrumut de 40 mln. de euro din partea UE.
// Moldova Suverană, 2023, 5 mai.

SIGURANȚA PERSOANEI ÎN CONTEXTUL SISTEMULUI DE ASIGURARE A SECURITĂȚII UMANE*

CZU 351.86:327

Serghei SPRÎNCEAN**

Rezumat: Siguranța persoanei reprezintă elementul central al concepției securității umane în configurația sa contemporană, în contextul în care accentul se pune pe bunăstarea persoanei ca finalitate a acțiunilor de asigurare a securității umane. Sistemul de asigurare a securității umane presupune integrarea a unui șir de elemente dintre care se evidențiază corelația strânsă dintre nevoile persoanelor, pe de o parte, și drepturile și libertățile acestora, pe de alta.

Din altă perspectivă, siguranța persoanei induce un spectru larg de noi valențe și nivele ale sistemului de securitate umană, dintre care se profilează ca o axă centrală conceptul de “proiect de viață” a persoanei că fiind unul integrator și referențial pentru activitatea curentă de asigurare a eliberării de nevoi, de frici și angoase, dar și în contextul necesității omului de a trăi cu demnitate, acestea fiind pilonii principali ai conceptualizării stării de securitate umană.

În concluzie, siguranța persoanei trebuie să fie extinsă de la starea sa îngustă din legislația națională de protecție a integrității corporale și fizice, la integritatea psiho-socială a omului, mai apoi la o nouă perspectivă temporală de viitor. Astfel, siguranța persoanei este necesar să cuprindă inevitabil și perspectivele de evoluție benefică pentru securitatea sa pe parcursul întregii sale vieți.

Cuvinte cheie: siguranța persoanei, drepturile omului, securitate umană, securitate națională, sistem de securitate, proiect de viață

PERSON'S SAFETY IN THE CONTEXT OF THE HUMAN SECURITY ASSURANCE SYSTEM

Summary: *The safety of the person is the central element of the concept of human security in its contemporary configuration, in the context where the*

* Articolul este elaborat în cadrul proiectului de cercetare: 20.80009.1606.05 *Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană.*

** **Serghei SPRÎNCEAN**, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar, Cercetător științific coordonator, secretar științific, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Republica Moldova, sprinceans@yahoo.com

emphasis is on the well-being of the person as the finality of actions to ensure human security. The system of ensuring human security involves the integration of a series of elements that highlight the close correlation between people's needs, on the one hand, and their rights and freedoms, on the other.

From another perspective, the safety of the person induces a wide spectrum of new valences and levels of the human security system, of which the central axis is the concept of the "life project" of the person as an integrative and referential one for the current activity of ensuring the release from needs, from fears and anxieties, but also in the context of the human need to live with dignity, these being the main pillars of the conceptualization of the state of human security.

In conclusion, the safety of the person must be extended from its narrow state in the national legislation for the protection of bodily and physical integrity, to the psycho-social integrity of person, and then to a new temporal perspective of its future. Thus, the security of the person is necessary to inevitably include the perspectives of beneficial evolution for his security throughout his entire life.

Keywords: *person's safety, human rights, human security, national security, security system, life project*

Asigurarea securității umane reprezintă o preocupare de prim rang pentru societatea contemporană amenințată de noi pericole și riscuri de securitate, majoritatea dintre care sunt determinate de progresul necontrolat al tehnologiilor. În acest context, siguranța persoanei devine elementul central al preocupării umane pentru asigurarea securității în societate. Într-un context mai larg, bunăstarea persoanei devine un obiectiv primordială în contextul atingerii dezideratului siguranței personale.

Libertatea umană, respectul pentru drepturile omului stau la baza bunei funcționări a sistemului sociopolitic, dar asigurarea securității umane, în deplinătatea conceptuală a acestui termen, prin atenția deosebită acordată nu doar garantării echității sociale în condițiile unei economii și societăți liberalizate, dar și respectării necesităților fiecărui cetățean luat în parte referitor la siguranța personală, alimentară, de mediu etc., este recunoscută de către comunitatea internațională ca condiții sine qua non pentru progresul sustenabil al omenirii [1, p. 182].

Securitatea umană a populației dintr-un anumit spațiu mediatic poate fi periclitată prin interferența în acest spațiu a diverselor interese contrare și destructive, generate de factori destabilizatori, de origine externă sau internă față de sistemul în cauză. Dreptul omului

la informare corectă, la participare politică în condiții echitabile la fel poate fi desconsiderat și neglijat prin transformarea procesului politic, a dezbaterilor publice într-un spectacol regizat de anumite elite sau cercuri influente [2, p. 8].

Libertatea persoanei este direct proporțională nivelului de asigurare a siguranței personalei cu impact determinant asupra securității umane pe plan comunitar. Astfel, abordarea individualizată în corelație cu metoda informațională într-o lume globalizată, de asigurare a securității contribuie decisiv la garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, asigurarea unui nivel de trai decent al populației [3, p. 31]. Totuși, pentru a obține un efect durabil al securizării informaționale a unui spațiu cu repercusiuni clare asupra siguranței pe termen lung a cetățenilor, se cere o participare și implicare a societății civile, a opiniei publice, nu doar în contextul diversificării surselor de informare, dar și în identificarea și anihilarea cauzelor dezinformării și manipulării premeditate.

Un impact major asupra concepției teoretice a securității umane a avut-o A. Suhrke – o cercetătoare norvegiană în domeniul relațiilor internaționale și soluționării conflictelor violente, care propune abordarea conceptului în cauză prin prisma intereselor statelor lumii și a potențialului lor de intervenție umanitară. Mai recent, A. Suhrke se concentrează pe investigarea politicilor umanitare și de restabilire a păcii în cadrul sistemului Națiunilor Unite a căștilor albastre, un loc important printre lucrările sale fiind acordat problemei securității umane în Afganistan [4, p. 268]. Însă, pe lângă cauzele de insecuritate umană menționate (interesele concurențiale dintre state), se remarcă și un șir de motive umane și naturale ale diminuării securității persoanelor ca: dezastrele naturale, clima nefavorabilă, rebeliunile, revoltele și conflictele violente – toate cu impact dezastruos pentru stabilitatea și bunăstarea comunităților și persoanelor.

Totodată, securitatea umană trebuie să se bazeze pe dezvoltarea umană. Acest lucru este foarte important în procesul de asigurare a securității umane, deoarece este plasat într-o perspectivă durabilă. De fapt, dezvoltarea durabilă duce spre un mediu în care securitatea umană este mai puțin amenințată de apariția unor conflicte violente sau crize radicale [5, p. 9].

Nivelul dezvoltării umane în diferite state este măsurat prin indicele dezvoltării umane. Acest indice determină, de fapt, realizările unei societăți în trei dimensiuni fundamentale ale dezvoltării umane: o viață lungă și sănătoasă, nivelul de cunoaștere și un standard decent de viață. O puternică conexiune dintre dezvoltarea umană și securitatea umană trebuie luată în considerație în procesul eventual de elaborare și conceptualizare a indicelui de securitate umană [6, p. 82].

Una dintre condițiile fundamentale pentru dezvoltarea durabilă este responsabilizarea oamenilor, iar o referință în acest sens constă în educația lor. În calitate de mijloace și pârghii de realizare a dezvoltării umane durabile într-o societate democratică pot fi: statul de drept, respectarea drepturilor omului, dezvoltarea economică, dezvoltarea socială, protejarea mediului, crearea unor norme juridice și regimuri sociopolitice adecvate [7, p. 92].

Concepția dominantă tradiționalistă ce trata în mod restrâns securitatea ca un domeniu al siguranței și bunăstării statelor pe arena internațională în concurență cu alte state, securitatea ca stare ce nu poate fi obținută fără ajutorul forțelor militare, fiind garantată de acestea, a fost modificată din temelie prin nevoia societății contemporane a riscului de a lua în considerare factorul uman, dar nu de rând cu alți numeroși factori ce influențează în final starea de securitate pe mapamond, ci ca element fundamental al procesului de securizare. Evoluția conceptului de securitate a avut loc în mod gradual și treptat, concomitent cu apariția noilor provocări de securitate care au generat noi necesități de conceptualizare teoretică și de găsire a soluțiilor optime pentru aceste provocări [8, p. 45].

Multe practici de consolidare a păcii mondiale reflectă modul în care dezvoltarea este legată de procesul de asigurare a securității oamenilor. O stare de siguranță este o condiție prealabilă pentru punerea în aplicare a orice fel de proiecte de dezvoltare, care influențează și mai mult bunăstarea populației. Odată nevoile de bază ale populației fiind satisfăcute, evenimentele politice și de masă cu caracter violent devin puțin probabile [9, p. 11].

Securitatea umană, deci, este un fenomen multidimensional deoarece înglobează un număr mare de aspecte și sectoare de securitate, precum și un șir de tipuri și categorii de amenințări, riscuri și vulnera-

bilități securitare ce se referă la aproape toate aspectele vieții umane și cuprind un spectru larg de forme de manifestare [10, p. 75]. Acesta este unul dintre principalele motive pentru care securitatea umană necesită o formă de abordare multidisciplinară în studiul său, putând fi îmbogățită substanțial. Securitatea umană poate fi discutată din perspectiva drepturilor omului, a securității naționale, a ajutoarelor umanitare, a protecției mediului, din perspectiva dezvoltării, dar și în corelație cu aparatul conceptual-metodologic al conceptului de siguranță a persoanei.

Securitatea națională e strict legată de bunăstarea și buna funcționare a comunității umane în care nu pot fi încălcate drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Cu toate acestea, securitatea națională nu poate fi concepută doar ca securitate externă a unui stat care vizează apărarea intereselor naționale ci, în epoca postmodernă, securitatea umană înglobează orice formă de asigurare a unei stabilități și progres a ființei umane întâi de toate [11, p. 179].

În acest context, se evidențiază elaborarea unor studii interdisciplinare de securitate umană, care vor da naștere inevitabil unor proiecte de cercetare în domeniul securității umane, desfășurate în universități, discutate la conferințe etc. Numai o abordare largă a securității umane ne poate duce spre o analiză completă și corespunzătoare a conceptului de securitate umană.

Dacă e să analizăm în detaliu concepția securității umane, este important de remarcat că noțiunea dată poartă un caracter eminent sintetic și complementar cu cel puțin alte două concepte precum este cea a drepturilor omului, pe de o parte, iar, pe de altă parte, problematica dezvoltării umane. Împreună, cele trei noțiuni: securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană reprezintă un complex conceptual armonios destinat elucidării și explicării proceselor de evoluție și transformare a omului în contextul lumii contemporane, cu toate provocările, pericolele, și amenințările pe care le comportă pentru persoana umană. Fără securitate umană, drepturile omului și dezvoltarea pierd din conținut și nu mai pot atinge obiectivul pentru care au fost propuse – crearea unui mediu adecvat de evoluție atât pentru persoana umană, cât și pentru comunitățile de oameni. Dintr-o altă perspectivă, asigurarea unei securități umane și a drepturilor omului

În afara paradigmei dezvoltării reprezintă o ocupație inutilă crampoațată de o situație statică și lipsită de sustenabilitate. La fel și realizarea unei dezvoltări umane și a securității individului uman fără un nivel adecvat al asigurării respectării drepturilor omului, devine desuetă din moment ce drepturile și libertățile individuale sunt considerate mai puțin importante sau secundare celor comunitare, prioritatea fiind pusă pe securitatea și dezvoltarea statului în detrimentul și din contul cetățeanului.

Cu toate acestea, conceptul de securitate umană, de fapt se referă la aproape toate aspectele de securitate, amenințări și riscuri. Întrebarea este cum să fie construită teoria securității umane și realizată aplicarea acesteia în practică, dacă se referă la toate aspectele securității. Ceea ce de ce cu adevărat e nevoie, este elaborarea unui indice de securitate umană, așa cum deja a fost propus și discutat de unii specialiști și savanți. Astfel, acest indice ar permite comunității internaționale să monitorizeze situația securității umane în zonele de criză și în alte părți în mod sistematic și permanent. Acest fapt ar da un punct de reper pentru acțiunile preventive de asigurare a securității umane, printr-o organizare mai bună și mai cuprinzătoare de pregătire și contracarare a diferitor amenințări și riscuri securitare [12, p. 327].

Prin urmare, categoria siguranței persoanei demonstrează un potențial major de extindere conceptuală și de implementare în mai multe sfere științifico-practice, inclusiv din contul adaptării aparatului metodologic oferit de concepția securității umane.

Considerăm că siguranța persoanei trebuie să fie tratată ca o stare de bine în condiții de protecție și respect referitor la persoana concretă, tratată în complex din perspectiva tuturor componentelor și elementelor sale constitutive și necesare unei existențe și vieți în stare optimă.

Prin urmare, problematica siguranței persoanei, din perspectivă atât juridică, cât și din una interdisciplinară, se impune a fi extinsă și dezvoltată din contul concepției securității umane care, printre altele, se fundamentează pe categoria de demnitate umană.

Securitatea umană și siguranța omului reprezintă componente importante ale procesului de modernizare și eficientizare a sistemului de asigurare a securității atât la nivel național, cât și internațional, mai cu seamă prin potențialul conceptual-metodologic specific acestor noi

domenii. Totodată, securitatea umană și siguranța persoanei exercită una asupra alteia o presiune investigațională permanentă, în condiții de concurență obiectuală, care se va solda cu apropierea și unificarea, într-o anumită măsură, a aparatelor lor categoriale și conceptual-metodologice, ceea ce va spori importanța și rolul abordării comune a concepției siguranței persoanei și securității umane asupra problematicei omului și locului său central în sistemul de asigurare a securității.

Menirea și scopul concepției siguranței persoanei și securității umane, precum și a dezvoltării durabile, este de a oferi o perspectivă nouă de modernizare și îmbunătățire vieții umane prin soluționarea celor mai grave probleme cu care se confruntă, prin schimbarea mentalității față de propria existență și propria valoare a persoanei umane care să conducă la transformări calitative la nivel colectiv, dar și la nivelul biosferei și mediului de viață al omului, iar rolul informației și memoriei sociale este să asigure o conexiune sigură dintre cele trei planuri ontologice: trecut, prezent și viitor, pentru a nu pierde viziunea de ansamblu asupra perspectivelor și tendințelor de evoluție a omenirii pe parcursul întregii sale existențe în contextul transformărilor rapide și profunde din perioada contemporană.

Referințe bibliografice:

1. Sprincean S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societății în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. șt. V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. “Tipografia Centrală”). Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
2. Sprincean S. *Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne și externe la adresa securității naționale (Partea a III-a). / Red. șt. Natalia Albu. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (ÎS FEP “Tipografia Centrală”). 2019. Cap. 1, p. 5-20.
3. Sprincean S. *Imperativele securitare ale societății contemporane*. În: Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației / Prospects and problems of research and education integration into the European area. Conferință științifică internațională, ediția a VI-a,

- 6 iunie 2019. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul. Volumul VI. Partea 1, 2019, p. 29-33.
4. Suhrke A. *Human Security and the Interests of States*. In: Security Dialogue, vol. 30, no. 3, 1999, p. 265-276.
 5. Sprincean S. *The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova*. In: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч.-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.): в 2 ч. / [редкол.: Г.П. Кулешова и др.]; Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.
 6. Sprincean S. *Problematika securității umane în contextul evoluției societății contemporane*. În: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. / Coord. Vitalie Varzari. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, p. 77-94.
 7. Sprincean S., Becciu S. *Perspectiva postmodernă asupra problematicii siguranței omului în contextul provocărilor contemporane*. În: Revista de științe politice și relații internaționale (Institutul de științe politice și relații internaționale „Ion I. C. Brătianu”) [București], Tomul XVIII, Nr. 2, 2021, p. 91-100.
 8. Поттер В.Р. *Биоэтика: мост в будущее*. Под ред. С.В. Вековшиной, В.Л. Кулиниченко, Киев: Видавец В. Карпенко, 2002. 216 с.
 9. Sprincean S. *Contribuții ale concepției securității umane la fortificarea spațiului european de securitate*. În: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Spațiul european de securitate: provocări, oportunități, perspective de integrare”. 11 octombrie 2019, Chișinău. Chișinău: Tipogr. “PrintCaro”, 2019, p. 9-20.
 10. Sprincean S., Sohoțchi T-S. *Asigurarea securității umane prin optimizarea procesului decizional din Republica Moldova*. În: MOLDOSCOPIE. Publicație periodică științifico-practică. [Chișinău]. Anul 24 (2020), nr. 4 (91), p. 73 - 80.
 11. Sprincean S. *Componenta socio-culturologică a securității umane în contextul dezvoltării sustenabile a sociumului*. În: Revista Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică [Chișinău]. Nr. 2 (31), 2017, p. 176-183.
 12. Sprincean S., Mitrofanov Gh. *Modernizare prin securizare globală*. În: Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală: Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională organizată cu ocazia Zilei Internaționale a Drepturilor Omului „Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală”, 10-11 decembrie 2020. USM. / coord. R. Ciobanu. Chișinău: Artpoligraf. 2021, p. 325-332.

MATRICE GEOPOLITICĂ – FACTOR DE MODELARE A POLITICII EXTERNE A REPUBLICII MOLDOVA

CZU 327(478)

Dana PAIU*

Rezumat: Angrenat în simfonia geopolitică contemporană care a învăluit continentul european, Republica Moldova, un stat mic, cu modeste posibilități economice, trebuie să facă față provocărilor timpului. În acest context, o importanță primordială are formularea unui program de promovare a politici externe adecvate situației, care fondat corect poate aduce beneficii nebanuite.

În acest scop, se cere de modelat politica externă a statului în funcție de matricea geopolitică în care a fost inclusă: România, Republica Moldova, Ucraina, ținându-se cont că principiile de formare a politicii externe a unui stat mic sunt determinate de: factorii geopolitici, de politica internă, de potențialul economic și militar, de relațiile de bună vecinătate, de obiectivele majore pe care și le fixează orice stat ce tinde să aducă bunăstare și prosperare populației sale, dar Republica Moldova din cauza instabilității politice nu poate atinge idealurile propuse.

Europeană prin definiție, Republica Moldova nu poate rămâne înafara spațiului european, odată ce România și Ucraina vor face parte din acest spațiu. Dorința Federației Ruse de-a ne izola, oferindu-ne destinul de enclavă nu este o soluție, odată ce Ucraina ne separă de spațiul rusesc. Matricea geopolitică sugerează o singură soluție viabilă – integrarea în UE, concomitent cu Ucraina, ignorând toate riscurile și greutatea financiară de moment.

Războiul dintre Federația Rusă și Ucraina a deschis un potențial vital pentru cooperarea cu Uniunea Europeană și NATO și este de datoria noastră să profităm de această oportunitate.

Matricea geopolitică: România, Republica Moldova și Ucraina ne oferă soluțiile – acceptarea vectorului vestic în detrimentul celui estic, integrându-ne în Uniunea Europeană și decizia de neutralitatea nerecunoscută a Republicii Moldova în favoarea aderării la NATO, care este un garant sigur al securității naționale.

Cuvinte cheie: matrice geopolitică, integrare, Uniunea Europeană, NATO, politică externă.

* Dana PAIU, diplomat, Ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, dana.paiu@mail.ru

THE GEOPOLITICAL MATRIX AS A FACTOR IN SHAPING THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary: Engaged in the contemporary geopolitical symphony that enveloped the European continent, the Republic of Moldova, a small state with modest economic possibilities, must face the challenges of the time. In this context, the formulation of a program for the promotion of foreign policies appropriate to the situation is of primary importance, which, if properly founded, can bring unsuspected benefits.

For this purpose, it is required to model the foreign policy of the state according to the geopolitical matrix in which it was included: Romania, the Republic of Moldova, Ukraine, taking into account that the principles of forming the foreign policy of a small state are determined by: the factors geopolitics, internal politics, economic and military potential, good neighborly relations, the major objectives that any state that tends to bring well-being and prosperity to its population sets, but the Republic of Moldova, due to political instability, cannot achieve the proposed ideals.

European by definition, the Republic of Moldova cannot remain outside the European space, once Romania and Ukraine will be part of this space. The desire of the Russian Federation to isolate us, offering us the destiny of an enclave is not a solution, once Ukraine separates us from the Russian space. The geopolitical matrix suggests only one viable solution – integration into the EU, simultaneously with Ukraine, ignoring all the risks and financial difficulties of the moment.

The war between the Russian Federation and Ukraine has opened up vital potential for cooperation with the European Union and NATO, and it is our duty to seize this opportunity.

The geopolitical matrix: Romania, the Republic of Moldova and Ukraine offer us the solutions – accepting the western vector at the expense of the eastern one, integrating us into the European Union and renouncing the unrecognized neutrality of the Republic of Moldova in favor of joining NATO, which is a sure guarantor of national security.

Keywords: geopolitical matrix, integration, European Union, NATO, foreign policy.

Introducere: Lumea contemporană este mereu în mișcare și în căutarea noilor formule structurale, care poate cel puțin temporar să ofere echilibrul, adică pacea dintre țări. Etapa actuală pe care o traversează Republica Moldova îi pune în față o multitudine de probleme în soluționarea cărora este necesară o abordare neordinară, origina-

lă, neformală. Din șirul problemelor cercetătorul, ex-ambasadorul, Alexandru Burian remarcă cinci puncte geopolitice care defavorizează stabilitatea și prosperitatea statului Republica Moldova. În primul rând, dânsul consideră că o influență nefastă asupra stabilității statului o are vulnerabilitatea frontierelor, îndeosebi cea cu Ucraina prin care se poate pătrunde ilegal, fiind utilizată de diverși traficanți. În al doilea rând, instabilitatea politică internă este determinată de așezarea geopolitică, aici e cazul diferendului transnistrean înghețat și a problemei găgăuze, care este pusă pe tapet în momentele dificile de criză politică. Aceste probleme irită relațiile statului Republica Moldova sau mai bine spus, a Chișinăului cu Bucureștiul, cu Moscova, cu Kievul și cu Ankara. În al treilea rând, de slăbiciunea Republicii Moldova, care se află într-o perioadă de tranziție către statul suveran și independent, vor să profite vecinii apropiați și țările mai îndepărtate ca Federația Rusă ce dorește să păstreze influența în zonă. Aceste lucruri mărturisesc despre importanța reafirmării priorităților și a strategiilor de evoluție a statului Republica Moldova [2, p. 17].

La 23 iunie 2022, Consiliul European a acordat Republicii Moldova statutul de țară candidat pentru aderarea la UE. Au votat toate cele 27 de state membre a UE. După primii cinci pași făcuți deja, candidatului i-a rămas să facă încă cinci pași decisivi pentru aderarea la UE: 1. Negocierile de aderare sunt deschise cu acordul tuturor statelor membre; 2. Statul candidat implementează legislația și standardele Uniunii Europene; 3. Comisia apreciază gradul de acoperire a cerințelor legislative; 4. Încheierea negocierilor este decisă de statele membre și pun la vot decizia în Parlamentul European; 5. Statul candidat și statele membre semnează Tratatul de Aderare [5].

Formularea principiilor de formare a politicii externe a unui stat, fie el cât de mic, se bazează pe factorii geopolitici, pe politica internă, pe potențialul economic și militar, pe principiile de bună vecinătate și desigur pe obiectivele majore, pe care le fixează orice stat care tinde să aducă bunăstare și prosperare populației sale. Republica Moldova nu este o excepție, dar din cauza instabilității politice nu poate atinge idealurile propuse.

În acest caz trebuie de analizat limpede situația, ori modificăm scopurile, ori ne solidarizăm și atingem obiectivele pe care ni le-am

propus. Astfel, avem de rezolvat două probleme cardinale: demonstra-rea supremației vectorului european asupra vectorului estic, pentru a realiza integrarea europeană a RM, care ne este în principiu acceptată, țara având statutul de candidat și soluționarea problemei neutralității nerecunoscute pentru a asigura securitatea națională prin aderarea la umbrela NATO.

Prima problemă are opozanți, în primul rând, în interiorul țării, formați din etnicii rusofoni și din cei care au simpatii estice și cred în viitorul măreț al Rusiei... Procentual numărul lor e suficient de mare pentru a frâna procesele de integrare. A doua problemă vizând aderea la NATO e dificil de soluționat din cauza conflictului transnistrean înghețat de mai bine de treizeci de ani.

Rezultatele investigației. În acest studiu vom prezenta rezultatele investigației acestor două probleme actuale pentru prezentul și viitorul Republicii Moldova. Războiul dintre Rusia și Ucraina a schimbat optica prin care politicienii examinau aceste două probleme. Urgențarea și modificarea condițiilor de aderare facilitează încadrarea în societatea europeană, schimbând radical percepția și statutul populației autohtone, vizând, în primul rând, îmbunătățirea bunăstării, deoarece unul dintre criteriile de bază în formula aderării este venitul pe cap de locuitor.

Războiul dintre Rusia și Ucraina a modificat cadrul conform căruia erau formulate obiectivele preconizate pentru politica externă. Realitatea solicită argumente noi pentru formularea adecvată a principiilor de politică externă și decizii prompte în vederea realizării lor. O suită de argumente solide ne oferă în acest caz – modelul matricei geopolitice: România, Republica Moldova, Ucraina, care se prezintă vizual ca un șir numeric în creștere în care componentele nu pot fi schimbate cu locurile.

Matricea geopolitică își are originea în necesitatea de cooperare între state, care-și pun scopuri strategice similare, au situare geografică comună și orizonturi politice asemănătoare, bazându-se pe un fundament istoric cu multiple tangențe, relații dintre grupuri interetnice, pe criterii de aceeași religie și similitudini culturale. O asemenea matrice o pot forma trei state vecine. România, Republica Moldova și Ucraina.

Obiectivele matricei geopolitice:

- a) Politică de bună vecinătate și ajutor reciproc;
- b) Politică externă coordonată în problemele strategice de aderare la Uniunea Europeană, la NATO, Schengen și alte posibile organizații și structuri internaționale;
- c) Cooperare în toate domeniile: economie, finanțe, cultură, societate și chiar în segmentul militar al securității;
- d) Comportament de entitate;
- e) Soluționarea prioritara a problemelor de ordin strategic și a celor de cooperare reciprocă.

Logica apariției matricei geopolitice:

Într-o lume aflată într-o permanentă schimbare, cu diverse turbulențe și conflicte armate trebuie să existe și insule de stabilitate, repere de colaborare constantă, eficientă. În acest sens, matricea geopolitică asigură promovarea unei politici echilibrate între componentele matricei, asigurarea de bună vecinătate, cooperarea pe multiple planuri și în caz de necesitate poate asigura suportul militar necesar.

Structura organizațională:

În matrice sunt posibile două variante structurale:

- a) Orizontală în cazul când componentele se situează ierarhic pe picior egal, făcând abstracție de mărimea teritoriului, numărul populației, puterea economică, potențial militar și axând-și interesele doar pe domeniile strategice și cooperare reciproc avantajoasă;
- b) Verticală, constituită în funcție de puterea politică, economică și militară a părților componente. Pentru comparație folosim cazul triumviratului SUA, Marea Britanie și Franța în care aranjamentul s-a făcut piramidal, în mijloc SUA ca un pol deosebit de puternic, în părți cele două state europene[7, p. 271].

Cooperarea militară - este punctul sensibil al oricărei colaborări internaționale, dar este una necesară. O demonstrează cazul Ucrainei, intrate în război cu Federația Rusă. Suportul politic și logistic acordat de România și aportul Republicii Moldova la neimplicarea Transnistriei, în război de partea Rusiei, sunt argumente serioase în favoarea matricei geopolitice.

Deosebim mai multe tipuri de matrice geopolitică:

- a) Matrice geopolitică regională, de exemplu, statele baltice;

b) Matrice geopolitică strategică, de exemplu cea formată de Ucraina, Republica Moldova și Georgia în scopul integrării în Uniunea Europeană.

Matricea geopolitică: România, Republica Moldova și Ucraina e formată din state cu statut diferit. România este membră a Uniunii Europene și membră NATO, așteptând acceptarea pentru zona Shenghen. Ucraina este stat candidat la aderare în EU și dorește integrarea în Alianța Nord Atlantică. În vederea realizării acestei dorințe ea sa s-a implicat în război cu Rusia. Între aceste două state este situată Republica Moldova care are statut de stat candidat la aderare la UE, dar în relația cu NATO dă multe semne de ezitare motivate prin statutul, acceptat doar de ea, de stat neutru. Aceste semne de tergiversare a luării unei decizii cardinale, nu-și au argumentarea doar în conflictul înghețat din Transnistria, ci este o repercusiune a influenței nefaste pe care o are Federația Rusă, fiind prezentă militar în acest spațiu.

La prima vedere se creează impresia unui „pat” șahistic, Republica Moldova nu poate unilateral să pună capăt acestui conflict „înghețat”. Iar Uniunea Europeană amână aderarea din cauza aceluiași conflict. Și între aceste două poziții stă Federația Rusă care nu dorește să-și evacueze trupele militare din zonă, fiindcă pierde influența asupra acesteia. În timp ce dorința ei secretă este de a crea în cel mai rău caz o enclavă după modelul Kaliningradului, dacă nu se va reuși atragerea Republicii Moldova în orbita intereselor sale geopolitice.

Federația Rusă are nevoie de Transnistria ca de un bastion de avangardă împotriva NATO, de un cap de pod împotriva intențiilor Ucrainei de a adera la NATO și UE și în același timp de o pârghie care ar stopa intențiile Republicii Moldova de a face aceleași mișcări. În realizarea acestui scop Federația Rusă este gata să sacrifice integritatea teritorială a RM, chiar încalcând prevederile acordurilor de retragere a trupelor semnate la Istanbul în anul 1999 [3, p. 56-57], precum și deciziile OSCE referitor la regiunea transnistreană. Iar în rezultat eforturile RM de aderare la UE sunt blocate și sabotate prin influență politică. În viziunea savantului moldovean Victor Juc: „...în rezolvarea acestei probleme se impune aplicarea „responsabilității împărtășite”, iar din perspectiva de politică externă conflictul include câteva aspecte majore: 1. Retragerea trupelor, armamentelor, echipamentului și muniții-

lor Federației Ruse care nu se află sub incidența Comisiei Unificate de Control din raioanele de est în conformitate cu angajamentele internaționale asumate; 2. Soluționarea politică a conflictului prin elaborarea statutului juridic special al raioanelor de est în componența Republicii Moldova în conformitate cu interesele cetățenilor săi; 3. Garantarea implementării și durabilității soluțiilor menite să asigure restabilirea suveranității și jurisdicției pe întregul teritoriu și, implicit, reîntregirea Republicii Moldova” [4, p. 202-203]. Abia după îndeplinirea acestor deziderate se poate vorbi în cazul Republicii Moldova despre o independență reală și o suveranitate perfectă.

Politica internă dusă cu o mare doză de nesiguranță, inflația atinând cifra de 34%, guvernul împrumutându-se mereu, populația neavând mijloace financiare suficiente și nici opțiuni de a face rost de ele, e pusă în situația de a achita costuri mari pentru resurse energetice, incomparabile cu prețurile oferite odinioară de Rusia. În aceste condiții se desfășoară prima etapă dramatică a integrării, între intenția conducerii statului de a realiza integrarea cu orice preț și inerția conștientizării de către populație a beneficiilor acestei integrări.

Aici intrevine momentul căutării unui argument plauzibil în favoarea integrării în UE și aderării la NATO. Republica Moldova nu poate rămâne în afara spațiului european odată ce România și Ucraina fac parte din acest spațiu integrându-se economic și politic. Cât de puternică n-ar fi dorința Rusiei de a ne izola, destinul de eclavă nu ne promite nimic bun, fiind izolați de spațiul rusesc de Ucraina. Matricea geopolitică sugerează o singură soluție viabilă – integrarea concomitent cu Ucraina, făcând abstracție de toate riscurile și greutățile financiare de moment. Ezitarea, tergiversarea, amânarea procesului în favoarea păcii sociale, a liniștii de moment sunt soluții defectuoase, care nu pot exclude soluția principială a matricei geopolitice unde vectorul european este unic pentru toată matricea.

În mod similar se cere soluționată problema aderării la NATO. În condițiile războiului din Ucraina s-a constatat că insistarea pe subiectul neutralității este o etapă depășită și se cere o abordare reală a chestiunii organizării sistemului de apărare a statului. Având deficit financiar nu se poate dota o armată capabilă să opună rezistență unui atac din exterior. Și nici numeric armata Republicii Moldova nu impresio-

nează. Aici se impune o soluție acceptată de România, de statele baltice care au ales aderarea la NATO, ca o garanție a securității naționale.

Conform rigorilor, nici Republica Moldova, nici Ucraina, din cauza conflictelor existente nu pot solicita aderarea la NATO, dar reieșind din situația din regiune Alianța Nord Atlantică e gata să conlucreze în vederea acceptării acestor state în cadrul alianței.

În acest fel, devine foarte importantă situația de prognozare a puterii matricei geopolitice, fie și la nivel de simboluri. În cazul când intențiile politice a celor trei componente ale matricei coincid, au vectorul politic orientat în aceeași direcție, potențialul ecuației ce reprezintă tabloul penetrării și probabilitatea atingerii scopului propus sporește considerabil.

$$R + RM + U = UE + NATO$$

România participă la această matrice fiind un ghid perfect care a parcurs drumul aderării la UE și la NATO, Cu totul altfel se prezintă ecuația în cazul când Republica Moldova se vrea inclusă în orbita de interes a Federației Ruse așa cum au dorit s-o facă până în anul 2020 Partidul Socialiștilor în frunte cu liderul Igor Dodon, aflat la președinția Republicii Moldova.

$$R - RM + U = ? \text{ (matrice ineficientă)}$$

Cursul politic caracterizat prin ezitare și inconsecvență lungeste drumul spre UE și NATO, reduce șansele unei asocieri în timp util și acceptarea în familia europeană. Este important de reținut că potențialul geopolitic al României și al Ucrainei este considerabil mai mare și abaterile de la cursul propus inițial în cazul Republicii Moldova nu pot fi de durată, care în cele din urmă va fi obligată să se conformeze situației geopolitice. Axioma a fost lansată de Ion Conea "Geopolitica este viața politică exprimată prin geografie" și este valabilă în cazul Republicii Moldova [7, p. 139].

Un suport deosebit în consolidarea matricei geopolitice îl poate oferi politica de dezvoltare regională a Europei. Prin aceasta se fundamentează și se coagulează structura economică regională și implicit cea a matricei geopolitice. Importanța politicii dezvoltării regionale a fost sesizată cu întârziere: „...aceasta a reușit să atragă atenția relativ târziu, odată cu creșterea importanței nivelului regional în cadrul unor alianțe sau uniuni de state, atunci când s-a observat că există regiuni

mai dezvoltate și mai puțin dezvoltate și s-a încercat atingerea dezvoltării teritoriale echilibrate.

...Potrivit lui H.Armstrong și J.Taylor, până în prezent, au fost identificate *șapte teorii principale, care, prin concluziile formulate și propunerile de măsuri și acțiuni specifice, joacă un rol important în elaborarea politicilor și strategiilor regionale* [1, p. 21]. Politica regională își propune ca obiectiv fundamental reducerea discrepantei în dezvoltarea regiunilor și în acest scop își îndreaptă eforturile spre stimularea mobilității forței de producere, utilizarea tehnologiilor avansate în procesele de producere și schimb reciproc de noi tehnologii și ca factor decisiv economic – liberalizarea schimburilor comerciale. Ca rezultat, peste o perioadă lungă de timp, obiectivul propus va fi atins, va exista o convergență regională și desigur creșterea PIB-ului pe cap de locuitor. Căci în fond aceste programe au o orientare socială care-și pun ca scop final creșterea bunăstării populației.

Destinul istoric a situat Republica Moldova la confluența a trei zone geopolitice: Europa de Sud-Est, Europa Centrală și Europa de Est, ceea ce obligă statul Republica Moldova să se orienteze doar spre spațiul european. Având șansa să devină o punte de schimb economic între zonele Europei Centrale care integrează țări ca: Austria, Ungaria și regiuni ca: Galiția, Transilvania sau chiar și orașe ca Viena, spre exemplu, cu zone din Europa de Est: Ucraina, Rusia, Belarus, precum și cu țări situate în zona mării negre cum sunt statele din Caucaz care dețin un potențial serios de expansiune economică [6, p. 73]. Acest rol de interfață creează premise pentru a deveni un jucător serios pe arena europeană, deși unii analiști privesc cu scepticism posibilul rol de placă turnantă a statului Republica Moldova.

În **concluzie** constatăm:

1. Războiul dintre Federația Rusă și Ucraina favorizează dinamica proceselor geopolitice, grăbind aderarea Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană și la NATO care devin priorități nu doar pentru aceste state, dar și pentru Uniunea Europeană care are misiunea de-a consolida pacea și stabilitatea pe continent.
2. Consolidarea matricei geopolitice se transformă într-o garanție pentru Uniunea Europeană, dat fiind faptul că statele care pretind

la aderare nu-și vor schimba cursul politic și direcția vectorului european în favoarea vectorului vestic.

3. Matricea geopolitică poate deveni un factor obiectiv de modelare a politicii externe a Republicii Moldova.

Referințe bibliografice:

1. Antonescu Daniela, „Politica de dezvoltare regională a României în etapa postaderare”. – București, 2013, 160 p., ISSN: 2285-7036.
2. Brătianu Gh., „Chestiunea Mării Negre. Curs 1941-1942, Universitatea din București, Facultatea de Filosofie și Litere. Editor Ioan Vernescu // În: Gh. Brătianu, Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană. Vol. I. – București, 1988.
3. Groza Iulian, Meister Iulian, „Nu este momentul ezitărilor: Moldova merită statutul de țară candidată UE” // <https://ipre.md/2022/06/06/nu-este-momentul-ezitarilor-moldova-merita-statutul-de-tara-candidata-ue-op-ed-de-iulian-groza-si-stefan-meister> (accesat: 6 iunie 2022).
4. Joyaux François. *Géopolitique de l'Extrême-Orient*, Tome 2: *Frontières et stratégies*. Paris: Complexe, 1993, 275 p.
5. Karaganov Serghei, „Lumea din jurul Rusiei: anul 2017. Schița unui viitor apropiat”: <http://biblioteca-virtuala.blogspot.ro/2008/07/serghei-karaganov-lumea-din-jurul.html> (accesat: 24.08.2014) // În: Dezbaterile de politică externă din Federația Rusă. Studiu de caz: relațiile Federației Ruse cu statele Parteneriatului Estic. – București, 2014, Institutul Diplomatic Român: https://www.academia.edu/9515508/Dezbaterile_de_politic%C4%83_extern%C4%83_din_Federa%C5%A3ia_Rus%C4%83_Studiu_de_caz_rela%C5%A3iile_Federa%C5%A3iei_Ruse_cu_statele_Parteneriatului_Estic (accesat: 06.08.2022).
6. Șofransky Octavian. Republica Moldova: capital geopolitic. Chișinău: Editura Cartier, 1999, 100 p.
7. Văduva Gheorghe, „Geopolitica. Teorii. Areale. Falii. Confluente” (curs geopolitic). – București, 2013. ISBN 978-973-8941-61-8, 446 pag.

RETROSPECTIVĂ A RELAȚIILOR DE COOPERARE DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ ÎNTR-O NOUĂ CONFIGURAȚIE A SECURITĂȚII REGIONALE

CZU 327(478):[327:061.1EU]

Natalia CIOBANU*

Rezumat: Securitatea regională reprezintă relațiile de cooperare dintre statele unei regiuni și capacitatea acestora de reacție împotriva destabilizării situației, a crizelor și a conflictelor militare apărute la nivel regional. Acestea pot fi asigurate în urma unor tratate regionale încheiate sau a unor structuri regionale formate. În acest articol, autorul va efectua o prezentare a acțiunilor efectuate de Uniunea Europeană în Republica Moldova pentru asigurarea securității regionale, grav afectată de către agresiunea militară a Rusiei în Ucraina. Acest sprijin a fost divers și direcționat prompt pentru necesitățile stricte apărute. Astfel, suportul politic, financiar și de expertiză a vizat: gestionarea frontierelor și a fluxului masiv de refugiați, asigurarea traficului de mărfuri agricole prin conectarea Republicii Moldova și Ucrainei la rețeaua transeuropeană de transport, depășirea crizei energetice și sprijinirea grupurilor vulnerabile, modernizarea armatei, asigurarea rezilienței economice și dezvoltarea afacerilor etc. Actualitatea și scopul acestui studiu rezidă în importanța percepției de către factorii de decizie politică și cetățeni a expresiei unității și eforturilor comune îndeplinite privind rezistența națională a unui stat lipsit de protecția NATO în fața unei agresiuni militare. Aplicarea principiului efortului național conjugat, reiese din art.11 al Constituției privind neutralitatea permanentă, potrivit căruia Republica Moldova singură „va opune rezistență unui agresor care amenință cu forța suveranitatea, independența și unitatea, integritatea teritorială și democrația constituțională a țării”.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, Uniunea Europeană, securitate regională, cooperare.

* Natalia CIOBANU, cercetător științific stagiar, Universitatea de Stat din Moldova, cnata1950@gmail.com

RETROSPECTIVE OF THE COOPERATIVE RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE EUROPEAN UNION IN A NEW CONFIGURATION OF THE REGIONAL SECURITY

Summary: Regional security represents the cooperative relations between the states of a region and their ability to react against the destabilization of the situation, crises and military conflicts arising at the regional level. These can be ensured as a result of concluded regional treaties or formed regional structures. In this article, the author will present the actions carried out by the European Union in the Republic of Moldova to ensure regional security, seriously affected by Russia's military aggression in Ukraine. This support was diverse and directed promptly to the pressing needs that arose. Thus, the political, financial and expert support aimed at border management and the massive flow of refugees, ensuring the traffic of agricultural goods by connecting the Republic of Moldova and Ukraine to the trans-European transport network, overcoming the energy crisis and supporting vulnerable groups, modernizing the army, ensuring economic resilience and business development, etc. The topicality and purpose of this study lie in the importance of the perception by political decision-makers and citizens of the expression of unity and joint efforts made regarding the national resistance of a state lacking NATO protection in the face of military aggression. The application of the principle of the joint national effort, emerges from article 11 of the Constitution regarding permanent neutrality, according to which the Republic of Moldova alone "will resist an aggressor who threatens with force the sovereignty, independence and unity, territorial integrity and constitutional democracy of the country".

Keywords: Republic of Moldova, European Union, regional security, cooperation.

Introducere. Poziționarea geografică a Republicii Moldova la răscrucea strategică de confruntare a intereselor naționale și geopolitice ale marilor puteri este consecința actuală pentru stoparea agenței de dezvoltare. În contextul dat, evaluarea permanentă a riscurilor și amenințărilor la securitatea națională, în dependență de tendințele și provocările actualizate, reprezintă o prioritate. Astfel, actualitatea elaborării acestui studiu rezidă în argumentarea importanței relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană într-o nouă configurație a securității regionale în perioada curentă, prezentat printr-un cadru analitic, bazat pe o abordare sistemică și descriptivă.

Rezultatele cercetării. Tendințele expansioniste și hegemonice ale Rusiei de subjugare, dominare și control total a teritoriilor din spațiul ex-sovietic, produce un periculos conflict dintre aceasta și ceilalți actori interesați. În condițiile de rivalitate între acești lideri mondiali, pentru implementarea unor reforme democratice durabile și eficiente, Republica Moldova a ales să nu mai oscileze între cele două modele de dezvoltare Est-Vest și a fost motivată să-și urgenteze definirea direcției prioritare a politicii externe. Astfel, Republica Moldova, un stat neutru, lipsit de garanțiile de securitate pe care le oferă statutul de membru NATO, fiind implicată în acest „cerc vicios”, își exprimă intenția de fortificare a sistemului de asigurare al securității și apărării naționale prin intermediul integrării în spațiul de securitate european.

Apărarea democrației, păcii, integrității, suveranității și libertății sunt fundamente ce stau la baza definirii obiectivului Republicii Moldova în contextul războiului agresiv al Rusiei împotriva oamenilor care au ales să trăiască liberi. Amenințarea reală asupra securității naționale a condiționat alegerea fără ezitări, de această dată, a Republicii Moldova între cele două proiecte divergente de integrare: Uniunea Europeană și Uniunea Eurasiatică. În această opțiune, Republica Moldova a ales valorile societății occidentale și nu sistemul despotic, promovat de regimul lui Putin. Însă, misiunea aleasă de țara noastră este una dificilă, întrucât, o dată cu agresiunea militară neprovocată în Ucraina, Rusia și-a intensificat războiul hibrid, orchestrat cu diverse forțe politice pro-ruse, având scopul de răsturnare a guvernării actuale și instalarea unor politicieni servili intereselor sale. Acțiunile Rusiei sunt direcționate nu doar spre Moldova și Ucraina, ci este amenințată întreaga securitate și democrație din Europa. Mai mult de atât, din intenția imperială de a deveni un actor influent pe scena politică a relațiilor internaționale, amenință irațional cu utilizarea armelor nucleare, dar și instaurarea unei noi ordini mondiale, care nu se prevede a fi „a păcii, bazată pe colaborare internațională amiabilă între toate statele lumii”.

În aceste condiții de instabilitate regională, care se extinde și la nivel global, în țară este nevoie de unitate, voință politică, implicare civică, informare a populației despre acțiunile provocatoare, propagandă și dezinformare, conștientizarea importanței de consolidare a sectorului de apărare, în condițiile în care dreptul internațional este grav

încălcat în acest război și statutul de neutralitate nu oferă garanții de securitate.

Din februarie 2022, mediul de securitate internațional se află sub presiunea unui eventual conflict extins, cu implicarea statelor influente cu statut de lideri globali care dictează tendințele de dezvoltare economică. Acest aspect nu poate fi neglijat, întrucât „mediul de securitate regional sau global este favorabil pentru dezvoltare, doar atunci când probabilitatea de extindere a unui război este redusă” [3]. În acest context, un stat care se identifică a fi un actor rațional, își va elabora strategia de securitate națională în dependență de poziționarea geografică într-un anumit mediu de securitate. Astfel, factorii ce fundamentează acest document includ trei etape: evaluare, planificare și implementare. O eroare comisă în una dintre etapele menționate, va fi cauza unei strategii dificil de implementat, în lipsa pîrghiilor asociate metamorfozelor de securitate la nivel global și capacitatea sistemelor naționale de securitate și apărare de a face față noilor provocări va fi redusă. Erorile comise de-a lungul istoriei de către statele ce nu au acordat o importanță acestor pași, sunt lecții potrivite și pentru Republica Moldova, care, având un război în proximitatea frontierei de stat, dispune de o strategie cu text depășit, aprobată în 2011. Deci, la baza construirii unui mediu de securitate, statul, ca entitate geografică și parte a dreptului internațional, se fundamentează pe patru factori majori: „barierele geografice, cooperarea interstatală, structura internațională și tehnologia militară”[3]. Acest raționament, ce reiese din perspectiva relațiilor de putere, este direcționat spre formarea sistemului național de securitate și apărare, împotriva amenințărilor externe.

Conceptul despre cei patru factori care stau la formarea mediului de securitate a unui stat, analizat de Shiping Tang în studiul „A Systemic Theory of the Security Environment” și preluat în literatura de specialitate din Moldova de către cercetătoarea Diana Hîrbu [2], se identifică cu problemele de vulnerabilitate cu care se confruntă sectorul de securitate și apărare al Republicii Moldova din perspectiva noilor provocări la nivel regional. Țara se află la intersecția a trei zone geopolitice: Sud-est-europeană, Central-europeană și Euroasiatică, afectate de insecuritate și instabilitate – bariere periculoase pentru construirea unei democrații.

În aceste circumstanțe geopolitice, condiționate de diversificarea categoriilor de riscuri și amenințări la adresa securității, necesită o atenție deosebită promovării în societate a culturii de securitate. În sensul dat, cercetătorul Vitalie SÎLI susține ideea în care cultura de securitate reprezintă rezultatul interacțiunilor sociale care au loc în grupuri, organizații, comunități preocupate de aspectele securității sociale, ale unor procese de învățare și acumulare de cunoștințe, în concordanță cu necesitățile umane de protecție, siguranță, adăpost. Astfel, informarea prin intermediul unor programe durabile a cetățenilor despre conexiunea existentă dintre securitate și dezvoltare, bunăstare economică a unui stat se poate realiza prin dezvoltarea continuă a spiritului de responsabilitate socială, conștientizare a necesității implicării fiecărui cetățean în procesele sau activitățile caracteristice segmentului de securitate [5].

Interconexiunile dintre dezvoltare și securitate sunt reliefate într-o cercetare efectuată de Natalia Albu, în care se susține că promovarea securității implică progresul social și dezvoltarea. În acest cadru, autoarea studiului citează mențiunea făcută de Stewart F. în lucrarea „Development and security”, precum că promovarea securității este un instrument pentru realizarea dezvoltării, iar modelele incluzive de dezvoltare sunt un element important în evitarea conflictului. Astfel, dezvoltarea este un instrument pentru realizarea securității [1].

Confruntările regionale din Europa de sud-est sunt consecințele ale doi factori: pe de o parte se poziționează intenția puterilor dominante ale arenei internaționale de a-și exercita influența în plan regional, iar pe de altă parte, statele mici și mijlocii, care doresc să-și definească singure vectorul politicii externe, reieșind din interesele de securitate națională, întrucât sunt conștiente că doar securitatea le asigură progresul socio-economic.

Modificarea arhitecturii geopolitice a securității regionale din spațiul geografic din care este parte Republica Moldova, determinată de războiul din Ucraina, amplificarea confruntării și diminuării nivelului de securitate regional, a revizuit interesele geostrategice ale Uniunii Europene față de aceasta. Potrivit experților, pentru a deține controlul acestui teritoriu, Rusia utilizează toate mecanismele specifice războiului hibrid pentru a afecta stabilitatea internă a statului și dezbină societatea: ma-

nipulare prin intermediul propagandei mediatic, atacuri cibernetice, acțiuni provocatoare pentru subminarea activității în instituțiile-cheie ale statului, șantajul economic, tensiunile etnice artificial create etc.

În condiții de instabilitate, cu un pericol major de extindere a războiului neprovocat, nejustificat și ilegal de agresiune împotriva Ucrainei, Uniunea Europeană și-a manifestat încrederea și susținerea față de Republica Moldova, acordându-i la 23 iunie 2022 statutul de țară candidată la Uniunea Europeană [15]. În semn de solidaritate și susținere pentru aceste acțiuni întreprinse de autorități și întreaga societate, în-deosebi pentru gestionarea fluxului de refugiați, Republica Moldova în perioada 2022-2023 a găzduit mai mulți înalți oficiali europeni.

Acțiunile efectuate de Uniunea Europeană în Republica Moldova pentru asigurarea securității regionale au vizat: gestionarea frontierelor și a fluxului masiv de refugiați, asigurarea traficului de mărfuri agricole prin conectarea Republicii Moldova și Ucrainei la rețeaua transeuropeană de transport, depășirea crizei energetice și sprijinirea grupurilor vulnerabile, modernizarea armatei, asigurarea rezilienței economice și dezvoltarea afacerilor etc.

În continuarea studiului vom analiza unele dintre acțiunile de sprijin oferite Republicii Moldova de către Uniunea Europeană.

Astfel, Uniunea Europeană și statele sale membre, în cadrul inițiativei Echipa Europa, a oferit peste 59 de milioane de euro pentru gestionarea fluxului de refugiați. Asistența a inclus suport financiar, dar și bunuri de primă necesitate pentru cetățenii Ucrainei. Prin intermediul Mecanismului European de Protecție Civilă au fost oferite aproximativ 10.5 milioane euro și include ambulanțe, corturi pe deplin echipate, generatoare de electricitate, cisterne cu apă, bunuri de primă necesitate, alimente, medicamente și combustibil. Comisia Europeană a alocat 4.2 milioane euro din ajutorul său strategic pentru salvare și peste 430.000 euro prin intermediul noii unități create – Unitate de răspuns umanitar european din cadrul Comisiei Europene. În același context, 13 milioane de euro au fost oferite Republicii Moldova de către 5 state membre UE prin intermediul mecanismelor de colaborare bilaterală [20].

Uniunea Europeană a oferit suport financiar și expertiză în valoare de 30 de milioane de euro, fiind semnat un acord privind cooperarea

în domeniul gestionării frontierelor, care a permis mobilizarea echipelor Agenției Europene pentru Poliția de Frontieră și Garda de Coastă (Frontex) pe teritoriul Republicii Moldova, supravegherea frontierelor, în colaborare cu autoritățile moldovene și asistență în colectarea și schimbul de informații.

Pentru dezvoltarea capacităților de apărare ale Republicii Moldova, Uniunea Europeană a alocat peste 47 de milioane de euro. Asistența a vizat asigurarea cu echipament modern a subdiviziunilor medicale și de geniu, dar și pentru fortificarea capacităților logistice, de transport, comunicații, informatică ș.a. De asemenea, Consiliul pentru Afaceri Externe al Uniunii Europene a aprobat pachetul de asistență pentru Armata Națională în valoare de 40 de milioane de euro, oferit prin intermediul Instrumentului de Facilitate Europeană (EPF). Suportul este destinat dezvoltării capacității naționale de supraveghere a spațiului aerian, dezvoltarea capacităților de transport și mobilitate, precum și a capabilităților logistice și de comunicații ale Armatei Naționale. În cadrul aceleiași reuniuni, Consiliul a aprobat lansarea unei misiuni civile în Moldova, din cadrul politicii comune de securitate și apărare a Uniunii Europene[18]. Obiectivul acestei misiuni civile este de a spori reziliența sectorului de securitate în următoarele domenii: gestionarea crizelor, amenințările hibride, securitatea cibernetică, contracararea acțiunilor străine de manipulare a informațiilor, precum și a inginerilor străine[11].

În același context, Uniunea Europeană acordă Moldovei posibilitatea să adere la Mecanismul de protecție civilă al Uniunii Europene, de care a beneficiat în cazul gestionării fluxului de refugiați din Ucraina. Potrivit informațiilor oficiale, peste 700 000 de persoane au intrat în Republica Moldova, iar pentru aproximativ 100 000 de refugiați ucraineni rămâne a fi găzdită în continuare. În perioada curentă, sprijinul umanitar total a constituit peste 48 de milioane de euro. [10] Acest instrument coordonează la nivelul UE răspunsul la dezastrele naturale și la cele provocate de om. Obiectivele pe care se axează urmăresc să promoveze cooperarea între autoritățile naționale de protecție civilă, să sporească gradul de sensibilizare și pregătire a populației în ceea ce privește dezastrele și să permită acordarea unei asistențe coordonate, eficace și rapide populațiilor afectate. Nucleul operațional al mecanis-

mului de protecție civilă al UE îl constituie Centrul de coordonare a răspunsului la situații de urgență (ERCC), care monitorizează evenimentele din întreaga lume 24 de ore din 24, 7 zile din 7 și coordonează eforturile UE de răspuns în caz de dezastre. Pe lângă cele 27 de țări din UE, la mecanism participă opt țări din afara UE: Albania, Bosnia și Herțegovina, Islanda, Muntenegru, Macedonia de Nord, Norvegia, Serbia și Turcia [12].

Pentru depășirea crizei energetice și sprijinirea grupurilor vulnerabile Moldova a primit suport bugetar în valoare de peste 400 de milioane de euro. 300 de milioane de euro au fost oferți de BERD pentru achiziționarea de rezerve strategice de gaze naturale. Ca rezultat, aproximativ 600 de mii de cetățeni au beneficiat de compensații pentru consumul de energie. Grație Uniunii Europene și Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, peste 300 de mii de consumatori cunosc și aplică măsuri de reducere a consumului de energie.

De asemenea, Uniunea Europeană a finanțat proiecte de eficiență energetică. Astfel, în acest sens, au fost investite peste 75 de milioane de euro, fiind finanțate proiecte de energie regenerabilă, renovate școli, lansate proiecte de dotare a blocurilor locative și instituțiilor publice cu echipamente moderne de aprovizionare cu energie. Au fost reabilitate opt școli din Chișinău, Strășeni, Șoldănești, Basarabeasca, Leova, Ungheni, Sângerei și Bălți. Peste 5000 de copii și adulți beneficiază de instituții moderne, eficiente din punct de vedere energetic. Cinci blocuri de locuit din țară vor fi dotate, până la sfârșitul anului 2023, cu sisteme de încălzire eficiente, iar trei spitale cu panouri fotovoltaice. Lucrările sunt efectuate în cadrul programului „Abordarea impactului crizei energetice în Republica Moldova”, finanțat de Uniunea Europeană și implementat de PNUD Moldova[20]. Durata programul este prevăzută pentru 2022-2023 și își propune ca obiective: să faciliteze aplicarea cadrului legal în sectorul energetic, cu considerații sociale și climatice integrate, în conformitate cu cerințele UE; să consolideze capacitățile actorilor din domeniul energetic și a mecanismelor de coordonare instituțională pentru a preveni riscurile implicate de criza energetică recentă; creșterea gradului de conștientizare și comunicare în rândul populației pentru a adopta cele mai bune practici și măsuri de economisire a energiei și pentru a încuraja utilizarea surselor rege-

nerabile; operaționalizarea programelor energetice la nivel național și aplicarea soluțiilor pentru creșterea accesibilității energetice în clădiri rezidențiale și publice, vizând în mod specific cele mai vulnerabile și afectate grupuri ale populației. Bugetul este de 11.216.000 USD [6].

În prezent, există șapte linii electrice de 330 kV și 11 linii de 110 kV care traversează frontiera cu Ucraina, fiind utilizate pentru schimburi de energie. Cu România există o singură linie de interconexiune de 400 kV, care are secțiuni ce traversează și teritoriul Ucrainei și care ajunge la Chișinău, după ce trece și prin Transnistria. Guvernul Republicii Moldova a demarat în 2022 construirea unei noi linii de 400kV între Vulcănești și Chișinău, ce se va finaliza în 2025, care să evite traversarea prin Ucraina și regiunea transnistreană, cu o lungime totală de 158 km, precum și construcția unei stații back-to-back de curent continuu de înaltă tensiune (HVDC) la Vulcănești, pentru a permite conectarea dintre sistemul energetic al Republicii Moldova, Rețeaua Europeană a Operatorilor Sistemelor de Transport Energie Electrică (ENTSO-E) și Sistemul Integrat de Energie Electrică/Sistemul de Energie Unită (IPS/UPS). Investiția face parte dintr-un proiect de interconectare a Republicii Moldova cu România, în valoare de 260 milioane euro, finanțat de Uniunea Europeană și de mai multe instituții internaționale financiare [17].

Comisia Europeană a propus conectarea Republicii Moldova și Ucrainei la rețeaua transeuropeană de transport (TEN-T). Inițiativa prevede extinderea a patru coridoare de transport până în Moldova și Ucraina. Uniunea Europeană a majorat cotele de export pentru șapte categorii de produse agricole moldovenești (roșii, usturoi, struguri de masă, mere, cireșe, prune și suc de struguri), pentru a susține fermierii și exportatorii locali care au pierdut accesul la piețele tradiționale din cauza războiului. Republicii Moldova i s-a oferit posibilitatea de a exporta un volum mai mare, dublu pentru unele produse, fără taxe vamale.

Potrivit datelor Biroului Național de Statistică, exporturile de mărfuri destinate țărilor Uniunii Europene (UE-27), în ianuarie-februarie 2023, dețin o pondere de 62,4%, în creștere cu 0,2 puncte procentuale față de ianuarie-februarie 2022. Principalele țări europene de destinație a exporturilor de mărfuri au fost: România (33,6% din total exporturi), Germania (5,7%), Italia (5,6%), Cehia (3,3%), Polonia (2,6%). Importurile de mărfuri provenite din țările Uniunii Europene

(UE-27) în ianuarie-februarie 2023 estimează o pondere de 48,2%, în creștere cu 6,5 puncte procentuale, comparativ cu ianuarie-februarie 2022. În topul țărilor europene de origine a importurilor de mărfuri se află: România (16,6%), Germania (5,7%), Italia (4,2%), Grecia (3,7%), Polonia (3,0%) [9]. Principalul partener comercial al Moldovei, membru al Uniunii Europene este România.

În perioada curentă Republica Moldova a devenit prima țară din regiune care a obținut recunoașterea reciprocă a agenților economici autorizați cu Uniunea Europeană. Prin intermediul acestui mecanism, de la 1 noiembrie 2022, operatorii economici autorizați sunt recunoscuți de toate cele 27 de state membre ale Uniunii Europene, transportatorii fiind scutiți de proceduri complicate de vămuire. De acest statut beneficiază țări precum Statele Unite ale Americii, Regatul Unit, Norvegia, Elveția sau Japonia [14].

Drept suport financiar pentru reabilitarea economică a Moldovei, UE a alocat 150 de milioane de euro, asistență financiară oferită sub formă de împrumuturi și granturi. 112 milioane de euro au fost alocate pentru inițiativele menite să sporească reziliența economică și să contribuie la dezvoltarea afacerilor[17]. Potrivit informațiilor oferite de Ministerul Finanțelor, în 2022, Uniunea Europeană și statele sale membre reprezintă principala sursă de sprijin financiar extern pentru bugetul de stat al Republicii Moldova, contribuind cu 12,7 miliarde de lei[19].

Uniunea Europeană și-a extins cooperarea și cu regiunile necontrolate de autoritățile constituționale, în care vectorul de politică externă este orientat spre Federația Rusă. Un exemplu în acest sens este deschiderea în 2022 a primului Centru de susținere și dezvoltare a antreprenoriatului de la Tiraspol, care va oferi tinerilor antreprenori acces la informații, consultanță și instruire. Costul înființării Business HUB-ului, prin intermediul programului „Măsurile de consolidare a încrederii”, implementat de PNUD Moldova UE este de 200.000 de euro [16].

De asemenea, potrivit site-ului, NewsMaker, Biroul politicii pentru reintegrare a confirmat că se constată o dinamică în creștere a operațiunilor de import-export efectuate de agenții economici din regiunea transnistreană, înregistrați la Agenția Servicii Publice. Potrivit datelor, în 2022, 67,1% din exporturile regiunii transnistrene s-au efectuat către țările UE. Astfel, rata exporturilor din regiunea transnistreană către

tre UE, în 2022 a înregistrat o creștere de 10,2%, față de anul 2021. De asemenea, a crescut și ponderea importurilor de bunuri din UE în regiunea transnistreană cu 4,4%, de la 45,7% în 2021 la 50,1% în 2022. Peste 80% din exporturile și importurile companiilor din regiune sunt orientate către România, Polonia, Italia, Germania și Slovacia. Circa 2400 companii din regiune sunt înregistrate la autoritățile din dreapta Nistrului pentru a putea beneficia de avantajele comerțului liber cu Uniunea Europeană în cadrul Acordului de Asociere [7].

Deși Uniunea Europeană desfășoară mai multe proiecte de dezvoltare economică și socială în Găgăuzia, influență puternică a Rusiei nu s-a erodat după începerea agresiunii împotriva Ucrainei, ci în continuare reprezintă o amenințare la adresa securității naționale. Un sondaj de opinie efectuat în luna ianuarie 2023, ne confirmă că populația din Găgăuzia au o atitudine favorabilă față de Rusia – 93,8% și față de Putin de 82,4%. 66,5% au o atitudine neutră față de războiul din Ucraina, 26,4% se pronunță în favoarea Rusiei și doar 2,7% susțin Ucraina[13]. În aceste condiții, dialogul cu autoritățile de la Comrat e recomandabil să fie pe agenda actualei guvernări, pentru a informa cetățenii influențați de propaganda rusă, despre beneficiile sprijinului masiv ce vine din parte Uniunii Europene pentru stabilizarea situației economice afectată de războiul din regiune și „pârghiile de acțiune ale Rusiei”.

Conținutul empiric al studiului efectuat, denotă că analiza relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în domeniul securității și apărării a fost efectuată în baza teoretico-metodologică a Școlii de la Copenhaga, în care abordarea se realizează din perspectivă multidimensională: politică, socio-economică, militară, energetică, ecologică etc. Aceste componente ale securității sunt interdependente și construiesc un sistem viabil de dezvoltare a unui stat.

Concluzii. Urmare a celor analizate în prezentul studiu, în condițiile în care riscurile de securitate sunt alimentate de un amplu război hibrid desfășurat de acțiunile neprietenoase ale Federației Ruse, pentru alimentarea instabilității deja accentuată pe fonul crizei din regiune, se recomandă instituțiilor de stat, organizațiilor nonguvernamentale, mass-media, instituțiilor de învățământ din Republica Moldova organizarea diverselor programe de informare și documentare a populației despre importanța relațiilor de cooperare cu Uniunea Europeană

în domeniul securității naționale, a noului statut de țară candidată la aderare, care ne oferă oportunitatea de a beneficia de suport politic, financiar, economic și susținere în ceea ce privește consolidarea sectorului de apărare. Aceste acțiuni să fie realizate cu scopul creșterii responsabilității civice și contracarării propagandei și dezinformării ruse printr-o comunicare asociată tuturor nivelurilor de categorii sociale și instruire. Astfel, apariția unor informații false sau acțiuni provocatoare să fie anihilate prin efectul bumerangului.

Referințe bibliografice:

1. Albu Natalia, Asistența externă în sectorul de securitate: premise și arii de colaborare, // Studii și cercetări juridice. Partea 3, Chișinău, 2021, p.232-255.
2. Hîrbu Diana. Securitatea frontalieră a Republicii Moldova în contextul mediului actual de securitate. // Materialele Conferinței științifice „Securitatea națională a Republicii Moldova: provocări și tendințe”, 14 mai 2022, Chișinău, 2022, p. 44-50.
1. Shiping Tang. A Systemic Theory of the Security Environment. // Journal of Strategic Studies, 27 (1), 2004, https://www.researchgate.net/publication/263456826_A_Systemic_Theory_of_the_Security_Environment, vizitat la 15.03.2023.
2. Scutaru George, Solomon Marcu, Dadiverina Ecaterina, Baroian Diana. Războiul hibrid al Rusiei în Republica Moldova. <https://newstrategycenter.ro/wp-content/uploads/2023/04/Razboiul-hibrid-al-Rusiei-in-Republica-Moldova-1.pdf>, vizitat la 25.03.2023.
3. Sîli Vitalie. Semnificația percepției rolului securității în promovarea culturii de securitate în societate. // Studii naționale de securitate, Nr. 2(2)/2020, Chișinău, 2020, p. 10-20.
4. Abordarea impactului crizei energetice în Republica Moldova, moldova/projects/abordarea-impactului-criszei-energetice-republica-moldova, vizitat la 25.03.2023.
5. Ana-Maria Dolghii. Biroul politici de reintegrare: Anul trecut 67% din exporturile Transnistriei au mers spre țările UE. <https://newsmaker.md/ro/biroul-politici-de-reintegrare-anul-trecut-67-din-exporturile-transnistriei-au-mers-spre-tarile-ue/>, vizitat la 15.03.2023.
6. Ce este Echipa Europa? <https://eu4moldova.eu/ro/meet-team-europe>, vizitat la 16.03.2023.

7. Comerțul internațional cu mărfuri al Republicii Moldova în luna februarie 2023 și în ianuarie-februarie 2023. https://statistica.gov.md/ro/comertul-international-cu-marfuri-al-republicii-moldova-in-luna-februarie-2023-s-9539_60391.html, vizitat la 25.03.2023.
8. Comunicat de presă. <https://moldova.un.org/ro/220499-pestes-100000-de-refugia%C8%9Bi-din-ucraina-%C8%99i-22000-de-membri-ai-comunit%C4%83%C8%9Bilor-gazd%C4%83-au-fost>, vizitat la 27.03.23.
9. O nouă misiune civilă. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/moldova/>
10. Protecția civilă la nivelul UE. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/civil-protection/>, vizitat la 27.03.23.
11. Подробно об итогах соцпроса в Гагаузии. <https://gagauzyeri.com/podrobno-ob-itogah-soczoprosa-v-gagauzii/>, vizitat la 27.03.23.
12. Raport anual al Consiliului Economic pe lângă Prim-ministru, 2022. <https://consecn.gov.md/wp-content/uploads/2023/04/Raport-Anual-al-Consiliului-Economic-pe-langa-Prim-ministrul-RM-2022.pdf>
13. Rezoluția Parlamentului European din 23 iunie 2022 referitoare la statutul de țară candidată al Ucrainei, Republicii Moldova și Georgiei (2022/2716(RSP)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0249_RO.html, vizitat la 27.03.23.
14. Moldova: Business HUB înființat în Transnistria cu sprijinul financiar al UE. <https://euneig.bourseast.eu/ro/news/latest-news/moldova-business-hub-infiintat-in-transnistria-cu-sprizjinul-financiar-al-ue/>, vizitat la 27.03.23.
15. Un an de război în Ucraina. Cum Republica Moldova a făcut față provocărilor generate de invazia Rusiei în țara vecină? https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/un-de-r%C4%83zboi-%C3%AEn-ucraina-cum-republica-moldova-f%C4%83cut-fa%C8%9B%C4%83-provoc%C4%83rilor-generate_ro?s=223, vizitat la 27.03.23.
16. Un nou pachet de asistență pentru Armata Națională, aprobat de Uniunea Europeană. <https://www.army.md/?lng=2&action=show&cat=122&obj=8199>
17. Uniunea Europeană este sursa principală de sprijin financiar pentru bugetul de stat al Moldovei, <https://www.infotag.md/finances-ro/304704/>, vizitat la 27.03.23.
18. Uniunea Europeană sporește securitatea energetică a Republicii Moldova, 06/02/2023, <https://eu4moldova.eu/ro/strong-uniunea-europeana-sporeste-securitatea-energetica-a-republicii-moldova-strong/>, vizitat la 27.03.23.

PRESIUNEA DIFERENȚELOR DEMOGRAFICE ASUPRA PIEȚII MUNCII DIN REPUBLICA MOLDOVA

CZU [331.101:314](478)

Valeriu SAINSUS*

Rezumat: Piața muncii din Republica Moldova se confruntă cu provocări demografice atât în ceea ce privește cantitatea, cât și calitatea forței de muncă. Îmbătrânirea populației aduce cu sine și îmbătrânirea forței de muncă. Incursiunile privind speranța de viață lasă diferențe mari în structura demografică, iar generațiile tinere numeric mici nu vor aduce o revenire. Îmbătrânirea demografică va crește inevitabil vârsta medie a forței de muncă, unde procesul va fi amplificat de emigrare. În următoarea etapă, populația temporar absentă ar putea depăși populația prezentă în țară.

Cuvinte cheie: Oferta de resurse umane, forța de muncă, speranța de viață, speranța de viață prospectivă, îmbătrânirea forței de muncă, emigrarea forței de muncă, vârsta medie a populației.

THE PRESSURE OF DEMOGRAPHIC DIFFERENCES ON THE LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary: The labor market of the Republic of Moldova is facing demographic challenges both in terms of quantity and quality of labor. The aging of the population brings with it the aging of the labor force. Life expectancy incursions leave wide differences in demographic structure, and small numerical young generations will not bring a recovery. Demographic aging will inevitably increase the average age of the workforce, where the process will be amplified by emigration. In the next stage, the temporarily absent population could exceed the population present in the country.

Keywords: Supply of human resources, labor force, life expectancy, prospective life expectancy, aging of the labor force, emigration of the labor force, the average age of population.

Introducere

Piața muncii din Republica Moldova este supusă provocărilor demografice, atât în ceea ce privește cantitatea, cât și calitatea forței de mun-

* **Valeriu SAINSUS**, doctor, conferențiar universitar, Academia de Studii Economice din Moldova, sainsusvaleriu@gmail.com

că. Cantitativ - oferta de pe piața muncii este afectată de mici generații numerice, care intra în circuitul demografic. Calitativ - acumularea a numeroase generații pre-pensionare la vârsta experienței, dar costisitoare de plătit și cu potențial fizic limitat. Îmbătrânirea unei populații, tendință de alertă în populația demografică a populației Moldovei, face ca disproporțiile de gen generaționale să crească, latent, puțin resimțite, în prezent pe piața muncii, evoluând însă doar datorită reproducerii și emigrării excesive a acestei populații. categorie de populație.

Oferta de muncă depinde atât de numărul populației pe principalele grupuri demografice (vârstă, sex), cât și de nivelul de activitate din cadrul acestor grupuri pe piața muncii. Tendințele demografice negative includ faptul că, pentru perspectivele pieței muncii, reducerea populației sub 15 ani, emigrația și creșterea naturală negativă de durată, generează îmbătrânirea accelerată a populației și a forței de muncă. Scăderea populației (unde emigrația este principalul factor) și îmbătrânirea rapidă demografică sunt principalele provocări demografice pentru următoarele decenii, inclusiv pe piața muncii, care necesită o atenție și cercetare deosebită, precum și monitorizare de către autoritățile și societatea relevante.

Structura demografică este o reflecție a cantității și calității de moment a forțelor de muncă. Structura demografică constituie unul din criteriul de bază a studiului științific al populației. În timp, rotația generațiilor generează „**valorile demografice**”, fenomen observabil la o multitudine de procese demografice, în primul rând la migrațiune. Dar, cele mai mari efecte le are cele create de oscilarea natalității în cadrul demografic național.

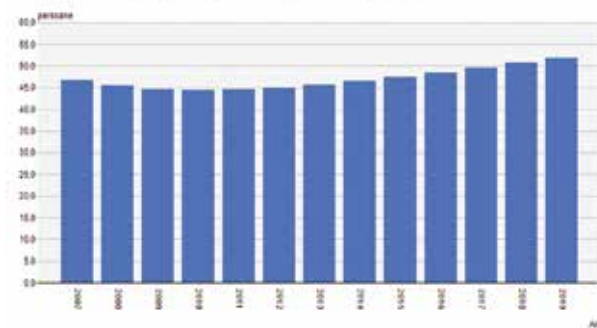
Pentru populația activă se folosește grupele de vârstă 15-24 ani, 25-49 ani și 50-64 ani. Recent OMS a introdus limita superioară a tinereții ce este apreciată vârsta de 45 de ani, vârsta medie până la 60 de ani, vârnici până la 75 ani, bătrânețe 76-90, longevivi peste 90 ani. Din motivul întârzierii populației în categoria de populație activă este utilizată delimitarea pe vârstă 0-19 ani; 20-64 ani și 65 și mai mult. Ultimele categorii asigură și o pronosticare a modificărilor ușor previzibile demografice în categoriile de vârstă.

Rezultatele investigației. Lucrătorii potențiali sunt persoanele în vârstă aptă de muncă, la care conform legislației în vigoare se referă

bărbații în vârstă de la 16 la 62,5 ani și femeile de la 16 la 57+ ani. Luând în considerație, posibilele schimbări în vârstă de pensionare (în conformitate cu noile prevederi a legii pensiei), în demografie drept populație aptă de muncă sunt considerate persoanele cu vârsta cuprinsă între 15-59 ani. Numărul populației în vârstă aptă de muncă pe parcursul ultimilor 50 de ani în cadrul demografic al țării a marcat o creștere progresivă, evident, înregistrând și unele fluctuații drept urmare, efectivele populației apte de muncă sunt destul de impunătoare.

Dar, sarcina demografică este în creștere continuă cauzată de procesul de îmbătrânire a forței de muncă, provocat de scăderea semnificativă a populației tinere în vârstă de 15-19 ani și creșterii modeste a speranței de viață. Mărirea presiunii sociale asupra

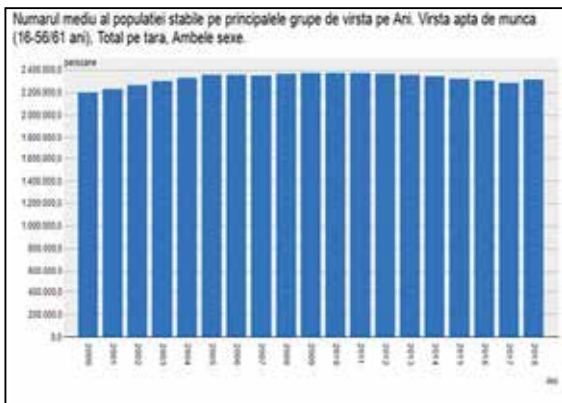
Indicii sarcinii demografice, la începutul anului pe Ani. Total pe țara, Total.

Sursa: Datele BNS

Figura N 1

populației apte de muncă este un rezultat inevitabil al reducerii natalității (presiunea populației sub vârsta aptă de muncă ce constituie pentru perioada 2000-2020 30-33) și creșterii ponderii populației vârstnice (ponderea persoanelor peste vârsta de pensie ce constituie 33-33,6 persoane la 100 de persoane în vârstă aptă de muncă). Valori reduse au mediile urbane (în special Chșinau și Balti) mai puțin centre raionale urbane, precum și localitățile rurale. Îmbătrânirea forței de muncă demonstrează tendințe specifice ca: reducerea ponderii grupelor de forță de muncă tinere (20-30 ani) versus accentuarea grupelor de varstă (40-60 ani), a generațiilor largi intrare în circuitul demografic după al II razboi mondial ce atig vârsta de pensie. Actuala situație relativ favorabilă, pe termen scurt, în ceea ce privește sarcina demografică nu se va menține mult timp.

Sursa: Datele BNS

Figura N 2

Odată cu intrarea în vârstă aptă de muncă a generațiilor puțin numeroase ce s-au născut după anii '90 ai secolului XX se va produce și micșorarea ponderii persoanelor în vârstă aptă de muncă în structura de vârstă a populației și, ca urmare, creșterea raportului de dependență de vârstă a generațiilor

potentiale din rândul forțelor de muncă. Trebuie să ținem seama de faptul că, reducerea populației apte de muncă poate fi foarte vertiginosă, dacă vom lua în calcul nu numai influența scăderii natalității, ci și emigrația în masa, excesivă cu precădere a populației tinere. De fapt, ultima ar putea agrava și mai mult reducerea potențialului fizic al forțelor de muncă ca prevalare a celor de sub limita vârstei de pensionare, sau a categoriei de prepensionari (forța de muncă din ultima decadă de activitate – 10 ani).

Datele statisticii oficiale, confirmă tendința de reducere a forței de muncă la nivel de țară, în două decenii s-a realizat printr-o tranziție de la evoluția crescândă la una de diminuare, anul de cotitură este anul 2009. Oricum, oferta demografică a populației aptă de muncă a avut oscilații neînsemnate și nu s-a redus sub 2 milioane 200 mii persoane. Reducerea populației în vârstă forței de muncă este una lentă, dar sigură din perspectiva demografică așa cum am menționat mai sus. Excepție face doar anul 2019, cu o prevalență pozitivă de creștere în raport cu anul precedent 2018, așa cum este vizibil din graficul prezentat (presupunem că este una de scurt timp și neesențială). Admitem, că sunt efectele de diferențe de a generațiilor din ultimii ani de sub vârsta de pensie, dar și efectele măririi vârstei de pensionare pentru generațiile ce se apropie în special pentru femei ce constituie conform

legii pensiei din 2018 cu un an la fiecare generație premăgătoare.*
Vârsta medie a populației ocupate a fost de 43 ani (2022).**

Populația stabilă în vârsta aptă de muncă nu poate fi prezentat pe medii (rural/urban) din cauza lipsei de date și a unei evidențe la BNS), cea ce ar reflecta diferențele, dar și diminuarea presupunem este diferită.

Totuși, considerăm că este valoros să analizăm potențialii fortei de muncă prin prisma prezenței ei în spațiu țării (resedinței obișnute a populației din categoria dată***).

Din datele figurii, este vizibil o neco-incidență de numar, deci, populația aptă de muncă din teritoriu este de facto de numai 1 740 555 persoane la nivelul anului 2015 sau cu 582 395 persoane mai puțin și 1 562 555,0 în anul 2020. În perioada de 5 ani în bază datelor de

Sursa: Datele BNS
Figura N 3

reședință obișnuită, post recensământ, diminuarea a constituit conform datelor 178 mii persoane, cea ce este considerabil în raport cu numărul total și constituie aproximativ 9 % din total. O tendință cert conturată în evoluția acestui potențialului forțelor de muncă.

Comparabilitatea datelor ne oferă și posibilitatea de a aprecia că reducerile populației în vârsta aptă de muncă este mult mai accentuată (din datele reședinței obișnuite), cauza de bază fiind emigrația fie temporară – 1an, fie pe perioade mai lungi de timp. Admitem că recen-

* **2018** De la 01.01.2019 vîrsta de pensionare a crescut barbati - 63 ani, femei - 58 ani; date preliminare; **2020** De la 01.01.2021 vîrsta de pensionare a crescut la femei - 59 ani. Date provizorii

** <https://old.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7527>

*** *Resedinta obisnuita este definita ca locul in care persoana a trait preponderent in ultimele 12 luni indiferent de absentele temporare (in scopul recrearii, vacantei, vizitelor la rude si prieteni, afacerilor, tratamentului medical, pelerinajelor religioase etc.). Datele sunt recalculate prin aplicarea definitiei internationale privind resedinta obisnuita.*

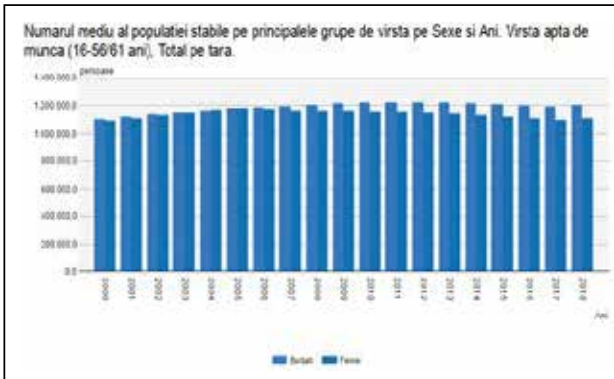

Figura N 4

Factorul de bază ce determină diferențele de gen a forței de muncă, este excluderea de pe piața muncii prin vârsta de pensionare a genului feminin. În mediul rural discrepanțele sunt mai profunde, aici intervin mai multi factori, inegalitățile în interiorul generațiilor de gen din mediul rural, dar și efectele migrației interne. Modelarea vârstei de pensie pentru femei (prin sporirea acesteia și plafonarea la 63 de ani), reduce din discrepanțele forței de muncă pe gen (conform datelor reședinței obișnuite, Figura 4).

Mediul rural se atestă cu discrepanțe mai acțuate, atât în baza datelor populației stabile, cât și în baza datelor reședinței obișnuite.

Numarul mediu al populatiei stabile pe principalele grupe de virsta pe Sexe si Ani. Virsta apta de munca (16-56/61 ani). Urban.

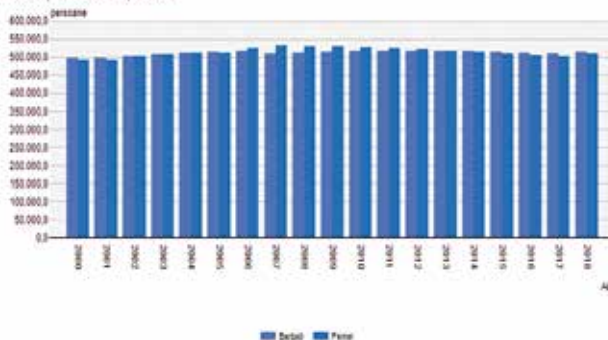

Figura N 5

sămîntul preconizat pentru 2024 ar putea aduce o claritate mai mare pe fonul ultimei decade de timp. (Vezi figura 3) În funcție de gen, constatăm o prevalență a forțelor de muncă masculine, pe toată perioada cercetată.

Vârsta aptă de muncă din mediul rural are doar diferențe mai pronunțate pe măsura evoluției timpului. Graficul confirmă și lipsa datelor complete pe ani (2007). Diferențele de gen se acțuiază începînd cu

2006. Valorile de diferență estimative (2006) sunt de peste 60 mii persoane pentru genul masculin, iar în 2018 ele sunt apreciate la 80 mii persoane.

Vârsta medie a populației în creștere are implicații directe asupra cadrului de resurse de forțe de muncă, ce are ca efect creșterea vârstei forței de muncă. Vârsta medie a populației este în

evoluție alertă ascendentă, conform aprecierilor demografice. De fapt, vârsta medie a depășit media considerată durabilă a structurii demografice în studiile demografice internaționale - de 33 ani. De aici, rezultă că, și media vârstei forței de muncă a fost cu certitudine în creștere. BNS nu duce evidența și nu elaborează un asemenea indicator la moment.

Vârsta medie a populației este în esență generală un indicator ce împarte populația în două jumătăți egale în raport cu vârsta dată. Iar în expresie demografică este vârsta la care se referă majoritatea covârșitoare a populației, sau vârsta reală demografică (fațeta demografică) a populației. Vârsta medie a populației R. Moldova are o creștere de 1-1,5 ani la fiecare interval cincinal (5 ani) din datele tabelului. Cadrul demografic sigur în următoarea perioadă va atinge vârsta medie de 40 de ani. În intervalul de 20 de ani (cercetat) media vârstei s-a deplasat de la 30 de ani spre 40 de ani. Indubitabil este o transformare majoră sub aspectul strict demografic cu reflecții de calitate demografică a forțelor de muncă și a potențialului lor fizic. Vârsta medie a populației feminine rurale a R. Moldova este cu diferența de 3,3 ani mai mică, iar diferența medie de vârstă a populației urbane este cu 2,9 ani mai mare. Diferențele în structura de vârstă apar mai pregnant în profilul teritorial, determinante fiind variația teritorială a fenomenelor demografice natalității și a mișcării migratorii a populației. Admitem că regiunea de nord a țării și unitățile administrative din această arie au o situație de top la acest capitol.

Tabelul N 1. Vârsta medie a populației R Moldova

Anul	Vârsta medie	Creșterea (ani)
1995	32,4	+0,4
2000	33,4	+1,0
2005	34,9	+1,5
2010	36,2	+1,3
2015	37,5	+1,3
2018	38,8	+1,3
2020	38,7	-0,1
2022	39,7	+1,0

Sursa: datele BNS

Profunzimea problemei demografice constă în faptul că, vârsta medie crește alert, iar speranța la viață este într-o creștere lentă. Aceasta se produce pe seama generațiilor mici numerice și a generațiilor mari numerice din Anume acest proces polarizează demografic populația Republicii Moldova. În plus, în categoria forțelor de muncă crește ponderea „prepensionarilor”, aceasta va necesita noi eforturi prin sfera socială de protecție a categoriei dată.

Impactul economic și social ale îmbătrânirii forței de muncă.

Aceste consecințe, de regulă, au un caracter de lungă durată, dar deja resimțite, căpătând proporții sporite sau reducându-se la unele etape ale dezvoltării demografice în funcție de tipul structurii de vîrstă. Deseori consecințele modificării structurii de vîrstă a populației se tratează superficial, fiind reduse numai la problemele legate cu îmbătrânirea generală a populației. Însă, acestea au un spectru cu mult mai larg și cuprind toate grupele de vîrstă punîndu-și amprenta asupra multiplelor procese sociale. Modificările în structura de vîrstă a populației implică schimbarea structurii generale a necesităților sociale ale categoriilor de populație. De exemplu, reducerea numărului și ponderii copiilor în structura populației are drept consecință scăderea numărului de locuri necesare în școli și instituții preșcolare, respectiv, a numărului de profesori, educatori etc. Creșterea ponderii vîrstnicilor (și generațiilor de forță de muncă vîrstnică) în structura populației provoacă necesitatea suplimentării instituțiilor medicale și sociale, precum și pregătirea cadrelor respective. La fel schimbări importante legate de modificarea structurii populației au loc și în alte sfere ale vieții umane: personală, familială, profesională, economică, politică, culturală etc. Deci, este vorba de accentuarea schimbărilor în toate sferile societății contemporane, în special a societății de mîine.

O mare îngrijorare provoacă problema asigurării stabilității fondurilor de pensionare și creșterea cheltuielilor pentru formarea acestora. Menționez, că asigurarea obiectivelor ce țin de protecția socială a persoanelor vîrstnice, al căror număr va fi în creștere continuă, oferirea posibilităților de a obține un loc de muncă destoinic în virtutea necesității sau dorinței de a rămîne economic activ, precum și accesului la serviciile medicale corespunzătoare, va fi un lucru dificil, în special, în cazul Republicii Moldova. Sănătatea precară, nivelul ridicat al bolilor

cronice influențează asupra încetării activității de muncă a grupurilor de vârstă mai înaintată pe piața muncii, iar ca rezultat pentru ieșirea anticipată la pensie se perfectează **pensia de dizabilitate**. Astfel, în a.2016, 41,2% din numărul persoanelor, care au beneficiat de pensia de dizabilitate, au fost persoane în vârstă de 55-64 de ani. Creșterea vârstei de pensionare poate contribui la o creștere exorbitantă a pensionarilor pe motivul de dizabilitate, deoarece nu toți cei care trăiesc până la vârsta limita superioară a capacității de muncă își păstrează capacitatea de a munci [11].

În condițiile îmbătrânirii populației ponderea populației de vârstă aptă de muncă inevitabil se micșorează și are loc îmbătrânirea a însăși forței de muncă. În acest context îmbătrânirea populației se poate transforma într-un factor care va împiedica creșterea economică, dacă se va întâmpla că nu va fi posibil de a reține ritmurile de reducere a sporirii forței de muncă și nu vor fi aplicate unele măsuri mai eficiente de creștere a productivității muncii. Forța de muncă îmbătrânită este calitativă, dar puțin productivă, scumpă la remunerare și cu potențial fizic în reducere, se integrează dificil la locul de muncă, se adaptează anevoios pe piața muncii la realizările PTȘ. Îmbătrânirea demografică a forței de muncă crează dezechilibre de gen cu prevalențe a forței de muncă feminine pe piață cauzată de supramortalitatea masculină în limitele de vârstă 50-60 ani, dar și a morbidității spotite la această vârstă pentru ambele genuri [12].

Totodată, menționez, că țările cu populația aptă de muncă relativ tânără, la care se referă și Republica Moldova, dispun de un potențial care poate asigura creșterea economică doar pe termen mediu. În prezent nu trebuie să ne axăm pe măsurile ce se vor impune când se va resimți insuficiența forței de muncă, ci este necesar să ne concentrăm eforturile asupra creării locurilor de muncă pentru generațiile economice active și, în special, pentru tinerii care vor intra în vîrsta aptă de muncă. Dezvoltarea pieței muncii, stimularea ocupării în sectorul formal al economiei va contribui la creșterea încasărilor fiscale și posibilităților pentru lărgirea unor programe sociale destinate persoanelor în etate. Trecerea în grupele de vîrstă înaintată deseori este însoțită de scăderea nivelului de trai. Reducerea posibilităților economice și înrăutățirea sănătății în multe cazuri fac persoanele vîrstnice vulnerabile

în ceea ce privește sărăcia. În Republica Moldova sursa materială principală pentru această categorie de persoane este pensia, al cărei volum este foarte modest, constituind 26,7% din salariul mediu pe țară. Mare parte a persoanelor vârstnice nu sunt protejate față de riscurile legate de starea sănătății, invaliditatea și nivelul de viață. Tranziția demografică înaintează o problemă foarte dificilă ce ține de asigurarea viabilității sistemelor de pensionare, crearea condițiilor de securitate economică pentru persoanele de vârsta a treia.

Egalarea vârstei de pensionare la bărbați și femei poate fi una din măsurile care va contribui la reducerea cheltuielilor sociale pe termen scurt, precum și poate fi o măsură care va stimula participarea pe piață muncii a forței de muncă peste limitele vârstei de pensie. Există suficiente motive de a presupune că, în anii apropiați persoanele ce au atins vârsta de pensionare vor fi mai active în plan profesional, decât precursorii lor. În viitor reducerea natalității va micșora presiunea tinerilor asupra locurilor de muncă ale vârstnicilor, dar și asupra pieții muncii în general. Persoanele vârstnice vor fi nevoite să lucreze, dat fiind faptul că, numărul lor semnificativ nu va permite tinerilor cu ponderea relativ mică în structura populației să le întrețină.

Disparități demografice și implicații pentru plată/salariu ale forței de muncă pe piața muncii

În perioada de referință au persistat disparități privind ocuparea pe sexe, vârstă și medii de reședință. Rata de ocupare în rândul femeilor a atins 40,0% în 2018 (37,4% în 2014), cu 4,4 p.p. mai joasă față de cea a bărbaților. Rata de ocupare în mediul rural a fost mai mare (42,8%) decât în mediul urban cu 2 p.p. Cele mai reduse valori ale ratei de ocupare rămân a fi în rândul tinerilor: - 19,3% (17,4% în 2014) la cei cu vârsta cuprinsă între 15-24 ani și la vârsta de 15-29 ani a constituit 28,5% (27,3% în 2014)⁴. Ponderea persoanelor ocupate în agricultură a crescut: în anul 2018, în sectorul agricol au activat 36% din totalul persoanelor ocupate, ceea ce reprezintă o creștere semnificativă față de anul 2014 (20,0%). Concomitent, în industrie și construcții ponderea persoanelor ocupate a scăzut, fiind de 11,8% în anul 2018 (12,3% în 2014) și respectiv 4,7% în 2018 (5,6% în 2014).

Datele GGS* confirmă că 55,5% din populația de 15-64 ani a mun. Chișinău este implicată în muncă plătită. Implicarea în muncă pentru plată/salariu este mai mare în cazul bărbaților (66,9%) decât a femeilor (48,0%). Cel mai scăzut grad de angajare în munci remunerate se evidențiază în rândul femeilor tinere (15-34 de ani) – 39,9%, ceea ce se explică prin perioada reproductivă a femeilor, și respectiv îndeplinirea sarcinilor de creștere și îngrijire a copiilor. După locul de reședință, se observă că femeile din mediul urban sunt mai frecvent încadrate în munca plătită (50,8%) decât cele din mediul rural (37,0%). O situație similară se atestă și pentru bărbați – 68,9% și respectiv 57,8%. Un nivel mai înalt de studii este asociat cu un grad mai înalt de implicare în munca plătită. Astfel, în cazul respondenților cu studii superioare, 70% sunt implicați în munci remunerate. Cea mai mare implicare în munci plătite este caracteristică respondenților cu un nivel înalt de bunăstare.

Impactul economic al emigrației forței de muncă și caracteristicile ei demografice. Emigrația forței de muncă în primele decenii de independentă au la bază acutizarea problemelor sociale și economice, libertatea mobilității forței de muncă. La începutul anilor 90 are loc plecarea în masă atât pe cale legală, cât și ilegală a emigranților – muncitori din Republica Moldova în astfel de țări ca Rusia, Israel, Germania, Turcia, Grecia, Cipru, Italia, Spania, Portugalia. Cea mai mare parte dintre emigranți o constituiau bărbații, fiind angajați, în cea mai mare parte la lucrările de construcție. În perioada dată a sporit numărul migranților de muncă, care activează în bază de contract individual. Astfel în anul 1994, 309 cetățeni moldoveni activau în Israel, iar în 1996 acest indicator a constituit 1103 persoane. În anul 1996 mai mult de 150 mii cetățeni ai Republicii Moldova activau peste hotarele țării. Iar în perioada de vară, conform datelor oficiale, numărul muncitorilor emigranți în afara Republicii Moldova constituia 300-400 mii persoane.

Din categoria populației emigrante din Republica Moldova, cea mai mare parte se referă la migranții admiși pentru muncă cu numeroasele subcategorii – migranți sezonieri, muncitori prin contract, migranți temporari și respectiv, familiile care îi însoțesc. Această categorie de migranți se divizează în migranți calificați (ingineri, medici, pedagogi)

* GGS – Gender and Generation Survey.

și necalificați, care se angajează la cele mai diverse lucrări – în construcții și la reparații, ca șoferi ai transportului urban, la lucrări agricole în gospodăria casnică (servitoare, dădace, îngrijitoare de bolnavi, etc.).

Conform datelor statistice și sondaje sociologice efectuate, fiecare al treilea dintre moldovenii apti de muncă lucrează peste hotare, peste 90 la sută dintre care sunt clandestini. Cifra estimativă a celor ce muncesc în străinătate este de peste 600 mii. Cetățenii Republicii Moldova muncesc în străinătate ca Federația Rusă – 240 – 270 mii (dintre care în orașul și regiunea Moscova – 220 mii; Sankt-Petersburg și regiunile Tiumen, Oriol, Breansk, ținutul Krasnodar) actualmente numărul lor reducându-se la 70 mii persoane per total, Italia – circa 150 mii (dintre care către data de 10.10.2002, 115 mii de moldoveni au depus actele pentru legalizare, iar în primul trimestru al anului curent peste 15 mii dintre aceștia au beneficiat deja de permis de ședere permanentă în această țară). Totodată, potrivit Ambasadei R Moldova la Roma, în perioada ianuarie-mai 2003, autoritățile italiene au emis mandate de expulzare pentru peste 130 de cetățeni ai R. Moldova, motivul fiind încălcarea regimului de intrare și ședere a străinilor. În Portugalia sunt circa 80 mii de moldoveni, în Grecia de la 30 la 100 mii (potrivit estimărilor Institutului muncii al Confederației sindicatelor din Grecia, numărul moldovenilor din Grecia este de nu mai puțin de 100 mii. Din circa 1,2 mln de lucrători migranți din Grecia, numărul moldovenilor este cel mai important în raport cu alte naționalități). În Cehia sunt aproximativ 40 mii, în Turcia între 20-50 mii, Spania – 20 mii, Israel – 15-20 mii, Franța – 15 mii, Grecia 10-15 mii, Cipru 5-7 mii.

În Israel originarii din R. Moldova sunt apreciați la nivel înalt ca fiind specialiști calificați, sunt angajați în diferite ramuri ale economiei. Unii din ei au atins rezultate înalte și sunt foarte cunoscuți chiar și în afara Israelului. În prezent, în Israel sunt înregistrați legal la muncă aproximativ 3,5 mii de cetățeni.

Până în prezent în R. Moldova nimeni nu contabilizează corect numărul cetățenilor plecați la muncă peste hotare. Autoritățile utilizează de obicei cifra de 300 de mii. Experții și analiștii independenți, însă, cel mai des vehiculează cifrele de 600 de mii sau un milion. Și mai puțin sunt cunoscute datele despre cei ce vin în Moldova. Înregistrăm o

creștere a migrației interne și internaționale, în special a populațiilor tinere și reproducătoare. Până în 2050, se estimează că populația Moldovei din străinătate va fi aproape egală cu dimensiunea populației din țară.

În Republica Moldova, plecările populației în străinătate la muncă sau studii au căpătat amploare în perioada de tranziție la economia de piață. Astfel, la data Recensământului – 5 octombrie 2004, un număr de 273 mii persoane cu domiciliul în Republica Moldova erau absente (2014 peste 400 mii persoane), fiind declarate de alți membri ai gospodăriei casnice, plecate în străinătate pentru diferite perioade. Din numărul celor plecați peste hotare 130 mii, sau 47,7 % lipseau mai mult de un an. De remarcat faptul, că ponderea cea mai însemnată din rândul acestora o dețineau persoanele cu vârsta cuprinsă între 20 și 29 ani (38 %), urmați de cei cu vârsta între 30 și 39 ani (23,1 %). Printre persoanele temporar absente 76 % aveau nivelul de instruire secundar general sau general obligatoriu.

Merită a fi menționat, că din numărul total al populației recențate ponderea persoanelor temporar absente constituia 8,1 % iar în 12 raioane ale țării numărul persoanelor plecate peste hotare constituia 10-12 %. Cea mai mare pondere a fost înregistrată în raionul Cimișlia – 12,6 % din numărul total al populației raionului. Majoritatea persoanelor temporar absente erau plecate peste hotare la muncă sau în căutarea unui loc de muncă – 88,7 %, la studii – 6,5 %, din alt motiv – 4,8 %. Bărbații emigranți au înregistrat performanțe față de femeile emigrante, reprezentând 57 % din total.

Raportînd populația plecată la țara de destinație, se constată că 56,2 % erau plecați în Rusia, 19,4 % în Italia, 3,9 % în România, 3,5 % în Portugalia, 3,1, % în Ucraina, 3,0 % în Turcia. Ponderea celor plecați într-o altă țară decât cele enumerate era de 10,3 % iar a celor care n-au dorit să indice țara de destinație – 0,6 %.

Cea mai mare parte din cei care au avut în R. Moldova locuri de muncă în sectorul bugetar (sistemul educațional, medicina sau administrația publică) peste hotare, prestează munci necalificate, cum ar fi menajul casnic, îngrijirea socială (50,7 %), sau în domeniul construcțiilor sau instalațiilor (20,1 %). Aceștia își găsesc locuri de muncă preponderent în Europa de Vest, cota lor fiind de circa 64 %. În același

timp, persoanele cu studii superioare ce caută un loc de muncă în CSI este de circa 13 %.

Din cele constatate, putem afirma că nu cei mai nevoiași pleacă la munci peste hotare, probabil lumea decide să plece de frica de a deveni săraci, măcar din simplul motiv că plecările peste hotare la ora actuală înseamnă sume enorme de bani plătite intermediarilor pentru obținerea de vize sau pentru facilitarea intrării în țara de destinație în condiții ilegale. În majoritatea cazurilor, decizia de a pleca peste hotare este legată de un eveniment care se întâmplă în familie și care necesită cheltuieli suplimentare financiare de care majoritatea persoanelor nu sunt pregătite: studiile copiilor, evenimente importante familiale, cheltuieli menajere, suport material pentru tinerele familii etc. Faptul că cetățenii au unele necesități financiare până la plecare sunt confirmate și de felul în care evoluează procesul migrațional prezentat în tabelul de mai jos.

Tabelul N 2.
Evoluția procesului de emigrare în perioada 2000-2020.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2013	2020
Persoane plecate în alte țări la lucru sau în căutare de lucru, mii	138	172	231	291	345	394,5	294,0	90,4
Persoane plecate în alte țări la lucru sau în căutarea de lucru, % din populația inactivă (de 15 ani și peste)	12,5	14,6	19,1	21,1	23,8	26,6		
Persoane plecate în alte țări la lucru sau în căutare de lucru, % din resursele de muncă	6,6	8,2	11,3	14,8	17,6	20,1		

Sursa: Ancheta forței de muncă a BNS

Este dificil de estimat numărul perosanelor aflate peste hotare în scopul muncii la ora actuală, datorită situației ilegale a multora aflați peste hotare. Sondajele efectuate ne oferă o informație foarte diferențiată și controversată. Oficial – 340.000, neoficial – 500.000 – 600.000, dar unii analiști vehiculează și cifra de 1 milion de persoane plecate în căutarea unei surse de existență.

Migranții admiși la muncă se confruntă cu un șir de probleme de caracter socio-economic și anume, mari dificultăți ei întâmpină în problema înregistrării și legalizării în țara unde au sosit, în asigurarea cu spațiu locativ și asigurarea medicală. O problemă destul de dificilă a acestei categorii de migranți constă și în faptul că, angajarea lor la muncă peste hotarele Republicii Moldova are loc prin mijlocirea unor agenți economici (firme), care, la rîndul lor, încasînd sume mari de bani pentru serviciile respective, nu poartă nici o răspundere pentru soarta lor de mai departe. Iar majoritatea migranților plecați la muncă peste hotarele Republicii Moldova nu activează pe specialitatea de bază, pe care o posedă. Plus la aceasta, pentru această categorie de migranți nu există o asigurare a perfecționării nivelului lor profesional. De regulă, migranții se întorc în țară cu același nivel de calificare cu care a plecat.

Migrația ilegală prin sine se prezintă ca o „reacție în lanț” sau migrație în lanț. Astfel, de la prieteni sau rude care deja lucrează peste hotare potențialul migrant află condițiile de angajare la lucru și posibilitățile de deplasare în țara respectivă. Ca rezultat, sute de mii de concetățeni pleacă peste hotarele țării. În ultimii ani, Republica Moldova a devenit o *societate migrantă*, în migrația forței de muncă fiind implicată fiecare a treia persoană aptă de muncă.

În prezent putem constata apariția unui model familial nou, pe care l-am numi „familia la distanță”, specific pentru migranții permanenți care lucrează peste hotare mai mult de un an. Conform rezultatelor cercetării, fiecare a treia persoană implicată în munca peste hotare este migrant permanent. Circa 28 % sunt migranți permanenți sezonieri, care lucrează în Rusia și care se află împreună cu familia, în medie, 2-3 luni pe an. În prezent, putem menționa că traiul separat al soților, întîlniri rare la sărbători au devenit o normă pentru multe familii din RM.

Rezultatele studiului demonstrează că acest tip de familii este cel mai vulnerabil din punct de vedere al stabilității relațiilor familiale,

dat fiind faptul că are loc dereglarea ciclului familial. Iar în condițiile lipsei unuia dintre membri, familia, fiind un sistem social, începe să funcționeze în regim independent de compensare, ceea ce duce la „înstrăinarea” celui plecat peste hotare din grupul familial, constituind un factor puternic de destabilizare a relațiilor conjugale.

Alt fenomen cu implicații importante asupra familiei reprezintă amploarea migrației forței de muncă feminine, care, în prezent, constituie mai mult de 35 %. Acest fapt, a provocat modificarea rolurilor în familie. Rata înaltă a șomajului în rândurile bărbaților a pus sub semnul întrebării modelul familial tradițional. Mii de femei din RM și-au părăsit căminele familiale, luând asupra lor povara asigurării materiale a familiei. Femeia-mamă – principalul educator al copiilor și organizator al grupului familial – se îndepărtează de problemele obișnuite ale familiei, fiind implicată în câștigarea banilor pentru asigurarea traiului familial, ea devenind *capul familiei*.

În concluzie, menționăm că adaptarea familiei la schimbările din perioada tranziției este un proces activ și relativ autonom. Este evident faptul că migrația de muncă, fiind o strategie de supraviețuire pentru multe familii din R. Moldova are un impact negativ asupra stabilității relațiilor conjugale, contribuind la sporirea numărului de divorțuri și a familiilor incomplete.

Dereglarea ciclului de viață a familiei, inversarea rolurilor în familie, inclusiv modificarea rolurilor feminine, provoacă transformarea valorilor familiale, degradarea autorității familiei tradiționale având implicații negative ce țin de funcționarea și dezvoltarea familiei la nivel de instituție socială. Perturbarea funcției educative, a relațiilor părinți-copii, a legăturilor dintre generații, precum și transmiterea experienței sociale a tinerilor în mod fragmentar, provoacă destrămarea procesului de educație familială, împiedică socializarea pozitivă a tinerilor.

Este evident faptul că, atenuarea consecințelor negative ale migrației de muncă pentru R. Moldova poate fi rezolvată numai în complexul unor măsuri ce țin de intensificarea dezvoltării socio-economice a țării, creșterea nivelului de trai, precum și protejarea lucrătorilor migranți prin încheierea acordurilor bilaterale, stoparea migrației ilegale.

Emigratia forței de muncă în ultimele decenii – impactul și particularități demografice

Actualmente, emigrația forței de muncă se numără printre factorii principali care modelează evoluțiile economice, sociale și politice din Republica Moldova și va rămâne la fel de importantă în viitorul previzibil. În domeniul economic, rolul central al emigrației este demonstrat de faptul că, circa 20% din resursele de muncă activează în afara granițelor țării, iar veniturile transferate de muncitorii emigranți echivalează cu circa 30% din valoarea PIB-ului.

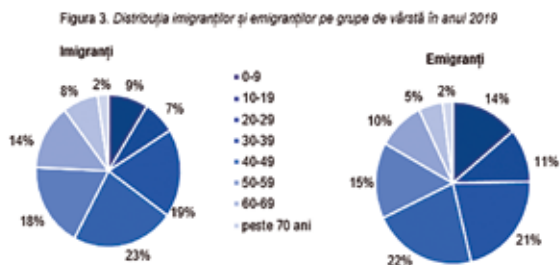
Emigrarea unei părți considerabile de persoane cu studii vocaționale denotă cererea ridicată pentru emigranți cu anumite calificări și deprinderi profesionale. Pentru moment, acest fenomen ia amploare și se extinde practic în toate țările lumii, fiind influențat de procesele de globalizare, care reprezintă o etapă modernă de internaționalizare a activității economice. Analiza proceselor ce se desfășoară în societate demonstrează că Republica Moldova se include tot mai intens în procesul de transnaționalizare prin migrația forței de muncă, care are consecințe atât pozitive, cât și negative asupra calității vieții populației țării.

Efectele pozitive provin din faptul că peste 20% din veniturile recepționate de la emigranți sunt economisite în sistemul bancar, fiind o sursă majoră de valută străină, ce au implicații fundamentale asupra creșterii economice, a balanței de plăți și pieței muncii. rezultat benefic al migrației este cel educațional, care se manifestă prin schimbarea gândirii și comportamentului economic al tinerei generații și adaptarea acesteia la noile condiții ale economiei de piață. În sfârșit, nu poate fi ignorat faptul că, o bună parte din emigranții pe termen lung se întorc de peste hotare cu o mentalitate schimbată. Ei vor să fie activi, independenți, și-au format o nouă cultură a muncii, doresc să inițieze afaceri și să participe la dezvoltarea societății după modelele pe care le-au văzut peste hotare.

Unul dintre aspectele negative ale migrației forței de muncă, specifice Republicii Moldova, este faptul că o bună parte din populația ce emigrează sunt specialiști de înaltă calificare, cu studii superioare (dar ocupă locuri de muncă sub nivelul calificăției lor în țările gazdă) și care nu mai doresc să revină în țară pe măsura integrării în piața muncii.

Alte aspecte negative ale emigrației, constituie efectele ei nefavorabile asupra țării de origine, precum: diminuarea potențialului resurselor umane, diminuarea forței de muncă mai bine pregătite, reducerea veniturilor la bugetul statului, investiții în capital uman nevalorificate în țară, reducerea concurenței locurilor de muncă și, nu mai puțin importante, sunt cele ce țin de divorțuri, copii neșcolarizați, needucați în sânul familiei, etc.

Figura N 6 Distribuția imigranților și emigranților pe grupe de vârstă 2019

Sursa: BNS, 2020

sex, se observă că în pofida faptului că numărul femeilor este mai mic, oricum, acestea sunt pe larg implicate în procesul emigrărilor în scop de muncă, deși într-o măsură mai mică față de bărbați. Ponderea bărbaților a constituie 63-64%, față de 36-37% la femei, Vârsta medie a unui migrant este de 35 ani, contingentul masculin fiind mai tânăr, cu o medie de 34 ani, comparativ cu media de 37 ani a femeilor. Cea mai mare parte dintre emigranți – 22,4%, sunt persoanele cu cel mai sporit potențial reproductiv, cu vârsta între 15 și 24 ani, și 32,9% cu vârsta între 25 și 34 ani.

Prin urmare, structura pe vârste a emigranților și anume preponderența persoanelor de cea mai activă vârstă reproductivă, ar putea fi o amenințare pentru reproducerea populației, deoarece absenta din familie reduce probabilitatea natalitatii. Un factor nu mai puțin important, care a determinat plecarea la muncă peste hotare, este reintegrarea familiei. Deși, e valabil pentru toate grupele de vârstă, este invers proporțional ca frecvență în corelație cu vârsta. Mai exact, acest motiv

Observăm că, majoritatea migranților sunt persoane cu vârsta cuprinsă între 15 și 54 ani, ceea ce, practic, coincide cu populația de vârstă fertilă – 15-49 ani. Din analiza comparativă a migranților după

are o importanță mai mare pentru tineri (3,2% migranți sub 24 ani) și scade în importanță în grupele mai în vârstă.

Dacă e să analizăm migrația populației în profil teritorial, atunci putem constata că ponderea cea mai mare de migranți revine celor stabiliți cu traiul în municipiul Chișinău și în zona de centru, fiind urmați de cei din zonele de sud și nord ale republicii. Ponderea cea mai însemnată din rândul acestora în anul 2010 o dețineau persoanele cu vârsta cuprinsă între 25-34 ani (70,5%) din mediul rural și 31,7% din mediul urban, fiind urmați de cei cu vârsta cuprinsă între 15-24 ani – 57,3% din mediul rural, pe când în mediul urban acest indice este de 12,3% etc. După cum vedem, structura populației plecate la muncă peste hotare este diferită în mediul urban și cel rural. Mediul rural alimentează fluxurile migratorii: 70,9% din migranți aveau domiciliu în mediul rural, pe când cei din mediul urban au constituit doar 29,1%. Acești indici reflectă predispunerea la migrație a categoriilor de emigranți care trebuie abordată prin prisma prezenței locurilor de muncă disponibile populației în funcție de mediu (rural/urban).

Munca durabilă pe piața muncii – subtilități demografice.

Locurile de muncă din prezent necesită competențe sporite și oferă o autonomie mai mare decât cele din trecut. Angajații mai în vârstă participă mai puțin la activități de formare profesională, iar decalajul în ceea ce privește accesul la această formare dintre angajații cu statut contractual diferit (cu contracte de muncă cu normă întregă / cu normă redusă, cu contracte de muncă pe perioadă nedeterminată / pe perioadă determinată) se accentuează.

Faptul că pe piața muncii persistă segregarea de gen se reflectă în diferențele dintre bărbați și femei în ceea ce privește calitatea locurilor de muncă. Însă, nu există un câștigător absolut. Diferențele dintre sexe pot fi și în detrimentul bărbaților, de exemplu în ceea ce privește mediul fizic. Deși, perspectivele profesionale s-au îmbunătățit în general atât pentru bărbați, cât și pentru femei, bărbații și-au menținut avantajul în această dimensiune a calității locurilor de muncă. Cauza cea mai probabilă este distribuția inegală a responsabilităților de îngrijire, concretizată în pauze profesionale mai lungi și în planificarea diferită a timpului de lucru pentru femei. Tinerii (forțele de muncă) sunt cei care au o mobilitate mai mare se lasă goniți de veniturile salariale pe

piața muncii. Reținerea intrării în piața muncii pentru ei este neatractivitatea salariilor și incertitudinile pe termen scurt și mediu la locul de muncă.

Politicile în domeniul pieții muncii – repere demografice

1. Digitalizarea forței de muncă, cu accent pe gândirea analitică.
2. Asigurarea condițiilor de muncă pentru persoanele la vârsta de pre-pensionare.
3. Asigura condițiilor decente de muncă și pentru a reduce angajarea informală.
4. Politicile de ocupare a forței de muncă, elaborate de Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, ce reies din programele, strategiile de dezvoltare social-economică a sectorului, raionului, regiunii, țării în ansamblu, ar trebui să se bazeze pe principiul antidiscriminării cu referire la populația din grupul de vârstă 50-64 de ani pe piața muncii, inclusiv pe promovarea unor forme flexibile de ocupare: regim flexibil (zi lucrătoare, săptămână de lucru flexibile), job sharing, ocupare cu fracțiune de normă și part-time, angajarea temporară, angajarea la domiciliu și altele, să prevadă îmbunătățirea condițiilor de muncă, protecția și securitatea muncii, un sistem de evaluare a condițiilor de muncă, atestarea locurilor de muncă.

Referințe bibliografice:

1. Natalia COVRIG, "Inegalitatea salarială între femei și bărbați în 2020, Chișinău 2021;
2. Planul de acțiuni pentru răspuns și redresare socio economică, 2020;
3. Charmes J. Women Working in the Informal Sector in Africa: New Methods and New Data. Paper for the Delhi Group Meeting on Informal Sector Statistics, Ankara, 28-30th April 1998;
4. Hachi M., Bacal P., Lozovanu D. Situația geodemografică a localităților din regiunea de dezvoltare nord a Republicii Moldova, Chișinău 2021;
5. C, Matei, M. Hachi, V. Sainsus coordonatori, Formarea populației Republicii Moldova. Chișinău, 20017, 340 p;
6. Evoluția demografică a Republicii Moldova. Coord. C. Matei, M.Hachi, Chișinău 2014, ISBN 978-9975-75-712-6, 210 p.
7. C, Matei, V. Sainsus, M. Hachi, Managementul demografic, Chișinău 2021, ISBN 978-9975-75-3498-9-5;
8. Д И Валентей Демография. Современное состояние и перспективы развития. Москва Высшая школа 1997 Pag 119;

9. Zaharov Svetlana, Piața muncii în condiții de reducere a populației și îmbătrânirii demografice în Republica Moldova, Chișinău, 2019;
10. Gh Paladi, Olga Gagauz, Olga Penina. Îmbătrânirea populației în R Moldova Consecințe economice și sociale, Chișinău 2009;
11. Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova, ediție BNS, 2020;
12. Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea Programului de Acțiune de la Cairo, Centrul de Cercetări Demografice Centrul de Cercetări Demografic, Chișinău, 2014;
13. Daniela Terzi, Egalitate gender și mandatarea femeilor, studiu pentru raportul național.
14. https://statistica.gov.md/public/files/ComPresa/Piatza_Fortz_Munca/Covid-19/Impact_Covid_19_asupra_FM_2020.pdf;
15. https://statistica.gov.md/ro/forta-de-munca-in-republica-moldova-ocuparea-si-somajul-in-9430_3341.html;
16. Gagauz O., Buciuceanu-Vrabie M. Rolul profesional & rolul parental: oportunități de echilibrare pentru femeia contemporană. Chișinău, 2011;
17. http://ccd.ucoz.com/_ld/0/40_Monografie_DISC.pdf ;
18. https://statistica.gov.md/ro/portretul-statistic-al-femeilor-si-barbatilor-in-republica-moldova-9617_3542.html.
19. Ecaterina Rusu, Profilul Demografic al Municipiului Chsinau, Centrul Analitic Independent Expert-Grup, Chsinau 2022.

Panel 2. INFLUENȚELE RĂZBOIULUI DIN UCRAINA ASUPRA INTEGRĂRII EUROPENE A STATELOR DIN PARTENERIATUL ESTIC

CZU 327+[339.9:061.1EU]

IMPACTUL RĂZBOIULUI RUSO-UCRAINEAN ASUPRA SECURITĂȚII ENERGETICE A EUROPEI

Constantin Vasile Țoca*
Șcegllov Alexandru**

Rezumat: Războiul nejustificat și neprovocat al Rusiei împotriva Ucrainei a avut un impact puternic asupra piețelor energiei și alimentelor. Țările UE coordonează îndeaproape acțiuni de combatere a creșterii prețurilor și a deficitelor în materie de aprovizionare. Începând cu a doua jumătate a anului 2021 cu un an mai devreme decât a fost declanșat războiul din cauza șantajului energetic jucat de Federația Rusă, s-a înregistrat un salt brusc al prețurilor energiei în UE și în întreaga lume. Prețul combustibililor a crescut și mai mult ca urmare a agresiunii neprovocate și nejustificate a Rusiei împotriva Ucrainei din 24 februarie 2022, care a generat, de asemenea, preocupări legate de securitatea aprovizionării cu energie în UE. Decizia Rusiei de a suspenda livrările de gaze către mai multe state membre ale UE a afectat și mai mult situația. Prin urmare economia mondială trece printr-o criză energetică, care are impact direct asupra economiilor naționale și asupra bunăstării populației. Criza energetică duce la stagnarea economiei și la perturbarea vieții economice, precum și la modificări ale indicatorilor macroeconomici, atât într-un stat cu resurse energetice, cât și într-un stat importator. Această criză are un impact direct asupra balanței energetice, balanței comerciale, balanței de plăți și în cele din urmă asupra bunăstării populației. Scopul principal al acestui articol este de a elucida cauzele crizei energetice mondiale din 2021-

* **Constantin - Vasile ȚOCA**, Prodecan, Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Relații Internaționale, Științe Politice și Științele Comunicării, Departamentul de Relații Internaționale și Studii Europene, Universitatea din Oradea, România, E-mail:constantin.toca@gmail.com

** **Șcegllov Alexandru**, Masterand anul I, Dezvoltare Regională și Comunicare Instituțională, Facultatea de Istorie, Relații Internaționale, Științe Politice și Științele Comunicării, Departamentul de Relații Internaționale și Studii Europene, Universitatea din Oradea, România, E-mail:scegllov.alexandru@gmail.com

2022 și de a estima impactul acesteia asupra economiei și bunăstării populației. În cercetare au fost aplicate următoarele metode: abstractizare științifică, analiză și sinteză, analiză pozitivă și normativă, analiză comparativă. Rezultatele cercetării au arătat că neglijarea evoluției cererii de resurse energetice, managementul ineficient al sectorului energetic plus dependența de un singur furnizor energetic și nu în ultimul rând războiul Ruso-Ucrainean a accelerat criza energetică deja existentă din 2021.

Cuvinte cheie: război, criză energetică, tarif, gaze naturale, mecanisme de stabilire a prețurilor, prețuri, politică tarifară, bunăstarea populației, Ucraina, UE și Federația Rusă.

THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON EUROPE'S ENERGY SECURITY

Summary: Russia's unjustified and unprovoked war against Ukraine had a strong impact on the energy and food markets. EU countries are closely coordinating actions to combat rising prices and supply shortages. Starting in the second half of 2021 a year earlier than the energy blackmail war by the Russian Federation was triggered, there was a sharp jump in energy prices in the EU and around the world. The price of fuels increased further following Russia's unprovoked and unjustified aggression against Ukraine on 24 February 2022, which also raised concerns about the security of energy supply in the EU. Russia's decision to suspend gas supplies to several EU member states further affected the situation. Therefore, the world economy is going through an energy crisis, which has a direct impact on national economies and on the well-being of the population. The energy crisis leads to stagnation of the economy and disruption of economic life, as well as changes in macroeconomic indicators, both in a state with energy resources and in an importing state. This crisis has a direct impact on the energy balance, the trade balance, the balance of payments and finally on the well-being of the population. The main purpose of this article is to elucidate the causes of the world energy crisis of 2021-2022 and to estimate the impact of this crisis on the economy and the well-being of the population. The following methods were applied in the research: scientific abstraction, analysis and synthesis, positive and normative analysis, comparative analysis, analysis of official, public, digital and non-digital documents, as well as ex-post evaluation. The results of the research showed that the neglect of the evolution of the demand for energy resources, the ineffective management of the energy sector plus the dependence on a single energy supplier and last but not least the Russian-Ukrainian war accelerated the already existing energy crisis of 2021.

Keywords: war, energy crisis, tariff, natural gas, pricing mechanisms, prices, tariff policy, population welfare, Ukraine, EU and Russian Federation.

Introducere. Pentru industria energetică, anul 2022 va fi ținut minte ca fiind anul în care invazia Rusiei în Ucraina a accelerat o criză energetică globală. Invazia, și sancțiunile occidentale ulterioare, au adus noi presiuni asupra aprovizionării cu petrol și gaze, deja tensionate din cauza redresării economice rapide după pandemie. Companiile energetice de top din lume s-au retras în grabă din Rusia și au amortizat active în valoare de zeci de miliarde de dolari. Națiunile europene s-au străduit să se asigure că vor putea menține lumina aprinsă și că locuitorii lor nu vor muri de frig. Prețul gazelor naturale a atins maxime multianuale, iar cel al petrolului aproape 140 de dolari pe baril, nu departe de un record istoric, punând pe val o spirală inflaționistă post-pandemică ce a provocat o criză a costului vieții în multe țări. Invazia și sancțiunile occidentale ulterioare au dus la o ruptură a relațiilor de aprovizionare care existau de zeci de ani.

Eliminarea treptată a dependenței UE de combustibilii fosili din Rusia a fost realizată prin intermediul declarației de la Versailles, convenită în martie 2022, liderii UE ai celor 27 de state membre au convenit să elimine treptat și în cel mai scurt timp posibil dependența UE de combustibilii fosili din Rusia. La 30-31 mai 2022, Consiliul European a convenit asupra unei interdicții pentru aproape 90% din totalul importurilor de petrol din Rusia până la sfârșitul lui 2022, cu o excepție temporară pentru țițeiul livrat prin conducte. Având în vedere mixurile energetice, condițiile și circumstanțele diferite ale statelor membre ale UE, liderii UE au solicitat: diversificarea în continuare a surselor și rutelor de aprovizionare cu energie, accelerarea utilizării surselor regenerabile de energie, îmbunătățirea în continuare a eficienței energetice, îmbunătățirea interconexiunilor dintre rețelele de gaze și de energie electrică.

Sectorul energetic este un sector cheie pentru economia națională oricărui stat contemporan, care se află într-o interdependență strânsă cu alte ramuri ale economiei. Criza energetică duce la stagnarea economiei, iar modificarea indicatorilor macroeconomici, atât într-un stat posesor de resurse energetice, cât și într-un stat importator, se va solda cu modificarea balanței energetice, care la rândul său are un impact

ale Americii (SUA) în volum de 5,4 milioane de tone, adică de 4,8 ori mai mult decât în perioada corespunzătoare din a.2020 [1]. „Livrările de GNL în Europa au fost la nivelul de 321 milioane m³ pe zi în aprilie 2021, iar în septembrie au scăzut de 2,2 ori și au atins nivelul de 145 milioane m³ pe zi. Dependența Europei de GNL se explică prin trecerea de la mecanismul de formare a prețurilor OPE (Oil Price Escalation), stabilite în baza evoluției prețului petrolului, la prețurile GOG (Gas-on-gas competition), stabilite în funcție de cerere și ofertă, de la contracte pe termen lung la tranzacții pe termen scurt care sunt comparativ mai volatile” [2]. În perioada anilor 2005-2019, în structura formării prețului la gaze naturale în Europa, ponderea prețurilor OPE a scăzut de la 78% în a.2005 până la circa 22% în a.2019, iar ponderea prețurilor GOG a crescut de la 15% până la 78% (Figura 2).

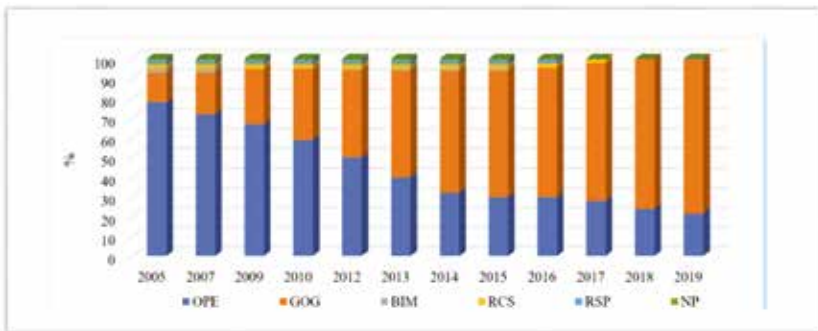

Fig.2. Structura formării prețului la gaze naturale în Europa, 2005-2019
<https://www.igu.org/resources/wholesale-price-survey-2020-edition/>

Prin urmare, prețurile la gaze naturale în Europa au devenit mult mai flexibile și depind de nivelul stabilit la bursă. Dacă prețul la gaze naturale și în continuare ar fi fost stabilit în dependență de prețul petrolului, nu ar fi înregistrat așa o sporire drastică, deoarece prețul petrolului Brent, în septembrie 2021 este de 1,4 ori mai mare comparativ cu ianuarie 2021 și nu de 3 ori ca în cazul gazului.

În martie 2020 Polonia a insistat la modificarea mecanismului de formare a prețului la gaze naturale procurate de la „Gazprom” de la OPE la GOG. Republica

Moldova la fel a negociat cu „Gazprom”, însă formula de calcul este alta: în timpul perioadei reci prețul depinde de cel al petrolului (prețul OPE), iar în perioada caldă se aplică prețul GOG, deoarece în această perioadă de obicei cererea este mai mică și prețul la bursă scade. Altă cauză a scăderii ofertei de gaze naturale pe piața europeană, care la rândul său a provocat creșterea prețului, este nivelul scăzut al rezervelor de gaze în depozitele europene, care se află la un minim istoric. Conform datelor prezentate de Aggregated Gas Storage Inventory, la 1 septembrie 2021, în depozitele subterane de gaze naturale din Europa erau acumulați 755,1535 TWh, ceea ce constituie 68,09% din capacitatea totală de stocare [3].

Europa a luat calea economiei verzi, au fost închise centralele nucleare, stațiile electrice, ce funcționau pe bază de cărbune. În plus, două luni fără bătaie de vânt în nord-vestul Europei nu au permis producerea energiei eoliene, ceea ce la fel a cauzat penuria de gaze naturale. Situația creată demonstrează că în viitorul apropiat trecerea 100% la economia verde nu este realizabilă. Resursele fosile încă nu pot fi înlocuite, în volumul necesar economiei naționale și populației, cu surse regenerabile de energie. Managementul ineficient al sectorului energetic a propagat criza energetică, de aceea, pentru a ameliora situația au fost puse în funcțiune centralele pe cărbune, ceea ce inevitabil duce la sporirea emisiilor de dioxid de carbon, și la majorarea prețului cărbunelui.

Consecințele crizei energetice și impactul asupra bunăstării populației Majorarea prețurilor la resurse energetice afectează atât producătorii, cât și consumatorii. În primul rând crește componenta energetică în structura costurilor produselor fabricate și serviciilor prestate, ceea ce inevitabil duce la scăderea competitivității bunurilor pe piața externă și internă (Tabelul 1). Procesul inflaționist este însoțit de falimentarea companiilor. În Marea Britanie, în septembrie 2021 au falimentat 5 furnizori de energie electrică, care deserveau 650 mii de clienți. În opinia experților dacă criza energetică se va prelungi, în decursul următorului an vor falimenta 39 de companii din 49 [4]. Falimentarea întreprinderilor duce la creșterea ratei șomajului. În primul trimestru al anului 2021 rata șomajului în mediu în Uniunea Europeană a constituit 7,8%, fiind în creștere cu un punct procentual compara-

tiv cu perioada corespunzătoare a anului precedent. În perioada analizată cel mai înalt nivel al ratei șomajului a atins Grecia (17,1%), Spania (16,0%) și Italia (10,7%), iar cea mai mare creștere a indicatorului dat în trimestrul I 2021 comparativ cu trimestrul I 2020 a înregistrat Islanda (4,7 puncte procentuale), Austria (3,2 p.p.), Croația (2,9 p.p.), Irlanda (2,4 p.p.).

Consecințele crizei energetice	
Impactul crizei energetice	
asupra economiei naționale	asupra populației
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Majorarea prețurilor la bunuri și servicii; ➤ Inflația; ➤ Diminuarea competitivității bunurilor atât pe piața externă, cât și internă; ➤ Creșterea numărului falimentelor; ➤ Sporirea ratei șomajului; ➤ Scăderea Produsului Intern Brut; ➤ Majorarea deficitului balanței comerciale; ➤ Creșterea deficitului contului curent al balanței de plăți. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Micșorarea solvabilității populației; ➤ Creșterea coeficientului Gini (inegalității economice a populației); ➤ Creșterea ratei sărăciei absolute; ➤ Micșorarea bunăstării populației.

Tabelul 1. Consecințele crizei energetice și impactul asupra bunăstării populației

Sursa: <https://www.consilium.europa.eu/ro/infographics/eu-measures-to-cut-down-energy-bills/>

Conform legii lui Okun, dintre Produsul Național Brut și șomajul ciclic există o corelație negativă, deci creșterea șomajului sa va solda cu scăderea Produsului Intern Brut (PIB) [5, Pag.98-104]. Bunăstarea populației se estimează ca raportul dintre PIB și numărul populației. Prin urmare, bunăstarea tot va înregistra un trend descendent.

Creșterea prețurilor la resurse energetice generează reacția în lanț asupra prețurilor la toate bunurile și serviciile, în timp ce veniturile disponibile a majorității populației rămân intacte. În scurt timp populația va conștientiza că devine tot mai săracă pe zi ce trece. Sporirea polarizării populației, creșterea decalajului dintre persoanele bogate și cele sărace poate să ducă la tulburări în masă. Ca să nu admită acest lucru, și să păstreze loialitatea electoratului, unele țări-membre a Uniunii Europene au început să promoveze politici de susținere a păturilor vulnerabile. Franța a anunțat că va acorda o donație de câte 100

de euro pentru peste 5,8 milioane de familii cu venituri mici. Guvernul spaniol a promis că va scădea prețurile la nivelul anului 2018 [6].

Guvernul de stânga al Spaniei propune „retragerea a 2,6 miliarde de euro din profiturile excedentare de la companiile energetice către consumatori și să reducă taxele la electricitate în lunile de iarnă” [7]. Grecia promite subvenții consumatorilor, o despăgubire de 9 euro pe lună tuturor, și chiar mai mult săracilor, precum și tarife preferențiale clienților companiei de stat. Portugalia a decis să nu ridice plafonul prețurilor reglementate la energie electrică în anul următor (2022), chiar și în pofida faptului că a crescut costul materiei prime pentru producția energiei electrice. Italia intenționează să revizuiască facturile la electricitate.

Pentru a asigura Republica Moldova cu volumul necesar de resurse energetice, pe data de 29 octombrie 2021 guvernul Republicii Moldova a ajuns la un numitor comun cu „Gazprom”, și a fost prelungit termenul contractului de furnizare a țării cu gaze naturale încă cu cinci ani. Este necesar de menționat că algoritmul de calcul a prețului a fost modificat și Moldova va achita datoriile acumulate. Conform noului algoritm: în primul și al patrulea trimestru al anului, Moldova va achita 70% din volumul livrat de gaze naturale la prețul OPE, iar 30% – la prețul GOG, iar în trimestrele II și III – 30% la prețul OPE și 70% la prețul GOG [8].

Cauzele crizei energetice

Rusia și Ucraina s-au ciocnit pentru prețuri pentru prima dată după „Revoluția portocalie” pro-occidentală din 2004, care l-a adus la putere pe președintele Viktor Iușcenko. Iușcenko a încercat să retragă Ucraina din sfera de influență a Rusiei.

O dispută privind prețurile gazelor Ucraina a plătit atunci doar 50 de dolari la 1.000 de metri cubi, Gazprom a vrut să încaseze 230 de dolari a fost complicată de acuzațiile de corupție în sectorul energetic din partea primului ministru Iulia Timoșenko [9].

Gazprom a întrerupt aprovizionarea la 1 ianuarie 2006, dar le-a reluat o zi mai târziu. Consumatorii europeni s-au nemulțumit că livrările lor au fost afectate. Gazprom a acuzat Ucraina că a furat gaz din conductele de export, iar Kievul a negat orice astfel de mișcare. La

finalul negocierilor Ucraina a fost de acord cu un preț de 95 USD per tcm și introducerea intermediarului RosUkrEnerg, care a devenit în curând o sursă de conflict cu privire la viitoarele acorduri privind gazele care o să aibă loc în viitorul apropiat din 2009 [10].

Disputa privind gazele dintre Rusia și Ucraina din ianuarie 2009 a fost de departe cea mai gravă de acest gen. Cele două părți nu au reușit să convină asupra unui preț pentru furnizarea de gaz rusesc către Ucraina și un tarif pentru tranzitul gazului rusesc către Europa înainte ca acordurile anterioare să expire la 31 decembrie 2008. Exporturile rusești către Ucraina au fost întrerupte la 1 ianuarie. Exporturile către 16 state membre ale UE și Moldova au fost reduse drastic la 6 ianuarie și au fost reduse complet începând cu 7 ianuarie. Livrările atât în Ucraina, cât și în alte țări europene au reluat pe 20 ianuarie, după semnarea a două noi contracte de zece ani. Țările cele mai grav afectate din Balcani s-au confruntat cu o urgență umanitară, părți ale populației nu și-au putut încălzi casele [11]. Probleme economice semnificative, dar nu de natură umanitară, au fost cauzate și în Ungaria și Slovacia.

Reputația Gazprom pentru fiabilitatea aprovizionării a fost deteriorată, poate iremediabil. Acest lucru nu se datorează faptului că mulți au fost întotdeauna predispuși, din motive ideologice. Se crede că Gazprom nu a fost un furnizor sigur, ci pentru că majoritatea cetățenilor și politicienilor europeni obișnuiți nu vor fi interesați de argumente juridice/comerciale detaliate despre care parte a fost de vină pentru această criză.

Din punctul de vedere al ministrului de externe ceh, „Principala lecție învățată din această criză este că Rusia și Ucraina nu sunt furnizori de încredere. Europa trebuie să se gândească la surse și conducte alternative” [12]. Pentru ca acest lucru să nu se repete, ar trebuie să se asigure că rețeaua ucraineană va fi de acum încolo deținută și operată de un consorțiu european care implică companii ucrainene, ruse și din UE, fie trebuie să continue cât mai repede posibil cu conducte deocolire. Este posibil ca ambele opțiuni să necesite câțiva ani și miliarde de euro pentru a fi implementate.

O altă consecință probabilă a disputei, așa cum am argumentat mai sus, este că proiectele de diversificare a tranzitului pentru a aduce gazul rusesc în Europa fără a trece prin Ucraina vor fi accelerate. Dacă

se acceptă că, în ultimă instanță, poziția Ucrainei ca transportator dominant de gaz rusesc în Europa poate fi și este folosită ca o armă puternică în negocierile privind prețurile, atunci diversificarea tranzitului va însemna că acea armă va fi tocită sau pierdută cu totul.

Criza Rusia-Ucraina din 2009 a fost un eveniment marcant în relațiile rusești cu țările CSI și Europa; pentru Europa a fost, de asemenea, un eveniment de referință privind securitatea gazelor și a energiei, care va avea probabil consecințe politice de amploare. O criză în relațiile bilaterale dintre Rusia și Ucraina nu a fost o surpriză în sine. Surpriza sau chiar șocul a fost că ambele părți au permis disputei să escaladeze de la dezacorduri cu privire la datorii, prețuri și tarifele de tranzit până la punctul în care livrările către Europa au fost complet întrerupte, și apoi a permis acestei situații să continue timp de două săptămâni în mijlocul iernii, cu consecințe umanitare nefavorabile grave pentru în special țările din sud-estul Europei.

Tot ce făcea guvernul rus cu energia a fost utilizarea ei ca o „armă” economică sau politică împotriva țărilor europene care a jucat un rol puternic în această criză. În același rând relația Rusiei cu Europa în sfera gazelor este una de dependență reciprocă: în timp ce Europa depinde în mare măsură de aprovizionarea cu gaze rusești, Rusia – ceea ce înseamnă aici atât Gazprom, cât și statul rus se bazează foarte mult pe veniturile generate din vânzările europene.

Țările europene, și în special din Europa Centrală și de Est, care au suferit daune economice și umanitare din cauza acestei crize, au fost în principal preocupate de consecințele eșecului de livrarea a gazului pentru economiile lor și cetățenilor lor. De fapt pentru Europa nu contează foarte mult care parte a fost „de vină” pentru această criză [13, Pag.230-250]. Problema pentru viitor este că, din moment ce livrările de gaze rusești prin Ucraina au fost întrerupte o dată, acestea ar putea fi întrerupte din nou ceea ce s-a dovedit și în zilele noastre.

Astfel, problema pentru ambele părți este una de credibilitate în raport cu aprovizionarea și tranzitul viitoare. Problema pentru partea ucraineană este că această criză va întări determinarea Rusiei de a-și reduce considerabil dependența de tranzit prin construirea conductelor Nord Stream și South Stream. O dezvoltare cu consecințe financiare grave pentru o țară aflată într-o situație economică deja dificilă.

Dar cel puțin în următorii doi și probabil în următorii cinci ani, nivelul actual de dependență europeană de relația Rusia-Ucraina va continua, iar aceasta este o îngrijorare serioasă, având în vedere probabilitatea mare a unei noi ruperi a relațiilor comerciale și politice [14, Pag.98-120]. În următorii 10-20 de ani, companiile și guvernele europene vor avea opțiuni în legătură cu deciziile de unde ar trebui să provină sursele lor suplimentare de gaze; și opțiuni de reorientare a balanțelor energetice departe de gaze către alte surse de energie, în special pentru generarea de energie.

Fig.3.Importurile de gaze rusești în Europa

Discuțiile privind securitatea energetică între Europa și Rusia se concentrează adesea pe gaze naturale, deoarece manipularea țițeiului și a proviziilor de produse rafinate este în general o tactică mai puțin eficientă. Țițeiul și produsele conexe sunt comercializate fiecare pe piețe globale extrem de fungibile, astfel încât proviziile de înlocuire pot fi procurate și transportate relativ ușor în cazul în care exporturile rusești sunt întrerupte. Prin comparație, fungibilitatea mai scăzută a restrâns istoric opțiunile de soluționare în cazul întreruperilor de

alimentare cu gaze naturale. În special, conectivitatea mai scăzută a consumatorilor din Europa Centrală și de Est la GNL și alte potențiale surse de gaz de înlocuire a perpetuat dependența de livrările rusești și a făcut din conducte un punct de sprijin strategic natural pentru Kremlin. Din figura 3 putem analiza importurile de gaze rusești care au reprezentat 23% din cererea totală de gaze din Regatul Unit în 2016, 25% în Franța, 40% în Italia, 55% în Danemarca, 58% în Cehia, 62% în Germania și Ungaria, 64% în Polonia, 70% în Austria și 84% în Slovacia, conform datelor BP și producătorului rus de gaze Gazprom. Dacă proiectul NS-2 va intra în funcțiune, dependența de gazul rusesc în Germania și în țările învecinate ar putea crește semnificativ. Numai conducta Nord Stream-1 a furnizat volume de gaz echivalente cu 55% din consumul total de gaze al Germaniei în 2016. Dacă centralele nucleare germane se închid la termen și NS-2 va intra în funcțiune în intervalul de timp 2022-2023, gazul direct al Rusiei este legat de Germania ar putea furniza ea însăși mai mult de 80% din consumul german de gaz chiar și la o rată de utilizare relativ scăzută a conductei pentru NS-2 [15].

Folosirea de către Kremlin a constrângerii energetice a început chiar înainte ca URSS să se dizolve efectiv în decembrie 1991. De exemplu, a întrerupt aprovizionarea cu petrol către statele baltice în 1990, în efortul de a zdrobi mișcările de independență în devenire ale regiunii, deși fără rezultat [16, P.78-95]. Companiile energetice ruse probabil cu binecuvântarea Kremlinului au făcut mai multe încercări în ultimii 25 de ani de a folosi sursele de energie pentru a câștiga putere asupra vecinilor Rusiei și pentru a promova prioritățile strategice ale Moscovei.

Adesea pe fondul tensiunilor politice entitățile ruse au folosit manipularea prețurilor și a volumului fizic al aprovizionării cu țiței sau gaze naturale pentru a face presiuni asupra consumatorilor din Europa Centrală și de Est și din fostele țări sovietice (Figura 2).

Gazprom, în schimb, tolerează ani de zile datorii masive din partea anumitor clienți precum Naftogaz din Ucraina, apoi impune brusc cerințe stricte de plată și crește prețurile atunci când tensiunile geopolitice cresc între guvernul rus și guvernul consumatorilor. Oscilația inconsecventă a companiei ruse între toleranță și schimbări bruște și severe

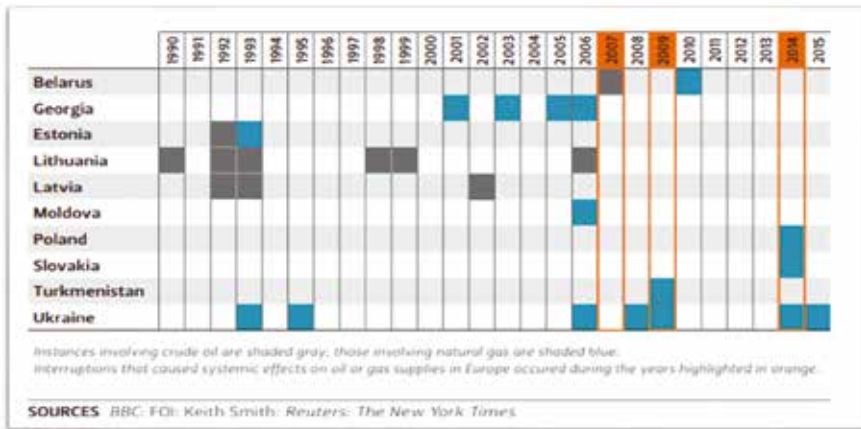

Fig.4. Aprovizionarea cu energie cunoscută sau probabilă determinată politic de manipulări ale prețurilor de către Rusia (1990-2015)

ale prețurilor și/sau ofertei, care corespund îndeaproape evenimentelor geopolitice, deranjează consumatorii și le reduce încrederea în Rusia ca furnizor de energie de încredere.

Din aceste motive, deși „arma energetică” rusă nu a avut până în prezent un mare succes în fosta zonă sovietică, utilizarea ei împotriva țărilor vest-europene în diverse forme poate mai nuanțate și mai sofisticate constituie încă o amenințare strategică care merită o atenție deosebită din partea factorii de decizie din Washington și din întreaga Europă [17]. Comportamentul rus poate fi imprevizibil, iar scenariile care pot părea improbabile în prezent se pot concretiza rapid în viitor. Cu doar câteva săptămâni înainte ca Rusia să invadeze Crimeea în 2014, practic niciun analist american sau european nu a anticipat o astfel de mișcare. Peste noapte, ipotezele au fost spulberate pe măsură ce „Little Green Men” membri neidentificați ai forțelor speciale ruse care s-au infiltrat în Ucraina pentru a organiza proteste și a conduce operațiuni paramilitare au preluat controlul asupra instalațiilor și infrastructurii cheie.

În ultimul deceniu, Rusia a demonstrat un apetit în creștere pentru asumarea riscurilor strategice și ar fi naiv să credem că Kremlinul nu este dispus să dezlănțuie „un șurub din albastru” în domeniul furni-

zării de gaze naturale. Planificarea și pregătirea fizică pentru o astfel de situație poate ajuta la descurajarea viitoarelor încercări ale Rusiei de a utiliza gazul ca instrument coercitiv în Europa de Vest, dar Nord Stream-2 riscă să slăbească și mai mult hotărârea Europei de Vest de a lua astfel de măsuri în timp util.

Concluzii. Creșterea prețurilor la energie și volatilitatea ridicată din anul 2022 au declanșat apeluri pentru reducerea dependenței noastre de importurile de energie rusească. Invazia Rusiei în Ucraina a dus această dezbatere mai departe și a determinat schimbări strategice ale politicii UE.

Încă de la întreruperea gazelor care au lovit unele țări din estul UE în iernile anilor 2006 și 2009, UE a lucrat la o politică energetică comună pentru a-și consolida securitatea energetică și piața internă a energiei. Investind în infrastructură, în special în conexiuni transfrontaliere, UE a redus numărul țărilor UE care depind exclusiv de un singur furnizor. Încă din 2006 când Kievul și-a ales vectorul pro european Rusia se gândea la soluții cum ar putea să revină Ucraina în sfera de influență rusească. În 2014 au fost puși la cale următorii pași spre fuziunea acestor două țări anexând Crimeea și creând pseudo-state în Estul Ucrainei Donbas și Lugansk. De-alungul a 8 ani de luptă Federația Rusă a decis să pună ultimul pas în crearea visului său de a reuni hotarele sovietice. Astfel pe 24 februarie 2022 ei încep un război contra Ucrainei. Toate acestea nu s-ar întâmpla dacă Vestul ar fi fost mai atent la aspirațiile Federației Ruse și la șantajul jucat de ei folosind arma energetică, folosind emoțiile statelor europene.

Revenind la zilele noastre securitatea aprovizionării cu resurse energetice rămâne cea mai presantă problemă a Uniunii Europene în materie, având în vedere dependența acesteia de un singur producător-exportator, în speță Rusia. Criza economico-financiară a adăugat noi presiuni, concretizate în frânarea unor proiecte energetice critice sau rezultatele nu tocmai încurajatoare în domeniul operaționalizării pieței interne de energie, reducerii emisiilor de carbon, economisirii și eficienței energetice

Agresiunea militară a Rusiei împotriva Ucrainei are un impact direct la fel și asupra securității alimentare și a accesibilității prețurilor

alimentelor la nivel mondial. Datorită politicii agricole comune (PAC), disponibilitatea alimentelor, a furajelor și a îngrășămintelor nu reprezintă o preocupare majoră în UE. UE este în mare măsură autonomă, fiind de așteptat ca piața sa unică să își dovedească rolul în absorbirea șocurilor, în asigurarea securității alimentare pentru cetățenii UE și în garantarea sprijinului pentru venit pentru fermierii europeni. Cu toate acestea, reducerea importurilor de porumb, grâu, ulei de rapiță și de floarea-soarelui și făină din Ucraina are un impact, în special asupra prețurilor la furaje și asupra industriei alimentare a UE. Având în vedere prețurile ridicate pe piață și tendințele inflaționiste rezultate în urma războiului din Ucraina, principala preocupare în UE rămâne accesibilitatea prețurilor.

Uniunea Europeană a înregistrat un progres real în sfera securității energetice, însă, organizația are de parcurs încă unii pași până la a-și perfecta un concept global de securitate a aprovizionării, atât ca acțiuni de anticipare pe termen lung a nevoilor și problemelor energetice europene și mondiale, cât și ca mecanisme de urmărit piața, ca instrumente politice și ca efort de întărire a relațiilor cu țările terțe.

Referințe bibliografice:

1. General Administration of Customs of the People's Republic of China <http://english.customs.gov.cn/Statistics/Statistics?ColumnId=1>
2. GUTIUM, Tatiana. Gas Pricing Mechanisms: Overview, Comparative Analysis and Recommendations. In: 2021 International Conference on Electro-mechanical and Energy Systems (SIELMEN).
3. Gas in European Storage [online]. Aggregated Gas Storage Inventory, 2021 <https://agsi.gie.eu/#/historical/eu>
4. Is your energy firm about to go bust and what can you do about it [online]. Daily Mail, 20 septembrie 2021 <https://www.dailymail.co.uk/news/article10008673/Is-energy-firm-bust-it.html>
5. OKUN, Arthur, Melvin. Potential GNP: its measurement and significance, in Proceedings of the Business and Economic Statistics Section. In: American Statistical Association: Proceedings of the Business and Economic Statistics Section, 1962, pp. 98-104.
6. LIBOREIRO, Jorge & Alberto de FILIPPIS. Why Europe's energy prices are soaring and could get much worse [online]. Euronews, 28 octombrie 2021 <https://www.euronews.com/2021/10/28/why-europe-s-energy-prices->

are-soaring-and-could-get-much-worse

7. Spain targets energy firms as European bills surge [online]. BBC, 14 septembre 2021 <https://www.bbc.com/news/world-europe-58556073>
8. Молдавия по новому контракту с «Газпромом» обязалась погасить исторический долг [online]. Известия, 30 octobre 2021 [<https://iz.ru/1243060/2021-10-30/moldaviia-po-novomu-kontraktu-s-gazpromom-obiazalas-pogasit-istoricheskii-dolg>]
9. Pirani, Simon, (2007), 'Ukraine's Gas Sector', Oxford: OIES. pp.87-95 Available at:www.oxfordenergy.org/pdfs/NG21.pdf
10. Stern, Jonathan, (2006), The Russian–Ukrainian Gas Crisis of 2006. pp.45-56 (Oxford, OIES, January 2006). Available at: www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0106.pdf
11. Pirani, Simon, (ed.), (2009), Russian and CIS Gas Markets and Their Impact on Europe (OIES, Oxford University Press, Forthcoming February 2009)
12. Gas Coordination Group: solidarity works and the EU's gas market adapts to challenges of gas crisis. IP09/75, Brussels, 19 January 2009.
13. Yafimava, Katja, (2007), Post-Soviet Russian-Belarusian Relationships: the role of gas transit pipelines.pag. 230-250.
14. Stern, Jonathan, (2009), Resumption of Russian gas deliveries to central and east European countries on humanitarian grounds: a proposal, January 2009, pag.98-120 Oxford: OIES.
15. "Nord Stream Utilisation Averages 80% in 2016–43.8 bcm transported to the European Union" (news release, January 10, 2017), <http://bit.ly/2uid0Zc>
16. Keith Smith, "Russian Energy Politics in Poland, Ukraine, and the Baltic States," Center for Strategic and International Studies, October 19, 2014, pag.78-95 <http://bit.ly/2tR88sK>
17. 'Little Green Men': A Primer on Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine 2013-2014," United States Army Special Ope

AMENINȚĂRI LA ADRESA SECURITĂȚII INTERNAȚIONALE

CZU CZU 327

Alexandru REVCU*

Rezumat: Mediul internațional de securitate, caracterizat de o complexitate crescândă în care impactul provocărilor regionale asupra securității internaționale nu pare a fi amenințat, în prezent, de conflictele clasice, constând din atacuri armate de amploare, de o serie de alte noi amenințări care se profilează la orizont. Riscurile, pericolele și amenințările au fost prezente constant în relațiile dintre oameni. Mai mult decât atât, pe parcurs și-au perfecționat formele și metodele specifice unde s-au aflat la rădăcina cauzelor nenumăratelor stări conflictuale care au umbrit evoluția societății umane.

Cuvinte cheie: provocării, impact, securitate, stat, suveranitate, statalitate, conflicte regionale.

THREATS TO INTERNATIONAL SECURITY

Summary: International security environment characterized by an increasing complexity where the impact of regional challenges on the security in the international community does not seem to be currently threatened by classic conflicts consisting of large-scale armed attacks, but a series of other new threats are looming on the horizon, each among them being difficult to predict in a way, much more difficult to counteract, in the conditions of erasing the boundaries between internal and external threats. Risks, dangers and threats were constantly present in human relations. Moreover, along the way they perfected their specific forms and methods where they were at the root of the causes of the countless conflicting states that overshadowed the evolution of human society.

Keywords: Challenges, impact, security, state, sovereignty, statehood, regional conflicts.

Introducere. Provocările la adresa mediului de securitate tind să devină din ce în ce mai difuze, mai puțin previzibile și multidimensionale, constituind atât o caracteristică externă a securității, cât și una internă, devenind o componentă indispensabilă a politicilor și strategiilor de securitate. Actualmente, aceste motive, au sporit nevoia de

* Alexandru REVCU, masterand, Universitatea de Stat din Moldova, revcualexandru@yahoo.com

cooperare internațională ca fundament pentru asigurarea stabilității mediului de securitate, care trebuie să asigure sentimentul de încredere și liniște prin garantarea absenței oricărui pericol, atât pentru individ, cât și pentru comunitatea din care face parte.

Mapamondul internațional de securitate, caracterizat de o complexitate crescândă, comunitatea internațională nu pare a fi amenințat în prezent de conflictele clasice la care sunt atacuri armate de amploare, ci de o serie de alte noi amenințări care se profilează la orizont, fiecare dintre ele fiind greu de prezis într-un fel, mult mai greu de contracarat, în condițiile ștergerii granițelor dintre amenințările interne și externe. Pericolele și amenințările au fost prezente constant în relațiile dintre oameni. Pe parcurs și-au perfecționat formele, metodele specifice și s-au aflat la rădăcina cauzelor nenumăratelor stări conflictuale care au umbrit evoluția societății umane.

Decurgerea amenințărilor din procesele, caracteristice globalizării, au un efect negativ asupra mediului de securitate contemporan, care a cunoscut o amploare deosebită după Războiul Rece, când au fost rupte barierele ideologice, culturale, politice, economice și tehnologice dintre Occident și Orient dar și extinderea principiilor liberalizării pieței de capital. Globalizarea prin procesele care decurg asupra lor și pentru viitor, generează tensiuni multiple care vor influența, nu întotdeauna pozitiv, mediul internațional de securitate. Integrarea dar și fragmentarea, localizarea și internaționalizarea, centralizarea și descentralizarea sunt doar câteva dintre situațiile care pot genera insecuritatea provocată de globalizare.

În vizorul atenției comunității internaționale sunt fenomenele precum: armele convenționale, corupția, comunicațiile, asistența pentru dezvoltare, finanțele globale, comerțul internațional, conflictele interstatale, sănătatea, drepturile omului, comunicarea globală, conservarea naturii, armele nucleare, biologice și chimice, poluarea, refugiații, migrația, traficul de persoane, traficul de droguri, crima organizată transfrontalieră și nu în ultimul rând, terorismul. Aceste amenințări transnaționale, profitând de permeabilitatea granițelor, și-au sporit șansele de manifestare la scară planetară, generând noi amenințări, care se configurează cu o viteză și reacție fără precedent. Astfel, procesul de globalizare se transformă în vulnerabilități de o nouă dimen-

siune, astfel încât este dificil de stabilit dacă provin de la actori statali sau nestatali.

În prezent, principala preocupare a comunității internaționale în domeniul proliferării armelor nucleare este, așa-numitul dosar nuclear Iranian, precum și politica nucleară nord-coreeană, care se bazează pe lipsa de transparență din partea autorităților acestor state care la rândul lor să raporteze Agenției Internaționale pentru Energie Atomică date relevante privind procesul de îmbogățire a uraniului, care poate fi folosit atât ca combustibil pentru centralele nucleare, cât și în industria militară pentru producerea de arme nucleare. Proliferarea armelor și amenințarea lor este mereu o activitate prioritară pentru o instituțiile internaționale cu sarcini de securitate pereche dar, în ultima vreme, cu actori de stat sau non-state care susțin sau practică terorismul au promovat fenomenul în fruntea listei provocărilor mediului de securitate.

Astfel, proliferarea armelor, în special a armelor de distrugere în masă, reprezintă o altă amenințare contemporană serioasă la adresa păcii și securității țărilor și popoarelor lumii. Anume riscurile particulare determinate de acest tip de amenințare revin din faptul că prin armele de distrugere în masă, un grup criminal sau terorist de cea mai mică dimensiune poate cauza pierderi care anterior nu puteau fi cauzate de armatele unor state naționale. În contextul dat, armele de distrugere în masă (ADM) și sistemele de arme ultramoderne convențional poate constitui o amenințare majoră la adresa securității internaționale, dacă acestea intră în posesia unor actori statali precum Coreea de Nord sau Iran, care le-ar putea folosi împotriva lumii civilizate sau a unui scop fundamental și decizional. Deși proliferarea este susținută de un număr limitat de state și actori nestatali, aceasta reprezintă un pericol real prin diseminarea tehnologiilor și informațiilor, pentru faptul că statele proliferative se pot ajuta unul pe altul. Următorul factor care are nemijlocit o influență la adresa amenințării la securitatea internațională este:

- *Crima organizată și amenințările ei*, pentru securitatea națională a multor state, precum și pentru securitatea internațională, deoarece organizațiile criminale și-au extins puterea și influența prin creșterea traficului ilegal de persoane, arme, bunuri, droguri, bani, adesea conducătorul acestor organizații devin mai mare decât cea a guvernelor care le înfruntă.

Modificările în economia globală și politica internațională de după Războiul Rece a dat un impuls puternic activității criminale și a întărit organizațiile acestora mai mult decât atât, activitatea acestor organizații criminale au primit și un caracter transfrontalier, prin utilizarea regulilor de management specifice companiei sau organizației naționale, prin stabilirea de relații cu oficialii și liderii politici corupți, prin alianțe strategice cu alte rețele criminale care prin urmare, aceste organizații au devenit foarte puternice punând în pericol legitimitatea aparatului statal. Altă problemă este:

- *Amenințările de natură etnică și religioasă.*

Însăși numărul și amploarea conflictelor care au la origine dispute teritoriale a scăzut, s-au amplificat și diversificat modalitățile de rezolvare prin forță a divergențelor de natură etnică și religioasă. Fenomenele etnice, inclusiv religioase au multiple conotații istorice, culturale și economice. Aceste mișcări etnice și religioase de tipaj extremist țin să aibă caracter universal, considerând că opiniile pe care le exprimă trebuie să fie însușite de toți credincioșii propriei religii. Aici există tendința de a transfera astfel propria opinie despre legitimitate din sfera ideatică spre motivația unor acțiuni politice.

Sunt mișcări extremiste care au caracter exclusivist, resping orice opțiuni contrare celor pe care le promovează, atât cele teologice, cât și cele politice sau în legătură cu ordinea socială. În plan practic, aceasta înseamnă că în societățile în care asemenea opinii sunt predominante, orice individ care nu este un adept sau un credincios este considerat un cetățean de altă categorie. În plus, ele au un caracter militant activ, utilizând cu ușurință mijloace coercitive.

Deși mișcările religioase extremiste militante nu constituie singurul actor nonstatal ale cărui activități contribuie la propagarea și crearea violenței, mulți experți consideră că ele au tendința să stimuleze anumite tipuri de activități internaționale de destabilizare. Astfel, se evidențiază tendința unor grupuri etnice sau a unor grupări religioase de a revendica teritorii într-o zonă adiacentă, care în unele cazuri a fost pierdută în favoarea unui alt stat care o deține în prezent. Evident că pentru a realiza un asemenea obiectiv de cele mai multe ori este utilizată forța armată.

- *Amenințările expansiunii demografice* au un impact major spre populație și alte probleme la adresa individului, precum sărăcia, foamea, degradarea educației, bolile contagioase și epidemiile s-au intensificat în anumite zone ale lumii în ciuda evoluția științei, dezvoltarea tehnologică și a eforturilor comunității internaționale spre soluționarea lor.

Principala problemă a globului este tendința de creștere ritmică a populației, care se manifestă proeminent în China, India, Asia de Sud-Est, Orientul Apropiat și Mijlociu. Până în 2050, populația actuală de 7 miliarde de locuitori, probabil se va dubla. Asia va rămâne cea mai populată zonă a lumii în timp ce populația Africii conform previziunilor se va tripla. Expansiunea demografică cu consecințe economice, șocuri politice și militare se intersectează cu îmbătrânirea și reducerea populației din Federația Rusă, SUA și UE, suprapopularea unor țări și regiuni, combinate cu creșterea sărăciei în spațiile respective.

- *Riscuri biologice* adesea subestimate ca potențiale pericole majore sunt identificate și prognozate de experți care identifică riscuri biologice noi și creșterea numerică, dezvoltând progresiv pericolul pentru mediul de securitate. De aici putem constata un alt indizerat cum ar fi:

- *Amenințările conflictelor regionale* sunt considerate pierderile morale, materiale sau chiar umane în proporții mari care pun în pericol viața și sănătatea oamenilor, periclitează luarea unor decizii urgente și de însemnătate deosebită și care pot genera instabilitate în regiune. În mediul de securitate internațional, aflat în regim de amenințare ba chiar ar putea fi perturbat, dacă dimensiunea conflictelor se va extinde.

Conflictul presupune confruntarea între diverse grupuri sociale, societăți sau state în tendința de a realiza interesele contradictorii și în acest sens, izbucnirea acestora este o realitate, cu care ne confruntăm. Impactul conflictelor este unul dezastruos pentru că provoacă dezordine și destabilizări în societate.

Concluzii. Dacă în evoluția perioadei de tranziție, pe care o parcurgem nu vor apărea condiții și circumstanțe sau o concentrare de putere realizată pe baza înțelegerii dintre statele lumii și marele puteri globale care să diminueze sursele de instabilitate existente, mapamon-

dul ordinii mondiale nu va conduce către o lume mai sigură. Factorii de decizie, atât civili cât și militari, din sectorul de securitate sunt chemați să dea răspuns noilor provocări printr-o cooperare flexibilă, multilaterală, echilibrată și consecventă între instituții și state.

Până la realizarea unui sistem de securitate internațional stabil, este necesară aplicarea celor mai inovative metode pentru evitarea tuturor consecințelor negative. Motoarele principale ale instabilității rămân aceleași, iar instrumentele, pregătirea, bugetele disponibile, cooperarea între actorii internaționali va avea succes pozitiv și impact pozitiv pe arena internațională.

Referințe bibliografice:

1. Riscuri și amenințări la adresa securității contemporane. Disponibil: <https://core.ac.uk/download/pdf/229471504.pdf>
2. Răducu Cătălina-Daniela, Bogdan Ștefanachi, Securitatea umană. Provocări contemporane, București, 2015
3. The concept of national security in the contemporary world. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/20751984>
4. Zbigniew Brzezinski, Marea tablă de șah, 1997
5. Proiectul SSN 9 6 2016 mod.doc (presedint

EXPERIENȚA JAPONEZĂ ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI MEDIULUI

CZU 504.06(569.4)

Andrei GUȚU*

Rezumat: Experiența generală a Japoniei cu privire la protecția mediului și gestionarea deșeurilor periculoase prezintă un aspect considerabil și extrem de important pentru Republica Moldova, în ciuda diferențelor dintre economiile celor două țări. Japonia, fiind cea mai puțin poluantă țară din lume, se bucură de o mare conștientizare asupra protecției mediului atât din partea cetățenilor cât și a autorităților publice și unde există o remarcabilă preocupare pentru un mediu sănătos, care se traduce printr-o serie de politici și comportamente active care servesc drept exemplu pentru alte țări din lume. O colaborare strânsă și durabilă dintre autoritățile moldovenești și cele nipone în domeniul mediului ar putea ajuta Republica Moldova să scadă nivelul de poluare, precum și să contribuie la un control mult mai eficient în ceea ce privește gestionarea deșeurilor. Totodată, o expertiză de mediu aplicată în Moldova din experiența Japoniei ar putea îmbunătăți managementul instituțional care are abilitatea să lucreze în domeniul protecției mediului.

Cuvinte cheie: *Japonia, protecția mediului, deșeuri, eficiență, îmbunătățire.*

THE JAPANESE EXPERIENCE IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Summary: Japan's overall experience with environmental protection and hazardous waste management is a considerable and extremely important aspect for Moldova, despite the differences between the economies of the two countries. Japan, being the least polluting country in the world, enjoys a great awareness of environmental protection from both citizens and public authorities and where there is a remarkable concern for a healthy environment, which translates into a series of active policies and behaviors that serve as an example for other countries in the world. A close and sustainable co-operation between Moldovan and Japanese environmental authorities could help Moldova lower pollution levels and contribute to more efficient control in waste management. At the same time, an environmental expertise applied in

* **Andrei GUȚU**, profesor de istorie, Școala Gimnazială Omega, Târgu Mureș, România,
Președinte al Institutului de Management Japonez, Republica Moldova, proandreigutu@gmail.com

Moldova from the experience of Japan could improve the institutional management that has the ability to work in the field of environmental protection.

Keywords: Japan, environment protection, waste, efficiency, improvement.

Introducere. În ultimii ani, experiența Japoniei în domeniul protecției mediului a atras atenția întregii lumi prin rezultatele uimitoare pe care le-a obținut în reducerea semnificativă a poluării, fiind considerată cea mai puțin poluantă țară din lume. Evoluția extraordinară a domeniului mediului în Japonia se datorează și stadiului avansat de dezvoltare a corporațiilor nipone, a economiei în general și a sistemului de management care deschid un câmp vast de cercetare și investiții. Acest fenomen provocator pentru economia mondială continuă să nască interes, fiind în continuare o temă de studiu actuală și necesară, o sursă de analiză și învățăminte pentru țările care astăzi se confruntă cu mari probleme ecologice din cauza poluării mediului înconjurător. Este firesc că actualmente, protejarea mediului este esențială pentru calitatea vieții generațiilor prezente și viitoare, iar provocarea actuală este reprezentată de combinarea protecției mediului cu creșterea economică continuă într-o manieră care să fie sustenabilă. De asemenea, dezvoltarea durabilă a unui stat înseamnă și îmbunătățirea domeniului de mediu prin aplicarea celor mai bune măsuri în acest sens.

Un lucru esențial privind implicațiile politicilor și strategiilor de mediu la nivel național, este că politica de protecție a mediului, ca parte a politicii generale de dezvoltare economico-socială, trebuie să fie concepută numai în contextul general al politicii de dezvoltare a țării, cu prognozare economică și socială pe termen lung. Doar prin coordonarea ambilor factori, atât cel economic, cât și cel ecologic, vom putea să asigurăm dezvoltarea durabilă. Totodată, contextul socio-economic actual și problematica globală de mediu conduc la necesitatea perfecționării managementului instituțiilor abilitate, iar pentru a realiza acest obiectiv este nevoie de multă implicare și perseverență.

Protecția mediului în Japonia

Procesul de restructurare a Japoniei, demarat după cel de-al doilea război mondial și reformele economice postbelice au contribuit în mare măsură la dezvoltarea economiei și transformarea Japoniei într-o societate modernă, puternic industrializată. Prin renunțarea la vechile tradiții s-a produs o înnoire a mentalității japonezilor, a relații-

lor de muncă, a structurilor conducerii corporative. Noua Japonie s-a schimbat rapid, uimind întreaga lume [1].

Industrializarea rapidă din perioada postbelică a condus Japonia spre probleme uriașe de poluare a aerului și a apei în zonele urbane. În ultima parte a perioadei anilor 60 a avut loc o serie de evenimente catastrofale ca rezultat al creșterii industriale nelimitate, inclusiv intoxicarea cu mercur (boala Minamata), intoxicarea cu cadmiu (boala Itai-Itai) și inhalarea de oxizi de sulf (astmul Yokkaichi). Aceste probleme au produs o mare îngrijorare în rândul populației fiind organizate mișcări cetățenești, stimulate prin mijloacele mass-media, și care au făcut presiuni asupra autorităților centrale și locale pentru a lua măsuri imediate. În anul 1968 a fost introdusă o lege privind controlul de calitate al poluării aerului la nivel național, iar în 1970 „Dieta pentru poluarea mediului înconjurător” a stabilit rolul guvernului național în gospodărirea mediului, Agenția de Mediu Japoneză fiind înființată în anii următori. Responsabilitatea pentru implementarea și aplicarea standardelor a revenit autorităților locale. Autoritățile locale au fost supuse unei enorme presiuni politice pentru purificarea mediului urban, iar ele au acționat în consecință. În realitate, această presiune a fost atât de mare încât standardele privind emisiile locale în Japonia sunt invariabil mai înalte decât cele cerute la nivel național. Această situație unică s-a realizat, în primul rând, prin ajungerea de bună voie la înțelegere între autoritățile locale și întreprinderile industriale funcționând în aria lor de jurisdicție [2].

Politica de mediu în Japonia își concentrează atenția asupra naturii și mediului înconjurător, având fundații culturale solide și o sensibilitate socială în ceea ce privește protecția mediului. Ca semnatar al Protocolului de la Kyoto, Japonia a fost obligată să reducă emisiile de carbon și să adopte măsuri de combatere a schimbărilor climatice, acordând o atenție deosebită celor mai importante probleme de mediu, cum ar fi poluarea cu deșeuri industriale, dioxine și tehnologii înalte, gestionarea deșeurilor electronice și a energiei nucleare, mai ales după dezastrul de la Fukushima în 2011 [3].

Politica educațională, în special în domeniile tehnice, a jucat un rol-cheie în dezvoltarea mișcării de mediu din Japonia. Japonia a introdus educația generală încă de la începutul anilor 1900 și, pe la 1950, a atins unul din cele mai înalte niveluri educaționale medii din lume.

Poporul japonez a început să înțeleagă aspectele științifice ale problemelor poluării și a arătat un mare interes pentru acestea. În plus, savanții, sociologii și oamenii legii au oferit personal sprijin intelectual și tehnic mișcărilor antipoluare, iar acest lucru a făcut ca guvernului să îi fie din ce în ce mai greu să ignore preocupările crescânde și bine exprimate în această privință. Libertatea presei introdusă în anii postbelici, standardul înalt al literaturii și campaniile de mediu la nivel național desfășurate de mass-media s-au reunit pentru a ridica conștientizarea populației cu privire la problemele de mediu și au contribuit în mare măsură la formarea opiniei publice referitoare la dreptul oamenilor de a fi protejați împotriva poluării și de a trăi într-un mediu sănătos.

O caracteristică aproape unic japoneză este preocuparea deosebită din partea persoanelor private și a întreprinderilor de a evita critica publică pentru comportament antisocial, în mod deosebit în cadrul comunității lor locale. Acest lucru ajută la explicarea uniformității relative a procedurilor de negociere locale, apariția convențiilor liber acceptate și gradul înalt de conformitate cu reglementările de mediu. Este evident, totuși, că și interesul economic propriu este un factor: o imagine „verde” este la fel de benefică din punctul de vedere al câștigării de piață și al comercializării [2].

Experiența japoneză în domeniul mediului – un avantaj pentru Republica Moldova

Experiența japoneză confirmă că, în general, prevenirea este realmente mai bună decât tratarea problemelor de mediu, ceea ce înseamnă și investiții mai puține. De aceea, este foarte important ca autoritățile competente să aibă implementate strategii de consolidare a domeniului de mediu și să pregătească planuri de criză pentru a putea evita anumite probleme în acest sens. Un număr de învățăminte ce se pot aplica imediat se referă la tehnologia controlului poluării. Experiența japoneză sugerează că există multe oportunități pentru introducerea unor tehnologii de proces viabile din punct de vedere economic și financiar care au, totodată, impact pozitiv asupra mediului și cărora ar trebui, prin urmare, să li se dea prioritate.

Alte aspecte specifice ale experienței japoneze sunt, de asemenea, deosebit de importante pentru Republica Moldova. Acestea includ metodele de instruire în sectorul public și industrial, conservarea

energiei și tehnologiile cu eficiență, tehnicile de reciclare, compostare, incinerare a deșeurilor și de recuperare a căldurii, experiența cu depozitele ecologice de deșeuri, gestiunea deșeurilor periculoase, procedeele și tehnicile pentru monitorizare și testare, utilizarea de terenuri sistematizate pentru reamplasarea industriilor și realizarea de economii la scară în legătură cu instalațiile de tratare a deșeurilor, îmbunătățiri funciare, studii epidemiologice, stabilirea de standarde de mediu, inclusiv legarea alinierii standardelor cu perioada de amortizare a echipamentului de control al poluării și, din punctul de vedere al mediului înconjurător, organizarea pe bazine de râuri, pe folosințe de teren și pe regiuni. O chestiune pe care și noi trebuie să o analizăm este că, reciclarea a atins mulți ani pragul cel mai înalt din Japonia, Legea fundamentală din 2001 pentru înființarea unei societăți bazate pe reciclare fiind aplicată unei game largi de materiale și produse, inclusiv ambalaje, obiecte de uz gospodăresc, materiale de construcții, alimente și vehicule [2].

Din experiența japoneză, Republica Moldova trebuie să aplice trei elemente esențiale pentru îmbunătățirea domeniului de mediu: 1. Statul trebuie să acorde sprijin tehnic și financiar întreprinderilor publice și private; 2. Descentralizarea autorității: puterea și competența autorității locale în domeniul mediului; 3. Egalitatea politică și economică (repartizarea echitabilă a resurselor financiare pentru mediu din partea autorității centrale). Dacă aceste trei lucruri se vor respecta, din punctul meu de vedere, atunci și problemele de ordin ecologic vor fi mai puține.

Eforturile de control al poluării în Japonia au fost, evident, susținute prin prevederea largă a finanțării cu dobânzi mici oferite de către autoritatea centrală autorităților locale pentru alimentare cu apă și canalizare, lucrări de tratare colectivă și gestiunea deșeurilor solide, contribuția autorității centrale fiind determinată de capacitatea locală de plată. Împreună cu asistența tehnică, acesta a fost un mijloc eficient pentru a asigura că astfel de servicii de bază se dezvoltă pe tot cuprinsul țării într-o manieră echitabilă și lipsită de controverse. Trebuie să se acorde o grijă deosebită instituirii unui program de subvenții. Cu toate acestea, poate să nu fie nici o altă alternativă: una dintre problemele care trebuie depășite este ineficiența actualului sistem financiar. În absența unui nivel satisfăcător al reformei sectorului financiar, poate fi de neevitat un program de subvenții ce implică, în mod specific, un

fond de mediu și utilizarea de subvenții de stat și externe.

Un alt lucru esențial din practica niponă este că statul trebuie să acorde sprijin pentru construirea capacității la nivel local. Aici ne referim la activități de instruire, iar acestea trebuie să includă măsuri cum ar fi instruirea funcționarilor autorităților locale privind administrarea controlului poluării, stabilirea de standarde și monitorizarea. Sprijinul financiar pentru proiecte specifice oferit de autoritățile centrale autorităților locale trebuie să fie însoțit de instruire și alte elemente ale construirii capacității. În completarea unui astfel de sprijin direct acordat autorităților locale, instruirea trebuie, de asemenea, să se adreseze și intereselor sectorului privat, inclusiv promovarea unei industrii de control al poluării și servicii de consultanță, precum înființarea de organisme de asistență tehnică. În această privință, Societatea de Mediu din Japonia, care a jucat un rol conducător în tehnologiile de propagare, este un model care merită să fie aplicat și în țara noastră.

Un alt aspect important este conștientizarea problemelor de mediu. Există o serie de alte învățăminte din experiența japoneză care ar putea fi luată, în mod util, în considerație. Acestea includ promovarea educației de mediu și relații cu publicul pentru dezvoltarea conștiinței cu privire la mediu, precum și accente mai viguroase în domeniul educației privind sănătatea și implicarea specialiștilor din sfera sănătății în politica de control al poluării. Mass-media din Japonia a avut o influență deosebită în avertizarea populației cu privire la importanța și pericolele potențiale ale degradării mediului, iar populația bine informată a adus o contribuție importantă la îmbunătățirea condițiilor de mediu din țară [2].

Poate că cea mai importantă dintre toate învățămintele ce se pot trage din experiența japoneză este aceea că participarea publică este indispensabilă pentru rezolvarea satisfăcătoare a problemelor de mediu. Acest lucru a fost demonstrat în primii ani când mișcările cetățenești, nu organizațiile non-guvernamentale oficiale, ci reacțiile spontane la evenimentele specifice au constituit prima forță motrice care a susținut dezvoltarea rapidă a politicii de mediu din Japonia.

Guvernul Japoniei, recunoscând aceasta, oferă acum posibilitatea celor care sunt sau vor fi personal afectați de măsurile de control sau de poluarea mediului să participe în mod oficial la procesul de luare a deciziilor; aceasta este exemplificată prin rolul crescând al audierilor

publice în procedurile de evaluare a impactului asupra mediului atât la nivel național cât și la nivelurile locale. Pe de altă parte, politica de reciclare este foarte strictă în Japonia, și acest lucru avantajează mediul înconjurător prin reducerea maximă a poluării mediului.

În continuare, doresc să prezint un studiu de caz despre localitatea Kamikatsu – satul Zero Waste (Zero Deșeuri) din Japonia. În anul 2003, Kamikatsu, un sat situat în Insula Shikoku din sud-estul Japoniei, s-a angajat într-o campanie ambițioasă de mediu care, în caz de succes, putea deveni un model pentru restul țării, și nu numai. Până în 2020, Consiliul Local și-a propus să pună capăt dependenței de depozitare și incinerare, alegând în schimb să recicleze sau să reutilizeze fiecare tip de deșeu. Pentru a îndeplini acest obiectiv, toți locuitorii trebuie să composteze deșeurile biodegradabile din locuințe și să aducă deșeurile reciclabile la Centrul de Colectare din sat. Aici fiecare localnic este obligat să-și sorteze deșeurile și să le introducă în 34 de containere diferite de colectare. Inițiativa Zero Waste a apărut atunci când în anul 2000, au fost aprobate noi reglementări, mult mai stricte, privind emisiile de dioxid de carbon, fapt ce a forțat autoritățile locale să închidă cele două incineratoare din oraș. Incinerarea gunoiului a fost interzisă, prin urmare, autoritatea locală s-a gândit că o mai bună politică ar fi ca localitatea să nu producă nici un deșeu. Voi menționa doar câteva reguli de colectare care trebuie respectate în Kamikatsu, și care pot fi utile și pentru poporul nostru: Recipientele de sticlă trebuie să aibă înlăturate capacele și trebuie sortate după culoare; Sticlele de plastic care au conținut sos-uri sau ulei trebuie separate de restul PET-urilor; Toate sticlele, cutiile de aluminiu și ambalajele alimentare trebuie spălate foarte bine; Ziarele și revistele trebuie să fie strânse în manunchiuri și legate cu o sfoară făcută din cutii de lapte reciclate. Ulterior, fiecare locuitor trebuie să-și aducă deșeurile care nu pot fi compostate la Centrul de Colectare din sat[4].

Zero Waste ar fi un proiect foarte bun pentru localitățile din Republica Moldova și România, chiar dacă este prea devreme să ne comparăm cu Japonia, cel puțin din punct de vedere al protecției mediului. Totuși, nimic nu este imposibil și lucrurile bune pentru societate trebuie aplicate, atâta timp cât ele aduc beneficii mediului înconjurător.

Concluzii. Lipsa de măsuri și reguli pentru protejarea mediului înconjurător poate duce la schimbări ireversibile ale planetei, o nouă

realitate, mult mai cruntă, făcându-și apariția: furtuni violente, valuri de căldură, inundație, secetă etc. Fenomenul poluării poate fi redus prin implicarea tuturor oamenilor, în mod individual, dar și a firmelor care generează deșeuri de tot felul. Nu sunt suficiente îndemnurile pentru protejarea mediului, ci trebuie să se ia măsuri concrete și să se respecte anumite reguli de către toată lumea. Măsurile de protejare a mediului înconjurător nu se adresează doar firmelor, ci și oamenilor obișnuiți, care trebuie să devină responsabili și să înceapă lupta împotriva poluării încă de acasă sau de la locul de muncă.

Măsurile de protecție a mediului înconjurător au o importanță deosebită atât pentru **reducerea efectelor negative care există în prezent**, cât și pentru **asigurarea unui mediu de viață corespunzător pentru generațiile viitoare**, vorbindu-se despre dezvoltare durabilă. Experiența și practicile instituțiilor de mediu din Japonia ar putea oferi un număr de învățăminte relevante pentru Republica Moldova. În timp ce unele din preocupările de mediu majore în Japonia ar putea să nu fie potrivite pentru țara noastră, totuși, soluțiile referitoare la îmbunătățirea managementului de mediu, îmbinarea diverselor interese dintre instituțiile de mediu publice și private, finanțarea mecanismelor și armonizarea cu obiectivele economice sunt comune multor forme din domeniul mediului. Japonia este cel mai bun exemplu în acest sens, care sute de ani a educat populația pentru a face și a păstra curățenia în locurile private și publice, a investit în tehnologii de reciclare a deșeurilor, a sprijinit financiar agenții economici din domeniul mediului, precum și a încurajat autoritățile locale să se preocupe mult mai intens de problema poluării.

Referințe bibliografice:

1. Camelia-Cristina Dragomir, *Managementul japonez între tradiție și reformă*, Recenzie de carte, Revista Amfiteatru economic, vol. 17, nr. 38, București, 2015, 5 p.;
2. Studiul privind Planul pentru gestiunea deșeurilor periculoase în România, Anexa 1 - *Experiența Japoneză Relevantă privind Gestiunea Deșeurilor Periculoase*, Agenția de Cooperare Internațională a Japoniei, Volumul 1, Raport Principal: Strategia și Planul de Acțiune, București, 2002, 68 p.;
3. https://koaha.org/wiki/Politica_ambientale_in_Giappone;
4. <https://ecoteca.ro/kamikatsu-zero-waste-japonia.html>.

SANȚIUNILE ECONOMICE ÎMPOTRIVA RUSIEI: impact, răspuns și eficacitate

CZU [327:061.1EU]:327(470)

Maria SÎRGHI*
Constantin-Vasile ȚOCA**

Rezumat: Războiul pe care l-a început Rusia în Ucraina a atras după sine un șir de consecințe sub formă de sancțiuni din partea mai multor state. Majoritatea sancțiunilor au fost de ordin economic, impuse de Uniunea Europeană, SUA și statele care s-au alăturat acestora. Prin analiza mai multor surse, ne propunem descrierea sancțiunilor impuse Rusiei, care a fost daunele economice și care a fost răspunsul acesteia. Rusia a trecut printr-o metamorfoză, încercând să se adapteze la penalizările impuse la nivel internațional nu doar din partea unor state sau organizații guvernamentale, dar și nonguvernamentale.

Cuvinte cheie: Sancțiuni economice, război, Rusia, Ucraina, UE.

ECONOMIC SANCTIONS AGAINST RUSSIA

Summary: Russia's war in Ukraine has brought with it a string of consequences in the form of sanctions from several countries. The vast majority of the sanctions have been economic, imposed by the European Union, the US and the countries that have joined them. By analysing several sources, we aim to describe the sanctions imposed on Russia, what the economic damage was and what the response was. Russia has gone through a metamorphosis, trying to adapt to the penalties imposed internationally not only by states or governmental organisations, but also by non-governmental ones.

Keywords: Economic sanctions, War, Russia, Ukraine, The EU.

Introducere. Sancțiunile sunt o formă de pedeapsă economică folosită pentru a face presiuni asupra unor țări sau grupuri, pentru a-și

* **Maria SÎRGHI**, masterand anul I, Dezvoltare Regională și Comunicare Instituțională, Facultatea de Istorie, Relații Internaționale, Științe Politice și Științele Comunicării, Departamentul de Relații Internaționale și Studii Europene, Universitatea din Oradea, România, sirghimaria24@gmail.com

** **Constantin-Vasile ȚOCA**, prodecan, Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Relații Internaționale, Științe Politice și Științele Comunicării, Departamentul de Relații Internaționale și Studii Europene, Universitatea din Oradea, România, constantin.toca@gmail.com

schimba comportamentul. Acestea pot lua mai multe forme, inclusiv restricții comerciale, sancțiuni financiare și interdicții de călătorie. Sancțiunile pot fi impuse de guverne, de organizații internaționale sau de o coaliție de țări.

Unul dintre principalele motive pentru impunerea de sancțiuni este schimbarea politicii externe sau a politicilor interne ale unei țări. De exemplu, sancțiunile pot fi folosite pentru a descuraja o țară să se dozeze cu arme nucleare, pentru a face presiuni asupra unui guvern să respecte drepturile omului sau pentru a pune capăt sprijinului acordat grupurilor teroriste. De asemenea, sancțiunile pot fi folosite ca o formă de pedeapsă pentru acțiunile unei țări, cum ar fi cazul sancțiunilor economice împotriva țărilor care s-au angajat în acțiuni militare agresive.

Sancțiunile sunt adesea considerate o alternativă mai puțin agresivă la intervenția militară. De asemenea, pot fi utilizate împreună cu alte eforturi diplomatice, cum ar fi negocierile și presiunea diplomatică. Cu toate acestea, sancțiunile pot avea, de asemenea, consecințe nedorite, cum ar fi afectarea populației generale sau consolidarea puterii guvernului vizat.

În ultimii ani, unele din cele mai notabile cazuri de sancțiuni au fost cele impuse de țările occidentale Rusiei, Iranului și Coreei de Nord. Sancțiunile împotriva Iranului au fost instituite din cauza programului nuclear al acestuia și a sprijinului acordat organizațiilor teroriste. La fel, Coreea de Nord a fost supusă unor sancțiuni grele pentru programul său nuclear și pentru încălcarea drepturilor omului.

Rusia a fost cea care are de suferit cel mai mult în urma sancțiunilor impuse acesteia. Sancțiunile occidentale împotriva Rusiei au fost instituite ca răspuns la acțiunile Rusiei în Ucraina, inclusiv anexarea Crimeei și sprijinul acordat rebelilor separatiști din estul Ucrainei. Aceste sancțiuni au vizat anumite persoane, companii și sectoare, cum ar fi finanțele, energia și apărarea. Scopul sancțiunilor a fost de a slăbi economia rusă și de a exercita presiuni asupra guvernului pentru a-și schimba modalitățile de implementare ale politicilor proprii.

Astfel, în această lucrare ne propunem să descriem sancțiunile impuse de Uniunea Europeană, la unele dintre care s-au alăturat și Statele Unite, și să analizăm care au fost reacțiile și în ce mod au răspuns reprezentanții Dumei rusești la acestea.

Metodologia cercetării. Obiectul cercetării constă în analiza critică a reacției statului rus la acuzațiile care i-au fost aduse în urma încălcării suveranității Ucrainei. În cadrul lucrării vom realiza un rezumat-incursiune în istoricul sancțiunilor impuse Rusiei începând cu anexarea Crimeii în 2014, ajungând treptat la timpul prezent și descriind nivelul la care au ajuns sancțiunile și gravitatea lor pentru poporul rus și nu numai.

Importanța și actualitatea subiectului rezultă din evenimentele care au loc în prezent pe teritoriul Ucrainei. Sancțiunile sunt folosite de vest ca un instrument de exercitare a unei presiuni economice și politice asupra Rusiei, și există puține lucrări în prezent care ar face o legătură între cum acestea au afectat în mod direct statul rus, și care rămâne a fi poziția acestuia în toată această situație. Înțelegând natura și impactul sancțiunilor, putem obține o perspectivă asupra eficienței acestui instrument în modelarea comportamentului și a politicii externe a Rusiei. De asemenea, înțelegerea impactului economic al sancțiunilor este importantă pentru înțelegerea potențialelor efecte pe termen lung asupra economiei și societății Rusiei, precum și a potențialelor implicații pentru comerțul global și pieței energetice.

Un lucru important de luat în considerare este răspunsul Rusiei la sancțiuni. Înțelegând răspunsul acesteia, putem obține o perspectivă asupra rezistenței și adaptabilității țării, precum și asupra potențialului acesteia pentru strategiile economice și politice viitoare.

Subiectul comparării sancțiunilor occidentale cu răspunsul rusesc este important în contextul relațiilor internaționale actuale. Sancțiunile au avut un impact semnificativ asupra relațiilor Rusiei cu occidentul și au contribuit la deteriorarea legăturilor diplomatice. În plus, aceste măsuri au contribuit la creșterea tensiunii și a neîncrederii între Rusia și țările occidentale, ceea ce are implicații mai largi pentru securitatea internațională și diplomația. Analiza acestui subiect ajută la înțelegerea stării actuale a relațiilor dintre Rusia și vest și pentru evaluarea potențialului de cooperare sau conflict viitoare.

Ipoteza lucrării pleacă de la premisa înrăutățirii relațiilor dintre statele vestice și Rusia, ca urmare a invaziei nemotivate a celei din urmă în Ucraina. Acest război caracterizează, într-un oarecare mod, caracterul imperialist și cuceritor al Rusiei, ceea ce îngreunează menți-

nerea păcii și bunelor relații dintre state la nivel internațional.

Perspectiva teoretică a cercetării constă în sancțiuni, care, într-o lume în care războiul și atacurile armate sunt considerate în afara legii, sunt o încercare de a constrânge un stat care nu a putut fi readus pe calea pașnică și democratică prin intermediul diplomației și negocierilor.

Contextul războiului din Ucraina

Neînțelegeri dintre Rusia și Ucraina au existat mereu. În primii ani după căderea Uniunii Sovietice dăinuia o legătură mai bună dintre aceste state, existând trauma evenimentelor întâmplare și dorința și încercările de a fi incluse în sistemul internațional. Începând cu anii 2000, tensiunile dintre aceste două state au început să crească, fiind alimentate de o serie de probleme, inclusiv dependența energetică, diferențele politice și culturale și interesele conflictuale din regiune.

Cu toate acestea, la sfârșit de 2013, conexiunea dintre Rusia și Ucraina iau o întorsătură negativă. Revoluția din Ucraina, Euromaidan sau Revoluția demnității a fost o serie de evenimente politice care au avut loc în Ucraina la sfârșitul anului 2013 și începutul anului 2014, ducând înlăturarea președintelui Victor Ianucovici și ascensiunea unui guvern pro-occidental.

Revoluția a fost declanșată de decizia lui Ianucovici din noiembrie 2013 de a suspenda discuțiile cu Uniunea Europeană și, în schimb, de a urmări legături mai strânse cu Rusia, fapt ce a fost văzut ca o trădare de mulți ucraineni care doreau legături mai strânse cu occidentul. Acest lucru a dus la proteste de masă în capitala Kiev, protestatarii ocupând Piața Independenței (Maidan Nezalejnosti) și cerând demisia lui Ianucovici [1].

Protestele, care au fost inițial pașnice, au devenit violente în februarie 2014, când forțele de securitate ucrainene au folosit forță împotriva protestatarilor, ducând la zeci de morți și stârnind indignare în largul oamenilor. Acest lucru l-a forțat pe Ianucovici să părăsească țara și la formarea unui nou guvern interimar, cu alegeri prezidențiale programate pentru mai 2014 [1].

Euromaidanul din 2013-2014 a fost văzut ca un punct de cotitură pentru Ucraina, deoarece a avut ca rezultat o îndreptare a țării către legături mai strânse cu occidentul și o respingere a influenței ruse. Cu

toate acestea, a dus și la creșterea tensiunilor cu Rusia și la izbucnirea războiului din Ucraina în regiunile de est Donețk și Lugansk [2, p.17].

Evenimentele descrise mai sus au acționat ca un semnal de alarmă pentru Kremlin. Răsturnarea puterii pro-ruse de la Kiev din 22 februarie 2014 a put în pericol toate planurile liderilor ruși cu privire la Ucraina: Uniunea Euroasiatică și soarta incertă a flotei rusești de la Marea Neagră. Lipsa stabilității politice din Ucraina a creat condiții ideale pentru ca Moscova să cucerească Crimeea. În data de 27 februarie 2014, unitățile de forțe speciale ruse au preluat controlul clădirilor strategice din peninsulă, inclusiv clădirile Parlamentului Republicii Autonome Crimeea. Pe parcursul lunii următoare rușii au preluat controlul total asupra instalațiilor strategice ale infrastructurilor civile și militare, blocând unitățile militare ucrainene. Ocupanții purtau uniforme fără embleme naționale sau însemne militare. Astfel, au fost numiți „omuleții verzi” de către populația locală.

La 16 martie 2014 are loc un referendum care a fost disputat și neacceptat la nivel internațional, în urma căreia, conform Moscovei, 96,77% din populația Crimeii a votat pentru unirea cu Rusia. În pofida protestelor internaționale, Rusia a încorporat în mod oficial Crimeea ca două subiecte federale rusești – Republica Crimeea și Orașul Federal Sevastopol – la 18 martie 2014.

O lună mai târziu, separatiștii pro-ruși din regiunea Donbass au declarat independența și au preluat controlul clădirilor guvernamentale. Forțele guvernamentale ucrainene au lansat o operațiune militară pentru a recâștiga controlul asupra regiunii, ducând lupte continue între cele două părți. Conflictul a escaladat de-a lungul anilor, ambele părți acuzându-se reciproc de încălcarea încetării focului și a acordurilor de pace. Conflictul a dus la un număr semnificativ de victime și deplasări de civili și a provocat daune enorme infrastructurii. Eforturile de a pune capăt conflictului prin mijloace diplomatice, cum ar fi Acordurile de la Minsk, au fost încercate, însă nu au adus cu ele un rezultat de lungă durată.

Războiul din Donbas a dus la faptul ca Rusia să fie lovită de un val de sancțiuni economice din ce în ce mai mari din partea SUA și UE, care i-au înrăutățit mersul economic. Ca răspuns la preocupările statelor membre de la granița cu Rusia, NATO și-a consolidat prezența mili-

tară în Estonia, Letonia, Lituania, Polonia și România în 2016, menținându-și angajamentul din 2008, în care exista discuția ca Ucraina și Georgia să devină membre [4]. De asemenea, în 2019 SUA a abandonat Tratatul privind Forțele Nucleare Intermediare (INF) după ce a susținut că Rusia nu a respectat clauzele tratatului, fapt care permite implementarea de arme nucleare în Europa Centrală și de Est și în jurul granițelor asiatice ale Rusiei [5].

Pe 21 februarie 2022, președintele rus Vladimir Putin a ținut un discurs plin de plângeri, care a servit drept justificare pentru „operațiunea militară specială” lansată trei zile mai târziu [6]. Discursul a acoperit diverse dispute de lungă durată, inclusiv extinderea NATO și proiectarea sistemului de securitate post-Războiul Rece în Europa, însă accentul principal a fost pe legitimitatea identității și stătalității ucrainene. Putin a menținut de multă vreme o viziune care subliniază unitatea istorică dintre slavii estici, inclusiv ruși, ucraineni și belaruși, și a sugerat că aceste națiuni ar trebui să împărtășească un viitor politic. Această viziune susține că identitățile ucrainene și belaruse sunt artificiale și sunt rezultatul manipulării străine și că occidentul lucrează împotriva Rusiei prin Ucraina și Belarus [7].

În timpul mandatului lui Putin ca președinte, Moscova a urmat față de Ucraina o politică care presupune că identitatea ei națională nu este autentică și, prin urmare, vulnerabilă. Argumentele lui Putin despre puterile străine care promovează identitatea ucraineană ca parte a unei lupte politice împotriva Rusiei oglindesc modul în care predecesorii săi au respins ideea ca oamenii obișnuiți să caute independența de controlul țarist sau sovietic [8]. Putin, care are o înțelegere puternică a istoriei, se referă adesea la gânditori care subliniază unitatea naturală a Imperiului Rus și a poporului său, în special nucleul său slav și ortodox, ca parte a ceea ce istoricul Timothy Snyder numește „politica eternității”, care este credința într-o esență istorică constantă [9].

Importanța pe care Putin și alți lideri ruși o acordă conceptului de unitate ruso-ucraineană oferă o perspectivă asupra cauzei conflictului început în 24 februarie 2022, în special de ce Moscova a fost dispusă să-și asume riscul unui război major, chiar dacă nici Ucraina, nici NATO nu au reprezentat nici o forță militară semnificativă. Acest lucru evidențiază obiectivele Moscovei, care se extind dincolo de prevenirea

aderării Ucrainei la NATO și cuprind o dorință mai mare de a controla Ucraina din punct de vedere politic, militar și economic [10].

Pus față în față cu acest mediu de securitate în deteriorare și considerând că occidentul era prea divizat și distras pentru a răspunde cu forță, Putin a decis să își încerce norocul printr-o invazie totală în Ucraina în februarie 2022. Cu toate că la momentul atacului erau raportați 190.000 de soldați ruși la granița cu Ucraina, Moscova nu avea forța umană necesară pentru a desfășura o ocupație militară susținută, mai ales în fața unei insurgențe susținute de sprijinul străin [11].

Sancțiunile vestului

Ca răspuns la acțiunile Rusiei, văzute ca o amenințare la adresa păcii și securității în Europa, în special după invadarea Ucrainei în februarie 2022, occidentul a impus sancțiuni. Acesta a văzut invazia în Ucraina ca o încălcare a suveranității și integrității teritoriale a Ucrainei și ca o provocare pentru ordinea internațională existentă. Sancțiunile urmăresc să preseze Rusia să-și retragă armata din Ucraina și să respecte integritatea teritorială a acesteia. Aceste sancțiuni au vizat sectoare cheie ale economiei rusești, cum ar fi finanțele și energia, au vizat limitarea accesului Rusiei la piețele și tehnologiei internaționale de capital. În continuare voi descrie în detaliu pachetele de sancțiuni impuse de Uniunea Europeană și SUA de la începutul războiului.

De la începutul războiului din februarie și până la sfârșitul anului 2022 Uniunea Europeană a înaintat nouă pachete de sancțiuni împotriva Rusiei [12]. Primul pachet de sancțiuni impuse de UE Rusiei a fost un set cuprinzător de măsuri menite să facă presiuni asupra guvernului rus să reverseze recunoașterea zonelor controlate neguvernamental – Donețk și Lugansk – din Ucraina și să revină la negocieri în formatul Normandiei și a Grupului de Contact Trilateral [13].

Pachetul de sancțiuni a inclus măsuri restrictive vizate împotriva persoanelor și entităților care eu jucat un rol în subminarea sau amenințarea integrității teritoriale, suveranității și independenței Ucrainei. UE a extins măsurile restrictive pentru toți cei 351 de membri ai Dumei de Stat a Rusiei care au votat în favoarea apelului adresat de președintele Putin de a recunoaște independența autoproclamatelor republici Donețk și Lugansk. În plus, 27 de persoane și entități importante, inclusiv oficiali guvernamentali, bănci, oameni de afaceri, ofițeri

militari superiori și specialiști în dezinformare, au fost vizați cu măsuri restrictive. Acestea au inclus o înghețare a activelor și o interdicție de călătorie care le împiedică să intre sau să tranziteze pe teritoriul UE [13].

De asemenea, pachetul includea restricții privind relațiile economice cu zonele controlate neguvernamental Donețk și Lugansk. UE a introdus o interdicție a importului de mărfuri din zonele controlate, restricții la comerț și investiții legate de anumite sectoare economice.

În al doilea pachet de sancțiuni, UE a impus sancțiuni asupra președintelui rus Vladimir Putin și al ministrului de externe al Federației Ruse Serghei Lavrov precum și măsuri restrictive asupra membrilor Consiliului Național de Securitate al Rusiei și ai Dumei de Stat, care au susținut recunoașterea de către Rusia a regiunilor Donețk și Lugansk din Ucraina ca entități independente.

UE a introdus, de asemenea, un pachet de măsuri economice, inclusiv sancțiuni financiare care reduc accesul Rusiei la piețele majore de capital și limitează afluxurile sale financiare din Rusia către UE. UE și-a propus să interzică, de asemenea, vânzarea, furnizarea, transferul sau exportul de bunuri și tehnologii specifice din rafinarea petrolului și din industria aviației și celei spațiale către Rusia. Au fost impuse restricții asupra exporturilor de bunuri și tehnologie cu dublă utilizare, precum și de bunuri și tehnologie care ar putea contribui la îmbunătățirea tehnologică de către Rusia a sectorului său de apărare și securitate [14].

Al treilea pachet de sancțiuni a venit ca o completare la celelalte două propuse anterior. Consiliul European a adoptat două măsuri de asistență în valoare totală de 500 de milioane de euro în cadrul Facilității Europene pentru Pace (EPF) pentru a consolida capacitățile și reziliența forțelor armate ucrainene de a apăra integritatea teritorială și suveranitatea țării. Aceasta include furnizarea de echipamente, consumabile și, pentru prima dată, echipamente letale. În plus, Consiliul a adoptat restricții severe legate de aviație și finanțe. UE trebuia să refuze permisiunea oricărei aeronave operate de transportatori aerieni ruși sau a oricărei aeronave înregistrate sau controlate de entități rusești să aterizeze, să decoleze, sau să survoleze teritoriile UE. Tranzacțiile cu Banca Centrală a Rusiei și orice entitate care acționează în numele acesteia au fost, de asemenea, interzise [15].

Consiliul a inclus interzicerea utilizării serviciilor specializate de mesagerie financiară, cum ar fi SWIFT, de către mai multe bănci rusești și interzicerea investițiilor, participării sau contribuțiilor la proiecte cofinanțate de Fondul Rus de Investiții Directe. În plus, există o interdicție privind vânzarea, furnizarea, transferul sau exportul de bancnote în euro către Rusia sau pentru utilizare în Rusia [16].

În al patrulea și al cincilea pachete au fost incluse interdicții privind tranzacțiile cu anumite întreprinderi de stat, restricții comerciale privind fierul, oțelul și bunurile de lux. De asemenea, a fost interzisă achizițiilor de cărbune și combustibili fosili sau accesul navelor rusești în porturile UE. Patru dintre băncile cheie ale Rusiei, reprezentând 23% din piață, au fost eliminate din SWIFT și au avut activele înghețate [17].

Al șaselea pachet a fost propus în cadrul reuniunii extraordinare a Consiliului European, în 30-31 mai 2022. De data aceasta au fost acoperite țițeiul, precum și produsele petroliere livrate din Rusia către statele membre, exceptând temporar țițeiul livrat prin conducte [18]. În pachetul de sancțiuni care a urmat, „menținere și aliniere”, au fost introduse noi interdicții de a cumpăra, importa sau transfera aur de origine rusă, fiind extinsă interdicția existentă de acces în port la ecluze [19].

În al optulea pachet de sancțiuni a fost instalat un plafon al prețurilor pe transportul maritim al petrolului rusesc destinat țărilor terțe, fiind aduse adăugiri, de asemenea, la lista produselor restricționate care pot contribui la consolidarea militară și tehnologică a Rusiei [20]. În ultimul pachet de sancțiuni impus au fost introduse măsuri împotriva exporturilor motoarelor de drone și investițiilor în sectorul minier [21].

Economia Rusiei nu era în cea mai bună stare încă înaintea războiului, însă sancțiunile impuse de UE, SUA și alte state au înrăutățit situația. Aceste sancțiuni restricționează sectorul financiar al Rusiei, banca centrală, exporturile de cărbune și petrol, precum și controalele generale ale exporturilor. În plus, companiile străine au părăsit voluntar piața rusă, rezultând o tendință autoimpusă.

În ciuda sancțiunilor, veniturile fiscale ale Rusiei nu au scăzut suficient pentru a scurta conflictul. Cu toate acestea, această stabilitate economică se apropie de sfârșit, pe măsură ce impactul sancțiunilor

asupra veniturilor fiscale ale Rusiei devine evident. Se preconizează că economia va avea de suferit pe termen lung din cauza plecării a numeroase firme occidentale, a decuplării energetice de către UE și a incapacității Rusiei de a găsi surse alternative [22].

Cu toate că pe parcursul a 10 luni numeroase lucruri au fost restricționate, unele lucruri au rămas neatinse de sancțiuni. În 23-24 iunie 2022 Consiliul European a declarat că sancțiunile UE impuse Rusiei nu vizează produsele alimentare și agricole. Liderii UE au subliniat că securitatea alimentară și accesibilitatea la prețuri sunt o prioritate cheie pentru UE și statele sale membre. Iar sancțiunile se concentrează pe comerțul bilateral dintre UE și Rusia și nu pe comerțul internațional.

Răspunsul Rusiei

Guvernul rus a emis un decret ca răspuns la acțiunile neprietenoase ale Statelor Unite ale Americii și ale altor state străine și organizații internaționale care li s-au alăturat în implementarea măsurilor restrictive împotriva cetățenilor și entităților rusești [23]. Decretul are ca scop protejarea intereselor naționale ale Federației Ruse și este în conformitate cu legile federale privind măsurile economice speciale și contramăsurile împotriva acțiunilor neprietenoase [23].

În primele paragrafe din decret li se impune rezidenților implicați în contracte de comerț exterior să respecte obligativitatea vânzării valutare, indiferent dacă aceste contracte sunt înregistrate la bănci autorizate. De asemenea, societăților publice pe acțiuni au un termen până la 31 decembrie 2022 pentru a achiziționa acțiuni plasate de acestea, cu condiția îndeplinirii mai multor condiții, cum ar fi ca acțiunile să fie admise la tranzacționare organizată, prețul mediu ponderat al acțiunilor și valoarea principalului indice bursier scăzând, iar acțiunile fiind achiziționate prin licitații organizate. Consiliul de Administrație al societății trebuie să ia o decizie de achiziție a acțiunilor, iar informațiile referitoare la achiziție nu pot fi dezvăluite decât dacă sunt prevăzute de decizie sau dezvăluite în termenul stabilit prin decizie.

Decretul speculează că o societate publică pe acțiuni care achiziționează propriile acțiuni trebuie să trimită Băncii Centrale a Federației Ruse o notificare privind achiziția, împreună cu documentele care confirmă respectarea condițiilor prevăzute în decret. De asemenea, in-

stituțiile de credit au dreptul de a deschide un cont bancar pentru un client individual, fără prezența personală sau a reprezentantului lor, cu condiția ca clientul să își dea acordul în scris la transferul de informații în scopul deschiderii contului. Transferul de fonduri și informații trebuie efectuat simultan, iar modalitatea și forma de transmitere a informațiilor vor fi stabilite independent de instituțiile de credit.

Acest răspuns al lui Putin a fost mai mult o pedeapsă pentru oamenii și organizațiile din interiorul statului, acest lucru neavând mari efecte în afara teritoriilor Federației Ruse.

Concluzii

Utilizarea sancțiunilor în relațiile internaționale este o problemă complexă și nuanțată, cu grade diferite de succes în atingerea scopurilor propuse. Deși sancțiunile pot pune presiune asupra economiei unei țări vizate și pot duce la schimbări politice, ele pot avea, de asemenea, consecințe nedorite, inclusiv impacte negative asupra economiilor țărilor care impun sancțiuni și scăderea cooperării și comunicării între națiuni. Eficacitatea sancțiunilor depinde și de diverși factori, cum ar fi tipul de sancțiuni, puterea economiei țării țintă și nivelul de sprijin pe care îl primește din partea altor națiuni.

Sancțiunile occidentale împotriva Rusiei, care au fost impuse ca răspuns la acțiunile destabilizatoare ale țării, precum anexarea Crimeei și amestecul în conflictul din estul Ucrainei, sunt un exemplu clar al dinamicii complexe a sancțiunilor. Deși sancțiunile au avut un impact semnificativ asupra economiei Rusiei, țara a luat măsuri pentru a le contracara efectele și au existat cazuri în care țări și organizații au găsit modalități de a evita restricțiile. Sancțiunile occidentale împotriva Rusiei continuă să fie un punct de tensiune între Occident și Rusia, iar eficiența lor în a aduce schimbări rămâne o chestiune de dezbatere.

Prin urmare este important să se abordeze utilizarea sancțiunilor ca parte a unei strategii mai ample, luând în considerare complexitățile și potențialele consecințe nedorite și să se cântărească cu atenție beneficiile și costurile înainte de a decide să le pună.

Referințe bibliografice:

1. "The Maidan Protest Movement." Britanica Library.
<https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-Maidan-protest-movement>
2. Marples, David R. "The War in Ukraine's Donbas: Origins, Contexts, and the Future." Central European University Press, p. 17.
3. "The crisis in Crimea and eastern Ukraine." Britannica Library.
<https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-crisis-in-Crimea-and-eastern-Ukraine>
4. "NATO's Military Presence in the East of the Alliance." December 21, 2022
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm
5. Pompeo, Michael, R. "U.S. Withdrawal from the INF Treaty on August 2, 2019." Press Statement. August 2, 2019.
<https://2017-2021.state.gov/u-s-withdrawal-from-the-inf-treaty-on-august-2-2019/index.html#:~:text=On%20February%20%2C%202019%2C%20the,continuing%20violation%20of%20the%20treaty.&text=The%20United%20States%20will%20not,is%20deliberately%20violated%20by%20Russia>
6. Extracts from Putin's Speech on Ukraine, Reuters, February 21, 2022,
<https://www.reuters.com/world/europe/extracts-putins-speech-ukraine-2022-02-21/>
7. Статя Владимира Путина "Об историческом единстве русских и украинцев", 12 июля 2021 года. <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>
8. Hill, Fiona, and Clifford Gaddy. "Putin and the Uses of History." *The National Interest*, no. 117 (2012): 21–31. <http://www.jstor.org/stable/42896424>
9. Snyder, Timothy. "The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America." Tim Duggan Books, 2018, p. 157.
10. Mankoff, Jeffrey. "Russia's War in Ukraine. Identity, History, and Conflict." *Centre for Strategic and International Studies*, April 22, 2022. <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict>
11. "Russia-Ukraine Tensions. Citing U.S. Intelligence, Biden Says Putin Has Decided to Invade Ukraine.", *The New York Times*, February 18, 2022.
<https://www.nytimes.com/live/2022/02/18/world/russia-ukraine-biden-putin>
12. "Cronologie – măsurile restrictive ale UE împotriva Rusiei în ceea ce privește Ucraina." *Consiliul European*.
<https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/sanctions/restrictive->

measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/

13. "EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region." Council of the EU, press release, 23 February 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/>

14. "Russia's military aggression against Ukraine: EU imposes sanctions against President Putin and Foreign Minister Lavrov and adopts wide ranging individual and economic sanctions." Council of the EU, 25 February 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/>

15. "EU adopts new set of measures to respond to Russia's military aggression against Ukraine." Council of Europe, 28 February 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/28/eu-adopts-new-set-of-measures-to-respond-to-russia-s-military-aggression-against-ukraine/>

16. "Russia's military aggression against Ukraine: EU bans certain Russian Banks from SWIFT system and introduces further restrictions.", Council of Europe, 2 March 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-bans-certain-russian-banks-from-swift-system-and-introduces-further-restrictions/>

17. "Russia's military aggression against Ukraine: fourth EU package of sectoral and individual measures." Council of Europe, 15 March 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/15/russia-s-military-aggression-against-ukraine-fourth-eu-package-of-sectoral-and-individual-measures/>, accesat 04.01.2023."EU adopts fifth round of sanctions against Russia over its military aggression against Ukraine." Council of Europe, 8 April 2022

18. "Reuniunea extraordinară a Consiliului European, 30-31 mai 2022." Consiliul European, 31 mai 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/ro/meetings/european-council/2022/05/30-31/>

19. Agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei: UE adoptă pachetul de „menținere și aliniere.” Consiliul European, 21 iulie 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/07/21/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-maintenance-and-alignment-package/>

20. "UE adoptă cel mai recent pachet de sancțiuni împotriva Rusiei ca urmare a anexării ilegale a regiunilor Donețk, Luhansk, Zaporijioa și Herson ale Ucrainei." Consiliul UE, 6 octombrie 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/10/06/eu-adopts-its-latest-package-of-sanctions-against-russia-over-the-illegal-annexation-of-ukraine-s-donetsk-luhansk-zaporizhzhia-and-kherson-regions/>

21. "Războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei: UE adoptă cel de-al 9-lea pachet de sancțiuni economice și individuale." Consiliul UE, 16 decembrie 2022.

<https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/12/16/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-9th-package-of-economic-and-individual-sanctions/>

22. Demertzis, Maria; Hilgenstock, Benjamin; McWilliamn, Ben; Ribakova, Elina; Tagliapietra, Simone. "How Have Sanctions Impacted Russia?". Policy Contribution, Issue No. 18/22, October 2022.

<https://www.bruegel.org/policy-brief/how-have-sanctions-impacted-russia>

23. "Указ о применении специальных экономических мер в связи с недружественными действиями США и примкнувших к ним иностранных государств и международных организаций."

<http://kremlin.ru/events/president/news/67881>

Panel 3. DIALOGUL INTERCULTURAL

PARTENERIATUL ESTIC CA PROIECT CULTURAL

CZU 327:061.1EU

Simion ROȘCA*

Rezumat: Printre scopurile principale ale Parteneriatul Estic (PE) sînt enumerate instituirea unei asociații politice, crearea zonelor de comerț liber, liberalizarea regimului vizelor, colaborarea în domeniul securității energetice. Așadar, nu avem o perspectivă limitată doar la „cărbune și oțel”. Și atunci ne întrebăm: există șansa ca PE să îmbrace și forma unui proiect cultural? Printre cele patru platforme tematice vizate, postulatul creării unei structuri de cooperare multilaterală menționează platforma privind contactele interumane. Un cîmp de acțiuni culturale se deschide, de asemenea, în domeniul soluționării conflictelor. Omiterea în PE a așa-numitei agende „dure” de securitate („desecuritization”) îi oferă Uniunii Europene șansa acționării în regiunile de conflict, din postura de „soft power”. Un proiect cultural – concentrat, printre altele, pe clădirea încrederii între parteneri, pe dialogul intercultural, pe construirea și întărirea structurilor societății civile, pe generalizarea reflecției istorice critice și pe restabilirea „memoriei bune” – ar contribui și el semnificativ la creșterea securității în regiunile de conflict. Ce ar trebui să facem pentru ca Parteneriatul Estic să fie construit ca un proiect cultural, care să-i acorde politicii europene de vecinătate veridicitate și dinamică în dezvoltare? Raportîndu-ne la această întrebare/provocare și înțelegînd cultura în sens larg, ca o materie compusă din straturi de identitate, căutări artistice creative, viziuni asupra lumii, memorie istorică și aspirații civilizatoare, ar trebui să ne dăm seama că misiunea noastră este revalorizarea, redescoperirea și integrarea Estului pe trei planuri: național (cultural), de vecinătate și european.

Cuvinte cheie: cultura, Parteneriatul Estic, proiect cultural, dialog intercultural, politica europeană de vecinătate.

EASTERN PARTNERSHIP AS A CULTURAL PROJECT

Summary: Among the main goals of the Eastern Partnership (EP) are listed the establishment of a political association, the creation of free trade zones, the liberalization of the visa regime, collaboration in the field of energy

* **Simion ROȘCA**, doctor în filosofie, profesor universitar interimar, Academia “Ștefan cel Mare” a MAI, simonrosca@gmail.com

security. Therefore, we do not have a perspective limited only to "coal and steel". And then we ask ourselves: is there a chance for the EP to take on the form of a cultural project? Among the four targeted thematic platforms, the postulate of creating a multilateral cooperation structure mentions the platform on interpersonal contacts. A field of cultural actions also opens up in the field of conflict resolution. The omission in the EP of the so-called "hard" security agenda ("desecuritization") gives the European Union the chance to act in conflict regions, from the position of "soft power". A cultural project - focused, among other things, on building trust between partners, on intercultural dialogue, on building and strengthening civil society structures, on generalizing critical historical reflection and on restoring "good memory" - would also significantly contribute to increasing security in the regions of conflict. What should we do for the Eastern Partnership to be built as a cultural project, which would give the European neighborhood policy truthfulness and dynamic development? Addressing this question/challenge and understanding culture in a broad sense, as a matter composed of layers of identity, creative artistic pursuits, worldviews, historical memory and civilizing aspirations, we should realize that our mission is to revalue, the rediscovery and integration of the East on three levels: national (cultural), neighborhood and European.

Keywords: culture, Eastern Partnership, cultural project, intercultural dialogue, european neighborhood policy.

Cultura este o componentă a sistemului social, determină toate celelalte componente (economică, demografică, politică, psiho-socială etc.) și este determinată la rândul său de acestea. Cultura ca sistem facilitează evaluarea faptelor și acțiunilor culturale în termeni de input, output și feedback și implicit determinarea eficacității acțiunii culturale.

Europenilor le-a luat mulți ani să înțeleagă faptul că la baza unei federații continentale nu poate sta numai „comunitatea cărbunelui și a oțelului“. Dacă Uniunea Europeană ar fi fost înțeleasă, de la bun început și ca un proiect totodată cultural, astăzi nu ar fi existat o criză adâncă a societății multiculturale, o asemenea neputință în fața războaielor din fosta Iugoslavie, asemenea probleme legate de identitatea și de spiritul comunitar al moștenitorilor Revoluției Franceze și al totalitarismelor secolului al XX-lea.

Mai târziu, în 1997, Consiliul Europei publică "In from the margins", lucrare de referință în analiza culturii și dezvoltării în Europa, în care se menționează, că "noi definim politica culturală ca fiind un cadru ge-

neral de măsuri publice luate în domeniul cultural. Ele pot fi luate de guvernele naționale, autoritățile regionale și locale, sau prin instituțiile lor. O cerere politică explicită definește țeluri. Pentru realizarea acestor țeluri, este necesar să existe mecanisme care să permită planificarea, realizarea și evaluarea lor” [1].

După 2010 vedem, că acțiunile UE în domeniul culturii sunt reglementate și în Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE), articolul 167 (fostul articol 151 din TCE). Acesta stabilește principiile și cadrul actual privind politicile în domeniul culturii, incluzând atât conținutul material, cât și procedurile decizionale. Articolul 6 din TFUE precizează competențele Uniunii în domeniul culturii: „Uniunea este competentă să desfășoare acțiuni de sprijinire, de coordonare sau completare a acțiunii statelor membre” [3]. Tratarea culturii ca un domeniu exclusiv al statelor naționale și marginalizarea ei prin excluderea din dimensiunea paneuropeană au rezultat atât din temerile și slăbiciunile provocate de colapsul la nivel de civilizație, survenit după cele două războaie mondiale, cât și din persistența puternică a naționalismului pe bătrânul continent, fapt care nu a permis construirea unei strategii de viitor capabile să depășească limita comunității de interese economice, ulterior și politice. Elaborând, încă din anii '50, planul unui „comitet de apărare a rămășițelor continentului european“, atunci când crearea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului era abia în stadiul de proiect, Juliusz Mieroszewski*, scriitor și politic polonez, avertiza: „Dacă popoarele europene [...] nu-și vor revizui ideile antediluviene și nu vor avea curajul să opteze pentru un singur punct de vedere modern și întemeiat – EUROPA ÎNAINTE DE TOATE! –, sîntem nevoiți să prevedem o catastrofă totală. [...] Politicienii popoarelor mici și mijlocii [...] sunt, în obtuzitatea lor, niște trădători ai Europei, căci avem în față două posibilități: Europa federalizată sau Europa satelitară” [2]. Cu trecerea timpului, cuvintele lui Mieroszewski au devenit din ce în ce mai actuale. Inclusiv în „satelitarul“ est al Europei, în continuare nefederalizat. Oare Parteneriatul Estic, care a apărut și s-a dezvoltat sub ochii noștri ca un nou braț al politicii europene de vecinătate, are șansa să se ferească de greșelile Uniunii Europene? Sau

* Juliusz Mieroszewski (pseud. J. Calveley, Londonezul; 1906-1976) – jurnalist, publicist, scriitor politic polonez.

poate ar fi mai potrivit să formulăm altfel întrebarea: oare suntem în stare noi, cetățenii statelor care nu demult s-au eliberat din cercul su-punerii „lagărului socialist al prieteniei“ să învingem resentimentele istorice și slăbiciunile rezultate din complexul întârzierii și din tradiția scurtă sau întreruptă a autodeterminării și să construim Parteneriatul Estic ca un proiect comun, în același timp cultural? O întrebare ușor altfel formulată ar trebui să-i aibă ca adresanți pe cetățenii statelor aflate de cealaltă parte a Zidului Berlinului: este în stare azi Europa să realizeze un program al Parteneriatului de vecinătate care să nu marginalizeze cultura, făcând din ea un domeniu exclusiv al statelor naționale și negăsindu-i loc în strategia de lungă durată a construirii acestui parteneriat? Să menționăm, nota bene, că „proiectul cultural“ despre care scriem aici nu pune la îndoială importanța culturii naționale și a responsabilității statului față de ea; pune la îndoială, în schimb, exclusivitatea unui asemenea tratament al culturii și duce, astfel, la lipsirea ei de posibilitatea de a se realiza în dimensiunea supranațională, iar în contextul discutat aici, cu precădere în dimensiunea europeană.

De ce ar trebui ca Parteneriatul Estic să fie totodată un proiect cultural? Nu e ușor să repetăm „Europa înainte de toate!“, în Ucraina, Belarus, Moldova, Armenia, Georgia și Azerbaidjan. Dar la fel de limpede este și că, în lipsa raportării la moștenirea culturală și a creării, în același timp, a unei noi tradiții culturale, acestor cuvinte le vor lipsi autenticitatea și legătura cu realitatea. Textul președinției cehe a UE, din 29 aprilie 2009, face referire la cele 27 de țări ale Uniunii Europene și la statele din Parteneriatul Estic, incluzând Caucazul de Sud, ca la „statele europene“, și aceasta este expresia curajoasă, pentru unii controversată, a unei importante strategii politice [4].

Cu atât mai mult, neluarea în considerare a sprijinului pe care aspectul cultural îl poate acorda în realizarea acestei strategii ar fi o scăpare de neiertat. Căci este de netăgăduit faptul că, în dimensiunea istorică, dar și în cea a ambițiilor contemporane privind civilizația, țările Parteneriatului Estic fac parte din cultura europeană. Dar este cunoscut și faptul, că vecini estici ai UE aparțin Europei nu numai în sens geografic, ci și pentru că cetățenii lor se consideră europeni, ținând cont de valoarea experienței și culturii comune, pentru a nu mai aminti de rădăcinile lor preponderent creștine.

Parteneriatul Estic se confruntă cu conflicte și controverse înghețate, adesea înrădăcinate în trecut. Iar din 2014 situația brusc s-a schimbat și a escaladat, începând cu 24 februarie 2022, într-un război sângeros al Rusiei împotriva Ucrainei. Ne-am obișnuit deja ca, în scopul soluționării acestor probleme, să fie delegate exclusiv instrumente „hard” de acțiune. Este, însă, o obișnuință periculoasă. Lecția teritoriilor de graniță israeliano-palestiniene sau iugoslave ne învață ce anume ne amenință: o problemă veșnic mocnită, pe care instrumentele „hard” nu o pot soluționa niciodată decisiv, drept pentru care, din neputință și disperare, sînt puse în mișcare adesea – întotdeauna prea târziu și cu prea puține investiții – instrumente „soft”, printre care cultura și educația. Și acesta este încă un motiv pentru care Parteneriatul Estic ar trebui să fie un proiect cultural. Chiar dacă ne-am dori ca aderarea lor să devină reală într-o perspectivă mai apropiată sau mai îndepărtată, nu putem neglija vocile europenilor, care-și trădează temerile în această privință, ba, mai mult, ar trebui să facem totul pentru ca numărul lor să nu crească. Proiectul cultural apare, și în acest context, ca unul dintre primele care, fără restricțiile adesea paralizante cărora trebuie să li se supună sfera politică, se pot dezvolta dinamic în spațiul Parteneriatului Estic, contribuind eficient la realizarea unei bune vecinătăți în Europa.

Există șansa ca Parteneriatul Estic să îmbrace forma unui proiect cultural? Da, există. Printre scopurile principale ale PaE sînt enumerate instituirea unei asociații politice, crearea zonelor de comerț liber, liberalizarea regimului vizelor, colaborarea în domeniul securității energetice. Așadar, nu avem o perspectivă limitată doar la „cărbune și oțel”. Printre cele patru platforme tematice vizate, postulatul creării unei structuri de cooperare multilaterală menționează platforma privind contactele interumane. Un cîmp de acțiuni culturale se deschide, de asemenea, în domeniul soluționării conflictelor. Omiterea în PaE a așa-numitei agende „dure” de securitate („desecuritization”) îi oferă Uniunii Europene șansa acționării în regiunile de conflict din postura de „soft power”. Un proiect cultural – concentrat, printre altele, pe clădirea încrederii între parteneri, pe dialogul intercultural, pe construirea și întărirea structurilor societății civile, pe generalizarea reflecției istorice critice și pe restabilirea „memoriei bune” – ar contribui și el semnificativ la creșterea securității în regiunile de conflict [5].

Merită de menționat faptul că Parteneriatul Estic a făcut deja o serie de primi pași care îi anunță dezvoltarea și perspectiva ca proiect cultural. Un semn bun pentru viitor a fost inaugurarea Forumului Civic al Parteneriatului Estic, în preziua summitul-ui de la Praga și sub auspiciile președinției cehe. În cadrul lui s-a subliniat faptul că, la baza cooperării europene de vecinătate, ar trebui să se afle construirea societății civile, schimbul de studenți, programe culturale și științifice comune, implicarea în dezvoltarea societății informatice și a centrelor independente de informare în masă. Linia Forumului Civic a fost dezvoltată remarcabil de conferința Go East! organizată la Varșovia, în decembrie 2009. Derulată în patru limbi (ucraineană, rusă, engleză și polonă), ea a inițiat excelent dialogul și schimbul de informații privind cele mai bune practici între liderii organizațiilor neguvernamentale, animatorii culturali și reprezentanții autorităților locale. Laitmotivul acestei dezbateri pot fi considerate cuvintele rostite de Rahman Badalov, din Azerbaidjan: „În lumea postindustrială, domeniul culturii se preschimbă dintr-un intrus în economie într-o forță fundamentală care pune în mișcare societatea. Cea mai importantă știință a secolului XXI va fi știința gestionării proceselor socio-culturale“ [6].

După zece ani de PaE au derulat mai multe inițiative cu conotație culturală. Menționăm, îndeosebi, proiectul „EU4Culture”, finanțat de UE, ce vizează sectorul cultural și creativ din țările Parteneriatului Estic, având ca scop sprijinirea dezvoltării culturii ca motor de creștere și dezvoltare socială în întreaga regiune. Proiectul se concentrează în special pe orașele și orașele care nu sunt capitale din țările Parteneriatului Estic: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina [7].

Concursul este conceput pentru a promova cooperarea și dialogul intercultural în cadrul rețelei “EU4Culture Cities Network”, care este o platformă înființată în cadrul proiectului EU4Culture. Concursul sprijină două tipuri de proiecte: **proiecte culturale**, axate pe dezvoltare, producție sau prezentare culturală și artistică, care promovează tradițiile culturale locale și creează spații pentru schimburi culturale; **proiecte de inovare transversală**, care vizează eliminarea barierelor dintre diferite sectoare și contribuie la dezvoltarea ecosistemelor locale prin îmbinarea culturii, creativității, turismului și a altor sectoare.

Apelul este deschis organizațiilor non-profit care reprezintă sectoarele culturale și creative din țările eligibile. Propunerile pot fi depuse individual sau în cadrul unui consorțiu format din doi până la cinci parteneri. Aplicantul principal trebuie să aibă sediul în unul dintre orașele care fac parte din rețeaua “EU4Culture Cities Network” (printre aceste orașe se numără Charentsavan, Ijevan și Sevan în Armenia; Khirdalan, Lankaran și Sheki în Azerbaidjan; Kutaisi, Poti și Zugdidi în Georgia; Cahul și Orhei în Republica Moldova; Odesa, Rivne și Vinnytsia în Ucraina [8], în timp ce co-aplicanții pot fi din alte orașe din afara rețelei.

Proiectul “EU4Culture” este implementat de Goethe-Institut (conducător), Institutul Danez de Cultură, Centrele Cehe și Institut Français de Géorgie. Proiectul a început la 1 ianuarie 2021 și se va încheia la 31 decembrie 2024.

Altă activitate în cadrul acestui proiect este Programul de mobilitate pentru artiști și profesioniști din domeniul culturii. Mobilitatea, fie pentru muncă, studiu, cercetare, coproducție sau participare la un program de rezidențe sau de schimb, face parte din practica obișnuită și cariera artiștilor și a profesioniștilor din domeniul culturii. Este posibil ca mobilitatea să nu fie doar o chestiune de alegere personală, ci și de supraviețuire profesională.

Mobilitatea artiștilor și a profesioniștilor din domeniul culturii este esențială din diverse motive, printre care:

- accesul la noi oportunități de carieră, la un public și la piețe noi
- crearea de locuri de muncă în sectoarele culturale și creative
- promovarea diversității culturale și a dialogului intercultural
- colaborarea în rețea și crearea de parteneriate

Artiștii și profesioniștii din domeniul culturii sunt adesea foarte mobili, călătorind pentru a-și prezenta creațiile și organizând spectacole în mai multe țări. Îmbunătățirea condițiilor pentru artiștii mobili contribuie, de asemenea, la asigurarea mijloacelor de subsistență ale acestora [9].

În fine, putem concluziona, că dacă este dorință politică și bunăvoință se poate face ca Parteneriatul Estic să fie construit și ca un proiect cultural, care să-i acorde politicii europene de vecinătate dinamică în dezvoltare. Raportându-ne la această provocare și înțelegând cultura

în sens larg, ca o materie compusă din straturi de identitate, căutări artistice creative, viziuni asupra lumii, memorie istorică și aspirații civilizatoare, ar trebui să ne dăm seama că misiunea noastră este revalorizarea, redescoperirea și integrarea Estului pe trei planuri: național, de vecinătate și european.

Referințe bibliografice:

1. Consiliul European. In *From the margins: a contribution to the debate on culture and development in Europe*. Council of Europe Press, 1997.
2. Mieroszewski Juliusz Final klasycznej Europy, Editura: Tow. Opieki nad Archiwum Instytutu Literackiego, 1997, 386 pag. ISBN-10: 8322710070, ISBN-13: 978-8322710074.
3. TRATATUL PRIVIND FUNCȚIONAREA UNIUNII EUROPENE (VERSIUNE CONSOLIDATĂ, în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 26.10.2012, nr. 326, p.p. 1-392 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:FULL:RO:PDF>
4. <https://www.dw.com/ro/pre%C5%9Fedin%C5%A3ia-ceh%C4%83-a-uniunii-europene-vrem-s%C4%83-v%C4%83-%C3%AEndul-cim-via%C5%A3a/a-3908390>
5. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/eastern-partnership-policy-beyond-2020/>
6. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/PRES_09_78
7. <https://www.goethe.de/en/index.html>
8. <https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2023/05/guidelines-eu4culture-call-for-ccip-5.pdf>
9. <https://euneighbourseast.eu/ro/opportunities/eu4culture-program-de-mobilitate-pentru-artisti-si-profesionisti-din-domeniul-culturii/> <https://culture.ec.europa.eu/ro/culture-in-the-eu/mobility-of-artists-and-cultural-professionals>

GLOBALIZARE ȘI ENGLEZĂ CA LINGUA FRANCA ÎN AFRICA

CZU 81'27

Valentina ȘINGHIREI*

<https://orcid.org/0000-0002-2674-1494>

Rezumat: Globalizarea în lumea modernă a afectat toate sferele vieții sociale: politică, economie și cultură. În cadrul abordării lingvistice a înțelegerii impactului globalizării pe continentul african, această lucrare își propune să ia în considerare rolul limbii engleze în procesele de globalizare. Pentru a realiza aceste procese, oamenii ar trebui să aibă un mijloc comun de comunicare – o lingua franca. Limba engleză a devenit această lingua franca, deoarece aproximativ 1,5 miliarde de oameni vorbesc engleza astăzi. Studiul dialectologiei regionale și sociale engleze în regiunile post-apartheid din Africa prezintă un interes deosebit din cauza schimbării normelor lingvistice într-o societate desegregată, a poziției englezei ca limbă internațională și a utilizării ei pe scară largă în comerț și industrie.

Africa este considerată astăzi a fi cea mai multilingvă regiune din lume, cu mai multe limbi vorbite pe cap de locuitor decât oriunde al-tundevea. Se estimează că astăzi în Africa se vorbesc între 1.000 și 1.140 de limbi. Cu excepția câtorva cazuri, națiunile africane sunt multilingve.

Țările tipice nu au doar o limbă indigenă de comunicare la nivel național, cât și o politică lingvistică care să propună dezvoltarea și implementarea acesteea. Situația a facilitat pătrunderea și consolidarea fostelor limbi coloniale (adică engleza, franceză și portugheza) ca mijloace oficiale de comunicare pentru administrație, educație, comerț și diplomație în statele africane. După cum este de așteptat ca într-o situație multilingvă, interacțiunea celor trei limbi europene cu limbile africane a produs fenomene sociolingvistice foarte interesante.

Cuvinte cheie: globalizare, engleză, lingua franca, societăți multilingve, politică lingvistică.

GLOBALIZATION AND LINGUA FRANCA ENGLISH OF AFRICA

Summary: The process of globalization in modern world has affected all spheres of our life, namely, politics, economy and culture. In the framework

* **Valentina ȘINGHIREI**, doctor, conferențiar universitar, Șef Departament Relații Internaționale, Universitatea Americană din Moldova.

of the linguistic approach to understanding the impact of globalization on the African continent, this paper aims to consider the role of English in globalization processes. To realize these processes people should have a common means of communication, that is, a lingua franca. The English language has become this lingua franca for the whole world, and as a result, about 1,5 billion people speak English today.

The study of English regional and social dialectology in post-apartheid regions of Africa is of special interest due to changing language norms in a desegregating society, the position of English as an international language, and its widespread use in commerce and industry.

Africa is considered today to be, perhaps, the most multilingual region in the world, with more languages spoken per capita than anywhere else. It is estimated that from 1,000 to 1,140 languages are spoken in Africa today. Except in a very few cases, African nations are multilingual; the typical country lacks both an indigenous nationwide language of communication and a language policy that proposes the development and implementation of such a language. This situation has facilitated the penetration and entrenchment of the former colonial languages (i.e. English, French, and Portuguese) as the official media of communication for administration, education, commerce, and diplomacy in African states. As it is to be expected in such a multilingual situation, the interaction of the three European languages with African languages has produced very interesting sociolinguistic phenomena.

Keywords: globalization, English, a lingua franca, multilingual societies, a language policy.

Introduction. Globalization as a multi-lateral process provides the connection of different parts of the world resulting in the expansion of international cultural, economic, and political activities. It also promotes movement and integration of goods and people among different countries. Finally, it is the process by which the world is becoming increasingly interconnected as a result of massively increased trade and cultural exchange.

In the framework of the linguistic approach to understanding the impact of globalization on the African continent, this paper aims to consider the role of the English language in globalization processes in the result of which English has become lingua franca for the whole world, as about 1,5 billion people speak English today. The study of English regional and social dialectology in post-apartheid regions of

Africa is of special interest due to changing language norms in a desegregating society.

Course of research. Today Africa is considered to be the most multilingual region in the world, with more languages spoken per capita than anywhere else. It is estimated that nowadays from 1,000 to 1,140 languages are spoken in Africa. Despite the fact that in a very few cases, African nations are not multilingual; the typical country lacks both an indigenous nationwide language of communication and a language policy that proposes the development and implementation of such a language. This situation has facilitated the penetration and entrenchment of the former colonial languages, such as English, French, and Portuguese, as the official media of communication for administration, education, commerce, and diplomacy in African states.

As it is to be expected in such a multilingual situation, the interaction of the three European languages with African languages has produced very interesting sociolinguistic phenomena. Namely, as the role of English as the international language of communication in the process of globalisation has been increased in the whole world, there appeared new varieties of English, including the ones on the African continent. Nowadays, these new varieties of English exist in numerous countries of Africa, but in their essence they remain to be proper English because their vocabulary, grammar, and pronunciation are recognizable for the whole world English-speaking community.

In order to answer the question what factors contributed to English becoming the Africa's most widely spoken language, we should take into account the economical, social and political background of Africans countries in the *historical* and *modern* perspectives. In the historical plane we observe that on the Africa continent English was significantly spread because Britain had many colonies there, for example, in British East Africa there was Kenya, Uganda, and Tanzania (formerly, Tanganyika and Zanzibar); and in British South Africa there was South Africa, Northern Rhodesia (Zambia), Southern Rhodesia (Zimbabwe), Nyasaland (Malawi), Lesotho, Botswana, and Swaziland. In the British Empire, English was established as the language of power in all colonies, and as such it began to be adopted by indigenous populations in their respective countries.

Until recently, Africa was considered by many economists to be a "hopeless continent", a territory allegedly "out of touch with the international system on the edge of the ecumene" [1, 217]. The focus of research on Africa has been the question of why this continent is in a state of "permanent crisis", and its inhabitants live in conditions of conflict, poverty, disease and crime. Continuing this logical chain, one could have come to the conclusion that only humanitarian catastrophes took place in Africa, and no significant political processes are taking place. But it is not so if we have a look at Africa in the historical perspective.

It is known that most countries in Africa are relatively small, not only in population, but also in terms of economic output. This has led to efforts to promote regional and subregional integration as a major strategy for promoting intra-regional trade and accelerating development and structural transformation. In spite of the very modest results that have been achieved so far in this ongoing process, the strategy of African countries remains a major instrument for helping the African region to overcome the problems of economic fragmentation, and promoting economic diversification and inter-linkages between production units in its various countries.

There is a long history of regional integration arrangements in Africa, beginning with the customs unions in 1900 between Kenya (then known as the East African Protectorate) and Uganda. At present, there are broadly two kinds of regional groupings in Africa, namely, those that were sponsored by the United Nations Economic Commission for Africa (UNECA), and those that were resulting from other initiatives.

As far as **western Africa** is concerned, the Economic Community of West African States (ECOWAS) came into existence in 1975 with the aim of eventually becoming a customs union and then a common market, while states integrating in the West African subregion. It comprised 15 member States (Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Côte d'Ivoire, the Gambia, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Liberia, Mali, the Niger, Nigeria, Senegal, Sierra Leone and Togo), ten of which had allegiances with other subregional groupings.

Within the **southern** subregion there are also the Southern African Development Community (SADC) and the Southern African Cus-

toms Union (SACU). SADC which includes ten of the COMESA states replaced the Southern African Development Coordination Conference which was perceived as an organization whose goal was to reduce the subregion's dependence on apartheid South Africa.

Numerous activities aiming to establish crossborder initiatives in **eastern and southern Africa** in order to increase trade, investments and payments among collaborating countries have been launched.

The **East African zone** remained rather dormant for much of the period following the demise of the East African Community in 1977. On 22 November 1991, the three East African presidents met in Nairobi and agreed to reactivate and deepen cooperation between the three countries, namely, Kenya, Uganda and the United Republic of Tanzania.

In **North Africa**, the Arab Maghreb Union (AMU), consisting of Algeria, the Libyan Arab Jamahiriya, Mauritania, Morocco and Tunisia, is one of the oldest subregional cooperation bodies in Africa. A Maghreb Common Market and Customs Union was to enter into force as of 1995. The countries of the subregion import their oil from the United Arab Emirates rather than from Algeria or the Libyan Arab Jamahiriya which incidentally produce about three-quarters of the subregion's oil requirements.

In **Central Africa**, intra-subregional trade among Central African States is still minimal. The treaty establishing the *Union douanière des Etats de l'Afrique centrale* (UDEAC) was signed in 1964. The *Communauté économique des Etats de l'Afrique centrale* (CEEAC), based in Libreville, and UDEAC have separately embarked on cooperation in the areas of food and agriculture, industry, transport and communication. The third economic grouping, that is, the Economic Community of the Great Lakes Countries (CEPGL), created in 1976, brings together three countries, namely, Rwanda, Burundi and the Democratic Republic of the Congo. The existence of subregional groupings, and differences among political leaders have remained obstacles to closer integration throughout the continent.

One more negative direct consequence of globalization is the surprisingly extensive growth of the informal economy in Africa. The informal economy – an offshoot of this “parallel”, multiform “economy” – has developed alongside conventional sectors of the economy as a

kind of negative image of the modern sector. The informal sector has long been a tradition in African countries, especially in rural areas. One example would be seasonal workers. Following the implementation of structural adjustment programmes (SAPs) during the crises in the 1970s and 1980s, the phenomenon invaded the continent's towns and cities at an exponential rate.

Since that time, globalization and capital development have been grounded in policies focusing on liberalization and deregulation. Such policies sought to dismantle mechanisms used by governments as a means of staving off crises (anti-cyclical policies) and to transfer the key components of economic, social, cultural and even political power to the market under the pretext of ensuring greater efficiency. As the market is not egalitarian, this policy mainly favoured the differences in terms of trade between the developed and developing countries.

The former AI Secretary-General Pierre Sané of Senegal notes that globalization "has led to riches for some and to decline and despair for many more" [2]. His words are echoed by French Cooperation Minister Charles Josselin, who, in a speech on "Africa and the development of the franc zone", on 25 September 2001, said that "inequality in the world, far from being reduced by globalization, is actually being increased by it".

What benefits does the role of English in the process of globalization give to the global community, in general, and to African countries, in particular? The *first benefit* of English in the process of globalisation is the English speaker's possibility of accessing new cultures. Globalization makes it easier than ever "to taste" foreign culture, including food, movies, music, and art. Social, cultural and economic development requires the organization of economic activities on a much larger scale than it is currently found in individual countries in the world including Africa.

The *second benefit* is the English speaker's possibility of receiving information and dealing with it better and adequately in the economic and political spheres. The rapid economic growth that African countries have shown recently has made it possible to speak of a "rise" and move away from the old rhetoric of a "hopeless continent". In this regard, global actors have the opportunity and desire to influence the

development of African markets, promote their brands, participate in the formation of entire industries, consumer preferences and establish long-term business relationships. In the political and juridical spheres English as lingua franca serves for better and clear expression of political and juridical sense in intra-regional treaties, agreements, and contracts.

The participation in the process of globalisation is attractive for most African countries, but there are some difficulties that prevent to be active participants of globalisation. In a graphic metaphor, Cuban President Fidel Castro, speaking at the South Summit in April 2000, captured the current reality of globalization for the vast majority: “Globalization is an objective reality underlining the fact that we are all passengers on the same vessel, that is, this planet where we live.” But, he argued, the passengers are “travelling in very different conditions”. Small minorities, he stated, “are travelling in luxurious cabins furnished with the Internet, cell phones and access to global communication networks. They enjoy a nutritional, abundant and balanced diet as well as clean water supplies. They have access to sophisticated medical care and to culture.”

In contrast to this, he said, “Overwhelming and hurting majorities are travelling in conditions that resemble the terrible slave trade from Africa to America in our colonial past.” He went on to state that, “85 per cent of the passengers on this ship are crowded together in its filthy hold suffering hunger, disease and helplessness. Obviously, this vessel is carrying too much injustice to remain afloat and it pursues such an irrational and senseless route that it cannot call on a safe port.” He concluded this description with a cautionary note, “This vessel seems destined to crash into an iceberg. If that happened, we would all go down with it.”

One of the positive aspects of globalization has been the encouragement of democratization and transparent government. In Africa, and especially southern Africa, unions are playing an important role in sustaining this. Currently in the Kingdom of Eswatini and Zimbabwe, trade unions are at the forefront of prodemocracy protests. In recent history, trade unions in Zambia and South Africa have been the leading forces for democracy.

Speaking about the beginning of involvement of Africa in globalisation, there are some opinions that it started on "the opening up of trade routes", other researchers suggest that globalization began at the end of the fifteenth century, when Europeans discovered the routes to the Americas and around the southern tip of Africa to the East [3, 710; 4]. The scientific database has shown African growth in historical and international perspective, namely, the expansion of manufacturing activities during the early post-independence period led to a growth enhancing reallocation of resources [4].

Thanks to high rates of economic growth, attitudes towards Africa have recently changed dramatically. Some observers now claim "Africa's hour has come" [5], and also that it is now "Africa's turn" [6]. "Africa is on the rise" and "economic development has brought an end to the era of darkness" [7], making Africa now "leading" [8]. We are even assured that "Africa will become the new Asia" [9, 3] due to the "African economic miracle" [10]. It even goes as far as asserting that "Africa will dominate in the 21st" [11, 16].

Previously published studies on the political and economic problems in Africa are now rejected for their "Afro-pessimism", which has been replaced by an optimistic view of the new Africa, also called "the last emerging market" [12]. The cover of a recently published book on the "African economic leap" features a Superman-like [13]. All this suggests that "the time of Africa has come" [14].

Economic recovery is observed across the continent. In 27 of Africa's most advanced economies, economic growth has accelerated since 2000. All sectors of the economy have contributed to this, including extractive industries, the financial sector, retail trade, agriculture, transport and telecommunications. From 2000 to 2008, mining accounted for only 24% of Africa's GDP. This leap in the economic development of the continent was the result of increased political and macroeconomic stability, as well as microeconomic reforms. In the future, the key to the economic development of the region may be an increase in the level of integration into the world economy [15].

Demand for raw materials is constantly growing, and Africa's natural resources are increasingly in demand in the global market, whose participants are willing to pay dearly for minerals and the opportunity

to cooperate with local mining companies. At the same time, it is now easier for African countries to access international capital markets. The current surge of interest in Africa is apparently due to the activation of countries that did not pay much attention to this continent before. The emergence in 2009 of an organization such as the BRICS, bringing together Brazil, Russia, India, China and South Africa, sparked a lively debate about the impact of this organizations on the political, economic and even social aspects of the changes taking place in the world [15].

The power of English for intensification of process of globalisation on the African continent.

In the background of tendency of economic region integration of African countries the linguistic phenomenon as the establishment of lingua franca English on the African continent has revealed itself and became obvious and indisputable. At least 26 African countries list English as one of their official languages. Most recently Rwanda, long a French-speaking country, has switched to English as an official language. Burundi and Gabon are switching from French to English, and South Sudan is adopting English. The use of English as an official language in schools, universities, and government offices across the African continent raises a number of key issues. Why are African countries determining that English might be preferable to French, and why preferable to local languages? What are the positive and negative impacts of these decisions? The English language is valued by African countries as serving global economic interests, it also may serve economic and peace relations within the continent. English may be viewed as a tool that crosses regional, cultural and linguistic barriers.

Nevertheless, scientists speak about some benefits and drawbacks of globalisation in various perspectives. As far as ***the drawbacks of globalisation*** in linguistic perspective are concerned, they have been marked in scientific literature. The process of globalization leads people to visualize an array of opportunities and an exponentially better future linked to the English language. However, a language is not only an instrument of communication. It is also the tool of a society that relies on its culture, traditions, and sets of religious and ideological beliefs. Each language has nuances which represent its origin. Replacing indigenous Kenyan Kiembu with English is comparable with margina-

lization of the that particular culture. Okoth Okombo, a professor of linguistics at the University of Nairobi, summarises this in the following way: "The death of a language is like the burning of a library." According to UNESCO, about 231 languages have gone extinct in the world, 37 of which originated in Sub-Saharan Africa. These indigenous languages were replaced by Western ones imposed by colonizers.

Another drawback of globalisation in Africa is the following. It is an undisputable fact that English has also become the main international language used in science. Most research papers are written in English in order to facilitate international scientific cooperation. Although this may seem like a necessity to promote scientific discovery, the resulting gap is problematic, in other words, the researchers who have not had the chance to learn English fail because of a disadvantage. The triumph of English in science is just one example; the language has infiltrated the most influential aspects of society around the world. The consequence is a more divided world, namely, those who can speak English and have access to innovation and science fruit versus those who do not have the means to learn the language and, therefore, lag behind.

Nevertheless, the fact remains that without the powerful language, that is international English, connecting nations all over the world would have been something impossible. In nowadays, communication is very crucial in any field, whether it is business, medicine, transport, technology, trade or marketing. English is the language that is globally accepted by all. Deep understanding is very much important in any field. Various predictions reveal that by 2050, half the world population will be proficient in the English language. Hence, it is relevant how powerful the language is to bring the nations together.

The English language stands out from any other language if you consider the nation as a whole. People know its significance and that is why the language is taught as the basic language in any country. Internationally speaking, it will be really hard to thrive in this world without knowing English. When you speak of globalization, the first language that comes to mind is English. In order to create an ethically responsible, equitable and tolerant world, the English language plays a crucial role. You may take the case of any field. In politics, business, outsourcing and communication with clients and other delegates are

very important to exchange and share your thoughts and innovation clearly and distinctly. This promotes business growth.

Likewise, it is also very important to maintain peace and tranquility between nations. If an issue arises, only through peaceful talks and conferences the problems can be discussed and solved. English is the best to make it easier. Many Asian and African countries even accepted it as the standard language to communicate with each other. You learn more about the various traditions, culture, and customs of various nations all over the world through travel and study. For both of these it is to become in reality an effective communication is a must.

Conclusions. To evaluate the role of English in the modern globalised world the paper started with the concept of *globalization* and the role of a language in communicating globally. *Globalization* which obviously comes from the word “globe” is the “big idea” of 20th century, which contains the process of international integration arising from the exchange of worldwide views, products, ideas, and other aspects of culture and life.

We have shown some arguments that prove the status of English as the medium of global communication, and stated the preconditions for the global dominance of English. As far as the role of English in the involving Africa in the process of globalisation is concerned, it is already an important fact. African English with its many national varieties has become the lingua franca for all African countries in the 20-th century as a result of social and political events both in Africa itself and beyond it. Primarily, we have drawn the attention to the regional integration that is not just an economic issue but it is a process of community-building or social construction, that is not limited to the expansion of regional trade. It requires a holistic and multi-dimensional approach, and it should acquire credibility and identity of purpose.

In its turn, globalization has significant effects on any language, both positive and negative, which influence the culture of the language in many ways. While allowing some languages and their cultures to spread and dominate on a global scale, globalization is also blamed for leading to the extinction of other languages and cultures.

Among the most obvious effects of globalization on the world’s languages various scientists mention the impact of English on minority

languages and the decline in foreign language learning among English speakers [15].

Bibliographical references

1. BAYART, J-F. *Africa in the World: A History of Extraversion*. African Affairs. 2000
2. *Economie et droits de l'homme (The economy and human rights)*. In: *Libération* 23 August 2001. Paris,
3. JAN DE VRIES. *The Limits of Globalization in the Early Modern World*. In: *Economic History Review*, 63, 3 (2010), pp.710- 733.
4. GAAITZEN DE VRIES, MARCEL TIMMER, KLAAS DE VRIES. *Structural transformation in Africa: Static gains, dynamic losses*. IARIW 33rd General Conference Rotterdam, August 24-30, 2014, the Netherlands: University of Groningen. 2014. Last visited on 20 April 2023 <https://iariw.org/iariw-33rd-general-conference-rotterdam-the-netherlands-august-24-30-2014/>
5. SEVERINO, J-M., RAY, O. *Africa's Moment*. Cambridge: Polity Press.2001
6. MIGUEL, E. *Africa's Turn?* Cambridge, MA: MIT Press.2009
7. CLARKE, D. *Africa's Future: Darkness to Destiny: How the Past is Shaping Africa's Economic Evolution*. New York: Profile Books.2012.
8. RADELET, S. *Emerging Africa: How 17 Countries are Leading the Way*. Washington DC: Center for Global Development.2010.
9. FRENCH, H. *The Next Asia is Africa: Inside the Continent's Rapid Economic Growth*, Atlantic Monthly, May 21.2012.
10. YOUNG, A. *The African Growth Miracle*. *Journal of Political Economy African Business*, vol. 120, no. 4. January 2013. Last visited on 20 April 2023 <https://www.tandfonline.com/journals/wjab20>
11. MATEAN, D. *Africa: The Ultimate Frontier Market*. A Guide to the Business and Investment Opportunities in Emerging Africa. Petersfield: Harriman House Publishing.2012.
12. ROBERTSON, C. *The Fastest Billion: The Story Behind Africa's Economic Revolution*. London: Renaissance Capital.2012.
13. ERNST AND YOUNG. *It's Time for Africa: Ernst & Young's Africa Attractiveness Survey*. London: Ernst and Young.2011.
14. АРХАНГЕЛЬСКАЯ А., ТЭЙЛОР ЙЕН. *Что нужно Африке?* Валдайские записки.№5, ноябрь 2014. Last visited on 20 April 2023 <https://globalaffairs.ru/articles/chto-nuzhno-afrike/>
15. DE SWAAN, ABRAM . *Globalization and Its Effect on the World's Languages*. 2001. Last visited on 20 April 2023 http://www.transpanish.biz/translation_blog/globalization-and-its-effect-on-the-world%E2%80%99s-languages/

MANAGEMENTUL EDUCAȚIEI INCLUZIVE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

CZU 376.07(478)

Andrei PAVALOI*
Elena BĂDĂRĂU**

Rezumat: Scopul acestui articol constă în argumentarea teoretică și practică, precum și elaborarea unor recomandări privind integrarea copiilor cu cerințe educaționale speciale în procesul de învățământ. Scopul s-a realizat prin următoarele obiective: formarea viziunii de ansamblu asupra celor mai importante concepte, definiții, principii privind educația incluzivă și asupra cadrului legislativ și de politici în domeniu; achiziționarea de cunoștințe și formarea capacității de orientare în nivelurile managementului educației incluzive și de determinare a rolurilor și responsabilităților subiecților implicați în implementarea educației de calitate; familiarizarea cu particularitățile de dezvoltare a copilului cu cerințe educaționale speciale și cu modalitățile de valorificare a acestora în procesul incluziunii; cunoașterea și înțelegerea esenței și modalităților de proiectare/elaborare/aplicare a adaptărilor în procesul incluziunii copiilor cu cerințe educaționale speciale, la nivel de municipiu; formarea competențelor de identificare, proiectare și aplicare a celor mai adecvate tehnologii didactice în organizarea procesului educațional incluziv, în cadrul Direcției Generale Educație, Tineret și Sport a Consiliului Municipal Chișinău.

Cuvinte chee: educație incluzivă, managementul educației incluzive, copil cu cerințe educaționale speciale, incluziune socială, asistență psihopedagogică, plan educațional, eficiență.

MANAGEMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary: The purpose of this article consists in the theoretical and practical argumentation, as well as the development of some recommendations regarding the integration of children with special educational requirements

* **Andrei PAVALOI**, magistrul, Șef adjunct, Direcția Generală, Educație, Tineret și Sport, Consiliului municipal Chișinău, andreipavaloi@gmail.com

** **Elena BĂDĂRĂU**, dr.conf.univ., USM, Facultatea de Științe Economice, el.badarau@gmail.com

in the education process. The goal was achieved through the following objectives: forming an overview of the most important concepts, definitions, principles regarding inclusive education and the legislative and policy framework in the field; the acquisition of knowledge and the formation of the ability to guide in the management levels of inclusive education and to determine the roles and responsibilities of the subjects involved in the implementation of quality education; familiarization with the particularities of the development of the child with special educational requirements and with the ways of capitalizing on them in the process of inclusion.

Keywords: inclusive education, inclusive education management, child with special educational needs, social inclusion, psychopedagogical assistance, educational plan, efficiency.

Întroducere. Evoluția educației, a conceptelor și principiilor privind dezvoltarea continuă a acesteia a cunoscut o istorie sinuoasă, marcată de reformarea sistemelor sau a unor elemente ale acestora. Reformele au fost condiționate și de diferitele schimbări de ordin economic și socio-cultural care au generat, pe lângă efectele pozitive, repercusiuni cu impact negativ asupra exercitării plenare a drepturilor omului: marginalizare, izolare, excludere. Fenomenele marginalizării și excluziunii sociale, condiționate de segmentarea pe criterii economice, sărăcia fiind considerată principala cauză, cumulate cu factori de ordin social și cultural, precum și de factori personali precum demotivare sau dizabilitate, au afectat cohorte întregi de populație, de diferite vârste, inclusiv copii.

O manifestare evidentă a fenomenului excluderii este accesul redus la educație sau lipsa totală a acestuia. Excluderea de la educație nu înseamnă doar faptul că anumite categorii de copii nu sunt înrolați într-o instituție de învățământ. Fenomenul este multidimensional și ia diferite forme și expresii:

- Excluderea de la accesul la o instituție/program de educație. Dizabilitatea sau alte deficiențe de dezvoltare sunt privite ca motive serioase pentru accesul la educație, provoacă discriminare, prejudecăți, agresiune. Drumurile, clădirile sălile de studiu inadecvate nu permit accesul fără bariere. De asemenea, la unele niveluri de învățământ, taxele de studiu și altele aferente pot constitui impedimente serioase de acces.

- Excluderea de la experiențele de învățare semnificative. Instituțiile educaționale nu dețin resursele necesare pentru a răspunde cerințelor specifice ale celor ce învață. Procesul de predare și învățare nu este adaptat stilului și potențialului de învățare al copiilor, fapt care îi face să treacă prin experiențe negative și descurajante.
- Excluderea de la recunoașterea rezultatelor învățării. Rezultatele în învățare dobândite în cadrul unui proces adaptat și/sau non-formal nu sunt recunoscute, sunt considerate ne semnificative, nu sunt admisibile pentru certificare și nu permit accesul la alte oportunități de învățare.
- Excluderea de la perspectivele de viață necesare pentru învățare. Foarte mulți copiii locuiesc în condiții neadecvate pentru sănătate și bunăstare, în condiții de nesiguranță sau siguranță limitată: locuințe necorespunzătoare, alimentație inadecvată sau chiar lipsa acesteia, lipsa obiectelor de vestimentație, a altor obiecte strict necesare.
- Excluderea de la contribuția, prin competențele dobândite în rezultatul învățării, la dezvoltarea comunității și societății. Calificările obținute sunt considerate de mică valoare, neimportante și nerelevante. Oportunitățile de muncă care corespund domeniului studiat sau de muncă în general sunt limitate. Ia naștere discriminarea care duce la excluziune socială, în general.

Răspunsul cel mai adecvat pentru fenomenul excluderii de la educație este incluziunea sau educația incluzivă, aceasta fiind precondiția de bază pentru eliminarea discrepanțelor și edificarea societăților moderne.

Declarația de la Salamanca statuează că: „școlile trebuie să includă toți copiii, indiferent de condițiile fizice, intelectuale, sociale, emoționale, lingvistice sau de altă natură ale acestora. Școlile trebuie să includă, în egală măsură, copiii cu dizabilități și pe cei supradotați, copiii străzii și pe cei încadrați în muncă, copiii aparținând populațiilor care locuiesc în zone greu accesibile sau ducând o viață nomadă, copiii aparținând minorităților lingvistice, etnice sau marginalizate” [1, pag 50].

În Declarație se mai menționează că școlile incluzive sunt cele mai utile mijloace de combatere a discriminării, creând comunități primitoare, construind o societate incluzivă și oferind educație pentru toți. Anume școlile furnizează o educație utilă pentru majoritatea copiilor, cresc eficiența și, în ultimă instanță, rentabilitatea întregului sistem educațional.

Principiile de bază care guvernează organizarea instituțională și funcționarea școlii incluzive se referă la următoarele:

1. Întreaga comunitate școlară împărtășește principiile și valorile incluziunii. La nivel de instituție de învățământ există un consens general privind dreptul și asigurarea accesului tuturor copiilor la educație. Școala își asumă angajamentul pentru incluziunea sau dezvoltarea copiilor cu CES și pentru realizarea unui proces educațional de calitate, incluziv și centrat pe potențialul și necesitățile copiilor.

2. Școala acceptă și valorifică diversitatea umană. Copiii cu CES au diferite abilități, particularități, stiluri și necesități în învățare, luate în considerare de către instituția de învățământ, care proiectează și realizează procesul educațional ținând seama de diversitatea copiilor.

3. Școala își asumă angajamentul pentru a sprijini toți copiii. Școlile de toate nivelurile au responsabilitatea de a integra în politicile și practicile instituționale principiile incluziunii. Prioritățile fiecărei instituții vor fi stabilite în rezultatul analizei situației concrete a fiecărui copil și a instituției, în general. Politicile și practicile instituționale nu vor fi rigide și prescriptive, vor admite flexibilitate și adaptare continuă la necesitățile copiilor. Școlile se angajează în procese de autoevaluare sau evaluare pentru măsurarea gradului de incluziune.

4. Educația incluzivă este încorporată în toate tipurile de planificări realizate la nivelul școlii. Principiile EI vor fi reflectate în documentele de dezvoltare instituțională strategică și operațională, în planurile subdiviziunilor structurale, ale serviciilor de suport, ale angajaților. Administrația școlii realizează periodic analiza implementării planurilor, identifică noi priorități și re-planifică activitatea. Astfel, dezvoltarea EI devine un proces continuu și dinamic: nu există un punct până la care se realizează incluziunea, există abordarea generală care ghidează permanent toate procesele școlare.

5. Școala promovează educația incluzivă și beneficiile acesteia. Instituția de învățământ ca entitate și toți subiecții ei sunt adepții filozofiei incluziunii și, pe lângă faptul că o implementează în toate procesele instituționale, promovează valorile incluziunii la nivel de comunitate. Se organizează evenimente extrașcolare cu implicarea membrilor comunității, sunt diseminate bune practici și experiențe pozitive.

Metodologia cercetării. Instituția incluzivă este accesibilă tuturor copiilor atât sub aspect fizic, cât și curricular, prin sisteme de sprijin și de comunicare; este deschisă, tolerantă, prietenoasă, democratică, valorifică și integrează toți copiii, tinerii, adulții, adaptându-se continuu la diversitatea cerințelor educaționale, la particularitățile de învățare și de dezvoltare ale fiecăruia.

Educația incluzivă prevede diverse tipuri de organizare. În învățământul formal, incluziunea se va realiza, în funcție de dimensiunea instituției, de condițiile și resursele existente, prin încadrarea individuală a copilului cu cerințe educaționale speciale în clasa/grupa din învățământul general sau prin crearea claselor/grupelor incluzive în cadrul instituțiilor de învățământ general. În scopul susținerii incluziunii, în instituțiile de învățământ general vor fi create servicii de asistență psihopedagogică a copiilor, tinerilor.

Educația incluzivă se poate realiza și prin alte forme:

- centre de resurse;
- centre de zi pentru copii și tineri cu dizabilități severe;
- centre comunitare.

Dezvoltarea educației incluzive se bazează pe un proces continuu de evaluare a instituției și sistemului de învățământ, urmărindu-se perfecționarea permanentă a acestora, în vederea asigurării dreptului și accesului la educație pentru toți copiii, tinerii și adulții.

Strategia educației incluzive este implementată în următoarele etape:

- a) 2011 – 2012: elaborarea cadrului normativ de dezvoltare a educației incluzive;
- b) 2013 – 2016: pilotarea modelelor de educație incluzivă;
- c) 2017 – 2020: realizarea la scară largă a prezentului Program;
- d) 2022 – 2027: programul de dezvoltare a educației incluzive.

Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2022-2027 va aborda egalitatea de șanse și a accesului la educație de calitate pentru fiecare copil, tânăr, adult (inclusiv celor cu CES și/sau dizabilități) la toate nivelurile educaționale și a dezvoltării unui sistem educațional incluziv, va descrie mecanismul de realizare a acestuia în perioada anilor 2022-2027 și va preciza impactul așteptat asupra educației, statului și a societății [2, pag 20]

Promovând tendința generală de a trece de la sisteme paralele de educație, învățământ de masă și învățământ special, la un singur sistem de educație incluzivă, care să ofere tuturor acces la educație adecvată nevoilor specifice. Toți copiii au dreptul la educație. Asigurarea și respectarea dreptului la educație decurge din drepturile fundamentale ale omului și definește calitatea societăților moderne.

Cu toate acestea, considerăm că este nevoie de o regândire a strategiei ulizării mijloacelor bugetare pentru promovarea și asigurarea educației incluzive. Practica dovedește că mecanismul de finanțare existent nu este suficient de echitabil din câteva motive:

- abordează doar nivelul primar și secundar de educație;
- alocațiile pentru educația incluzivă sunt direcționate doar în scopul creării/asigurării funcționalității centrelor de resurse și salarizării cadrului didactic de sprijin, respectiv nu răspunde și nu acoperă integral cerințele educaționale ale copiilor incluși;
- necesitățile specifice de acces, dotare a procesului educațional, transport, asistență psihologică, logopedică, reabilitare, kinezoterapie, nu sunt acoperite financiar, deși, formal, sunt garantate de stat;
- fondurile destinate educației incluzive sunt ulizate, de către autoritățile unităților administrativ-teritoriale, în alte scopuri.

Ratificarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2010) de Republica Moldova a impulsionat schimbări ulterioare în sistemul educațional și anume în promovarea educației incluzive. Ratificarea acestui document presupunea reformarea politicii statului în domeniul dizabilității. Ca urmare, au fost aprobate „Strategia de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități” (2010-2013) și „Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020” aprobat prin Hotărârea Guvernului R. Moldova nr. 523 din 11.07.2011 [3, pag 22].

Cadrul legal din Republica Moldova corespunde standardelor internaționale; conceptul privind dezvoltarea educației incluzive aprobat și reflectat în documentele de politici servește un cadru general de includere a tuturor copiilor cu risc mare de excludere; se bazează pe principiul educației pentru toți, având scopul de a valorifica potențialul de învățare a fiecărui copil.

Se atestă voință politică raliată cu practicile incluzive, angajamentul activ al reprezentanților diferitor agenții internaționale, precum și a agențiilor non-guvernamentale în implementarea educației incluzive.

În scopul implementării educației incluzive au fost create servicii de suport la nivel național Centrul Republican de Asistență Psihopedagogică, la nivel raional Serviciul de Asistență Psihopedagogică, la nivel instituțional, Centre de Resurse, comisii interdisciplinare, care au ca scop incluziunea copiilor cu CES în școlile generale. Serviciile de suport create se bucură de o popularitate în fața beneficiarilor.

Cadrul didactic de sprijin este o poziție nouă care a fost introdusă în Clasificatorul Ocupațiilor din Republica Moldova.

Ca urmare a politicilor de incluziune implementate în sistemul educațional din Republica Moldova în perioada 2013-2014, 3500 elevi cu CES studiau în 400 instituții generale de învățământ; 2920 copiii au fost instruiți în baza PEI. În perioada 2013-2014 77 elevi cu CES din 14 unități teritorial-administrative au absolvit instituțiile generale de învățământ.

Se atestă o îmbunătățire a atitudinilor membrilor societății față de copiii cu CES. Atitudinea colegilor față de copiii cu CES depinde de tipul de dizabilitate al acestora, ei având o atitudine mai înțelegătoare și protectivă față de copiii cu probleme fizice.

Incluziunea copiilor cu CES în școlile generale a fost posibilă datorită eforturilor comune ale tuturor partenerilor de la nivel central, local, unitatea școlară, precum și activității ONG-urilor: CCF Moldova, Keystone Human Services International Moldova Association, AO Lumos, AO Parteneriate Pentru Fiecare Copil, ONG Speranța și ONG Femeia și Copilul, Protecție și Sprijin, dar și a activităților de pregătire a acestui proces, reflectat în promovarea conceptului școlii prietenoase copilului; pedagogiei centrate pe copil, implementate cu suportul UNICEF; formarea inițială și continuă a cadrelor didactice; elaborarea suporturilor metodologice pentru implementarea PEI și a instrucțiunilor privind evaluarea și certificarea copiilor cu CES; aprobarea Programului de dezvoltare a educației incluzive, și a Codului Educației, care conțin stipulări referitoare la implementarea educației incluzive.

Analiza implementării educației incluzive a evidențiat eficacitatea instruirilor organizate de ONG-uri în domeniu și impactul acestora

asupra atitudinilor generale a tuturor actorilor de la toate nivelele în implementarea educației incluzive.

În Republica Moldova managementul implementării educației incluzive atestă un proces progresiv. Pentru implementarea cu succes a educației incluzive, este necesară instituirea unui sistem de management care asigură mecanisme de participare și colaborare intersectorială.

Procesul de implementare, la nivel central, a educației incluzive presupune realizarea consecutivă a unui șir de activități:

- elaborarea și aprobarea unui plan de acțiuni pentru implementarea Programului de dezvoltare a educației incluzive;
- elaborarea/armonizarea cadrului normativ privind educația incluzivă;
- elaborarea mecanismelor de colectare, monitorizare, sintetizare a datelor cu privire la ratele de participare la educație a tuturor copiilor, după vârstă, sex, dizabilitate, etnie, regiune, venit;
- inițierea și realizarea studiilor speciale pentru evaluarea rezultatelor Strategiei „Educație pentru toți” și racordarea acestora la obiectivele educației incluzive;
- realizarea studiilor privind excluderea și problemele incluziunii, tipurile politicilor incluzive existente, programele, proiectele și bugetele alocate în acest scop în cadrul instituțiilor guvernamentale, societății civile, agențiilor internaționale, donatorilor;
- pilotarea modelelor de educație incluzivă;
- instituirea unui organ consultativ pentru coordonarea la nivel național a dezvoltării educației incluzive;
- implicarea asociațiilor părinților și pedagogilor, sindicatelor de ramură în implementarea/promovarea educației incluzive la nivel de raion, comunitate, școală, clasă;
- elaborarea bazei de date privind resursele umane, oameni de știință, cadre didactice, organizații neguvernamentale, și resursele materiale disponibile pentru susținerea implementării educației incluzive;
- integrarea obiectivelor educației incluzive în politicile sociale actuale;
- reconsiderarea principiilor și metodologiei de evaluare a copilului și reformarea structurilor de evaluare a dezvoltării copilului;

- crearea cadrului metodologic pentru evaluarea activității instituțiilor de învățământ general din perspectiva educației incluzive;
- constituirea rețelelor naționale de cooperare și suport pentru implementarea educației incluzive;
- inițierea și realizarea campaniilor de sensibilizare a opiniei publice referitor la educația incluzivă, promovarea bunelor practici.

La nivelul instituției de învățământ, vor fi întreprinse următoarele:

- constituirea grupului de coordonare și informare în domeniul educației incluzive;
- elaborarea planului de dezvoltare a instituției din perspectiva educației incluzive;
- reorganizarea structurilor funcționale ale școlii și adaptarea acestora la necesitățile copiilor;
- formarea mediului școlar, administrația școlii, copiii, cadre, părinți;
- informarea și acordarea suportului cadrelor didactice din perspectiva educației incluzive, principii, metode, tehnici, activități practice;
- aplicarea noilor modalități de activitate didactică și reconsiderarea relațiilor cadru didactic-copil, adaptarea curriculară și didactico-metodică, adaptarea infrastructurii;
- evaluarea participativă a procesului de educație incluzivă, implicarea părinților, copiilor, experților, cadrelor didactice, reprezentanților societății civile;
- sensibilizarea opiniei publice comunitare în vederea promovării educației incluzive.

Crearea unui mediu școlar incluziv într-o instituție publică modernă reprezintă una dintre prioritățile incluse în calendarul procesului de integrare europeană, dar reprezintă și scopul principal al procesului de democratizare a educației prin racordare la cerințele societății. La etapa actuală, când întreaga republică se află în plină reformă, când societatea face eforturi să treacă de la modelele excesiv centralizate la cele incluzive și democratice, tot mai frecvent în societate se vehiculează noțiunea de cultură organizațională. Perceperea clară și profundă a nevoii de schimbare de către managerii școlari este indispensabilă procesului schimbării, de aceea trebuie susținută de un complex de activități efective din partea cadrelor didactice.

Concluzii: În rezultatul cercetării managementului educației inclusive din Republica Moldova, pot fi formulate următoarele Concluzii:

1. Abordarea incluzivă se regăsește nu numai la nivelul sistemului de educație ci și la nivelul procesului didactic. Principalele trăsături ale procesului didactic de tip incluziv sunt cele care țin de adaptarea lui la diferențele dintre copii.
2. Profesorii care au o experiență bogată în viața personală și socială folosesc relația cu părinții și cu alți membri ai comunității pentru a-și îmbunătăți metodele folosite în predarea-învățarea la clasă. Relațiile dintre profesori sunt o sursă de învățare și un schimb de experiență continuu.
3. Practicile curente duc prin reflexivitate la acumulare de experiență care trebuie împărtășită cu colegii pentru a deveni o altă sursă de îmbunătățire a învățării.
4. Profesorul este cel care organizează situațiile de învățare în care implică toți elevii și el poate valoriza potențialul fiecăruia, într-o manieră pozitivă și flexibilă.
5. Învățarea școlară este un proces continuu care se desvârșește în urma interacțiunilor din clasă și pune în valoare acumulările fiecărui elev. Pentru dezvoltarea personalității elevului și construirea competențelor lui psihosociale, procesul de învățare este mai important ca produsul.
6. Elevul nu poate fi considerat o problemă, dacă nu se adaptează ritmurilor propuse de învățare școlară.
7. Mereu se oferă o laudă precisă, pozitivă în timp ce elevul învață. Se oferă elevilor informații precise despre ceea ce fac bine sau corect; spre exemplu, "ai colorat foarte frumos!" sau "ai rezolvat foarte bine aceste probleme de matematică". Lauda generalizată poate duce la învățarea neintenționată, care este dificil de revizuit.
8. Elevii cu CES pot învăța prin încercări, deci direcționând lauda la comportamentul foarte specific este un aspect foarte important. Învățarea bazată pe asocieri nereale poate apărea dacă elevii corelează în mod eronat ceva ce fac cu lauda primită.

În vederea sporirii eficientizării educației inclusive din Republica Moldova, se propun următoarele Recomandări:

1. Utilizarea întăririi semnificative - Întăritorii pot fi orice, de la laudă la obiecte tangibile care sporesc comportamentul elevului este de a învăța. Elevii cu CES nu pot fi motivați cu întăririi Comune care funcționează la alți elevi. Aceștia pot prefera un timp petrecut singur, timp pentru a vorbi cu o persoană preferată din școală, o excursie la cantină, un exercițiu de rutină (de exemplu, plimbare), timp pentru a juca cu un obiect dorit, muzică, un joc, o rutina preferată, elemente care ofera stimularea senzorială sau statul la fereastră. Este important de a ști ce funcționează ca întărire pentru fiecare copil.

2. Planificarea sarcinile la un nivel adecvat de dificultate - Elevii cu CES pot fi deosebit de vulnerabili la anxietate și intoleranți la sentimentele de frustrare dacă nu își pot îndeplini sarcinile alocate. Creșterea nivelului de dificultate treptat și sprijinirea învățării (mai ales cu informații vizuale, mai degrabă decât doar explicații orale) va ajuta la minimizarea frustrării elevilor.

3. Utilizarea materiale adecvate vârstei - Este important de a respecta demnitatea elevilor cu CES inclusiv prin intermediul tipului de materiale alese pentru instruire. Chiar dacă instruirea trebuie să fie modificată semnificativ, materialele de învățare trebuie să fie adecvate vârstei elevului. Nu trebuie de subestimat capacitatea de înțelegere a elevului pe baza aparențelor și, în egală măsură, nu se raportează permanent la standardul elevilor tipici. Fiecare elev este unic și are un prag de la care învățarea se poate produce eficient. Un dascăl dedicat poate observa pragul de învățare și poate genera o schimbare fundamentală în curba de învățare a unui elev cu CES.

4. Furnizarea oportunități de exprimare a opțiunii/preferinței - Dat fiind faptul că elevii cu CES pot fi frecvent frustrați de incapacitatea lor de a se face înțeleși, aceștia au nevoie de instruire și practică pentru a face alegeri benefice pentru ei înșiși. Se ține cont de faptul că multe aspecte ale vieții lor pot fi bine structurate și controlate de adulți. Trebuie astfel dezvoltate metode individuale de a oferi studenților posibilitatea de a alege în absența unei abilități de a comunica. Învățarea directă de a face alegeri poate fi o metodă utilă. Alegerea ar trebui să se limiteze la una sau două activități preferate până când elevul înțelege conceptul de alegere. Alegerile de tip deschis nu vor spori abilitatea elevului de a face alegeri și pot genera frustrare.

5. Împărțirea instrucțiunilor orale în pași mici - Atunci când se furnizează instrucțiuni pentru elevi cu CES, trebuie de evitat seriile lungi de informații orale. După cum s-a discutat mai sus, instruirea orală cu indicii și reprezentări vizuale îi vor ajuta pe elevi să înțeleagă. Trebuie de acordat atenție problemelor de procesare și de stimulare. Elevii cu CES ar putea avea nevoie de mai mult timp pentru a răspunde decât ceilalți elevi. Acest lucru poate fi legat de dificultăți cognitive și / sau motorii. Elevii cu CES ar putea avea nevoie să proceseze fiecare componentă a mesajului sau cerinței și prin urmare, au nevoie de timp suplimentar pentru a răspunde. Oferind timp suplimentar în general, și un timp suficient între instrucțiuni și răspunsurile elevilor sunt câteva tactici importante pentru sprijinirea elevilor cu CES.

6. Utilizarea exemplelor concrete și activități practice – Predarea de idei abstracte și gândire conceptuală utilizând exemple specifice și schimbarea exemplor astfel încât conceptul să nu fie învățat accidental ca aplicându-se într-un singur mod. Utilizarea analizei sarcinilor. Profesorii și părinții ar putea avea nevoie să etapizeze sarcinile complexe în sub-sarcini și să se le consolideze în pași mici, care pot fi învățați. Pentru fiecare pas al unei sarcini complexe, elevul trebuie să aibă abilitățile necesare pentru a o îndeplini. Aceste sub-abilități pot fi învățate și întărite succesiv. Aptitudinile de viață, abilitățile sociale și abilitățile academice pot fi analizate și abordate ca sarcini și sub-sarcini, cu fiecare pas învățat și apoi legat la următoarea sub-sarcină a lanțului.

7. Utilizarea metodei încercărilor discrete - Utilizarea promptării pentru a ajuta elevii să învețe este un element important al instruirii pentru unii elevi cu CES. Prompturile pot fi fizice, gestuale sau verbale. Acestea ar trebui folosite doar atât timp cât sunt necesare deoarece elevii pot deveni dependenți de solicitări. Promptul este adesea conceput pentru a modela comportamentul dorit sau pentru a asista elevul în efectuarea ei.

8. Introducerea sarcinilor necunoscute într-un mediu familiar atunci când este posibil - Atunci când nu este posibilă introducerea unor sarcini necunoscute într-un mediu familiar, se pregătește elevul pentru noua sarcină folosind elemente de sprijin cum ar fi imagini, casete video și / sau povestiri sociale.

9. Organizarea materialele didactice și situația pentru a evidenția ceea ce este important Se utilizează materiale didactice de sprijin din școală și suporturile vizuale pentru a: ajuta elevul să aibă acces la informații, a preda noi sarcini.

10. Direcționarea și extinderea activităților utile - Dacă elevul este fixat pe un obiect sau pe un subiect, cum ar fi o culoare sau forma, se utilizează pentru a preda un concept. O activitate de învățare poate fi centrată pe un singur subiect. Se cunoaște elevul pentru a menține o listă de puncte tari și interese. Membrii familiei pot oferi informații valoroase pentru profesori legate de abilitățile dezvoltate acasă și în comunitate. Pe acestea pot fi construite abilități de învățare și comportamente dezirabile.

11. Dezvoltarea zonelor de talent și de interes - În cazul în care elevul demonstrează un interes și o putere deosebită într-un anumit domeniu (de exemplu, muzică, teatru, artă, grafică, calculator), acestea sunt oportunități de dezvoltare a unei expertize suplimentare în acest domeniu.

Referințe bibliografice:

1. Hotărârea Guvernului nr. 523 din 11.07.2011 cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 114-116/589, 15.07.2011.
2. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 732 din 16.09.2013 cu privire la Centrul Republican de Asistență Psihopedagogică și Serviciul raional/municipal de asistență psihopedagogică. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 206-211/823, 20.09.2013.
3. Legea nr. 60 din 30 martie 2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 155-159/508, 27.07.2012.

PROCESUL EDUCAȚIONAL ÎN REGIUNILE MULTIETNICE ALE UCRAINEI, MOLDOVEI ȘI ROMÂNIEI ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

CZU 37.0(477+478+498):061.1EU

Serhii HAKMAN*

Rezumat: Pentru a asigura comunităților etnice drepturi și libertăți specifice, îndeosebi dreptul la conservarea propriei identități, un element important îl constituie dreptul la educație, care conform punctului 1. a recomandărilor de la Haga „poate fi realizat doar atunci când minoritățile își cunosc bine limba maternă”. În acest sens sunt foarte importante mecanismele normativ-juridice aplicate în sistemul educațional al minorităților etnice din unitățile teritorial administrative a statelor europene.

Un element important în sistemul educațional al minorităților naționale îl reprezintă instituțiile specializate, în care se desfășoară instruirea de bază sau măcar se studiază limba maternă ca disciplină. Folosirea limbilor în cursurile predate poate fi clasificată în felul următor: limba minorităților se studiază ca obiect și ca limbă de stat se studiază ca disciplină de bază; limba minorităților și limba de stat sunt folosite în egală măsură ca limbi de instruire; limba minorităților se predă ca limbă dominantă și limba de stat.

Diversitatea abordărilor este caracteristică sistemului educațional din Ucraina, Republica Moldova, România. Aceste state se deosebesc prin categoria în care se regăsește limba minorităților naționale și măsura ce caracterizează instruirea minorităților, vectorul și dinamica modernizării.

Modificarea în domeniul instruirii reprezentanților minorităților etnice influențează nu doar procesele politice interne, dar și dinamica relațiilor externe a statului. În acest context o problemă complicată și câteodată dureroasă în relațiile celor trei state, care indirect influențează problema educației minorităților naționale, este problema auto-identificării și deosebirii minorității moldave și române.

Perfecționarea mecanismelor instruirii entităților minoritare în regiunile poli-etnice reprezintă un element important în asigurarea stabilității statului, un factor ce influențează pozitiv asupra relațiilor cu statele vecine în contextul proceselor integraționiste contemporane.

* **Serhii HAKMAN**, doctor în istorie, conferențiar universitar, director adjunct, Centrul regional Cernăuți de perfecționare a calificării [funcționarilor publici], hakman.serhii@gmail.com

Cuvinte cheie: sistemul educațional, minorități inter-etnice, populație vorbitoare de limbă română, ucrainenii etnici, integrare europeană.

THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE MULTI-ETHNIC REGIONS OF UKRAINE, MOLDOVA AND ROMANIA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION AND THE NEW CHALLENGES

Summary: In order to ensure ethnic communities specific rights and freedoms, especially the right to preserve their own identity, an important element is the right to education,

which according to point 1. of the Hague recommendations "can only be achieved when minorities know their mother tongue well". In this sense, the normative-legal mechanisms applied in the educational system of ethnic minorities in the territorial administrative units of European states are very important.

An important element in the educational system of national minorities is represented by specialized institutions, where basic training is carried out or at least the mother tongue is studied as a subject. The use of languages in the taught courses can be classified as follows: the *minority* language is studied as a subject and the state language is studied as a basic discipline; the minority language and the state language are used equally as languages of instruction; the minority language is taught as the dominant language and the state language.

The diversity of approaches is characteristic of the educational system in Ukraine, the Republic of Moldova, and Romania. These states are distinguished by the category in which the language of national minorities is found and the measure that characterizes the training of minorities, the vector and dynamics of modernization.

The change in the field of training of representatives of ethnic minorities influences not only the internal political processes, but also the dynamics of the state external relations. In this context, a complicated and sometimes painful problem in the relations of the three states, which indirectly influences the issue of the education of national minorities, is the problem of self-identification and differentiation of the Moldovan and Romanian minorities.

Improving the mechanisms of training minority entities in polyethnic regions is an important element in ensuring the stability of the state, a factor that positively influences relations with neighboring states in the context of contemporary integration processes.

Keywords: educational system, inter-ethnic minorities, Romanian-speaking population, ethnic Ukrainians, European integration.

Introducere. Reformele actuale de viabilitate a societății precognizează transformări ale mecanismelor ale dezvoltării nu numai material ci și spiritual. Existența în state a unui număr considerabil de persoane aparținând minorităților entice necesită asigurarea de către structurile statale pentru ei ale unor drepturi și libertăți specific lor, în special dreptul de ași păstra identitatea.

Ucraina, Republica Moldova și România, ca subiecte ale dreptului internațional și participanți egali la dialogul internațional, au ratificat majoritatea covârșitoare a convențiilor și acordurilor în domeniul protecției drepturilor omului. Printre acestea se numără Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internațional cu privire la drepturile de cetățean și drepturile politice și Protocolul adițional al lui, Declarația sesiunii a 47-a a Adunării Generale a ONU cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice, Actul Final al Consfătuirii pentru Secutitate și Cooperare în Europa "Cu privire la drepturile omului", actul Conferinței OSCE de la Copenhaga pentru problemele dimensiunii umane, Recomandările de la Haga privind drepturile minorităților naționale la învățământ[1], Recomandările de la Oslo privind drepturile lingvistice ale minorităților naționale[2] și alte documente internaționale. O importanță deosebită în ceea ce privește protecția drepturilor minorităților naționale o reprezintă pentru ambele state semnarea Convenției-cadru privind protecția minorităților naționale[3] și a Cartei Europene a limbilor regionale sau limbilor minorităților (procesul ratificării acesteia din urmă a durat în Ucraina câțiva ani). Potrivit constituțiilor Ucrainei, Republicii Moldova și României, aceste documente internaționale au devenit parte a legislației naționale a celor două state. Prevederile și principiile lor sunt obligatorii pentru organele de stat și instituțiile judiciare, organele din sistemul justiției, precum și pentru funcționarii publici din ambele țări. Conform articolului 1 al Recomandărilor de la Haga cu privire la drepturile minorităților entice la educație „poate fi pe deplin realizat numai atunci când își asigură cunoașterea limbii lor materne în procesul de educație” [1].

Ținând cont de faptul că acum în sistemul de învățământ apar fenomene fundamentale noi, tendințe controversate care nu au analogii în trecut, studiarea și cunoașterea tendințelor de dezvoltare a edu-

cației atât în statele proprii, pe cât și în țările vecine, modernizarea pârgghiilor de management, va fi un pas real spre integrarea educației ucrainene în spațiul educațional european. În opinia noastră, ar fi util să apelăm la experiența acelor țări străine care au un trecut istoric asemănător cu Ucraina și au ales în calitate de direcție de dezvoltare construirea unei societăți democratice bazate pe economia de piață. În acest context, experiența din România și din Republica Moldova prezintă un oarecare interes, ca și experiența uneia dintre țările vecine post-socialiste, în special dimensiunea sa regională.

Segmentul principal în domeniul de educație a minorităților naționale sunt instituțiile de învățământ de bază în care predarea se desfășoară în limba minorității naționale, sau cel puțin limba maternă este studiată ca materie. Utilizarea limbilor în cursurile de formare poate fi calificat condiționat după cum urmează:

- Limba minoritară este predată ca materie, iar limba de stat ca mijloc de instruire;
- Atât limba minoritară, cât și limba de stat sunt predate ca mijloace de predare;
- Limba minoritară este predată ca mijloc de predare și limba de stat ca materie.

Acest întreg spectru este tipic pentru sistemele de învățământ din Ucraina, Republica Moldova și România. Este necesar doar să aflăm care dintre aceste categorii și în ce măsură caracterizează educația minorităților naționale într-o țară sau alta.

În mare măsură educația în limbile minoritare se realizează în regiunile multi-etnice, cu propriile sale caracteristici, origini istorice de formare a problemelor etno-naționale, care poate fi considerate și ca **etnoregiuni**, definiția căreia a fost propusă de cercetătorul ucrainean Petro Nadolișni. Conform acestei definiții etnoregiunea este ”un anumit teritoriu, care în conformitate cu toate elementele etnice legate între ele, cu caracteristicile intensității proceselor etnice se deosebește de alte zone și poate fi considerat ca un obiect separat (independent) al etnopoliticii de stat”. Deci, conform opiniei cercetătorului ”aceasta este un spațiu de expresie concentrată a factorilor etnici. Totodată acest hiatus (salt, decalaj într-un număr de particularități) etnoregional este determinat de gradul de intensitate a proceselor interetnice și

etnopolitice pe baza unor indicatori informali și calitativi, care includ nivelul de autoorganizare etnică și mobilizare etno-culturală, precum și etno-politică, comportamentul demografic al comunităților etnice, gradul de toleranță interetnică etc [4, p. 149-150].

Într-adevăr, Europa de astăzi poate fi caracterizată nu numai prin diversitatea ei etnică și culturală, dar și de asemenea prin multe frontiere, care separă regiuni, grupuri etnice și alte identități comune. Zonele multietnice din componența acestor trei țări, asemănător cu alte teritorii similare din Europa, au în componența sa grupuri etnice, care au dincolo de frontieră "patria istorică", în care cea mai mare parte a etniei este în calitate de națiune titulară [5, p. 160]. Comun pentru aceste subiecte este și faptul că aici locuiesc compact minoritățile etnice, care nu sunt diasporă ci populație autohtonă. În unele zone acestea formează un masiv etnic unic pe ambele părți ale frontierei: pe de o parte a frontierei – ca națiune titulară, pe de altă parte – ca o minoritate. Deci, putem presupune că etnoregiunile pot să iasă din cadrul teritoriului unui stat, cum ar fi în acest caz, atunci când vine vorba de teritoriile multietnice, în unele cazuri părțile cărora în prezent întră în componența diferitor state.

Dinamica dezvoltării educației pentru minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova are multe trăsături comune. În timpul, în care ele erau în cadrul Uniunii Sovietice, în unele regiunile ale lor au existat școli naționale. În aceste școli, pe lângă faptul că majoritatea disciplinelor se predau în limba minorității etnice, s-a acordat o atenție deosebită limbii ruse. În școlile cu limba de predare rusă din ambele republici, limba și literatura națiunii titulare a republicii erau studiate ca subiecte [Vezi: 6]. Deși elevii aveau anumite posibilități de a refuza să studieze limba republicii unionale.

Dacă în Republica Moldova existau doar școli cu limbile de predare rusă și moldovenească, în Ucraina, în afară de școli cu limbile de predare rusă și ucraineană, existau școli cu limbile de predare ale altor minorități naționale. În aceste școli cu limbile minoritare de predare din Ucraina, limba națiunii titulare a republicii, adică limba ucraineană nu era studiată. Să menționăm faptul, că această limbă a primit statutul de limbă de stat deja în 1989.

După prăbușirea U.R.S.S. și declararea independenței Ucrainei acest lucru s-a transformat într-o problemă serioasă pentru absolvenții școlilor minoritare, deoarece ei nu vorbeau, sau nu vorbeau la un nivel suficient, noua limbă de stat. Șansele acestor persoane de integrare și de autoexprimare deplină au fost reduse semnificativ. Prin urmare, pentru perioada post-sovietică, una dintre cele mai importante sarcini ale acestor școli a fost organizarea unui studiu de înaltă calitate a limbilor de stat.

O altă sarcină, nu mai puțin importantă, este organizarea învățământului în limba maternă (sau cel puțin studiul limbii materne și al tradițiilor naționale) pentru acele minorități care nu aveau o școală națională proprie. Acest lucru se aplică pe deplin minorităților naționale din Moldova, deoarece în republică existau doar școli rusești și moldovenești. Acum a început să se dezvolte o rețea de școli găgăuze, ucrainene, bulgare. În Ucraina, aceleași procese au acoperit așezări cu reprezentanți ai minorităților naționale care trăiesc într-o regiune necompactă.

În ceea ce privește învățământul din România, trebuie menționat că abia în primul deceniu de după cel de-al Doilea Război Mondial au fost deschise un număr mare de școli pentru minoritățile naționale, inclusiv cele ucrainene. Din 1948 până în 1960, ucraineană a fost limba de predare în toate satele ucrainene. Noua politică națională, care a început procesul îndelungat de asimilare a grupurilor etnice din România la sfârșitul anilor 1960, a dus la dispariția completă a instituțiilor de învățământ ucrainene la sfârșitul anilor 1970. În timpul dictaturii lui Ceaușescu, aproape toate au fost închise. Studiul aceleiași limbi naționale din programele de învățământ a fost exclus [7, p. 11-12]. După evenimentele din decembrie 1989, situația în această zonă, deși încet, a început să se îmbunătățească. S-au făcut demersuri în ceea ce privește recunoașterea autonomiei culturale și spirituale. Grație proceselor de democratizare a societății românești, numeroase apeluri ale reprezentanților etniilor, predarea limbii materne, în special a celei ucrainene, a fost reluată în multe localități ale țării [8].

Din păcate, în Ucraina, problema educației minorităților naționale a intrat într-o anumită fază de agravare după adoptarea noii legi privind educația, în special articolul 7, deja cunoscut pentru Europa. Acest ar-

tical nu numai că a declanșat un conflict politic intern, dar a provocat și o criză internațională serioasă, ale cărei consecințe le simțim și acum.

Cert este că mai multe țări, inclusiv România, Polonia, Bulgaria, Republica Moldova, Grecia, au făcut rezerve cu privire la prevederile acestui articol al legii. Rusia a profitat și ea de ocazie. Ungaria a luat poziția cea mai dură, Ministrul de Externe a ei declarându-și intenția de a iniția sancțiuni economice și de a revizui Acordul de asociere dintre Ucraina și UE [9].

Cert este că, până la adoptarea prezentei legi, legislația Ucrainei garanta cetățenilor săi dreptul la educație în limba de stat și limbi regionale sau minoritare la toate nivelurile de învățământ în instituțiile de stat, precum și cele comunale, a căror rețea a fost formată în conformitate cu necesitățile cetățenilor; a fost stabilită procedura de determinare a necesităților cetățenilor în limba de instruire; au fost încurajate sau erau elaborate condiții pentru susținerea grupurilor cu limba de predare minoritară, în care numărul de elevi este mai mic decât în clasele cu predarea în limba de stat; în școlile secundare generale, s-a asigurat posibilitatea de studiere a limbii de stat și a unei dintre limbile regionale sau minoritare, iar în instituțiile regionale cu predare în limbile regionale / limbile minoritare predarea majorității covârșitoare a obiectelor se realizau în limbile respective. Odată cu apariția noii legi privind educația, nivelul garanțiilor a fost redus. De aceea, reieșind din unele temeuri legale formale, nu întâmplător, a fost ridicată problema reducerii volumului drepturilor lingvistice ale minorităților naționale, ceea ce este interzis de articolele 22, 24, 64 din Constituția Ucrainei [10].

Reprezentanții administrațiilor publice din Ucraina au apelat referitor la această lege la Comisia de la Veneția. Dar, în ciuda înțelegerilor strategice de lungă durată dintre Ucraina și Comisia, în care se stipulează, că toate problemele constituționale complexe, controversate, precum și cele legate de asigurarea punerii în aplicare a standardelor europene în legislație necesită să fie supuse examinării instituțiilor europene înainte de adoptarea lor în parlament și nu după.

Pe 9 octombrie 2017, Biroul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei a decis să organizeze o dezbatere urgentă referitor la articolul 7 din Legea ucraineană cu privire la educație, care a avut loc pe data

de 12 octombrie. În Rezoluția 2189 (2017) sub denumirea „Noua lege ucraineană cu privire la educație: un obstacol major pentru educația minorităților naționale în limbile lor materne”, APCE și-a exprimat o nemulțumire categorică referitor la faptul, că autorităților ucrainene nu au înaintat această lege Comisiei de la Veneția înainte de adoptarea ei, precum și o cerere fără precedent de a respecta pe deplin toate concluziile Comisiei după primirea lor.

Ulterior, Ministerul Educației și a Științei a Ucrainei a declarat că Legea educației este o lege-cadru și se elaborează o nouă lege privind învățământul secundar. După elaborarea legii relevante, Ministerul, în conformitate cu recomandările Comisiei de la Veneția, a organizat consultări publice. În special, la 11 mai 2018, la Cernăuți au fost organizate consultări cu liderii comunităților naționale și culturale românești. A fost discutată punerea în aplicare a articolului 7 din legea Ucrainei cu privire la educație și articolul 5 din proiectul de lege privind învățământul secundar general. Din păcate, un dialog constructiv între reprezentanții sistemului de învățământ și reprezentanții comunității românești nu a avut loc nici de această dată, deoarece, după adoptarea primei legi, s-au format anumite atitudini de neîncredere reciprocă între părți. Poate tocmai de aceea, de la bun început, liderii comunității românești au crezut că reprezentanții sistemului de învățământ desfășoară aceste consultații formal. Aceștia au considerat că astfel de consultări ar fi avut sens până la publicarea articolului 5 din proiectul nou de lege, pe care ei l-au considerat ca o anumită a fi o dezvoltare a articolului 7 din legea cu privire la educație în vigoare, deoarece propunerile referitor la proiectul de lege ar trebui să fie luate în considerare de către reprezentanții Ministerului încă în procesul de elaborare a legii [11].

Din anul aceștia prevederile acestor legi intră în vigoare. Conform acestor prevederi elevii din școlile cu limba de predare minoritară vor învăța în modul următor: cei din clasele I-IV vor studia toate obiectele în limba maternă și limba de stat (ucraineană) o vor studia ca disciplină didactică, cei din clasele V-VI vor studia 60 % din obiecte în limba maternă, iar 40 % – în limba de stat, cei din clasele VII- IX vor studia 40 % din obiecte în limba maternă, iar 60 % – în limba de stat, cei din

clasele X- XI vor studia toate obiectele în limba de stat, iar limba maternă – în calitate de disciplină didactică.

În opinia noastră, într-o situație în care nu există o concepție a strategiei lingvistice de stat, pentru Ucraina este important să se bazeze pe o abordare care este în afara oricărei îndoieli și să-i ofere valoarea rolului de integrare și comunicare limbii ucrainene ca limbă de stat. Totodată ea trebuie să ia în calcul faptul că abordările mondiale și europene necesită o îmbinare armonioasă și standardizată, un echilibru dintre limba de stat și limbile minorităților naționale, a popoarele indigene, întrucât aceasta este o axiomă europeană binecunoscută [11].

Totodată, ne pare inacceptabilă poziția unor politicieni și cercetători ucraineni, care consideră că, pentru a realiza „o asimilare sănătoasă”, este necesară transferarea treptată a școlilor cu limba română, precum și cu alte limbi naționale minoritare, în limba ucraineană, trecând la studierea limbii materne doar ca obiect. În opinia noastră, pentru a integra persoanele aparținând minorităților naționale în societatea ucraineană mai largă prin însușirea respectivă a limbii de stat, este necesar, în primul rând, să asigurăm predarea acesteia la un nivel calitativ înalt în localitățile respective. Trecerea la predarea tuturor materiilor în limba de stat este, în opinia noastră, prematură, luând în vedere faptul, că majoritatea profesorilor nu vorbesc ucraineana la un nivel necesar, deoarece în perioada sovietică în locurile de reședință compactă a minorităților naționale, instruirea se făcea în limba maternă a populației majore și ca a doua limbă era predată limba rusă. Accelerarea acestor procese poate duce, în primul rând, la o scădere semnificativă a calității predării materiilor de bază și, în al doilea rând, persoanele aparținând minorităților naționale pot interpreta aceasta drept a restrângere a conținutului și a domeniului de aplicare a drepturilor și libertăților lor existente, care în conformitate cu articolul 22 din Constituția Ucrainei este inacceptabilă. Tranziția predarea anumitor obiecte de la limba maternă la limba de stat este posibilă numai cu condiția ca această tranziție să fie binevoală și că elevii și părinții lor să aibă opțiuni alternative.

Referitor la Republica Moldova ar fi necesar de a se face încercări de a iniția școli cu limbe de predare ucraineană (în loc de școlile cu

limba de predare rusă) în localitățile cu o majoritate etnică ucraineană, sau introducerea în aceste școli a limbii ucrainene ca obiect.

Studierea situației actuale în școlile pentru minoritățile naționale din Ucraina, Republica Moldova și România evidențiază necesitatea schimbării unui cadru conceptual. Deși într-un număr mare de localități, populația lor fiind bilingvă, ofertele tradiționale de școlarizare nu reflectă pe deplin această situație, ducând în consecință la o unificare și la un refuz de la o altă cultură (uneori chiar de la cea proprie). Pentru a elimina unele prejudecăți și stereotipuri cu privire la minorități, pentru a implementa o comunicare sinceră bazată pe respectarea valorilor celorlalți, este necesară introducerea în domeniul educațional a unui sistem de educației interculturală. O deschidere mai mare spre culturi, istorie, meșteșuguri, tradiții care sunt modelate de programele școlare adecvate, manualele, materialele didactice, vor contribui nu numai la stabilitatea internă, ci și la crearea unei imagini pozitive a țărilor.

Referitor la situația actuală ne pronunțăm ca relațiile dintre Ucraina, Republica Moldova și România să se bazeze pe principiile consfințite în acordurile OSCE de la Helsinki, acordurile bi- și multilaterale. Relațiile dintre state trebuie structurate pe principiile colaborării transfrontaliere și ajutorului reciproc. Aceasta, la rândul său, solicită stabilitate internă în regiunile de frontieră, care poate fi obținută numai în condițiile unei conduceri înțelepte, reținerii și corectitudinii din partea autorităților, a grupurilor sociale și a societăților național-culturale. Numai așa poate fi deschisă calea spre „o Europă a diversităților”.

Referințe bibliografice:

1. Гаагські рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. – К.: Фундація міжнаціональних відносин, жовтень 1996. – 17 с.
2. Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин. – К.: Фундація міжнаціональних відносин, лютий 1998. – 36 с.
3. Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale. În: Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale: mecanismul pentru im-

- plementare. Din materialele seminarului internațional, Chișinău, Komrat, Bălți, 9-11 noiembrie 1999. – Chișinău, 2000. – P. 160-171.
4. Надолішній П. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект. (Теоретико-методологічний аналіз): Монографія. – Київ – Одеса: Вид-во УАДУ – Астропрінт, 1999. – 304 с.
 5. Мошняга В. Молдово-румыно-украинские еврорегионы: реальность и ожидания // Региони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки. Матеріали Міжнародної наукової конференції, Чернівці, 18-19 вересня 2000. – Чернівці: БУКРЕК, 2000. – С. 155-168.
 6. Гакман С. Организация образования национальных меньшинств в полиэтнических регионах Украины, Республики Молдова и Румынии в контексте европейской интеграции // Educație multiculturală. – Chișinău: Vector, 2005. – P. 89-97.
 7. Аза Л. О., Попок А. А., Швачка О. В. Українці Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. ? Київ: „Соціс”, Рівне: „Ліста”, 1999. ? 88 с.;
 8. Пурич Ш. Північнобуковинські румуни та південнобуковинські українці у періоді 1989 – 2001 років // Етнічні взаємини на території Євроregionу “Верхній Прут”: матеріали Міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр та Карінтійський інститут національних меншин. Під ред. А.Круглашова, К.Андервальда, Г.Валентина. – Чернівці: Букрек, 2004. – С. 151 – 165
 9. Ставнійчук М. Мовна пастка. URL: <https://dt.ua/internal/movna-pastka-256969.html>
 10. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 року. – К.: ВЕЛЕС, 2003. – 64 с.
 11. Toma N. Cei din învățământ ne-au jucat din nou festa. URL: <http://www.zorilebucovinei.com/news/show/2263/>

PROBLEMATICA DOLIULUI ÎN TRAUMA ISTORICĂ: PERSPECTIVE PSIHANALITICE

CZU 159.964.28:393.7

Zinaida BOLEA*

Rezumat: În lucrare este abordată problematica doliului în cazul traumelelor istorice. Conceptele de doliu, travaliu al doliului sunt insuficient valorificate în mediile științifice, culturale și civice postsovietice. Respectiv, în lucrare sunt prezentate aceste concepte în accepțiune psihanalitică clasică, fiind clarificat și felul în care au fost valorificate de către istorici în demersurile acestora de studiere a traumelor colective. În aspect empiric, în lucrare sunt prezentate rezultate ale unui demers de cercetare calitativă a mărturiilor de istorie orală, culese în baza interviurilor realizate cu persoanele deportate din RSSM, în contextul deportărilor staliniste din perioada anilor 1940-1941 și 1944-1953. Rezultatele prezentate se referă la specificul doliului în cazul deportărilor din RSSM, fiind menționate caracteristici precum imposibilitatea de a verbaliza trăirile emoționale legate de deportări timp de câteva decenii, dificultatea accederii la statutul social pierdut, absența unui proces de restabilire a clarității asupra evenimentelor traumatice – toate aceste condiții împietând asupra procesului de doliu, care ar fi putut să asigure o conștientizare și o asumare a traumatismului. Rezultatele analizei studiilor teoretice și empirice internaționale, dar și rezultatele cercetării realizate cu persoanele deportate din RSSM, permit formularea unei concluzii referitoare la necesitatea construirii condițiilor social-psihologice pentru realizarea unui travaliu al doliului la nivel individual, și, mai ales, la nivel comunitar, pentru a asigura viabilitatea unuia spațiu cultural în care reabilitarea individului și a comunității după un traumatism istoric antropogen să fie posibile.

Cuvinte-cheie: traumă istorică, doliu, travaliu al doliului, compulsie la repetiție, reconciliere, principiu al plăcerii, principiu al realității, poziție schizo-paranoidă, poziție depresivă.

THE ISSUE OF MOURNING IN HISTORICAL TRAUMA: PSYCHOANALYTIC PERSPECTIVES

Summary: The paper addresses the issue of mourning in historical trauma. The concepts of mourning, mourning labor are insufficiently valued in

* Zinaida BOLEA, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova, zbolea@yahoo.com

post-Soviet scientific, cultural and civic contexts. The paper presents these concepts in the classical psychoanalytic sense and clarifies how they have been used by historians in their study of collective trauma. On the empirical side, the paper presents the results of a qualitative analysis of oral history testimonies collected on the basis of interviews with people deported from the MSSR in the context of the Stalinist deportations of 1940-1941 and 1944-1953. The results presented refer to the specificity of mourning in the case of deportations from the MSSR, mentioning features such as the impossibility to verbalize emotional experiences related to deportations for decades, the difficulty to access lost status, the absence of a process to restoring clarity on traumatic events - all these conditions hindering the mourning process, which could have ensured awareness and assumption of the trauma. The results of the analysis of international theoretical and empirical studies, as well as the results of research conducted with deported persons from the MSSR, allow the formulation of a conclusion regarding the need to create social-psychological conditions for the realization of a mourning process at the individual level, and especially at the community level, in order to ensure the viability of a cultural space in which the rehabilitation of the individual and the community after an anthropogenic historical trauma is possible.

Keywords: historical trauma, mourning, mourning work, repetition compulsion, reconciliation, pleasure principle, reality principle, psycho-paranoid position, depressive position.

Considerații teoretice. Conceptul de doliu în abordarea psihanalitică

Studiile referitoare la cercetarea și conceptualizarea traumei psihice, în general, și a traumei istorice, în mod particular, includ problematica doliului ca fiind inerentă fenomenului traumatic. Lucrarea lui Sigmund Freud *Doliu și melancolie* (1920) constituie o referință paradigmatică pentru tematica doliului și pentru ceea ce înseamnă travaliu al doliului. Din perspectivă freudiană, doliul reprezintă „reacția la pierderea unei persoane iubite sau a unei abstracții apărute în locul ei, precum patria, libertatea, un ideal ș.a.” [3]. Travaliul doliului este un concept care se referă la fenomenologia suferinței psihice determinată de pierdere - tristețe, lipsa motivației, inhibiții și, totodată, efortul de găsire a unui sens, de adaptare la noile realități. Freud susține că doliul reprezintă o reacție normală după o pierdere, orice eveniment de acest gen solicitând un travaliu al doliului. Astfel, a trăi posibilitatea

doliului după o pierdere sau după un traumatism constituie o condiție fundamentală pentru depășirea traumatismului.

Cercetarea problematicii doliului este continuată de psihanalista britanică Melanie Klein, care preia teoria freudiană asupra doliului și o dezvoltă în teoria sa asupra pozițiilor psihice – paranoid-schizoidă și depresivă. Klein valorifică prioritar ideea privind legătura dintre testarea realității în doliul normal și procesele psihice timpurii. Doliul anormal, așa cum îl denumește Klein, este în legătură cu stările maniaco-depresive, iar accesul la poziția depresivă implică achiziții psihice importante precum conștientizarea diferenței sine–obiect, conștientizarea atașamentului față de obiect, conștientizarea posibilității de a pierde obiectul ca urmare a propriilor tendințe distructive, dar și dorința de reparație. Klein afirmă că deprimarea după obiectul pierdut este însoțită de o reacție defensivă în care vor fi implicate mecanisme de apărare specifice - omnipotența, negarea, idealizarea, triumful [6].

Psihaliștii contemporani respectă concepțiile freudiene și kleiniene ca referințe centrale în conceptualizarea doliului, introducând, în același timp, noi clarificări asupra acestui fenomen. De exemplu, Ilany Kogan definește doliul din două perspective: 1) drept un proces ce apare ca reacție la pierderea unui obiect și 2) drept un proces care însoțește creșterea și schimbarea de la un stadiu al vieții la altul [7]. În legătură cu etapele procesului de doliu, Vamik D. Volkan (2012) diferențiază stadiul inițial, travaliul doliului propriu-zis și procesul de adaptare. Indicator al doliului nedepășit este simptomatologia corespunzătoare și suferința sau, din contra, absența unor trăiri afective în legătură cu pierderea. Volkan consideră că există două componente centrale în procedura de travaliu al doliului: 1) regândirea relațiilor cu obiectul pierdut, ceea ce înseamnă reevaluarea semnificațiilor acestora pentru individ și 2) transformarea progresivă a relațiilor pierdute în amintiri. În opinia autorilor, capacitatea de travaliu al doliului este determinată de patru factori: 1) *starea emoțională și istoria emoțional-relațională* a celui care a trecut prin situația de pierdere – pentru persoanele care au avut în copilărie deficit de îngrijire sau au avut pierderi importante, travaliul doliului poate fi dificil; 2) *specificul relațiilor pierdute* – doliul este mai greu de elaborat în situațiile în care relațiile pierdute au fost caracterizate de dependență accentuată sau

au fost marcate de ambivalență și ambiguitate; 3) *condițiile situației de pierdere* – atunci când pierderea este bruscă, neașteptată și în condiții specifice, travaliul doliului devine mai dificil de realizat; 4) *felul în care este trăită durerea psihică* – de exemplu, interdicția de a externaliza și de a manifesta durerea psihică, specifică multor contexte culturale, poate îngreuna elaborarea doliului [15].

Cât privește doliul normal, Otto Kernberg (2007 *apud* Volkan, 2014)) menționează că acesta are următoarele caracteristici: 1) procesul doliului nu este limitat în timp; 2) pierderea accentuează dolii anterioare, alături de sentimente de vinovăție și încercări de reparație; 3) așa cum nu există posibilitatea corectării lucrurilor în relația cu persoana decedată, procedeele de reparație se dezvoltă ca un mandat, ca o datorie morală de a acționa în corespundere cu dorința persoanei decedate; 4) acțiunile îndoliatului presupun comportamente pe care le-ar fi apreciat persoana decedată; 5) îndoliatul poate simți obligația de a transmite generațiilor viitoare reprezentarea persoanei decedate asupra lumii; 6) persoana îndoliată nu este fixată în trecut și are capacitate pentru noi investiții psihice [15].

Specificul doliului în traumele istorice

Cercetările demarate în a doua jumătate a secolului al XX-lea în legătură cu traumele istorice formulează întrebări referitoare la felul în care nu doar individul separat, ci și grupul, comunitatea trăiesc doliul unor pierderi masive. În acest sens, cercetătorii se întrebă dacă este posibil un travaliu al doliului după o catastrofă istorică și care sunt modalitățile de manifestare a acestuia.

Kaës (2003) compară catastrofele naturale, tehnice cu cele sociale și menționează că în cazul celor dintâi doliul este posibil, fiindcă ceea ce se întâmplă poate fi reprezentat și elaborat, în mod special pentru că un consens social susține reprezentarea morții și confirmă dispariția corpurilor. În cazul catastrofelor sociale, travaliul doliului este de lungă durată, uneori imposibil, dat fiind faptul că teroarea socială implică tăcerea și înghețarea afectivă ca forme de supraviețuire. În plus, violența socială blochează formarea legăturilor, gândirea, identitatea, vine cu o suferință suplimentară care ține de relațional, de Celălalt, ultimul fiind un element fundamental pentru constituirea umanului și a sănătății psihice. Kaës susține că travaliul doliului, care se încheie

prin admiterea pierderii și a separării de obiectul pierdut, se sprijină întotdeauna pe o inscripție colectivă, socială, culturală și religioasă [5].

Istoricul Alexander Etkind (2013), referindu-se la represiunile staliniste și la spațiul postsovietic, susține că narațiunea terorii sociale se constituie din două direcții: una ascendentă, alcătuită din istorii și pierdere, și alta descendentă, alcătuită din memorie și doliu. Prima se referă la catastrofe și moarte, cealaltă – la experiența împărtășită și la doliul colectiv. Etkind susține că în cultura postsovietică, caracterizată de un „trecut neînmormântat”, predomină forme specifice ale doliului, care influențează și prezentul [2].

Analizând mai multe traumatisme istorice, Volkan (2014) enumeră situațiile care fac imposibil travaliul doliului în violențele sociale: nepuțința totală de mobilizare a resurselor interne față de oroarea traumatismului, ceea ce-l determină pe subiect să se agațe disperat de obiectele externe; apariția unei conflictualități paradoxale care este determinată de faptul că, pe de o parte, travaliul doliului presupune externalizarea trăirilor, iar pe de altă parte, în cazul traumei istorice externalizarea durerii poate pune viața în pericol, așadar tăcerea devine o necesitate vitală; duritatea evenimentelor traumatice face imposibil procesul de iertare și uitare, realități psihologice indispensabile finalizării unui travaliu al doliului; blocarea travaliului de doliu determină identificarea subiectului cu alte persoane care au suferit același lucru; elaborarea doliului este îngreunată și de culpabilitatea supraviețuitorilor, care nu permite subiectului să recunoască agresivitatea inconștientă proprie față de cei dispăruți. Volkan susține că realitățile psihologice individuale și colective dovedesc că lipsa accesului la un proces de doliu are consecințe sociale și politice. În acest sens, un grup care se simte persecutat, neîndreptățit, umilit, înfricoșat transmite descendenților suferința prin care a trecut și descendenții încearcă inconștient să recreeze simbolic sau concret evenimentele traumatice [14].

Doliul traumei istorice. Teoria psihanalitică în serviciul istoricilor

Culturologul american Eric Santner (1992) consideră că travaliul doliului este calea prin care indivizii umani restabilesc regimul de acțiune a principiului plăcerii în contextul traumei sau al pierderii. De asemenea, autorul atrage atenția asupra comentariilor făcute de Freud

în lucrarea *Dincolo de principiul plăcerii* cu privire la comportamentul nevroticilor traumatizați, care, trecând printr-o traumă și apoi reprimând trauma, în mod repetat revin inconștient la evenimentul traumatic. Prin analogie, referindu-se la problematica doliului după o traumă istorică, Santner desemnează prin termenul de „fetișism narativ” construirea și utilizarea continuă a unei narațiuni, al cărui scop conștient și inconștient constă în ștergerea urmelor traumei și pierderii. Santner menționează că fetișismul narativ eliberează individul și comunitatea de necesitatea regândirii identității sale în „condițiile posttraumatice”. Impunerea și repetarea discursului triumfalist, ca urmare a unui război, reprezintă un exemplu de fetișism narativ [12].

În conceptualizările sale, istoricul american Dominick LaCapra este interesat de opozițiile freudiene: doliu și melancolie, acting-out și perlaborare. Autorul vede doliul ca o formă a perlaborării, iar melancolia ca o formă a acting-out-ului, respectând caracteristicile freudiene ale acestor concepte. Ca și Freud, LaCapra consideră melancolia un proces oprit, în care conștiința, fiind blocată în repetiția compulsivă, obsedată de trecut, se confruntă cu o situație fără soluție și rămâne un obiect pierdut. De aceea, pentru a fi eficient, doliul are nevoie de un context social susținător și de trecerea unei anumite perioade de timp. LaCapra susține că doliul oferă posibilitatea includerii traumei în procesul de autocunoaștere și autoidentificare. La fel, doliul unei traume istorice implică validarea experienței victimelor și analiza condițiilor care au determinat trauma istorică, iar fără această deschidere și asumare socială, individul și comunitatea pot rămâne în melancolie și repetiție compulsivă a trecutului [8].

Analizând literatura de specialitate, constatăm că, din punct de vedere psihanalitic, doliul este o necesitate și o condiție a recuperării psihice după o pierdere, în sensul în care trăirea doliului permite conștientizarea faptului pierdut și asumarea noii realități. Această condiție a capacității de travaliu al doliului se referă atât la trauma psihică individuală, cât și la trauma istorică colectivă.

Metodologia de cercetare

Material empiric. Drept material de cercetare a servit materialul narativ obținut în baza interviurilor aprofundate semistructurate realizate de către Institutul de Istorie Socială „ProMemoria” în cadrul

Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953”. Textele interviurilor utilizate în cercetare sunt publicate în culegeri de istorie orală [9,10,11].

Metoda de prelucrare a datelor. Pentru analiza datelor obținute în baza interviurilor a fost utilizată *analiza de conținut prin teoretizare* (Corbin & Strauss, 2008; Agabrian, 2004) [1,13].

Rezultatele cercetării:

Fenomenul deportărilor staliniste din RSS Moldovenească comportă traumatisme multiple, acestea fiind identificate în mărturiile persoanelor deportate: deportarea propriu-zisă, supraviețuirea la limită la locul deportării, pierderea persoanelor apropiate și pericolul iminenței proprii morți, revenirea acasă și trauma pierderii vechiului cadru existențial, umilința legată de ascunderea statutului de deportat timp de mai multe decenii etc. Traumatismul fenomenului este accentuat de valențele sale relaționale, deportările reprezentând o traumă socială care implică heterodistructivitatea în forme brute, perturbând, uneori fundamental, relațiile umane. Sistemul represiv comunist, prin strategii de manipulare psihologică, încerca să anuleze din psihicul uman acele trăiri care ar fi avut potențialul de a umaniza pornirile heterodistructive prin capacitatea de a trăi vinovăție, remușcare, doliu, dorință de reconciliere și de reparație. Traumatismul relațional al deportărilor a fost însoțit și de un traumatism narcisic. Dimensiunea narcisică în trauma deportărilor a fost accentuată prin deposedarea de statut și de poziție socială, în mod special prin stigmatul de dușman al poporului - atitudine care a contribuit la aprofundarea traumei persoanelor deportate. Aceste caracteristici ale traumatismului asociat deportărilor din RSSM ne clarifică felul în care s-a constituit travaliul doliului în cazul persoanelor deportate.

Categorii ale doliului în deportările din RSSM. Pierderea obiectului

Revelarea traumatismelor narcisic și relațional în deportări ne pune în mod special în contact cu problematica doliului. Referindu-ne la doliu ca la un proces ce presupune elaborarea pierderii, considerăm că deportările din RSSM nu au presupus o trăire pleneră a doliu-

lui, date fiind anumite caracteristici ale acestui traumatism. În primul rând, deportarea a presupus anihilarea personalității celor deportați și a trecutului acestora, anihilarea trăirilor persoanelor deportate. Prin felul în care a fost gândit conceptul deportărilor, deportații nu aveau dreptul la doliu – atât în sensul concret, cât și în cel simbolic. Sunt revelatoare în acest sens mărturiile persoanelor deportate din care aflăm despre condițiile inumane de înmormântare a persoanelor decedate sau despre imposibilitatea de a le înmormânta: „*L-au scos pe tata și l-au dus. Dar unde l-au înmormântat noi n-am știut. Nouă ani am stat acolo și n-am știut unde este înmormântat tata. Poate l-au aruncat, că acolo unde eram noi, la kilometrul 115, lagărul era înconjurat de mlaștină*” [11].

Lipsa de respect față de moarte și față de ritualul înmormântării în cazul persoanelor deportate ține de premisa conform căreia cei decedați ar fi persoane lipsite de valoare, nedemne de respectul pentru o rutină onorabilă a existenței și a morții. În plus, imposibilitatea de a verbaliza trăirile emoționale legate de deportări, imposibilitatea de a da de urma persoanelor apropiate dispărute, dificultatea accederii la statutul pierdut, absența unui proces de restabilire a clarității asupra lucrurilor întâmplate – toate aceste condiții împietesc asupra procesului de doliu, care ar fi putut să asigure o conștientizare și o asumare a traumatismului. Pe lângă pierderea fizică a apropiaților, traumatismele narcisice și relaționale implică pierderi ce țin de identitatea socială și morală. Deportații din RSSM au pierdut realități intrapsihice și intersihice care țineau de sentimentul de apartenență la comunitate, sentimentul de încredere în Celălalt.

Pierderea relației cu Celălalt

Moartea lui Stalin în 1953 și denunțarea cultului personalității acestuia în 1956, în cadrul celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, au fost urmate de recunoașterea de către oficialități a caracterului represiv al deportărilor și anunțarea permisiunii de a reveni acasă pentru persoanele deportate. Dar, după cum ne relatează sursele istorice, așa-zisa „eliberare” a fost una specifică, întrucât a presupus în continuare perpetuarea unei atitudini discriminatorii și stigmatizante față de persoanele deportate, atitudine care s-a concretizat prin interdicția de a se întoarce în localitățile de baș-

tină, imposibilitatea accesului la proprietatea confiscată, aluzii sau referințe directe la statutul de „dușmani ai poporului”. Absența unui act legislativ reparatoriu și a unei atitudini ferme din partea statului, a permis organizarea unui spațiu în care mecanismele psihice declanșate de deportarea propriu-zisă să aibă continuitate și după anul 1956. În acest sens, spațiul social comporta neoficial animozitățile accentuate de sistemul represiv stalinist. După cum relatează unii deportați, sintagma „dușman al poporului” rămânea în continuare parte a unei imagini generale a dușmanului subscrisă mentalității omului sovietic. Aceste realități creau zone sociale marcate de neliniște persecutoare de ambele părți ale baricadelor ideologice și psihologice construite de deportări: *„Ceva sesizau ei. Se legau de cuvinte, de gânduri, de intonația vocii. Desigur, ei nu aveau dreptul să mă elibereze din serviciu pentru că eram din culaci (vorbește în șoaptă), dar ne intimidau tot timpul. Medvedev ăsta ne presa. Citea lecții și spunea: „Printre noi s-au strecurat dușmanii poporului sovietic!” De la o vreme, când astfel de ecouri au început să se repete, am devenit și mai atentă la ceea ce spun”* [9].

Pierderea idealurilor

Pierderea credinței în Dumnezeu și a încrederii în moralitate este o realitate descrisă în mărturiile persoanelor deportate în termenii unui discurs depresiv și traumatizant, care se înscrie în caracteristicile doliului patologic: *„Părinții mei au fost cu mare credință în Dumnezeu. Mama mai ales. Și tata a fost, dar cu timpul s-a dezamăgit în credință și, pe urmă, nu prea a fost credincios. Am să vă spun de ce. ... Mi-a povestit că, după ce i-au ridicat în 1941 pe el și pe bunelul după mamă, i-au dus în Ivdeli, după Ekaterinburg... Acolo a văzut tata cum mureau bărbați de-ai noștri, oameni muncitori. Mulți basarabeni au fost împușcați acolo, în Ivdelilag. Mureau și îi clădeau ca pe butucii de lemn. Dacă mureau în octombrie, până în februarie nu-i înmormântau: «Nu-i înmormântau până primăvara, pentru că pământul era înghețat până la un metru și jumătate. Prin martie îi îngropau, ca pe...» El (tata) așa mi-a spus! El singur a luat parte la înmormântarea cadavrelor: «Îi aruncau acolo și-i îngropau... Așa oameni, și așa pedeapsă! Unde-i Dumnezeu?! Unde s-a uitat El? De ce a pedepsit el așa oameni?! De ce a luat femei cu șase copii, cu prunc de câteva săptămâni și i-a dus?!» După asta tata mi-a spus, el nu a mai crezut în Dumnezeu (pauză). E greu, deodată, de povestit des-*

pre toate..." [10]. În lucrarea *Doliu și melancolie*, Freud afirmă că doliul apare ca reacție nu doar la pierderea unei persoane iubite, ci și atunci când se pierde „patria, libertatea, un ideal”, iar deseori melancolia – echivalentul depresiei clinice – se instalează ca urmare a incapacității de a ieși din doliul patologic.

Concluzii. Subiectul capacității de a face doliu după un context traumatic antropogen are legătură cu tematica reconcilierii și cu capacitatea comunității de a se recupera după o trauma istorică. Dintr-o perspectivă multispectuală - psihosocială, politică, culturală -, capacitatea unei comunități de a face doliul după pierderile inerente traumele istorice implică subiecte importante precum validarea experienței supraviețuitorilor, acceptarea traumei, acceptarea victimei, acceptarea agresorului și, în general, acceptarea tendinței umane spre auto- și heterodistrugere.

Studiile psihanalitice dedicate traumelor istorice, dar și studiile istoricilor, culturologilor, antropologilor, care s-au preocupat de memoria traumatică a spațiului postsovietic, relevă că travaliul doliului în cazul traumelor istorice din acest spațiu comportă dinamicități și temporalități specifice. Travaliul doliului în spațiul postsovietic este influențat de condițiile sociale, politice, culturale ale acestui spațiu și urmează a fi depuse eforturi considerabile pentru încadrarea memoriei totalitarismului comunist în memoria comună a Europei.

Deportările din RSSM reprezintă o traumă istorică a spațiului sovietic și postsovietic, pentru care problematica doliului mai este una activă. Un specific important al doliului deportărilor ține de imposibilitatea persoanelor deportate, timp de aproape jumătate de secol, de a împărtăși într-un spațiu public trăirile legate de experiența traumatizantă. Tot în acest sens, și studiile științifice asupra deportărilor au demarat abia după anii '90 ai secolului trecut, ca urmare a schimbărilor social-politice ce au făcut posibilă abordarea acestui fenomen. La moment, mai multe proiecte științifice și culturale devin parte a procesului amplu de doliu în legătură cu fenomenul deportărilor. Respectiv, la momentul actual, suntem într-o perioadă de creare a reprezentărilor asupra fenomenului deportărilor din RSSM – reprezentări științifice, reprezentări culturale, reprezentări civice.

Referințe bibliografice:

1. Agabrian M. *Cercetarea calitativă a socialului*. Iași: Institutul European, 2004, ISBN 973-611-284-5.
2. Etkind A. *Warped Mourning. Stories of the Undead in the Land of Unburied*. Stanford: University Press, 2013, ISBN 978-0804773935.
3. Freud S., (1920) *Doliu și melancolie*. În: *Psihologia inconștientului*. București: Trei, 2010, ISBN 978-973-707-318-1.
4. Freud S., (1920) *Dincolo de principiul plăcerii*. În: *Psihologia inconștientului*. București: Trei, 2010, ISBN 978-973-707-318-1.
5. Kaes R. *Ruptures catastrophiques et travail de la mémoire*. In: *Violence d'état et psychanalyse*. Paris: Dunod, 1989, ISBN 978-204016983.
6. Klein M. *Observații asupra unor mecanisme schizoide*. În: *Invidie și recunoștință*. București: Trei, 2008, ISBN 978-973-707-127-9.
7. Kogan I., (2007) *Evadarea din sine. Încălcarea granițelor și dorința de comuniune*, București: Ed. Fundației Generația, 160 p. ISBN 9789731998015.
8. LaCapra D. *Trauma, Absence, Loss*. În: *Critical Inquiry*, 1999, vol. 25, nr. 4, p. 721, www.jstor.org
9. Petrencu A., Cojocaru L. D., Pădureac L. *Români în Gulag. Memorii, mărturii, documente*, vol. I, Chișinău: Balacron, 2014, ISBN 978-9975-128-10-0.
10. Petrencu A., Cojocaru L. D., Pădureac L. *Români în Gulag. Memorii, mărturii, documente*, vol. II, Chișinău: Balacron, 2015, ISBN 978-9975-128-42-1.
11. Postică E. (ed.), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova*, vol. I, tom I, Chișinău: Balacron, 2016, ISBN 978-9975-128-87-2.
12. Santner E. *History Beyond the Pleasure Principle: Thoughts on the Representation of Trauma*. In S. Friedlander (ed.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the Final Solution*, Cambridge: Harvard University Press, 1992, ISBN 9780674707665.
13. Strauss A., Corbin J. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Londra: Sage Publications, 1990, 270 p. ISBN: 9780803932500.
14. Volkan V. D. *Psychoanalysis, International Relations and Diplomacy*. London: Karnac Books, 2014, ISBN-13: 978-1-78220-125-0.
15. Волкан В. Д. *Расширение психоаналитической техники: руководство по психоаналитическому лечению*. СПб.: «Восточно-Европейский Институт Психоанализа», 2012, ISBN 978-5-91681-024-0.

PROCESUL DE EDUCAȚIE ȘI ROLUL ERASMUS+ ÎN DEZVOLTAREA ȚĂRILOR PARTENERIATULUI DE EST

CZU 37.0:[327:061.1EU]

Constantin-Vasile ȚOCA*
Crinu MĂRCUȚĂ**

Rezumat: Articolul examinează procesul de educație și cât de mult ajută programul Erasmus+ la atingerea obiectivelor programului Parteneriatul Estic. Această cercetare explorează relația dintre Parteneriatul Estic și programele Erasmus+. Programul Parteneriatului Estic, inițiat în 2009, își propune să consolideze relațiile UE cu șase țări din Europa de Est și din Caucazul de Sud. Programul Erasmus+, pe de altă parte, este un program al Uniunii Europene pentru educație, formare, tineret și sport, care oferă studenților și personalului academic oportunități de a studia și de a lucra în străinătate. De asemenea, analizează beneficiile și provocările Erasmus+ pentru țările Parteneriatului estic, cum ar fi ratele de participare, mobilitatea academică și impactul asupra reformelor în învățământul superior. Articolul oferă bariere educaționale majore cu care se confruntă țările Parteneriatului Estic. Aceste obstacole includ lipsa finanțării, infrastructura academică scăzută, tehnicile de predare și programele de învățământ învechite, instabilitatea politică și corupția. Aceste obstacole fac dificil pentru țările Parteneriatului estic să atingă obiectivele programului Erasmus+ și să crească calitatea educației în zonă. Cercetarea a concluzionat, pe baza unei analize a literaturii și a analizei calitative a interviurilor cu persoane, organizații și instituții implicate în Programele Parteneriatului Estic și Erasmus+, că Erasmus+ este un instrument valoros pentru promovarea schimbului academic, îmbunătățirea calității educației și consolidarea legăturilor: între UE și țările Parteneriatului Estic. Dezvoltarea viitoare a Programului de educație al Parteneriatului Estic se va concentra cel mai probabil pe depășirea problemelor care împiedică în prezent eficacitatea acestuia. Aceasta ar putea include extinderea finanțării și asistenței acordate țărilor partenere pentru a-și îmbunătăți infrastructura academică, îmbunătățirea curriculumului și a metodelor de predare pentru a corespunde cerințelor actuale și viitoare și abordarea exodului de creiere din regiune a absolvenților talentați.

Cuvinte cheie: Parteneriatul Estic, Erasmus+, sistem educațional, UE.

* **Constantin - Vasile ȚOCA**, doctor, conferențiar universitar, Universitatea din Oradea, România, ctv_i@yahoo.com

** **Crinu MĂRCUȚĂ**, student la Ciclul II (Masterat), Universitatea din Oradea, marcutacrinu@gmail.com

THE EDUCATION PROCESS AND ERASMUS+ ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES

Summary: The article examines the education process and how far the Erasmus+ program helps to achieve the goals of the Eastern Partnership program. This research explores the relationship between the Eastern Partnership and Erasmus+ programs. The Eastern Partnership program, initiated in 2009, aims to strengthen the EU's relations with six Eastern European and South Caucasus countries. The Erasmus+ program, on the other hand, is a European Union program for education, training, youth, and sport that provides opportunities for students and academic staff to study and work abroad. It also looks at the benefits and challenges of Erasmus+ for Eastern Partnership countries, such as participation rates, academic mobility, and the impact on higher education reforms. The article provides a summary of the major educational barriers that Eastern Partnership countries face. These obstacles include a lack of finance, low academic infrastructure, outdated teaching techniques and curricula, political instability, and corruption. These obstacles make it difficult for Eastern Partnership countries to meet the goals of the Erasmus+ program and increase education quality in the area. The research concluded, based on a review of the literature and qualitative analysis of interviews with people, organizations, and institutions involved in the Eastern Partnership and Erasmus+ programs, that Erasmus+ is a valuable tool for promoting academic exchange, improving educational quality, and strengthening ties between the EU and Eastern Partnership countries. The Eastern Partnership Education Program's future development will most likely focus on overcoming the issues that currently impede its efficacy. This could include expanding funding and assistance to partner countries to improve their academic infrastructure, upgrading curricula and teaching methods to match current and future demands, and addressing the region's brain drain of talented graduates.

Keywords: Erasmus+, Eastern Partnership, Education, EU.

Cronologia, obiectivele și pilonii Parteneriatului Estic

Timp de 61 de ani, începând de la formarea CECO, continuând Tratatul de la Roma și crearea CEE în 1957, iar mai de curând, crearea Uniunii Europene prin Tratatul de la Maastricht în 1992, statele din spațiul European au cunoscut o integrare tot mai profundă, atât la nivel economic, cât și la nivel politic și cultural [1]. Datorită unei extinderi relativ rapide, cadrul de funcționare al UE a fost ajustat de mai multe Tratatate ce facilitează în prezent o funcționare optimă a întregului sis-

tem al UE. Poziția economico-geografică și valorile pe care le-au adoptat statele membre ale UE a determinat inițiativa Parteneriatului Estic în anul 2009.

Parteneriatul Estic reprezintă un program politic care urmărește să promoveze cooperarea și integrarea cu șase dintre vecinii din Est ai UE - Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Moldova și Ucraina. Obiectivele de bază ale acestui parteneriat sunt consolidarea legăturile politice, economice și sociale între UE și partenerii săi și să susțină reformele lor democratice și economice din aceste state [2].

Inițiativa Parteneriatului Estic reprezintă un răspuns al UE cu privire la instabilitatea politică și vulnerabilitatea economică a statelor din vecinătatea estică, precum și la creșterea agresivității Rusiei în regiune. În urma extinderii UE din 2004, integrând în UE 12 membri noi, granițele UE s-au deplasat spre est, adăugând noi vecini cu care UE avea mai puține legături istorice sau culturale. Pentru a facilita o integrare mai rapidă și profundă, UE a lansat Politica Europeană de Vecinătate (PEV) în 2004. PEV, reprezentând un cadru pentru construirea de legături mai strânse cu vecinii săi din sud și est prin cooperare economică și politică [3].

Printre obiectivele de bază ale Parteneriatului Estic se numără:

- Sprijine reformelor democratice și economice ale țărilor partenere și să aprofundeze relația dintre UE și aceste state. Prin furnizarea unei game de instrumente de cooperare, inclusiv Acordul de Asociere, Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (DCFTA), Acorduri de Facilitare a Vizelor și Readmise și sprijinirea reformelor în domenii vitale unei dezvoltări statale armonioase, cum ar fi statul de drept, drepturile omului și guvernare;
- Consolidarea instituțiilor și promovarea unei bune guvernări;
- Intensificarea eforturilor în asigurarea securității asigurarea securității energetice și îmbunătățirea interconectării în domeniul energetic și al transporturilor;
- Promovarea unei integrări culturale și adoptarea valorilor Europene [4].

Pe lângă obiectivele de bază menționate mai sus, Parteneriatul Estic are ca punct de referință 5 piloni de bază ce facilitează pregătirea potențialilor membri de a intra în UE. Printre ei se numără:

1. *Democrația și guvernarea stabilă* - acest pilon are ca scop îmbunătățirea guvernării și consolidarea democrației în țările partenere. În acest sens, Uniunea Europeană oferă asistență în domeniul reformei justiției, luptei împotriva corupției și a crimei organizate, promovarea libertății presei și a societății civile și încurajarea unei participări active a cetățenilor la viața politică.

2. *Integrarea economică și convergența normelor* - acest pilon are ca scop încurajarea reformelor economice și dezvoltarea economică a țărilor partenere prin promovarea comerțului și a investițiilor, facilitarea cooperării în domeniul energiei, infrastructurii și transporturilor și promovarea convergenței normelor și standardelor europene.

3. *Conectivitatea și securitatea energetică* - acest pilon are ca scop dezvoltarea unei infrastructuri mai bune pentru transportul de energie și promovarea unei utilizări mai eficiente a resurselor energetice. Acesta include proiecte precum construirea de conducte de gaz și de petrol și modernizarea rețelelor de energie electrică.

4. *Educația și tineretul* - acest pilon are ca scop promovarea educației, formării profesionale și a mobilității tinerilor, încurajarea schimburilor culturale și a cooperării între organizațiile neguvernamentale și promovarea drepturilor omului și a libertății de exprimare.

5. *Creșterea nivelului de securitate și siguranță* - acest pilon are ca scop creșterea securității în regiune, promovarea stabilității și a pacificării conflictelor, îmbunătățirea gestionării frontierelor și lupta împotriva criminalității organizate și a terorismului [5].

Următoarele date și informații din această lucrare vor fi centrate asupra pilonului numărul 4, rolul educației și a tineretului în procesul de integrare Europeană al statelor membre Parteneriatului Estic.

Obstacolele în procesul educațional cu care se confruntă statele din Parteneriatul Estic.

În țările Parteneriatului Estic, există o serie de obstacole educaționale care împiedică accesul la educație și care pot îngreuna procesul de învățare. Printre cele mai mari bariere educaționale se numără lipsa de resurse, lipsa de infrastructură, instabilitatea politică și corupția.

Lipsa de resurse este una dintre cele mai mari probleme cu care se confruntă țările Parteneriatului Estic. Aceasta includ, lipsa de manuale, echipamente, materiale didactice și cadre didactice calificate. Aces-

tea fac ca procesul de învățare să fie dificil și ineficient, în special în zonele rurale sau din afara orașelor mari. Spre exemplu, bugetul alocat pentru învățământ în Republica Moldova în anul 2022 a reprezentat 5,9% constituind aproximativ 14 788,8 mil. de lei din PIB, cu 0,1% mai mare decât în anul 2021 [6]. De asemenea, în 2022 inflația statului a ajuns chiar și la cote de 34 %[7], ceea ce a necesitat modificări substanțiale în modul de a cheltui banii pentru acea perioadă.

Lipsa de infrastructură este, de asemenea, o barieră importantă în calea accesului la educație. Multe școli din țările Parteneriatului Estic sunt într-o stare precară, cu clădiri vechi și insuficient întreținute, care nu sunt adecvate pentru procesul de învățare. Aceasta poate afecta în mod negativ performanțele elevilor și poate fi un factor important care îi descurajează să continue studiile. Deși, reforma în învățământ din Republica Moldova printre care a presupus și închiderea a peste 200 de școli din cauza lipsei de profesori calificați, numărului mic de elevi sau probleme financiare severe și a atras nemulțumire din parte populației [8], pe termen lung s-a reușit o optimizare a rețelei de școli astfel încât economiile și investițiile în aceste instituții au devenit mai vizibile mai ales pentru gimnaziile și liceele din zonele rurale ce își pot acoperi mai ușor cheltuielile de întreținere, modernizare și pot oferi un proces educațional mai calitativ și efectiv cu cadre didactice calificate.

Instabilitatea politică și conflictele armate din regiune au, de asemenea, un impact semnificativ asupra educației. În aceste situații, considerată secundară față de alte probleme, cum ar fi securitatea sau economia. În plus, conflictele armate pot distruge infrastructura educațională și pot împiedica accesul la școli și universități. Războiul din Ucraina a afectat în mod negativ situația economică și politică din regiune. De la începutul războiului aproximativ 5,4 milioane de copii s-au confruntat cu bariere privind accesul la educație. peste 2 600 de școli au fost avariate în Ucraina, doar aproximativ 25% din școlile din Ucraina au putut continua orele fizic fără perturbări [9].

Corupția este, de asemenea, o problemă majoră care afectează sistemul educațional din țările Parteneriatului Estic. Acesta poate duce la o distribuție inechitabilă a resurselor și poate împiedica accesul la educație pentru elevii și studenții care nu au putere sau conexiuni politice. În plus, corupția poate submina încrederea în instituțiile de

învățământ și poate descuraja investițiile în educație. Nivelul ridicat al corupției din Republica Moldova, a afectat în mod considerabil încrederea cetățenilor în sistemul educațional din țară. Astfel că, într-o mare parte din cazuri absolvenții din treapta liceală aleg să își continue studiile în afara țării, unde mizează pe o carieră mai promițătoare, o bază de notificare mai echitabil pe durata studiilor [10].

Programul de Educație în Parteneriatul Estic

Programul de Educație al Parteneriatului Estic este o inițiativă ce are ca scop îmbunătățirea sistemelor de învățământ și dezvoltarea competențelor în rândul tinerilor din țările partenere. Aceste programe educaționale includ schimburi academice, formare profesională, dezvoltarea curriculum-ului și îmbunătățirea infrastructurii școlare și universitare.

Una dintre principalele inițiative ale Programului de Educație al Parteneriatului Estic este Programul Erasmus+, care oferă tinerilor din țările partenere șansa de a studia și a se forma profesional în instituții de învățământ superior din Uniunea Europeană. Această inițiativă are ca scop încurajarea mobilității academice și dezvoltarea competențelor și a capacităților tinerilor.

Un alt aspect important al Programului de Educație al Parteneriatului Estic este dezvoltarea infrastructurii școlare și universitare în țările partenere. Aceste proiecte vizează modernizarea și îmbunătățirea facilităților educaționale, astfel încât tinerii să aibă acces la un mediu de învățare adecvat și la echipamente și tehnologii moderne. Dezvoltarea educației și a competențelor tinerilor este un factor important în promovarea dialogului și a cooperării în regiune, și poate contribui la consolidarea valorilor democratice și a respectării drepturilor omului [11].

Rolul programului Erasmus+ în procesul de integrare europeană a statelor Parteneriatului Estic

Erasmus+ este un program emblematic al Uniunii Europene care oferă oportunități pentru studenți și tineri profesioniști de a studia, de a se forma și de a lucra în străinătate. Programul este activ timp de peste trei decenii și a oferit experiențe de viață schimbătoare pentru milioane de tineri europeni. Din 2014, programul Erasmus+ a fost extins și la cele șase țări partenere din Est: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina. Această extindere a adus beneficii imense tinerilor din Parteneriatul Estic [12].

Obiectivul principal al programului Erasmus+ în Parteneriatul Estic este de a sprijini reforma sistemelor de educație și formare din regiune. Programul are ca scop promovarea cooperării și mobilității între Uniunea Europeană și țările partenere din Est în domeniul educației și formării. Programul oferă oportunități pentru studenți, personalul academic și tinerii profesioniști de a studia, se forma și de a lucra în țările Uniunii Europene. Programul oferă, de asemenea, oportunități pentru studenții și profesioniștii Uniunii Europene de a studia și lucra în țările Parteneriatului Estic.

Unul dintre avantajele semnificative ale programului Erasmus+ în Parteneriatul Estic este că promovează mobilitatea academică. Programul oferă oportunități pentru studenți de a studia la unele dintre cele mai bune universități din Europa, ceea ce le permite să dobândească cunoștințe, abilități și experiență valoroasă [13]. Studenții sunt expuși la noi culturi și limbi, ceea ce le lărgeste orizonturile și le îmbogățește dezvoltarea personală. Mai mult, programul ajută la construirea de poduri între Parteneriatul Estic și Uniunea Europeană, prin promovarea înțelegerii și cooperării între tinerii din diferite țări.

Din 1987, studenții și personalul universitar au participat în diferite mobilități în universitățile europene prin intermediul programului Erasmus. Din 2015, Erasmus+ permite mobilitatea pe termen scurt între statele din Europa și alte locații mondiale de studii pentru studenți, cercetători și personal (cunoscut sub numele de International Credit Mobility) [14].

În perioada 2015-2020, bugetul pentru Parteneriatul Estic a permis înființarea a 3 393 de proiecte pentru parteneriate bilaterale între universități [15], institute de cercetare și alte instituții din statele partenere și din statele membre ale UE. Prin intermediul acestor proiecte s-au organizat mobilități pentru peste 43 000 de studenți, cercetători și personal [15].

Parteneriatul Estic – mobilități pe țară (2015-2020):

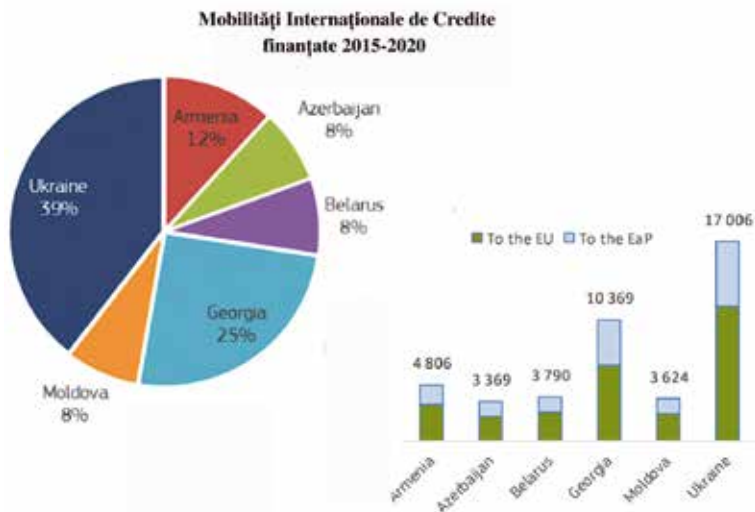

Figura 1: Mobilitățile Erasmus+ din statele membre ale Parteneriatului Estic

Sursa: EU-Eastern Partnership cooperation through Erasmus+, link: <https://ec.europa.eu/assets/eac/erasmus-plus/factsheets/regional/easternpartnership-regional-erasmusplus-2020.pdf>

Mobilitatea în cadrul Parteneriatului Estic este importantă pentru dezvoltarea personală și profesională a participanților, dar și pentru consolidarea relațiilor dintre țările partenere și Uniunea Europeană. Acest lucru se datorează faptului că mobilitățile permit tinerilor, în special celor mai dezavantajați din punct de vedere economic și social să cunoască alte culturi, să își dezvolte abilități lingvistice și interculturale, să învețe despre alte sisteme de învățământ și să își îmbunătățească cunoștințele și competențele în domeniul lor de studiu. În plus, mobilitatea în cadrul Parteneriatului Estic este importantă și pentru dezvoltarea relațiilor între instituțiile de învățământ superior și de cercetare din țările partenere și cele din statele membre ale UE. Acest lucru permite instituțiilor partenere să aibă acces la experiența și know-how-ul instituțiilor europene, să își îmbunătățească calitatea învățământului și cercetării și să își dezvolte relații de parteneriat durabile cu instituțiile europene.

Datorită reformelor din domeniul educației și al sprijinului extern, dezvoltarea capacității de învățare în învățământul superior a devenit o prioritate în Parteneriatul Estic. Acest lucru se datorează faptului că învățământul superior joacă un rol vital în dezvoltarea economică și socială a statelor, prin formarea forței de muncă calificate și prin cercetarea științifică și inovarea. Astfel, statele mai puțin dezvoltate, cum sunt statele din Parteneriatului Estic încearcă să compenseze lipsa de specialiști calificați pe piața muncii și să atenueze procesul exodului de intelecte, încurajând tinerii în același timp, să-și creeze cariere profesionale în statele lor de origine.

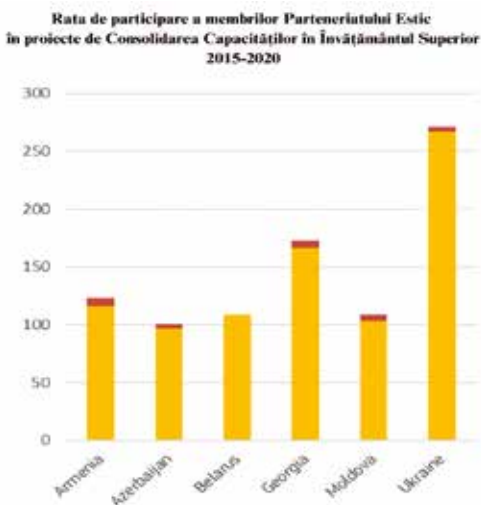

Figura 2. Rata de participare a membrilor Parteneriatului Estic în proiecte de Consolidarea Capacităților în Învățământul Superior, 2015-2020

Sursa: EU-Eastern Partnership cooperation through Erasmus+, link: <https://ec.europa.eu/assets/eac/erasmus-plus/factsheets/regional/easternpartnership-regional-erasmusplus-2020.pdf>

În Republica Moldova spre exemplu, învățământul superior a trecut printr-o serie de reforme în ultimii ani, care au avut ca scop îmbunătățirea calității și relevanței acestuia în formarea profesională a viitorilor specialiști. Una dintre aceste reforme este dezvoltarea capacității de învățare a cadrelor didactice și a instituțiilor de învățământ

superior. În cadrul Parteneriatului Estic, Uniunea Europeană și țările partenere au convenit asupra unui set de obiective comune pentru a dezvolta învățământul superior în aceste țări. Aceste obiective includ îmbunătățirea calității învățământului superior, creșterea accesului la acesta și dezvoltarea capacității de cercetare și inovare.

În perioada anilor 2015-2020, instituții și organizații ale statelor membre ale Parteneriatului Estic au fost implicate în 123 de proiecte de Consolidarea Capacităților în Învățământul Superior, înregistrând 885 de participări. Astfel, prin aceste proiecte s-a reușit stimularea colaborării transnaționale și s-au dezvoltat multiple parteneriate multilaterale ce au avut un impact pozitiv considerabil asupra calității și inovării procesului educațional.

Proiectele de consolidare a capacităților în învățământul superior pot fi adresate unui grup de țări din Parteneriatul estic sau unei singure țări și pot fi, de asemenea, transregionale și includ parteneri ambii din diferite regiuni. Până în prezent, instituțiile din Parteneriatul Estic participă cu 885 de ocazii la 123 de proiecte pentru regiune.

Numărul de participanți în cadrul Erasmus+ și Corpul European de Solidaritate

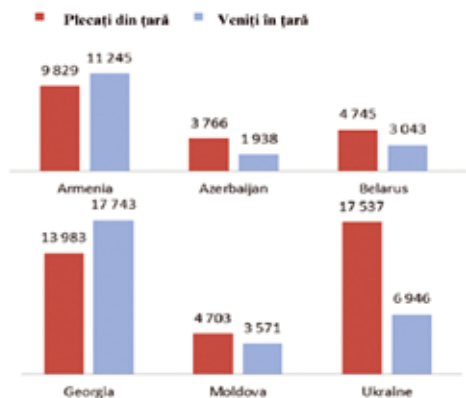

Figura 3. Numărul de participanți în cadrul Erasmus+ și Corpul European de Solidaritate

Sursa: EU-Eastern Partnership cooperation through Erasmus+, link: <https://ec.europa.eu/assets/eac/erasmus-plus/factsheets/regional/easternpartnership-regional-erasmusplus-2020.pdf>

Pentru a eficientiza procesul de integrare al statelor din Parteneriatul Estic, prin intermediul programului Erasmus+, Uniunea Europeană promovează o Consolidare activă a Capacităților în Domeniul Tinerețului. Astfel, între 2014 și 2020, 31 680 de tineri din statele Parteneriatul Estic au participat la schimburi de tineret de tineret în Europa, în timp ce 24 509 participanți au fost găzduiți în țările Parteneriatului Estic, inclusiv 3 340 de tineri au plecat în mobilități de voluntariat din statele Parteneriatului Estic în cadrul Corpului European de Solidaritate, în timp ce 1984 de voluntari au fost găzduiți de statele membre ale Parteneriatului. În aceeași perioadă, 19 633 de lucrători de tineret din Parteneriatul Estic au participat la proiecte de tineret în Europa, în timp ce alți 17 993 de lucrători de tineret au fost găzduiți în țările Parteneriatului Estic [15].

Concluzii.

Erasmus+ este un program important pentru țările din Parteneriatul Estic, deoarece oferă oportunități unice de învățare și dezvoltare personală pentru studenți, cadre didactice și alte persoane implicate în învățământ. Pentru țările din Parteneriatul Estic, Erasmus+ este un instrument important pentru a îmbunătăți calitatea învățământului superior și a cercetării. Aceste țări se confruntă cu provocări precum infrastructură precară, resurse limitate și lipsa de conexiune cu instituțiile de învățământ din Europa. Erasmus+ ajută la reducerea acestor bariere și la îmbunătățirea colaborării între universitățile din Europa și cele din Parteneriatul Estic [16].

Datorită programelor Uniunii Europene, cum este Erasmus+ contribuie la îmbunătățirea învățământului superior, a cercetării și a dezvoltării personale a tinerilor din statele Parteneriatului Estic. Prin participarea la programele Erasmus+, aceste țări pot beneficia de oportunități de dezvoltare și cooperare internațională care să le ajute să facă față provocărilor din prezent și să își construiască un viitor sustenabil alături de alte state în marea familie Europeană.

Referințe bibliografice:

1. Rahim Rahimov, *The European Union's Eastern Partnership and energy security*
2. *Issues*, 2010, p.5, link: <https://web.archive.org/web/20150923175842/http://www.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/EasternPartnership.pdf>
3. Eastern Partnership implementation well on track - 1st Eastern Partnership Foreign Ministers meeting, site-ul Comisiei Europene, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_09_1891
4. Politica europeană de vecinătate, site-ul Parlamentului European, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/170/politica-europeana-de-vecinatate>
5. Eastern Partnership, The Diplomatic Service of the European Union, link: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en
6. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, site-ul Comisiei Europene, link: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/eastern-partnership_en
7. BUGETUL PUBLIC NAȚIONAL (BPN) PENTRU ANUL 2022, site-ul Ministerului Finanțelor al Republicii Moldova, <https://mf.gov.md/sites/default/files/Bugetul%20cetatenilor%20pe%202022.pdf>
8. Rata anuală a inflației, site-ul Băncii Naționale a Moldovei, <https://www.bnm.md/ro/content/rata-inflatiei-0>
9. Ministerul Educației a dat detalii despre cum vrea să dea îndărăt reforma școlilor promovată de Maia Sandu, site-ul de știri Europa Liberă Moldova, <https://moldova.europalibera.org/a/reforma-scolilor-evaluare-minister-babuc/28826692.html>
10. War has hampered education for 5.3 million children in Ukraine, warns UNICEF, site-ul UNICEF, link: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/war-has-hampered-education>
11. De ce sunt tentați elevii din Republica Moldova să plece la studii peste hotare și ce i-ar determina să se întoarcă acasă, site-ul de știri Agora, <https://agora.md/stiri/69417/de-ce-sunt-tentati-elevii-din-republica-moldova-sa-plece-la-studii-peste-hotare-si-ce-iar-determina-sa-se-intoarca-acasa-foto>
12. Education as a key priority for the Eastern Partnership, The Diplomatic Service of the European Union, link: https://www.eeas.europa.eu/node/25789_en
13. Constantin-Vasile ȚOCA, Klára CZIMRE, Vasile CUCERESCU, *The Role of the Universities of Oradea and Debrecen in Attracting Foreign Students in*

- the Field of Medicine*, University of Oradea University of Debrecen, 2016, p.144, https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=hu&user=2HBxFykAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=2HBxFykAAAAJ:b0M2c_1WBrUC
14. Programme Countries in Erasmus+, link: <https://erasmusplus.org.uk/participating-countries3cea.html>
 15. Erasmus+ International Credit Mobility, site-ul Erasmus+, <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/document/erasmus-international-credit-mobility>
 16. Florentina Chirodea, Constantin-Vasile Țoca, *Promoting intercultural dialogue through lifelong learning policies*, 2012, p. 4, https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=hu&user=LW9lNqgAAAAJ&citation_for_view=LW9lNqgAAAAJ:KlAtU1dfN6UC
 17. Constantin-Vasile Țoca, *The Regional Dimension of the Lifelong Learning Policies Program in Romania*, 2015, p. 146, https://www.researchgate.net/profile/Luca_Bregantini/publication/367117721_How_Many_Are_the_Ethnic_Minorities_in_Europe/links/63c1aa10d9fb5967c2d34843/How-Many-Are-the-Ethnic-Minorities-in-Europe.pdf#page=145

ADAPTAREA POLITICILOR EDUCAȚIONALE A STATELOR DIN PARTENERIATUL ESTIC LA VALORILE EUROPENE

CZU 37.0:[327:061.1EU]

Liudmila CUROȘ*

Rezumat: Parteneriatul Estic (PaE), Politica Europeană de Vecinătate, conțin posibilități noi pentru vecinii săi din Europa de Est. La baza acestui parteneriat stau principiile implicării comune, diferențierii și condiționalității, iar valorile fundamentale precum democrația, statul de drept, respectarea drepturilor omului, precum și principiile economiei de piață, dezvoltării durabile și bune guvernări. Aceste domenii pot fi dezvoltate și implementate cu succes doar printr-o educație de calitate, o educație pe tot parcursul vieții și o mobilitate academică prosperă. În articol sunt descrise proiectele promovate de UE pe teritoriul țărilor PaE ce sporesc calitatea educației, economiei și în general al vieții. Sunt analizate 3 variabile: digitalizarea procesului de predare-învățare, mobilitatea academică și promovarea proiecte educaționale pentru tineri și aportul adus de ele în sporirea competitivității pe piața forței de muncă internațională.

Digitalizarea: Conexiuni digitale rapide îmbunătățite între cele UE și PaE sprijină cercetarea și educația digitală. La moment, asigură până la două milioane de oameni de știință, studenți și cadre universitare locale din peste 700 instituții cu acces la cercetări globale. Ca exemplu: Programul EaP Connect în desfășurare (€13 milioane), care interconectează comunitățile de Cercetare și Educație din întreaga regiune și cu omologii lor europeni printr-o rețea de internet în bandă largă de mare capacitate. Viitorul program UE privind mediul cibernetic - CYBER (€7 milioane) pentru a consolida securitatea cibernetică în țările partenere și pentru a crește încrederea în utilizarea serviciilor digitale în beneficiul cetățenilor și afacerilor.

Autorul descrie proiectele UE implementate cu succes în țările PaE: Școala Europeană a Parteneriatului Estic din Georgia; Organizația Tinerilor Ilumiști din Azerbaidjan; Proiectul european (TEMPUS) „Innovating Teaching and Learning of European Studies” (INOTLES), menționând că dezvoltarea sistemului educațional din țările din cadrul PaE depinde de calitatea lecțiilor învățate din ultimii zece ani și de capacitățile acestora de a rezista provocărilor care urmează.

* **Liudmila CUROȘ**, cercetător științific stagiar, Universitatea de Stat din Moldova, liudmilacuros@mail.ru

Cuvinte cheie: digitalizarea procesului educațional, mobilitate academică, proiecte educaționale pentru tineri.

ADAPTING THE EDUCATIONAL POLICIES OF THE EASTERN PARTNERSHIP STATES TO EUROPEAN VALUES

Summary: The Eastern Partnership (EaP), the European Neighborhood Policy, contains new possibilities for its Eastern European neighbours. This partnership is based on the principles of joint involvement, differentiation and conditionality, and fundamental values such as democracy, the rule of law, and respect for human rights, as well as the principles of the market economy, sustainable development and good governance. These areas can only be developed and implemented successfully through quality education, lifelong learning and prosperous academic mobility. The article describes the projects promoted by the EU on the territory of the EaP countries that increase the quality of education, economy and life in general. Three variables are analyzed: the digitization of the teaching-learning process, academic mobility and the promotion of educational projects for young people and their contribution to increasing competitiveness in the international labour market. Digitalization: Improved fast digital connections between the EU and the EaP support digital research and education. It currently provides up to two million local scientists, students and academics from over 700 institutions with access to global research. As an example: the ongoing EaP Connect program (€13 million), which interconnects Research and Education communities across the region and their European counterparts through a high-capacity broadband internet network. Future EU Cyber Program - CYBER (€7 million) to strengthen cyber security in partner countries and increase confidence in the use of digital services for the benefit of citizens and businesses.

The author describes EU projects successfully implemented in the EaP countries: the European School of the Eastern Partnership in Georgia; Organization of Young Illuminists of Azerbaijan; The European project (TEMPUS) "Innovating Teaching and Learning of European Studies" (INOTLES), noting that the development of the education system in the countries of the EaP depends on the quality of the lessons learned in the last ten years and their capacities to withstand the challenges ahead.

Keywords: digitalization of the educational process, academic mobility, educational projects for young people.

Educația - factor determinant al schimbării

Schimbările survenite în structura UE, ca urmare a extinderii sale spre centrul și estul Europei, au impus necesitatea unei reorientări a politicii externe a UE, noua configurație a „vecinătății UE” dobândind o importanță deosebită în politica europeană. Mecanismele ce gestionau până în 2004 politica externă a UE, în special cea față de statele din imediata vecinătate, deveneau oarecum insuficiente și chiar ușor inadecvate noului context, impunându-se treptat nu doar o simplă adaptare a acestora, ci și apariția unor politici și mecanisme instituționale noi. Dacă e să vorbim despre fostele republici sovietice, UE a încheiat Acorduri de Parteneriat și Cooperare (în 1994 – cu Fed. rusă, Ucraina, Kazahstan, Republica Moldova, Belarus, în 1996 – cu Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Uzbekistan), acorduri ce erau considerate a fi de primă generație, neavând în vedere perspectiva aderării acestor țări la UE, ci promovarea interesului potențial pentru o continuă dezvoltare a relațiilor reciproce de cooperare între părți, sprijinirea eforturilor țărilor menționate în procesul de tranziție la economia de piață.

Un element important în reglementarea relațiilor de vecinătate ale Uniunii Europene este Parteneriatul Estic, inițiativă a Poloniei și Suediei (idee lansată în 23 mai 2008) menită să consolideze relațiile UE cu țările din vecinătatea ei estică, mergând dincolo de incidența PeV actuală, propunând adâncirea cooperării bilaterale și a integrării sporite cu toți partenerii estici, precum și crearea unei formule permanente pentru cooperare multilaterală. La început, această inițiativă părea a fi o contrapondere a proiectului președintelui Sarkozy. Inițiativa are în calitate obiectiv principal: consolidarea cooperării regionale cu Ucraina, Moldova, Georgia, Azerbaidjan, Armenia și Belarus [2].

Implicarea UE în soluționarea conflictelor în regiune are într-o mare măsură un caracter indirect, în sensul încurajării politicilor pe termen lung care ar crea un mediu propice soluționării durabile a conflictelor, evitând un rol direct sau foarte vizibil în procesul concret de soluționare a acestora. Multe țări, în special România, consideră că UE ar trebui să se implice mai activ în soluționarea conflictelor înghețate, în toate formatele de negocieri. Evenimentele care se desfășoară astăzi demonstrează că este nevoie de o atenție sporită și mult mai orientată spre cooperare susținută și rezolvare a conflictelor din partea comunității europene și internaționale pentru această regiune.

Dorim să subliniem că UE și partenerii est-europeni se confruntă cu provocări politice comune în ceea ce privește asigurarea unei alimentații cu energie fiabile și sigure; o cooperare în domeniul securității energetice clar identificată. Este necesar de acordat mai multă atenție consolidării, îmbunătățirii și eficientizării sectorului energetic, ce reprezintă una dintre condițiile principale de modernizare a economiei; continuarea reformelor în domeniul educațional și a mobilității academice în vederea asigurării pieței internaționale a forței de muncă. O abordare mai adaptată a fiecărei țări partenere în parte, luând în considerare totodată, vulnerabilitățile lor specifice geopolitice, aplicând principiul diferențierii și principiul „mai mult pentru mai mult”, dar cu o coordonare generală; consideră cu tărie că importanța și amploarea relațiilor cu fiecare țară parteneră în parte ar trebui să reflecte ambiția europeană, angajamentul pentru valorile comune și progresele înregistrate de aceasta în alinierea la legislația UE, evaluată pe baza unor criterii de referință clare și pe propriile merite; este de părere că modul de organizare a Parteneriatului estic trebuie să fie orientat spre viitor și flexibil – din punct de vedere instituțional și conceptual – pentru a oferi stimulente pe termen lung pentru toți partenerii, inclusiv pentru cei care sunt cei mai avansați, pentru a continua astfel intensificarea relațiilor cu UE.

Parteneriatul estic ar trebui să se concentreze și pe informarea cetățenilor prin abordări de jos în sus care să fixeze beneficiile unei asocieri viitoare în opinia publică, care reamintește că realizarea parteneriatului va depinde de progresul și de eforturile substanțiale în respectarea drepturilor omului, reforma sistemului judiciar, reformele administrației publice, combaterea corupției și participarea mai mare a cetățenilor la procesul decizional public și nu, în ultimul rând, adaptarea politicilor educaționale la nivel european.

Promovarea și sprijinirea eforturilor comune în domeniul cercetării și inovării, inclusiv programele de schimburi de studenți, în proiecte multilingve virtuale, în dialogul între culturi, prin producții comune de film și resurse comune pentru traduceri literare, în studiile comune privind urmările nazismului și comunismului, și alte regimuri totalitare, precum și studiile privind istoria comună a Europei, printre altele și prin programul „Europa pentru cetățeni” și prin promovarea coo-

perării cu Platforma memoriei și a conștiinței europene. Dezvoltare graduală a unui spațiu comun pentru cunoștințe și inovare pentru a comasa mai multe linii existente de cooperare în cercetare și inovare.

În orice țară din lume, indiferent de nivelul de dezvoltare economic și de piața forțelor de muncă există două tipuri de instituții de învățământ la orice nivel: publice, finanțate în major de la bugetul de stat și / sau bugetele locale (în mare măsură sunt instituțiile de nivelul ISCED 0-3) precum și instituții de învățământ particulare sau private, care pot fi independente total sau parțial subvenționate de către stat (aflate de regulă la autogestiune). În conformitate cu datele statistice ale Republicii Moldova prezentate de Biroul Național de Statistică în anul de studii 2021/2022 în țară funcționau: 24 de Instituții Superioare, 13 Centre de Excelență, 36 Colegii, 42 Școli profesionale și 1231 școli, gimnazii și licee. Raportul dintre cele finanțate de bugetul de stat și aflate la autogestiune pe categorie sunt prezentate în tabelul de mai jos:

Instituții de învățământ nivel ISCED: 3-7 raportate pe Forme de proprietate, număr instituții per ani de studii 2009-2023

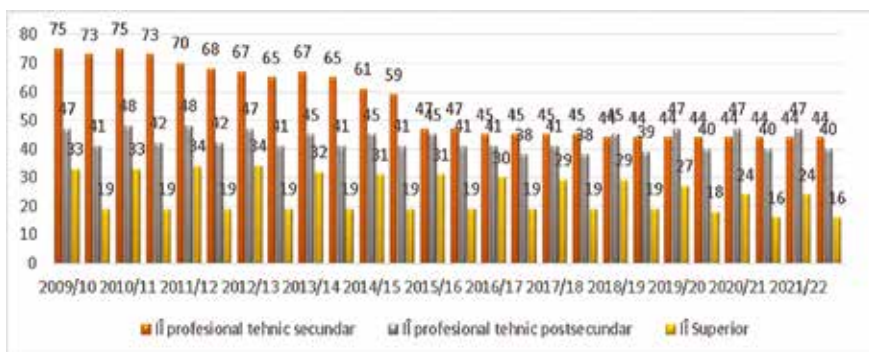
	2009/10			2010/11			2011/12			2012/13			2013/14			2014/15		
	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat
Total	155	133	22	156	134	22	152	129	23	148	125	23	144	125	19	137	119	18
II profesional tehnic secundar	75	73	2	75	73	2	70	68	2	67	65	2	67	65	2	61	59	2
II profesional tehnic postsecundar	47	41	6	48	42	6	48	42	6	47	41	6	45	41	4	45	41	4
III Superior	33	19	14	33	19	14	34	19	15	34	19	15	32	19	13	31	19	12

2015/16			2016/17			2017/18			2018/19			2019/20			2020/21			2021/22		
Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat	Total	Buget	Privat
123	107	16	116	102	14	115	102	13	118	102	16	118	102	16	115	100	15	115	100	15
47	47	0	45	45	0	45	45	0	44	44	0	44	44	0	44	44	0	44	44	0
45	41	4	41	38	3	41	38	3	45	39	6	47	40	7	47	40	7	47	40	7
31	19	12	30	19	11	29	19	10	29	19	10	27	18	9	24	16	8	24	16	8

Sursa: <https://statbank.statistica.md/>

Se observă că instituțiile de învățământ profesional tehnic secundar sunt, la moment, în totalitate finanțate de stat și sunt într-un număr stabil, cel puțin în ultimii 5 ani, de 44 unități dintre care 2 sunt centre de excelență. Pe când instituțiile de învățământ profesional tehnic postsecundar și postsecundar nonterțial sunt într-o mică creștere, cu o stabilitate de 47 de ÎÎ, pentru ultimii 3 ani. Aceasta se datorează și politicilor educaționale din țara noastră adaptate la cele europene prin promovarea învățământului profesional tehnic și a învățământului dual. Deși există o descreștere a numărului de instituții superioare, unele au dispărut altele au fost absorbite, factorii principali care au dus la aceasta sunt: micșorarea numărului de studenți (mulți tineri nu doresc să continue studiile sau pleacă peste hotarele țării precum și scăderea demografică a populației) și finanțarea nevalorificată de unele instituții.

În conformitate cu datele statistice analizate putem determina o micșorare a numărului de instituții de învățământ care sunt finanțate în totalitate de la bugetul de stat:

În conformitate cu datele statistice a BNS și numărul de absolvenți este în descreștere.

Absolenții pe Instituții de Învățământ reprezentati pe ani 2014-2021

Anii	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Licee/Î profesional tehnic secundar	26212	23434	15853	18130	18280	16855	16843	17026
Î profesional tehnic post-secundar	6484	6252	6789	6367	7025	6586	6279	6208
Î superior	24274	23630	21886	19943	18142	16266	14650	14084

Apare întrebarea: Cine participă la educație? În medie, 63% dintre studenții de la nivel terțiar din OCDE sunt înscriși la programe de licență. Doar în Austria, Franța și Luxemburg studenții de la licență reprezintă mai puțin de jumătate din toți studenții de la nivel terțiar.

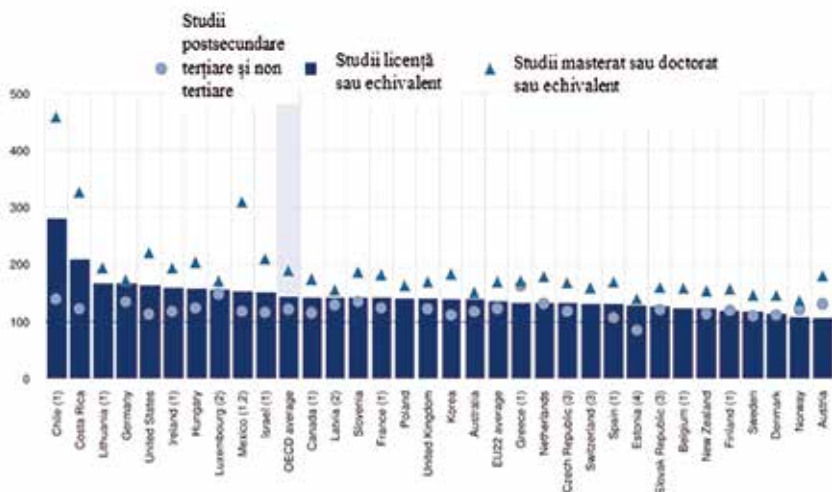
Ratele de înscriere în programele terțiare de ciclu scurt prezintă cele mai mari diferențe între țări: 38% dintre studenții din Turcia și 32% dintre studenții din Statele Unite sunt înscriși în astfel de progra-

me, în timp ce ponderea este sub 5% în alte 14 țări OCDE și țările partenere. Cu toate acestea, în unele țări precum: Republica Cehă și Grecia, mai puțin de 5% dintre studenți studiază cu jumătate de normă.

În unele țări, cum ar fi Chile, Israel, Coreea, Letonia și Regatul Unit, 80% sau mai mult dintre studenții de la nivel terțiar sunt înscriși în instituții private, deși 71% dintre studenții de la nivel terțiar sunt înscriși în instituții publice în medie în întreaga OCDE. Cu toate acestea, natura instituțiilor private variază foarte mult de la o țară la alta și ponderea acestora: studenții înscriși în instituții private trebuie interpretați în contextul organizației unei țări și reglementarea sistemului de învățământ terțiar privat [1, pag.128]. În acest context, îmi propun să aplic analiza comparată, pentru a defini tendința tinerilor adulți pentru a obține studii de nivel înalt, calificative, din diferite țări ale lumii. Această tendință ar măsura nivelul de educație al populației țării, măsurată ca procent al populației care deține o calificare formală la un anumit nivel de educație. Procentul respectiv este folosit frecvent ca indicator de măsurare a calității capitalului uman, chiar dacă calificările formale nu sunt prompte nu înseamnă neapărat că titularii au dobândit competențele relevante cerute de angajatori. În multe profesii necesare pe piața forței de muncă națională și internațională admiterea reglementată la nivel profesional (de exemplu, medici), obținerea anumitor calificări formale este o cerință esențială de intrare. Dar chiar și în ocupațiile în care calificările formale nu sunt obligatorii, angajatorii tind să evidențieze calificările formale ca fiind semnale importante ale tipului de cunoștințe și abilități pe care potențialii angajați le-au dobândit. Ele sunt deosebit de importante pentru proaspeții absolvenți, dar afectează adesea cariera indivizilor pe tot parcursul vieții lor profesionale. Nivelul terțiar a crescut în majoritatea țărilor OCDE în rândul persoanelor cu vârsta cuprinsă între 25 și 34 de ani, tineri adulți. Cota medie a adulților tineri cu studii superioare a crescut de la 27% în 2000 la 48% în 2021. În această grupă de vârstă, ponderea persoanelor cu studii superioare este cu 7 puncte procentuale mai mare decât ponderea persoanelor cu studii superioare. Credem că o educație terțiară va fi cea mai comună realizare în rândul adulților de vârstă activă în medie țările OCDE în câțiva ani.

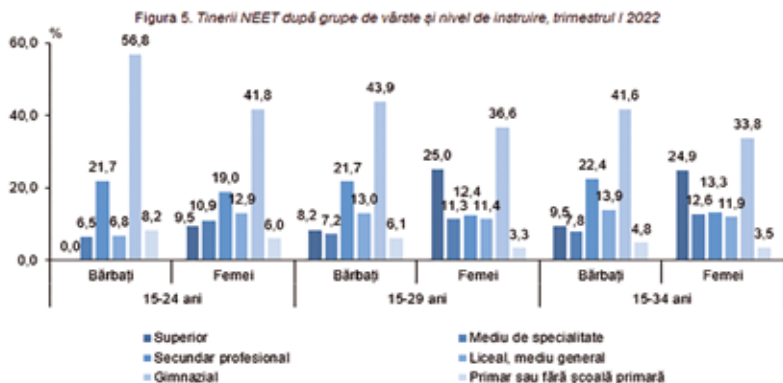
Nivelurile mai înalte ale educației sunt asociate cu rezultate economice, pe piața muncii și sociale pozitive pentru societate. Persoanele cu studii superioare tind să fie mai implicate social și să aibă mai multe rate de ocupare și câștiguri relative. În majoritatea țărilor OCDE și parteneri, avantajul câștigurilor tinde să crească odată cu nivelul de studii. În medie în țările OCDE, lucrători cu normă întreagă, cu o diplomă terțiară cu ciclu scurt ca cel mai înalt nivel de educație au câștigat cu 20% mai mult decât cei cu studii medii superioare în 2020. Avantajul crește la 44% în rândul celor cu o diplomă de licență sau echivalentă și la 88% dintre cei cu o diplomă de master sau doctorat sau echivalent (Figura A4.2 sursa 1).

Câștiguri relative ale adulților în funcție de nivelul de studii terțiare (2020)

În rândul tinerilor NEET, indiferent de grupa de vârstă sau sex, predomină persoanele cu studii gimnaziale, având ponderi de 48,0% la tinerii de 15-24 ani, 39,3% la cei de 15-29 ani și 36,3% la persoanele de 15-34 ani. Totodată, la grupa de vârstă 15-19 ani majoritatea este formată de tinerii cu studii gimnaziale (70,8%). Odată cu înaintarea în vârstă, valoarea acestui indicator descrește, ajungând la 31,8% la persoanele de 30-34 ani.

În grupa de vârstă de 15-24 ani, tinerii cu studii gimnaziale sunt urmați de cei cu studii secundar-profesionale (20,1%), în timp ce la grupele de vârstă de 15-29 ani și 15-34 ani pe al doilea loc se situează tinerii cu studii superioare, înregistrând 18,7% și, respectiv, 19,9% per total tineri NEET. Plasarea pe locul doi a studiilor superioare se datorează femeilor, care alcătuiesc în jur de 25% în aceste două grupe de vârstă. Totodată, în rândul bărbaților, în toate trei grupe de vârstă, pe locul doi se situează studiile secundar-profesionale (în jur de 22%) (Figura 5).

Analiza repartizării tinerilor după aceste categorii diferă mult de la o grupă de vârstă la alta. Astfel, pentru tinerii de 15-19 ani activitatea principală este dobândirea unei profesii: 85,4% din ei nu lucrează, dar sunt încadrați în procesul de educație/formare profesională. În rândul persoanelor de 20-24 ani ponderea acestei categorii scade până la 33,3%. În grupele de vârstă 25-29 ani și 30-34 ani ponderea acestei categorii de tineri este nesemnificativă. Cota parte a tinerilor care lucrează și care nu sunt cuprinși în procesul de educație/formare crește pe măsura înaintării în vârstă. Această categorie constituie 5,3% la tinerii de 15-19 ani și ajunge la 51,7% la tinerii de 30-34 ani. Categoria tinerilor care fac parte din ocupare și, care, în același timp, participă la procesul de educație/formare reprezintă un grup mic de persoane. Ponderea cea mai mare a acestora, de 4,6%, a fost înregistrată la tinerii de 20-24 ani.

Resursele financiare sunt esențiale pentru ca sistemele de educație și formare să funcționeze. Dovezile privind eficacitatea măsurilor educaționale în diferite contexte continuă să crească, dar cunoașterea costului acestor măsuri rămâne limitată. În țările UE ca și în cele din PaE cea mai mare componentă a cheltuielilor publice pentru educație este remunerația totală plătită personalului didactic (64,4%), urmată de consumul intermediar (13,6%), care constă în achiziționarea de bunuri și servicii necesare prestării serviciilor de educație. Al treilea element ca mărime a fost formarea brută de capital (7%), care cuprinde investiții de capital, de exemplu, în clădiri, urmată de prestații sociale (6%) și alte transferuri curente (6%). Doar că suma distribuită pentru învățământ diferă considerabil pentru unele țări. Fără investiții sporite în capitalul uman, cunoștințele și competențele, care au devenit o resursă economică cheie, vor fi rare. Cu investiții eficiente și distribuție echitabilă, ele pot deveni nu numai abundente, ci și regenerabile și autogeneratoare - o distincție care va separa câștigătorii economici de cei mai puțin de succes.

Investiția în tineri trebuie să devină prioritatea unei țări care doarește un viitor prosper. La sigur, toată lumea are dreptul la educație de calitate și inclusivă. Summitul Parteneriatului Estic din noiembrie 2017 a aprobat un nou pachet de sprijin pentru tineret, în valoare de 340 milioane EUR, ca unul dintre cele „20 de Rezultate pentru 2020”. Acest lucru a contribuit la crearea condițiilor necesare pentru ca tinerii din întreaga regiune să studieze, să lucreze și să se implice în societățile sale, să-și dezvolte pe deplin potențialul. Ca parte a acestui pachet, Uniunea Europeană a consolidat una dintre inițiativele de succes, Erasmus+. Până în 2020, estimăm că peste 80 000 tineri, lucrători în domeniul tineretului, studenți și personal didactic din regiunea Parteneriatului Estic au participat la oportunități de schimb.

La moment, UE împărtășește profund aspirațiile țărilor: Ucraina, Republica Moldova și Georgia, de a sprijini dezvoltarea competențelor antreprenoriale și de a aduce sistemul său educațional la un nivel mai înalt. În acest context, programul EU4Youth are ca scop îmbunătățirea perspectivelor de angajare a tinerilor – în special, dar nu doar pentru tinerii vulnerabili și dezavantajați – stimulând potențialului antreprenorial și ajutându-i să dezvolte capacități indispensabile pentru piața

forței de muncă. Acest lucru se realizează prin înființarea incubatoarelor de afaceri și a clusterelor de inovare, a schemelor de mentorat axate pe antreprenoriat și programe non-formale de recuperare pentru persoanele care părăsesc timpuriu școala [3].

Dezvoltarea țărilor cuprinse de Programul PaE depinde de calitatea lecțiilor învățate în ultimii zece ani și de capacitățile acestora de a rezista provocărilor care urmează.

Unele proiecte ale UE implementate cu succes în țările PaE:

- Organizația Tinerilor Ilumiști din Azerbaidjan a încheiat un proiect - „Incluziunea Socială prin Stil de Viață Sănătos: Dezvoltarea politicii inter-sectoriale a tineretului în Parteneriatul Estic”. Proiectul a fost finanțat de către Programul Erasmus + a Agenției Executive pentru Educație, Audiovizual și Cultură și a implicat alte cinci țări partener: Georgia, Moldova, Italia, Marea Britanie și Olanda.

Scopul primar al proiectului a fost de a spori abilitatea organizațiilor de tineret și a lucrătorilor de tineret în țările Parteneriatului Estic să lucreze la incluziunea socială prin cooperarea dezvoltării politicii de tineret pentru promovarea stilului sănătos de viață. Implementarea proiectului a început în Decembrie 2017, continuând până în ianuarie 2019. În acest an proiectul a constat în activități educaționale pentru lucrătorii de tineret din cadrul Parteneriatului Estic în Uniunea Europeană, rețea de activități pentru crearea unei Comunități de Practică cu factorii de decizie din domeniul tineretului care lucrează în sfera incluziunii sociale, crearea de Resurse de bune practici, întâlniri și ateliere de lucru de succes.

Ca și rezultat, proiectul și-a atins scopul de a îmbunătăți organizațiile de tineret din Moldova, Georgia și Azerbaidjan în direcția stilului sănătos de viață. Prin implicarea tinerilor din Parteneriatul Estic în atelierele de lucru, acestea iau ajutor să-și intensifice cunoștințele, capacitățile și abilitățile. În mod incremental, ei au devenit gata să promoveze principala misiune a proiectului, nu numai în țările Parteneriatului Estic, dar și în cadrul țărilor din Marea Britanie, Italia și Olanda.

- Acțiunea EU4Environment, are ca scop de a asigura utilizarea durabilă a capitalului natural, îmbunătățirea calității mediului și a bunăstării populației și stimulării creșterii economice în șase țări ale Parteneriatului Estic: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica

Moldova și Ucraina. Prin reunirea actorilor economici și din domeniul mediului, EU4Environment a contribuit la realizarea unor schimbări de politici și acte legislative, făcând planificarea și investițiile mai ecologice, stimulând adoptarea de tehnologii inovatoare, adoptarea de noi modele de afaceri și crearea de locuri de muncă verzi. De asemenea, promovează o mai bună guvernare a mediului, o gestionare îmbunătățită a ariilor protejate și a pădurilor, și comerțul durabil. Acțiunea se bazează pe realizările importante ale programelor anterioare de cooperare, precum „Ecologizarea economiilor în țările Parteneriatului Estic” (EaP GREEN), Aplicarea și Guvernarea Legislației Forestiere (FLEG), Rețeaua de Smarald (Emerald), care au fost încheiate în anii 2017-2018. EU4Environment ia în considerație colaborarea largită ca parte a “20 Rezultate pentru 2020” al Reuniunii Parteneriatului Estic din noiembrie 2017. Acțiunea a fost implementată de cinci organizații internaționale: OECD, UN Environment, CEE ONU, UNIDO, și Banca Mondială. Comisia Europeană a asigurat direcționarea generală.

Obiective specifice:

1. Un proces decizional “mai verde”, susținerea platformelor dialogurilor politice interministeriale privind creșterea verde și al integrării țințelor economiei verzi și altor aspecte al durabilității în procesele de planificare; acordarea asistenței în evaluarea necesităților de investiții; susținerea reformelor cadrului legislativ al, și creșterea capacităților de implementare pentru Evaluarea Strategică de Mediu (ESM) și Evaluarea Impactului de Mediu (EIM) în context transfrontier, care corespund pe deplin cu cerințele internaționale; sporirea conștientizării privind economia verde, acțiunile de protecție a mediului și privind modul de viață mai durabil.

2. Economia circulară și noi oportunități de creștere, Asistență Întrerinderilor Mici și Mijlocii (IMM) pentru integrarea factorilor de dezvoltare durabilă în adoptarea deciziilor strategice și managementul zilnic; Promovarea conceptelor și instrumentelor UE privind Piața Unică pentru Produsele Ecologice; Suport pentru elaborarea și implementarea politicilor de achiziții publice verzi/durabile; Asistență direcționată pentru soluționarea problemelor managementului deșeurilor; Asistență tehnică pentru reforme verzi în sectoare economice prioritare (ex.: eficiența energetică, agricultura/produse alimentare,

construcții, turismul durabil sau dezvoltarea regională); Asistență pentru promovarea valorilor și inovațiilor ecologice în rândul ÎMM.

3. Asigurarea respectării cerințelor de mediu, sprijinirea autorităților naționale în stabilirea cadrului regulatoriu inteligent și instrumentelor de politici pentru promovarea performanțelor ecologice al companiilor mari și ÎMM-urilor; Întărirea eficacității instituțiilor de promovare a respectării și conformității (organelor de autorizare și control) pentru a majora respectarea cerințelor de mediu; Acordarea asistenței autorităților naționale în elaborarea și evaluarea costurilor strategiilor și programelor de investiții publice verzi; Susținerea capacității administrative pentru managementul de mediu; Instruirea unei mase critice de funcționari publici și altor beneficiari.

4. Servicii de ecosistem și mijloacele de trai, lansarea unei rețele comune de arii protejate cu implicarea țărilor UE și vecine; Susținerea acțiunilor comunitare pentru conservarea și utilizarea durabilă a pădurilor pentru majorarea producerii secundare (nu de cherestea), a eficienței energetice legate de utilizarea biomasei; Acțiuni de limitare a comerțului ilegal de lemn; Sprijin în identificarea și elaborarea schemelor financiare pentru managementul durabil al serviciilor de ecosistem.

5. Schimbul de cunoștințe și coordonarea regională, acțiuni strategice de comunicare pentru majorarea vizibilității acțiunilor; Coordonarea regională al diferitor elemente ale acțiunii de monitorizarea progresului cu integrarea obiectivelor economice și de mediu, și elaborarea rapoartelor în baza Indicatorilor Creșterii Verzi; Rezultatele așteptate; Prin reunirea actorilor economici și din domeniul mediului, EU4Environment ajută la realizarea unor schimbări de politici și legislative, făcând planificarea și investițiile mai ecologice, stimulând adoptarea de tehnologii inovatoare, adoptarea de noi modele de afaceri și crearea de locuri de muncă verzi. De asemenea, promovează o mai bună guvernare a mediului, o gestionare îmbunătățită a ariilor protejate și a pădurilor și comerțul durabil.

Școala Europeană a Parteneriatului Estic din Georgia, viziunea pentru o Școală Europeană a Parteneriatului Estic constă în oferirea educației de calitate elevilor din țările partenere, sporind oportunitățile, promovând cooperarea și valorile fundamentale, și promovând o înțelegere mai bună a UE. În această primă fază pilot, proiectul stabilește

un parteneriat cu o școală existentă din Tbilisi, oferind burse studenților din cele șase țări partenere din est pentru un program de diplome de Bacalaureat Internațional (IB) cu accent pe Studii Europene.

Obiectivul specific: Scopul general este de a promova educația internațională de calitate înaltă în regiunea vecinătății estice.

Obiectivul specific este lansarea unui Program de Burse, bazat pe merite pentru o diplomă IB cu orientare europeană prin intermediul unei școli partenere IB din Tbilisi, Georgia, deschisă elevilor din toate cele șase țări vecine din est ale UE.

Principalele acțiuni în această primă fază pilot sunt:

- Stabilirea unui parteneriat cu o școală internațională din Tbilisi (New School, Georgia), cu aprobarea guvernului georgian.
- Adaptarea curriculumului de bacalaureat internațional pentru a include elemente specifice ale studiilor europene. Adaptarea va fi realizată sub îndrumarea Consiliului IB și cu sprijinul Secretarului General al Școlilor Europene (EURSC).
- Elaborarea și managementul unei scheme de burse pentru întreaga fază de lansare până la 30 de studenți noi pe an.
- Instruirea cadrelor didactice pentru a asigura pregătirea pentru livrarea curriculumului de specialitate.
- Acordarea de sprijin pentru facilitarea eliberării vizelor, sprijin pentru mobilitatea și securitatea elevilor.
- Studiu de fezabilitate pentru cea de-a doua etapă a proiectului, în care se preconizează că operațiunile vor trece la o școală nou construită, cu un curriculum de învățare bazat în totalitate pe cel al școlilor europene.

Joboteca – program pilot de pregătire a tinerilor din Moldova pentru piața muncii, programul pilot de pregătire a tinerilor pentru piața muncii, propus de Terre des hommes (Tdh), se bazează pe o abordare integrată și holistică a șomajului în rândul tinerilor, lucrând atât cu tinerii (consolidându-și cunoștințele, abilitățile și experiențele practice reale în ceea ce privește ocuparea forței de muncă și antreprenoriatul) și cu posibili angajatori și comunitățile locale (răspunzând cererilor lor de muncă), cât și prin conexiunile dintre diferitele activități din cadrul programului.

Principalele activități planificate/rezultate ale proiectului sunt:

- înființarea spațiilor Joboteca: spații prietenoase pentru tineri în 24 de școli, punând la dispoziție instrumentele și echipamentele necesare pentru organizarea de sesiuni online și offline, pentru ca tinerii să se familiarizeze cu opțiunile de carieră.
- implicarea a cel puțin 3.000 de tineri la toate etapele implementării, cercetarea participativă, proiectarea spațiilor Joboteca în școlile lor, testarea și îmbunătățirea materialelor etc.;
- dezvoltarea unui program de formare, cu module online și offline pentru profesori, pentru a-i sprijini în implementarea programului Joboteca;
- organizațiile locale au primit subvenții pentru a organiza 15 inițiative comunitare (CBI), care susțin tinerii în accesarea oportunităților de muncă;
- pentru a oferi tinerilor o experiență practică reală la diferite locuri de muncă, va fi organizată campania „Ziua ștafetei” și vor fi oferite oportunități de practică.

Obiectivul specific

„Joboteca - programul pilot de pregătire a tinerilor din Moldova pentru piața muncii” a contribuit la creșterea accesului la educație, la oportunități de formare și la creșterea potențialului de angajare a tinerilor vulnerabili, prin crearea de spații Joboteca și prin organizarea activităților în zone ale țării, care se confruntă cu dificultăți economice și sociale. Obiectivul general al acțiunii este de a spori participarea tinerilor în societatea și economia moldovenească prin pilotarea unui program integrat, axat pe student și pe un program condus de cererea ocupării forței de muncă (auto-angajare) a tinerilor.

Rezultatele obținute:

- Un program național de dezvoltare a competențelor tehnice și de creștere a nivelului abilităților de angajare a tinerilor a fost conceput și pilotat cu 3000 de tineri din 4 raioane din Moldova (inclusiv tineri din medii defavorizate economic și zone izolate) în cadrul spațiilor Joboteca din 24 de școli.
- Organizații comunitare abilitate să desfășoare inițiative care să sprijine integrarea a cel puțin 250 de tineri în activitățile economice locale.

- Îmbunătățirea informațiilor, cunoștințelor și accesului adolescenților și tinerilor din 24 de comunități la oportunități de angajare la nivel local.

Concluzii. Aplicând analiza de conținut a documentelor ce stau la baza politicilor educaționale din UE și studiul comparat, am constatat că în procesul de adaptare a politicilor educaționale din RM la valorile europene s-au produs schimbări esențiale. Pe de o parte, au fost conștientizate obiectivele sistemului educațional din perspectiva cerințelor secolului XXI, iar, pe de altă parte, am valorificat rezultatele proiectelor realizate. UE împărtășește profund aspirațiile țărilor: Ucraina, Republica Moldova și Georgia, de a sprijini dezvoltarea competențelor antreprenoriale și de a aduce sistemul său educațional la un nivel mai înalt.

Referințe bibliografice:

1. Education at a Glance 2022 OECD INDICATORS, OECD (2022), Education at a Glance 2022: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris,
2. Politica europeană de vecinătate – noi inițiative. Contribuții ale României. Oana Mihaela MOCANU, Institutul European din România, București, septembrie 2009, Colecția de studii IER, nr. 23.
3. <https://eu4moldova.eu/ro/coala-european-a-parteneriatului-estic-noi-perspective-pentru-tinerii-din-regiunea-pae/>
4. <https://doi.org/10.1787/3197152b-en>.
5. <https://eu4moldova.eu/ro/projects/eu-project-page/?id=468>
6. file:///C:/Users/Hewlett_Packard/Downloads/eap-e-partnership-fact-sheet_rom.pdf
7. <https://eu4moldova.eu/ro/coala-european-a-parteneriatului-estic-noi-perspective-pentru-tinerii-din-regiunea-pae/>
8. <https://moldova.europalibera.org/a/28384940.html>

IMPORTANȚA POLITICILOR DE INTEGRARE A MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN SISTEMUL EDUCATIONAL ÎN CONTEXTUL PARCURSULUI EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA

CZU 323.15:37.0:061.1EU

Cristina TULBU-FRUNZE*

Rezumat: În concluziile sale din 23 iunie 2022, Consiliul European a reiterat că viitorul Ucrainei, Moldovei și Georgiei este în Uniunea Europeană, acordând statutului de candidat Ucrainei și Moldovei și reconfirmând disponibilitatea de a acorda statutul de candidat Georgiei.

Tratamentul echitabil al minorităților naționale a reprezentat, din totdeauna, una dintre prioritățile cheie ale Consiliului Europei și s-a sperat că cele două tratate de pionierat în acest domeniu, Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale și Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare, devin rapid standarde universal acceptate în întreaga Europă.

„Criteriile de la Copenhaga” (1993) stabilesc că orice stat care intenționează să devină membru UE trebuie să dispună de instituții stabile care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului precum și respectul și protecția minorităților.

Astfel, Ratificarea Cartei Limbilor Regionale și Minoritare a fost unul din angajamentele RM în fața UE fixat în documentele de colaborare între cele două entități. Acest pas important ar induce consecințe în politicile publice ale statului, în special în domeniul educației.

Cuvinte cheie: Uniunea Europeană, Integrare europeană, Cartei Limbilor Regionale și Minoritare, Politici educaționale, Minorități naționale, limbă minoritară.

THE IMPORTANCE OF ETHNIC MINORITY INTEGRATION POLICIES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN PATH OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary: In its conclusions of 23 June 2022, the European Council reiterated that the future of Ukraine, Moldova and Georgia is in the European Union, granting candidate status to Ukraine and Moldova and reconfirming the

readiness to grant candidate status to Georgia. The fair treatment of national minorities has always been one of the key priorities of the Council of Europe and it was hoped that the two pioneering treaties in this field, the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages, would quickly become standards universally accepted throughout Europe. The “Copenhagen Criteria” (1993) establish that any state that intends to become an EU member must have stable institutions that guarantee democracy, the rule of law, and human rights as well as the respect and protection of minorities.

Thus, the Ratification of the Charter of Regional and Minority Languages was one of the commitments of the Republic of Moldova to the EU fixed in the collaboration documents between the two entities. This important step would induce consequences in the public policies of the state, especially in the field of education.

Keywords: European Union, european integration, Charter of Regional and Minority Languages, educational policies, national minorities, minority language.

Importanța Parteneriatului Estic (PaE) pentru Republica Moldova

Parteneriatul Estic (PaE) a fost lansat oficial la 7 mai 2009, în cadrul Summit-ului PaE de la Praga și reprezintă o inițiativă de consolidare și aprofundare a cooperării UE cu șase țări partenere din Europa de Est și Caucazul de Sud: Armenia, Azerbaidjan, Belarus (participarea suspendată începând cu 28 iunie 2021), Georgia, Republica Moldova și Ucraina. Această inițiativă este guvernată de principiile implicării comune, diferențierii și condiționalității, iar valorile fundamentale precum democrația, statul de drept, respectarea drepturilor omului, precum și principiile economiei de piață, dezvoltării durabile și buneii guvernări stau la baza acestui parteneriat. PaE se încadrează în cadrul mai larg al Politicii Europene de Vecinătate, concepută în contextul extinderii din 2004, prin care UE colaborează cu vecinii săi de la sud și est pentru a ajunge la cea mai strânsă asociere politică și integrare economică posibilă [1].

Cooperarea între statele membre ale PaE și UE se structurează pe două dimensiuni: bilaterală (semnarea și implementarea acordurilor de asociere, crearea zonei de comerț liber și aprofundat, liberalizarea regimului de vize) și multilaterală (care se realizează prin intermediul

platformelor tematice și inițiativelor emblematiche - flagship initiative). Cooperarea pe dimensiunea parlamentară a PaE este efectuată în cadrul Adunării Parlamentare EuroNest.*

Republica Moldova este un participant activ în cadrul PaE și pledează pentru valorificarea plenară a principiului *mai mult pentru mai mult*, în baza unei abordări pragmatice a oportunităților oferite atât pe dimensiunea bilaterală, cât și multilaterală în avansarea spre realizarea obiectivului strategic al integrării europene [1].

Pe dimensiunea bilaterală, RM a atins cele trei mari obiective stabilite în 2009 la Praga: asocierea politică, integrarea economică și liberalizarea regimului de vize. Astfel, la etapa actuală RM își concentrează eforturile asupra implementării depline a Acordului de Asociere și valorificării tuturor aranjamentelor sectoriale de cooperare bilaterală încheiate până în prezent cu UE.

Pe parcursul anului 2020, a fost consolidată interacțiunea cu celelalte două state asociate, Georgia și Ucraina, în vederea promovării pozițiilor comune cu privire la prioritățile PaE, accentul fiind plasat pe dezvoltarea dialogului în formatul Trio [1].

Odată cu declanșarea pandemiei COVID-19, UE a mobilizat programe de asistență destinate inclusiv țărilor PaE, care a inclus atât asistența macrofinanciară urgentă și suport bugetar pentru țările PaE interesate, cât și alocarea de fonduri pentru procurarea echipamentului medical prin intermediul OMS, reorientarea fondurilor deja alocate în cadrul programelor de asistență bilaterală și alocarea fondurilor adiționale pentru sprijinirea agenților economici prin intermediul instituțiilor internaționale de finanțare. De asemenea, au fost sporite programele de asistență prin intermediul Societății Civile [1].

Parteneriatul Estic reprezintă un cadru crucial pentru Republica Moldova, evidențiind importanța relațiilor și colaborării cu Uniunea Europeană și statele membre ale acesteia. Acest parteneriat strategic, lansat în 2009, a contribuit semnificativ la întărirea legăturilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, oferind oportunități valoroase în multiple domenii.

Unul dintre aspectele cheie ale Parteneriatului Estic este promovarea valorilor democratice, a statului de drept și a bunei guvernări.

* <https://mfa.gov.md/ro/content/ce-este-parteneriatul-estic>

Prin intermediul acestui parteneriat, Republica Moldova a avut acces la asistență tehnică și financiară pentru implementarea reformelor democratice și îmbunătățirea sistemului juridic. În același timp, s-au deschis perspective pentru consolidarea instituțiilor democratice, combaterea corupției și promovarea transparenței în administrația publică.

Parteneriatul Estic a facilitat și integrarea economică a Republicii Moldova în Uniunea Europeană și în piața sa internă. Accesul la fondurile europene și sprijinul pentru dezvoltarea infrastructurii, inovației și antreprenoriatului au contribuit la creșterea competitivității economice a Moldovei și la îmbunătățirea nivelului de trai al cetățenilor săi. Astfel, parteneriatul a stimulat investițiile străine și a deschis noi oportunități pentru dezvoltarea afacerilor în Republica Moldova.

Colaborarea în domeniul energiei, transporturilor și securității energetice reprezintă alte aspecte semnificative ale Parteneriatului Estic pentru Republica Moldova. Implementarea proiectelor energetice comune, îmbunătățirea infrastructurii de transport și promovarea măsurilor de securitate energetică au contribuit la diversificarea surselor de energie și la creșterea independenței energetice a Moldovei.

Un alt beneficiu important al Parteneriatului Estic constă în promovarea schimburilor culturale, educaționale și de cercetare. Programele de mobilitate academică, bursele și parteneriatele educaționale au facilitat accesul tinerilor moldoveni la învățământul superior european și au încurajat transferul de cunoștințe și experiență între instituțiile de învățământ din Republica Moldova și cele din Uniunea Europeană.

În final, Parteneriatul Estic a reprezentat un motor important pentru modernizarea și transformarea Republicii Moldova, încurajând reformele democratice, consolidarea economiei și îmbunătățirea calității vieții cetățenilor. Prin această inițiativă, Republica Moldova și-a consolidat legăturile cu Uniunea Europeană, aprofundându-și angajamentul în cadrul valorilor și principiilor europene. Importanța acestui parteneriat nu poate fi subestimată, deoarece a oferit Moldovei o perspectivă europeană clară și a contribuit la consolidarea democrației, stabilității și prosperității țării.

Perspectivile de dezvoltare ale Relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în formatul PaE.

În septembrie 2021, Uniunea Europeană a adoptat o nouă agen-

dă strategică privind Parteneriatul Estic pentru perioada 2020-2030. Această agendă reafirmă angajamentul UE față de țările partenere din estul Europei și Caucazul de Sud și își propune să consolideze și să extindă cooperarea în mai multe domenii. Cu toate acestea, deoarece cunoștințele mele sunt actualizate până în septembrie 2021, nu pot oferi informații specifice cu privire la obiectivele exacte pentru 2030.

În general, obiectivele pentru Parteneriatul Estic până în 2030 vizează consolidarea valorilor democratice, stabilitatea și prosperitatea în regiune. Acestea includ:

1. Consolidarea statului de drept și a democrației: Parteneriatul Estic urmărește consolidarea principiilor statului de drept, promovarea drepturilor omului și a bunei guvernări în țările partenere. Obiectivul este de a consolida instituțiile democratice, de a promova transparența și de a consolida angajamentul pentru principiile democratice.

2. Integrarea economică și conectivitatea: Agenda strategică pentru Parteneriatul Estic încurajează țările partenere să implementeze reforme economice și să promoveze convergența legislației cu cea a Uniunii Europene. Obiectivele includ dezvoltarea și consolidarea pieței interne, creșterea competitivității economice, promovarea inovării și crearea de locuri de muncă durabile.

3. Dezvoltarea durabilă și protecția mediului: Agendă strategică pune un accent deosebit pe dezvoltarea durabilă și protecția mediului. Obiectivele includ promovarea dezvoltării economice durabile, gestionarea resurselor naturale, combaterea schimbărilor climatice și protejarea mediului înconjurător.

4. Securitatea și stabilitatea regională: Parteneriatul Estic se concentrează pe consolidarea securității și stabilității regionale. Obiectivele includ promovarea dialogului politic, cooperarea în domeniul securității, combaterea amenințărilor transfrontaliere, precum terorismul, criminalitatea organizată și cibernetică.

5. Promovarea mobilității și schimbului de persoane: Agendă strategică pentru Parteneriatul Estic încurajează mobilitatea și schimbul de persoane între țările partenere și Uniunea Europeană. Obiectivele includ facilitarea vizelor, dezvoltarea programelor de mobilitate academică, culturală și profesională, promovarea învățământului și cercetării.

Acestea sunt câteva obiective generale ale Parteneriatului Estic

pentru perioada până în 2030, dar este important să menționăm că prioritățile și direcțiile pot suferi ajustări în funcție de evoluțiile politice și contextul internațional [2].

Statutul de țară candidat la UE al Republicii Moldova – relansarea politicilor de integrare etnoculturală.

Pe data de 4 martie 2022, Republica Moldova a depus oficial cererea de aderare la Uniunea Europeană. Consiliul Uniunii Europene a invitat Comisia Europeană să prezinte avizul său privind cererea Republicii Moldova, ca prim pas al Uniunii Europene în procesul de aderare.

În cadrul Consiliului European din 23 iunie 2022, liderii UE au acordat Republicii Moldova statutul de țară candidată la UE. În acest context, ei au invitat Comisia Europeană să transmită Consiliului un raport cu privire la îndeplinirea condițiilor prevăzute în avizul Comisiei privind cererea de aderare a Republicii Moldova [2].

Republica Moldova și-a exprimat în mod repetat dorința și angajamentul său față de integrarea în Uniunea Europeană. Integrarea europeană a fost un obiectiv strategic major al Republicii Moldova în ultimii ani, iar eforturile pentru atingerea acestui obiectiv continuă să fie prioritare.

”În 2030 Republica Moldova trebuie să fie țară membră a Uniunii Europene” a reiterat Maia Sandu, președintele republicii Moldova în discursul ținut în fața Parlamentului la 17 martie 2023.

Până în prezent, Republica Moldova a realizat progrese semnificative în cadrul procesului de asociere și integrare europeană. Acordul de Asociere și Acordul de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (AA/DCFTA) cu Uniunea Europeană au fost semnate în 2014 și au intrat în vigoare în 2016. Aceste acorduri au deschis noi oportunități pentru cooperare și integrare în numeroase domenii, inclusiv economie, comerț, justiție, transport și energie.

Pentru a atinge obiectivul integrării în Uniunea Europeană până în 2030, Republica Moldova trebuie să continue implementarea reformelor necesare și să realizeze progrese în mai multe domenii. Acestea includ consolidarea statului de drept, îmbunătățirea guvernării și a sistemului judiciar, combaterea corupției, promovarea valorilor democratice și respectarea drepturilor omului.

De asemenea, Republica Moldova trebuie să continue eforturile de modernizare a economiei, dezvoltarea infrastructurii, armonizarea

legislației cu cea a Uniunii Europene și îndeplinirea standardelor și cerințelor UE în domenii precum mediul, agricultura, protecția consumatorilor și siguranța alimentară.

În planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană aprobat de către Comisia Națională pentru Integrare Europeană pe data de 4 august 2022* găsim următoarele:

Măsură propusă de Comisia Europeană	Acțiuni care urmează a fi implementate de către autoritățile Republicii Moldova	Autoritățile din Republica Moldova responsabile de implementare
Consolidarea protecției drepturilor omului, în special în cazul grupurilor vulnerabile, și solidificarea angajamentelor de a consolida egalitatea de gen și de a combate violența împotriva femeilor	Adoptarea unui Program pentru perioada 2022 - 2025 privind implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice pentru perioada 2017 - 2027.	Agenția Relații Interetnice va fi responsabilă de raportare. În același timp, se înțelege că Ministerul Educației și Cercetării va promova adoptarea acestor documente la nivel guvernamental.

Politica Uniunii Europene (UE) privind minoritățile etnice se bazează pe respectarea și promovarea drepturilor fundamentale ale acestora, inclusiv drepturile culturale, lingvistice și de participare. UE recunoaște că diversitatea etnică și culturală reprezintă un aspect valoros al identității europene și susține protecția și promovarea drepturilor minorităților în statele membre. Principalele instrumente și angajamente ale UE în acest domeniu includ:

1. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene: Aceasta reprezintă un document cheie care stabilește drepturile fundamentale ale cetățenilor europeni, inclusiv drepturile minorităților etnice. Carta protejează drepturile la identitate culturală, limbă, educație și participare politică a minorităților.

2. Cadrele legale și directivele UE: Uniunea Europeană a adoptat mai multe cadre legale și directive care promovează egalitatea de tratament și combaterea discriminării pe motive etnice și rasiale. Acestea includ Directivele privind egalitatea rasială și Directivele privind protecția minorităților naționale.

* <https://mfa.gov.md/ro/content/maeiexplica-aderarea-la-ue>

3. Sprijin financiar și programe: UE oferă sprijin financiar pentru proiecte și programe care promovează drepturile minorităților etnice în statele membre. Fondurile structurale și de coeziune ale UE pot fi utilizate pentru dezvoltarea infrastructurii, educației și culturii minorităților.

4. Dialogul și cooperarea cu organizațiile minorităților: UE promovează dialogul și cooperarea cu organizațiile reprezentative ale minorităților etnice, recunoscând importanța implicării acestora în luarea deciziilor și promovarea drepturilor minorităților.

5. Monitorizarea și evaluarea: UE monitorizează și evaluează situația drepturilor minorităților etnice în statele membre și poate lua măsuri suplimentare pentru a asigura respectarea acestor drepturi.

Este important de menționat că politica UE privind minoritățile etnice este aplicată în contextul subsidiarității, ceea ce înseamnă că statele membre au responsabilitatea principală în acest domeniu. UE acționează ca un cadru de cooperare și coordonare între statele membre pentru a promova respectarea drepturilor minorităților etnice și pentru a împărtăși bune practici în acest sens. „Criteriile de la Copenhaga” (1993) stabilesc că orice stat care intenționează să devină membru UE trebuie să dispună de instituții stabile care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului precum și respectul și protecția minorităților.

Carta Europeană a limbilor regionale și minoritare a fost adoptată de către Consiliul Europei în 1992. Așa cum i-o arată și numele, cartă garantează un prag minim dincolo de care minoritățile statelor care au ratificat documentul au dreptul să își folosească limba nu numai în public, dar chiar și în administrație și învățământ.

Ratificarea Cartei Limbilor Regionale și Minoritare reflectă angajamentul Republicii Moldova de a respecta și promova diversitatea lingvistică și drepturile minorităților în conformitate cu standardele europene. Aceasta poate fi considerată o măsură importantă în procesul de consolidare a democrației, statului de drept și drepturilor omului în țară.

Este important de menționat că ratificarea Cartei Limbilor Regionale și Minoritare implică nu doar un angajament formal, ci și implementarea efectivă a măsurilor necesare pentru protejarea și promova-

rea limbilor regionale și minoritare. Acest lucru poate implica adoptarea și implementarea legislației relevante, dezvoltarea programelor educaționale și culturale, crearea instituțiilor adecvate și asigurarea accesului egal la servicii publice în limba minorităților.

Ratificarea Cartei Limbilor Regionale și Minoritare reprezintă unul dintre angajamentele asumate de Republica Moldova în fața Uniunii Europene și reflectă importanța acordată protecției și promovării diversității lingvistice și drepturilor minorităților în țară. Implementarea efectivă a prevederilor Cartei este un proces continuu și necesită eforturi sustenabile pentru a asigura respectarea și promovarea drepturilor lingvistice ale minorităților în Republica Moldova.

În Republica Moldova există preocupări și critici cu privire la respectarea drepturilor minorităților etnice. Unele dintre preocupările exprimate includ:

1. **Limba:** În Republica Moldova, limba română este limba oficială, iar utilizarea limbilor minorităților în administrație, educație și mass-media este limitată. Există cereri pentru promovarea și facilitarea utilizării limbilor minorităților în aceste domenii.

2. **Discriminarea:** Există rapoarte și acuzații de discriminare împotriva minorităților etnice în diverse domenii ale societății, inclusiv în accesul la servicii, ocuparea forței de muncă și procesul de luare a deciziilor. Aceasta poate afecta negativ drepturile și oportunitățile minorităților etnice.

3. **Reprezentarea politică:** Minoritățile etnice pot întâmpina dificultăți în ceea ce privește reprezentarea politică și participarea în procesul de luare a deciziilor. Uneori, există probleme legate de accesul echitabil la resurse și la puterea de decizie în cadrul instituțiilor politice.

4. **Drepturile culturale și educația:** În ceea ce privește drepturile culturale și educația, există preocupări privind disponibilitatea și accesul minorităților la educație în limba maternă și la promovarea și protejarea patrimoniului cultural și tradițiilor lor.

Este important de menționat că aceste preocupări și critici reflectă anumite aspecte cu privire la respectarea drepturilor minorităților etnice în Republica Moldova și pot varia în funcție de diferitele grupuri minoritare și de contextul specific. În ciuda acestor provocări, există și

eforturi și inițiative pentru a aborda aceste probleme și pentru a promova drepturile minorităților etnice.

Autoritățile moldovene au adoptat diverse politici și măsuri pentru a proteja drepturile minorităților, inclusiv adoptarea și implementarea unor legi și reglementări specifice, dezvoltarea programelor educaționale și culturale, promovarea dialogului intercultural și sprijinirea organizațiilor și instituțiilor care reprezintă minoritățile etnice.

În contextul celor menționate mai sus, Republica Moldova, în calitate de țară candidată la Uniunea Europeană urmează să intre într-un proces de transformare calitativă a politicilor sale pe dimensiunea integrării minorităților etnoculturale deoarece Uniunea Europeană are anumite cerințe și așteptări față de țările candidate în ceea ce privește politicile lor de integrare etnoculturală. Aceste cerințe sunt menite să asigure respectarea valorilor și principiilor UE în ceea ce privește drepturile omului, democrația, statul de drept și diversitatea culturală.

- UE va cere ca o țară candidată să asigure respectarea deplină a drepturilor omului, inclusiv drepturile minorităților etnice și culturale. Aceasta include protecția drepturilor lingvistice, culturale și religioase ale minorităților, precum și prevenirea și combaterea discriminării.
- UE va solicita ca o țară candidată să adopte și să implementeze legislația necesară pentru a proteja și promova diversitatea culturală și drepturile minorităților. Aceasta poate include legea privind protecția minorităților, legislația privind utilizarea limbilor minorităților în instituții și servicii publice, precum și măsuri pentru promovarea incluziunii și egalității.
- UE va încuraja o țară candidată să promoveze dialogul și cooperarea interetnică în societate, precum și să faciliteze participarea minorităților în procesul decizional. Aceasta poate include sprijinirea organizațiilor minorităților și facilitarea dialogului între grupuri etnice diferite.
- UE va solicita o țară candidată să dezvolte și să implementeze politici și programe de integrare etnoculturală, inclusiv în domeniul educației, sănătății, ocupării forței de muncă și al locuirii. Aceste politici ar trebui să faciliteze accesul egal la drepturi și oportunități pentru toate grupurile etnice și să promoveze coeziunea socială.

- UE va cere unei țări candidate să monitorizeze și să raporteze progresul în implementarea politicilor de integrare etnoculturală și să coopereze cu instituțiile și mecanismele UE relevante în acest sens. Rapoartele periodice și evaluările vor fi utilizate pentru a asigura conformitatea cu standardele și valorile UE.

Sistemul educațional reprezintă cel mai bun mediu de integrare etnoculturală datorită capacității sale de a facilita interacțiunea și schimbul de cunoștințe între indivizi de diverse origini etnice și culturale. Prin adoptarea unei abordări incluzive, promovarea diversității culturale și dezvoltarea competențelor interculturale, sistemul educațional contribuie la formarea unei societăți mai coezive, mai înțelegătoare și mai incluzive.

Un aspect central al sistemului educațional în promovarea integrării etnoculturale este adoptarea unei abordări incluzive. Aceasta implică asigurarea accesului egal la educație pentru toți elevii, indiferent de originea lor etnică sau culturală. Prin includerea tuturor copiilor într-un mediu educațional comun, se creează oportunități pentru interacțiunea și colaborarea între indivizi cu experiențe și perspective diferite.

Diversitatea culturală din cadrul sistemului educațional oferă o sursă bogată de cunoștințe și înțelegere reciprocă. Prin interacțiunea cu colegi și profesori din diverse medii culturale, elevii au posibilitatea de a învăța despre tradițiile, valorile și obiceiurile altor culturi. Această experiență contribuie la dezvoltarea unei mentalități deschise, tolerante și respectuoase față de diversitatea culturală.

Sistemul educațional poate promova integrarea etnoculturală prin adoptarea unei abordări interculturale în procesul de învățare. Această abordare se concentrează pe înțelegerea și aprecierea diversității culturale, precum și pe dezvoltarea competențelor interculturale ale elevilor. Prin intermediul activităților și materialelor educaționale adecvate, elevii învață să-și exploreze propriile identități culturale și să le înțeleagă în contextul celorlalte culturi.

Dezvoltarea competențelor interculturale implică abilități de comunicare, empatie și rezolvare a conflictelor într-un context multicultural. Elevii învață să-și exprime opiniile într-un mod respectuos și să-și asculte colegii cu atenție. Aceste competențe sunt valoroase nu

numai în cadrul sistemului educațional, ci și în viața de zi cu zi și în viitoarele interacțiuni profesionale.

Integrarea etnoculturală în sistemul educațional aduce numeroase beneficii individuale și sociale. Prin interacțiunea cu elevi din diverse culturi, se creează un climat de înțelegere și respect reciproc, ceea ce contribuie la dezvoltarea unei societăți mai coezive. De asemenea, această integrare sporește incluziunea socială și reduce prejudecățile și discriminarea.

Elevii care sunt expuși la diversitatea culturală în timpul educației dezvoltă abilități de gândire critică și creativă, de adaptare și de colaborare. Aceste competențe sunt esențiale pentru a face față provocărilor unei lumi tot mai interconectate și pentru a contribui la progresul societății.

Concluzii: Coeziunea socială și dialogul etnocultural reprezintă două aspecte fundamentale în construirea unei societăți armonioase, inclusive și reziliente. Acestea sunt deosebit de importante în contextul unei lumi din ce în ce mai diverse și interconectate, în care interacțiunile între diferitele grupuri etnice și culturale devin tot mai frecvente și necesare. Coeziunea socială și dialogul etnocultural facilitează comunicarea și interacțiunea între diferitele grupuri etnice și culturale. Prin intermediul dialogului, oamenii au oportunitatea de a-și exprima perspectivele, experiențele și valorile lor culturale, iar ceilalți pot înțelege și aprecia această diversitate. Acest proces de înțelegere reciprocă contribuie la reducerea stereotipurilor, prejudecăților și discriminării și la construirea unui climat de respect și toleranță.

Dialogul etnocultural și coeziunea socială joacă un rol crucial în prevenirea conflictelor și tensiunilor dintre grupurile etnice și culturale. Prin intermediul dialogului, se pot aborda diferențele și neînțelegerile, se pot construi punți de înțelegere și se pot găsi soluții comune. Aceasta contribuie la crearea unui climat de pace, cooperare și stabilitate în societate.

Coeziunea socială și dialogul etnocultural sunt fundamentale pentru construirea unei societăți inclusive, în care toți indivizii se simt parte integrantă și valorizați. Prin promovarea dialogului și colaborării între diferitele grupuri etnice și culturale, se creează oportunități de participare egală, de dezvoltare personală și de contribuție la

comunitate. Aceasta contribuie la reducerea inegalităților sociale și la promovarea unei distribuții echitabile a resurselor și oportunităților.

Colaborarea dintre toate entitățile etnoculturale într-un stat aduce împreună perspective, idei și cunoștințe diverse. Acest schimb de experiențe și informații stimulează inovația și creativitatea în societate. Oamenii pot învăța unii de la alții, pot îmbina tradițiile și perspectivele culturale pentru a genera soluții noi și inovatoare în diverse domenii, cum ar fi arta, știința, tehnologia și afacerile.

Politicile integratoare asumate contribuie la consolidarea identității colective a unei societăți. Prin recunoașterea și valorizarea diversității culturale, oamenii se simt conectați la propria cultură, dar și deschiși către alte culturi. Aceasta promovează sentimentul de apartenență și identitate în rândul diferitelor grupuri etnice și culturale, contribuind la formarea unei identități colective mai puternice și mai unite.

Referințe bibliografice:

1. "Ce este Parteneriatul Estic", pagina oficială al Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, <https://mfa.gov.md/ro/content/ce-este-parteneriatul-estic>
2. "Politica privind Parteneriatul Estic după 2020", Consiliul Uniunii Europene, <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/eastern-partnership-policy-beyond-2020/>
3. Baghina, M. (2017). Minoritățile etnice și procesul de integrare în Republica Moldova. *Revista de Politică Socială*, 4(34), 5-21.
4. Leancă, V. (2018). Minoritățile naționale în Republica Moldova: starea actuală și perspective de integrare europeană. Institutul de Integrare Europeană și Reforme Structurale.
5. Gherasim, I., & Baghina, M. (2019). Integrarea minorităților etnice în Republica Moldova: realități și perspective. *Cogito*, 11(2), 81-92.
6. Opriță, A., & Ciobanu, A. (2018). Integration of National Minorities in the Republic of Moldova. *Lex Localis-Journal of Local Self-Government*, 16(2), 313-330.
7. Turcan, D. (2020). Ethnic Minorities in the Republic of Moldova: Between Integration and Discrimination. *Social Work Review/Revista de Asistență Socială*, 19(3), 143-158.
8. Tulbu-Frunze Cristina, Ludmila Roșca, Integrarea minorităților etno-culturale în sistemul educational din Republica Moldova. În: *Interconexiunile integrării sociale și consolidarea sistemului național de Securitate*. Monografie colectivă. – Chișinău: S.n., 2022 (Print-Caro). – 436 p., Pag. 163-203.

SPAȚIUL EUROPEAN AL EDUCAȚIEI – OPORTUNITĂȚI PENTRU TINERII DIN REPUBLICA MOLDOVA

CZU 37.0(478):061.1EU

Valeria GARBATOVSKI*

Rezumat: În condițiile societății informaționale, a societății bazate pe cunoaștere și în contextul tensiunilor, confruntărilor, inclusiv armate, caracteristice timpului nostru istoric, se justifică necesitatea creării spațiului european al educației. Considerăm că diversitatea crizelor care, în prezent, afectează toate sferele vieții sociale pot fi depășite, dezvoltarea durabilă a societății moldovenești și poate deveni realitate doar în cazul când vom educa generații de profesioniști patrioți, competenți, ce vor dori să investească timp, efort, entuziasm, vocație și dragoste în procesul de revitalizare a sistemului social din Republica Moldova.

Importanța Spațiului european al educației se referă la susținerea continuității învățării pe tot parcursul vieții, de la educația și îngrijirea copiilor preșcolari, continuând cu educația școlară și educația și formarea profesională, până la învățământul superior și la educația adulților. Astfel, acest spațiu are rolul de a promova și încuraja mobilitatea, cooperarea în materie de educație și formare și sprijinirea statelor membre în creșterea eficienței sistemelor acestora de educație și formare.

Sistemului de învățământ din Republica Moldova se confruntă cu o serie de provocări, convergente cu obiectivele strategice ale Spațiului european al Educației. Astfel, eficiența ar putea fi asigurată în cazul în care că inițiativele incluse în conceptul și acțiunile viitoare care urmează să fie propuse și efectuate ca parte a unui Spațiu european al educației necesită asigurarea complementarității și coerenței în ceea ce privește sistemele naționale de educație și formare și ar trebui să includă toate nivelurile și tipurile de educație și formare, inclusiv educația adulților și educația și formarea profesională.

Cuvinte cheie: spațiul european al educației, tineri, oportunitate, valoare, mobilitate, competențe digitale.

EUROPEAN EDUCATION AREA – OPPORTUNITIES FOR YOUNG PEOPLE

Summary: In the conditions of the information society, of the society based on knowledge and in the context of tensions, confrontations, including

* Valeria GARBATOVSKI, doctorandă, USM, valeriaciobanu8@yahoo.com

armed forces, characteristic of our historical time, the need to create the European space of education is justified. We believe that the diversity of crises that currently affect all spheres of social life can be overcome, the sustainable development of Moldovan society can become a reality only if we educate generations of patriotic, competent professionals who will want to invest time, effort, enthusiasm, vocation and love in the revitalization process of the social system in the Republic of Moldova.

The importance of the European Education Area is about supporting the continuum of lifelong learning, from pre-school education and care, through school education and vocational education and training, to higher education and adult education. Thus, this space has the role of promoting and encouraging mobility, cooperation in education and training and supporting Member States in increasing the efficiency of their education and training systems.

The education system in the Republic of Moldova faces a series of challenges, converging with the strategic objectives of the European Education Area. Thus, efficiency could be ensured if the initiatives included in the concept and future actions to be proposed and carried out as part of a European Education Area require ensuring complementarity and coherence with regard to national education and training systems and it should include all levels and types of education and training, including adult education and vocational education and training.

Keywords: European Education Area, adult education, cooperation, mobility, young people.

Introducere. Modernizarea învățământului se plasează la granița dintre necesitățile individului și inserția activă socio-profesională a acestuia, în contextul producerii forței de muncă calificată. Prin urmare, datorită modernizării, pot fi soluționate, gestionate multiple provocări, precum: globalizarea și europenizarea; democratizarea, digitalizarea lumii contemporane; afirmarea societății cunoașterii și mobilității academice; schimbările demografice și migrațiile; sustenabilitatea; educația pe tot parcursul vieții; educație de calitate pentru toți și pentru fiecare.

Pilonul european al drepturilor sociale prevede că orice persoană are dreptul la educație, formare și învățare pe tot parcursul vieții favorabile incluziunii și de calitate pentru a dobândi și a menține competențe care îi permit să participe deplin în societate și să gestioneze cu succes tranzițiile pe piața forței de muncă. Datorită cunoștințelor, ap-

titudinilor, atitudinilor dezvoltate, tinerii ar trebui să stimuleze creșterea economică, a inovării, dar și a încurajării valorilor: democrația, solidaritate, incluziune, toleranță, ș.a..

În contextul Summitului social de la Göteborg din 17 noiembrie 2017, agenda liderilor a fost dedicată educației și culturii. S-a oferit sprijin politic pentru mai multe categorii de lucrări specifice, în special pe baza comunicării Comisiei intitulate „Consolidarea identității europene prin educație și cultură”, care a prezentat ideea de a colabora, spre o viziune împărtășită a unui Spațiu european al educației bazat pe încredere, recunoaștere reciprocă, cooperare și schimb de bune practici, mobilitate și creștere economică, care ar urma să fie realizat până în 2025. Ca urmare a Summitului de la Göteborg, concluziile Consiliului European din 14 decembrie 2017 au plasat educația sus pe agenda politică europeană și au generat un impuls pentru realizarea unor progrese semnificative în acest domeniu [1].

Astfel, în condițiile societății informaționale, a societății bazate pe cunoaștere și în contextul tensiunilor, confruntărilor, inclusiv armate, caracteristice timpului nostru istoric, se justifică necesitatea creării spațiului european al educației. Considerăm că diversitatea crizelor care, în prezent, afectează toate sferele vieții sociale pot fi depășite, dezvoltarea durabilă a societății moldovenești și poate deveni realitate doar în cazul când vom educa generații de profesioniști patrioți, competenți, ce vor dori să investească timp, efort, entuziasm, vocație și dragoste în procesul de revitalizare a sistemului social din Republica Moldova.

Rolul Spațiului european al educației se conturează prin susținerea continuității învățării pe tot parcursul vieții, începând cu treapta educației timpurie până la învățământul superior și la educația adulților. Astfel, acest spațiu are scopul de a promova și încuraja mobilitatea, cooperarea în materie de educație și formare și sprijinirea statelor membre în creșterea eficienței sistemelor acestora de educație și formare [1].

Pornind de la faptul că în Republica Moldova, educația reprezintă o prioritate națională, putem deduce că aceasta constituie un factor de bază în promovarea valorilor democratice, a asigurării drepturilor omului, a cetățeanului, în dezvoltarea capitalului uman, în formarea

conștiinței și identității naționale, în valorificarea aspirațiilor de integrare europeană. Astfel, reformele promovate pentru eficientizarea sistemului educațional dețin un rol primordial în crearea premiselor pentru dezvoltarea umană durabilă și edificarea unei societăți bazate pe cunoaștere.

În contextul celor menționate mai sus ne propunem în calitate de **scop major** al acestei cercetări asimilarea conceptului Spațiul European al Educației și adaptarea sistemului educațional din Republica Moldova la valențele acestuia.

Pentru realizarea scopului au fost trasate următoarele obiective de cercetare, precum:

- actualizarea tezelor despre obiectivele și potențialul formativ al sistemului educativ;
- analiza obiectivelor strategice, oportunităților oferite în contextul creării Spațiului European al Educației pentru tineri;
- redimensionarea rezultatelor implementării practice a modelelor educative aplicate în statele europene;
- estimarea experienței acumulate în domeniul continuității studiilor pe tot parcursul vieții;
- promovarea egalității de șanse și de acces, incluziunea, diversitatea și echitatea.

Această cercetare urmează să producă un impact asupra sistemului educațional din Republica Moldova prin:

- descifrarea conținutului valorilor general – umane, promovate de Spațiul European al Educației;
- promovarea modelului interdisciplinar de instruire și educație și plasarea acestuia la baza politicilor de tineret;
- propunerea diferitor forme de atingere a autosuficienței, de dezvoltare a personalității desăvârșite.

Metodologia cercetării. Procesele metodologice folosite de cercetător urmează să includă principalele etape ale unei revizuirii aprofundate a literaturii de specialitate cu privire la specificul Spațiului European al Educației, modelele educative aplicate în statele europene, ș.a. Ulterior, urmează o **analiză** multidimensională cu privire la provocările întâlnite de sistemul de învățământ din Republicii Moldova cu includerea analizei de politici și decizii guvernamentale precum și

nivelul de implementare a acestora de facto. Una dintre principalele metode pentru care se va opta este **instrumentul de comparație**. În acest scop, cercetătorul va selecta diversele surse, și va avea grijă să le filtreze astfel încât să se bazeze doar pe surse sigure (date naționale, studii naționale și/sau studii de la organizații recunoscute și obiective) pentru a nu se distorsiona și a crea o imagine care nu este de încredere din punct de vedere științific și empiric. **Metoda istorică** va elucida aspectele evolutive ale reglementărilor internaționale privind reformele efectuate la nivel de politici internaționale și naționale în domeniul educațional. Iar **metoda prospectivă** va facilita realizarea unui bilanț al tendințelor de dezvoltare și perfecționare a sistemului educațional național, promovarea modelului interdisciplinar de instruire și educație și plasarea acestuia la baza politicilor de tineret, propunerea diferitor forme de atingere a autosuficienței, de dezvoltare a personalității desăvârșite.

Astfel, aplicând metoda analitică, dar și cea istorică, am determinat că în 17 ianuarie, 2018, s-a realizat o comunicare către Parlamentul European privind Planul de acțiune pentru educația digitală, care se axează pe implementare și pe necesitatea de a stimula, de a sprijini și de a extinde utilizarea cu scop a practicilor digitale și inovatoare în domeniul educației. El se va baza pe o mare varietate de părți interesate din domeniul educației și formării, printre care companii, institute de cercetare, ONG-uri, pre.cum și din domeniul educației non-formale, acolo unde este cazul. Planul de acțiune are trei priorități:

1. O mai bună utilizare a tehnologiilor digitale în procesul de predare și de învățare;
2. Dezvoltarea competențelor și aptitudinilor digitale relevante pentru transformarea digitală;
3. Îmbunătățirea educației cu ajutorul unei analize mai bune a datelor și al unei viziuni prospective.

Apoi, în 23 mai, 2018, Consiliul a adoptat concluzii privind trecerea la o viziune a unui Spațiu european al educației, precizând importanța următoarelor aspecte [1]:

Tabelul 1. Repere privind evoluția Spațiului european al educației

Aspecte	Descriere
Erasmus+	<ul style="list-style-type: none"> • stimulează mobilitatea în scop educațional în Europa și în afara ei și contribuie în mod semnificativ la îmbunătățirea dezvoltării personale și a competențelor interculturale și la consolidarea identității europene; • sprijină cooperarea în întreaga UE între instituțiile de învățământ și formare de la toate nivelurile; • îmbunătățește competitivitatea UE și consolidează promovarea valorilor europene comune. • scopul reformei politice este de a consolida mecanismele și instrumentele puse în aplicare pentru a facilita mobilitatea în Europa, precum și coordonarea statelor membre ale Uniunii în domeniile educației, formării și tineretului. În acest sens, sunt organizate seminare naționale și transnaționale cu participarea tinerilor și factorilor de decizie politică, reprezentând oportunitatea participării și îmbogățirii dialogului structurat [3].
Competențele digitale și educația	<ul style="list-style-type: none"> • îmbunătățește învățarea și predarea în epoca digitală; • promovează dezvoltării competenței digitale, una dintre competențele fundamentale pentru învățarea pe tot parcursul vieții, prin acordarea unei atenții deosebite Apelului la acțiune de la Sofia privind competențele digitale și educația și Comunicării Comisiei privind Planul de acțiune pentru educația digitală.

Învățământul superior	<ul style="list-style-type: none">• sprijină apariția „universităților europene”, ce constau în rețele ascendente durabile care sunt favorabile incluziunii din punct de vedere geografic și social;• funcționează fără probleme peste granițe și care ar putea juca un rol emblematic în crearea unui Spațiu european al educației în ansamblu, contribuind la autonomizarea noilor generații de cetățeni europeni și la consolidarea competitivității internaționale a învățământului superior din Europa;• promovează faptul că „universitățile europene” au potențialul de a spori în mod semnificativ mobilitatea și de a promova înalta calitate și excelența în educație și cercetare, prin consolidarea legăturii dintre predare, cercetare și inovare și transferul de cunoștințe, prin demonstrarea beneficiilor învățării multilingve, prin recunoașterea calificărilor profesionale și prin elaborarea unor programe și proiecte comune de educație și cercetare.
Educația de calitate și asigurarea incluziunii	<ul style="list-style-type: none">• subliniază necesitatea de a promova atractivitatea și importanța vocației de profesor și de personal didactic în general și de a sprijini perfecționarea continuă a acestora;• remarcă dificultățile cu care s-ar putea confrunta copiii și elevii atunci când se întorc în sistemul de educație din țara lor de origine după perioade petrecute în străinătate în cazul unei comunicări insuficiente între sistemele de educație naționale.

Recunoașterea calificărilor	<ul style="list-style-type: none"> • consideră că recunoașterea calificărilor de învățământ superior și de ciclu secundar de învățământ, precum și recunoașterea rezultatelor perioadelor de studiu în străinătate reprezintă elemente structurale importante ale unui Spațiu european al educației, întrucât contribuie la mobilitatea neîngrădită a curșanților în întreaga Uniune; • accentuează importanța cooperării dintre sistemele de educație și de formare, dintre furnizorii de educație și de formare și alte părți interesate pentru elaborarea și punerea în aplicare a politicilor, precum și pentru a contribui la consolidarea încrederii prin proceduri de asigurare a calității și de evaluare îmbunătățită.
Învățarea limbilor	<ul style="list-style-type: none"> • subliniază că limbile joacă un rol esențial în favorizarea înțelegerii și a diversității, precum și în promovarea valorilor europene, și că sunt semnificative pentru dezvoltarea personală, mobilitate și pentru participarea în societate și inserția profesională.

În 19 februarie, 2021, Consiliul a aprobat o rezoluție privind un cadru strategic pentru cooperarea europeană în domeniul educației și formării în perspectiva realizării și dezvoltării în continuare a spațiului european al educației (2021-2030).

Iar în 5 aprilie, 2022, Consiliul Uniunii Europene a recomandat o cooperare transnațională mai aprofundată și mai eficace în sectorul învățământului superior în întreaga Europă este esențială pentru: sprijinirea valorilor, identității și democrației Uniunii, consolidarea rezilienței societății și economiei Europei, construirea unui viitor durabil [1].

Toate discuțiile, concluziile, documentele strategice emise în acest sens, sunt orientate către creșterea calității în domeniul educațional, în legătură cu abilitățile necesare de format tinerilor în secolul XXI.

Astfel, conform prognozelor realizate de *Forumului Economic Mondial*, pentru a face față provocărilor de pe piața muncii, e necesară

crearea contextelor variate pentru dezvoltarea unui șir de competențe necesare în lumea contemporană. Numite și competențe pentru secolul al XXI-lea, acestea vor fi solicitate în cadrul studiilor și al activității profesionale, indiferent de domeniul de formare [4, p.237]. În figura de mai jos (Figura 1) observăm 8 abilități-cheie, care odată fiind formate la tineri, ar putea contribui nemijlocit la integrarea eficientă în societatea contemporană și ar crea suficiente pârghii de ameliorare a manipulărilor în masă a opiniei publice, de colaborare în realizarea unor proiecte de dezvoltare comunitară, fie că ne referim la mediul urban sau rural, în beneficierea diferitor servicii publice digitalizate și nu în ultimul rând la buna funcționare a structurilor din variate instituții sociale.

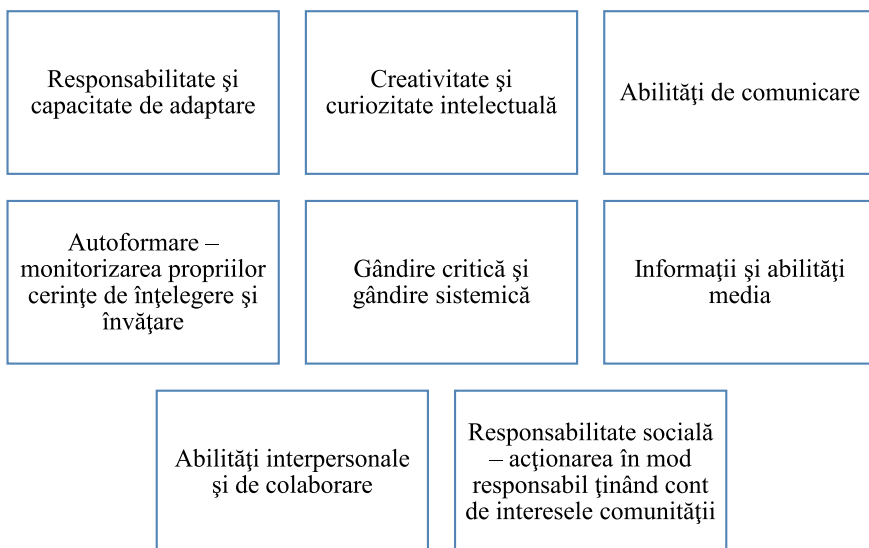

Figura 1. Competențele elevilor necesare în secolul al XXI-lea

În aceeași ordine de idei, putem menționa că competențele și abilitățile media sunt esențiale pentru a oferi fiecărui individ șansa egală de a prospera în viață, de a găsi un loc de muncă și de a fi un cetățean angajat. Deținerea de competențe și abilități digitale și asigurarea disponibilității infrastructurii și echipamentelor digitale au devenit cu

atât mai relevante de la izbucnirea pandemiei de COVID-19. Aceste aspecte sunt confirmate de datele statice, care stipulează:

- în medie, doi europeni din cinci (16 -74 de ani) încă nu au aceste competențe;
- în 2018, femeile reprezentau doar 18% dintre studenții la TIC.

Pentru îmbunătățirea acestor aspecte, Comisia Europeană abordează aceste probleme prin inițiativa sa de politică emblematică în acest domeniu – Planul de acțiune pentru educația digitală (2021-2027). În cadrul acestui plan, se creionează următoarele priorități:

Prioritatea 1: Încurajarea dezvoltării unui ecosistem de educație digitală de înaltă performanță.

- Acțiunea 1: Dialogul strategic cu statele membre cu privire la factorii favorizanți pentru o educație digitală reușită.
- Acțiunea 2: Recomandarea Consiliului privind formele de învățare mixtă pentru învățământul primar și secundar.
- Acțiunea 3: Cadrul european privind conținutul educației digitale.
- Acțiunea 4: Conectivitatea și echipamentele digitale pentru educație.
- Acțiunea 5: Planuri de transformare digitală pentru instituțiile de educație și formare.
- Acțiunea 6: Inteligența artificială și utilizarea datelor în domeniul educației și formării.

Prioritatea 2: Dezvoltarea aptitudinilor și competențelor digitale relevante pentru transformarea digitală.

- Acțiunea 7: Orientările comune pentru profesori și formatori pentru a încuraja alfabetizarea digitală și pentru a combate dezinformarea prin educație și formare.
- Acțiunea 8: Actualizarea Cadrului european al competențelor digitale în vederea includerii competențelor în domeniul inteligenței artificiale și al datelor.
- Acțiunea 9: Certificatul european de competențe digitale (EDSC).
- Acțiunea 10: Recomandarea Consiliului privind îmbunătățirea ofertei de cursuri de dezvoltare a competențelor digitale în educație și formare.
- Acțiunea 11: Colectarea datelor transnaționale cu privire la competențele digitale ale elevilor și introducerea unui obiectiv UE privind competențele digitale pentru elevi.

- Acțiunea 12: Stagiile „Oportunitatea digitală”.
- Acțiunea 13: Participarea femeilor în științe, tehnologie, inginerie și matematică (STIM).
- Centrul pentru educație digitală [5].

Analizând aceste priorități, deducem accentul deosebit pe colaborarea dintre diverși factori decizionale în vederea elaborării unor documente de politici privind gestionarea situației curente, capacitării instituțiilor cu echipamente digitale, formarea cadrelor didactice în sensul alfabetizării digitale, organizarea stagiilor complexe de formare, dar și înființarea unui Centru pentru educație digitală. Toate aceste acțiuni se încadrează într-o abordare sistemică și ținesc drept scop îmbunătățirea situației curente la nivel European, până în anul 2027.

Alte studii ce analizează comportamentele de învățare în era digitală susțin că particularitățile profilului de învățare al elevilor digitali se completează cu viteza crescută de realizare a sarcinilor, procesarea neliniară, implicarea simultană în realizarea mai multor sarcini, preferința pentru imagini și învățare în grupuri sociale, învățare activă și dorința de a obține recompense imediate [6, p. 140].

Un alt reper promovat de Spațiul European al Educației, constituie mobilitatea academică sau internaționalizarea învățământului, evidențiate prin programele Erasmus+.

Conform Ghidul programului Erasmus+ 2023, acțiunile-cheie pe care se bazează acesta, sunt:

- **Acțiune-cheie 1** – mobilitatea persoanelor, cu scopul de a spori performanțe în învățare, de a dezvolta spiritul de inițiativă, inserția profesională, sensibilizare interculturală, participare mai activă în societate, ș.a.;
- **Acțiune-cheie 2** – cooperare între organizații și instituții, ce are menirea a facilita parteneriate pentru cooperare, excelență, inovare, evenimente sportive europene;
- **Acțiune-cheie 3** – sprijin pentru elaborarea de politici și cooperare, prin lansarea programului „Tineretul european împreună”.

Aceste intervenții conduc de la sine și la susținerea multilingvismului individual și nu doar, ce se definește pur funcțional ca și „*abilitatea de a comunica în mai multe context lingvistice – indiferent de modul în care limbile în cauză au fost dobândite sau cât de bine sunt stăpânite*” [4, p. 237].

Drept avantaje ale multilingvismului, s-ar regăsi pentru mai mulți actanți implicați, precum:

- **pentru cetățeni:** noi perspective, pe plan personal și profesional;
- **pentru societate:** sensibilizare culturală, înțelegere reciprocă și coeziune socială;
- **pentru întreprinderi:** lucrătorii care posedă competențe lingvistice și interculturale reprezintă o resursă esențială pentru acestea, ajutându-le să reușească și să se dezvolte pe piețele mondiale.

În concordanță cu Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, documentele strategice din domeniul educației, operaționalizează obiectivele strategice îndreptate spre același punct, cum ar fi cele asumate în cadrul Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”. Așa cum se arată în acest document, *„dispunând de acest acord, Republica Moldova trebuie să asigure implementarea acestuia, inclusiv cu suportul pe care îl poate oferi Uniunea Europeană, și să ia în considerare bunele practici din țările membre UE, corelate cu experiența proprie”* [7].

În ultimii ani, în sistemul de învățământ s-au realizat și se realizează la etapa actuală mai multe proiecte pe diferite dimensiuni ale sistemului de învățământ (dezvoltarea infrastructurii, dezvoltarea învățământului profesional tehnic dual, dezvoltarea învățământului incluziv, asigurarea egalității de gen în educație etc.), finanțate de Banca Mondială, Uniunea Europeană, UNICEF, UNESCO, PGE, Guvernul României, Agenția Austriacă de Cooperare (ADA), Agenția Elvețiană de Cooperare și Dezvoltare (SDC), Ministerul Federal pentru Cooperare și Dezvoltare din Germania, UNFPA și de alte structuri internaționale. Un alt document strategic ce permite asigurarea continuității, coerenței și convergenței în realizarea acestor proiecte constituie Strategia de dezvoltare „Educația 2030”.

Strategia de dezvoltare „Educația 2030” a fost elaborată în conformitate cu următoarele documente: Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2030”, Planul de acțiuni al Guvernului Republicii Moldova pentru anii 2021-2022, Obiectivele Dezvoltării Durabile „Educația 2030” ale ONU, Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană, Competențele-cheie pentru învățarea pe parcursul întregii vieți (Bruxelles, 2018), Obiectivele de dezvoltare ale mileniului

(ODM), Declarația de la Incheon (2015); Carta Consiliului Europei cu privire la Educația pentru Cetățenie Democratică și Educația pentru Drepturile Omului.

Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, în parteneriat cu Consiliul Europei, a elaborat o serie de politici și mecanisme în vederea fortificării rolului educației în dezvoltarea unei culturi a democrației și a drepturilor omului, precum Cadrul de referință al competențelor pentru Cultură, Democrație, recunoscând pregătirea pentru cetățenia democratică drept unul dintre obiectivele principale ale sistemului de învățământ.

Cu toate acestea, în sistemul de învățământ persistă și un șir de probleme cu diferit grad de complexitate, generate de mai mulți factori interni și externi. Potrivit studiului situației din sector, în baza căruia a fost elaborată Strategia „Educația 2030”, s-au creionat mari provocări în privința dezvoltării sistemului de educație, formare și cercetare științifică din Republica Moldova și anume programele de studii care nu satisfac deplin cerințele pieței muncii; declinul accentuat al populației școlare, însoțit de amplificarea problemelor privind accesul la educație; schimbările climatice, pandemia COVID-19, conflictul militar din Ucraina, crizele economice, energetice, demografice creează blocaje în dezvoltarea sistemului de educație și generează necesitatea unei noi viziuni asupra educației și, în primul rând, cu referire la formarea competențelor de reziliență la copii, elevi, tineri, dar și adulți; deficit general de cadre didactice și manageriale calificate, bine pregătite și motivate; management educațional mai puțin eficient la nivel de sistem și subsistem privind: proiectarea strategică, comunicarea organizațională, gestionarea rețelei instituțiilor de învățământ de toate nivelurile, luarea deciziilor, dezvoltarea capacităților instituționale și de sistem, ș.a. [7].

O parte din dificultățile stipulate se regăsesc în obiectivele strategice ale Spațiului European al Educației, ceea ce justifică necesitatea și actualitatea studierii specificului acestuia și adaptării sistemului educațional din Republica Moldova la standardele, principiile promovate de Uniunea Europeană. Totodată, se creează contextul propice, pentru beneficierea tinerilor din Republica Moldova de diverse oportunități pentru dezvoltarea personală, socio-educativă și profesională, după cum urmează:

- Acces la centre de resurse și birouri de informare, platforme și rețele de cunoștințe: Centre de resurse SALTO, rețeaua Eurodesk, instrument de căutare a partenerilor – Atlas, Portalul european pentru tineret, rețeaua Eurydice, ș.a.);
- Toolkit, un instrument destinat integrării Sistemului european de credite pentru educație și formare profesională în programele de mobilitate noi sau existente;
- Filiere educative diferențiate, cum ar fi instruirea profesională prin parteneriate cu întreprinderile, care prin îmbinarea lucrului în întreprindere și a formării teoretice (Inițiativa „Învățarea la locul de muncă în Europa”);
- Dezvoltarea competențelor-cheie, ceea ce conduce la împlinirea personală, dezvoltarea unui stil de viață sănătos și durabil, inserția profesională, cetățenia activă și incluziunea socială.

Concluzii și recomandări. Întru promovarea valorilor europene, precum democrația, cooperarea, calitatea educației la diverse niveluri de învățământ, Consiliul European a promovat crearea unui Spațiu european al educației. Rolul acestuia constă în susținerea continuității învățării pe tot parcursul vieții, de la educația și îngrijirea copiilor preșcolari, continuând cu educația școlară și educația și formarea profesională, până la învățământul superior și la educația adulților. Astfel, acest spațiu are rolul de a promova și încuraja mobilitatea, cooperarea în materie de educație și formare și sprijinirea statelor membre în creșterea eficienței sistemelor acestora de învățământ. Sistemului de învățământ din Republica Moldova se confruntă cu o serie de provocări, convergente cu obiectivele strategice ale Spațiului european al Educației. Astfel, eficiența ar putea fi asigurată în cazul în care că inițiativele incluse în conceptul și acțiunile viitoare care urmează să fie propuse și efectuate ca parte a unui Spațiu european al educației, prin asigurarea complementarității și coerenței în ceea ce privește sistemele naționale de educație și formare și ar include toate nivelurile și tipurile de educație și formare, inclusiv educația adulților și educația și formarea profesională.

Referințe bibliografice:

1. Consiliului UE și al Consiliului European, © Uniunea Europeană, 2023 [cit. 28.04.23] Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/education-area/>
2. Coorpacademy, World Economic Forum: The Top 10 Skills You'll Need for the Future of Work, coorpacademy.com, 2018. Pe: <https://www.coorpacademy.com/en/blog/learning-innovation-en/world-economic-forum-the-soft-skills-to-prepare-employees-for-the-future-of-work/> (accesat la 25.03.2023)
3. Cornea S. (Coordonator). Materialele conferinței „Perspectivele și problemele integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”. Vol. VII, Partea 2, Cahul: USC, 2020, 471 p. ISBN: 978-9975-88-060-2
4. Goudenhooff G., Brihan A.-C. Europa socială în 100 de termeni. Incursiune în cultura social și instituțională a Spațiului European. ISBN 978-606-749-340-5 .
5. Planul de acțiune pentru educația digitală (2021-2027). Disponibil pe: <https://education.ec.europa.eu/ro/focus-topics/digital-education/action-plan> (accesat la 30.04.23)
6. Prensky M. Digital Game-Based Learning. New York, McGraw-Hill, 2001. Apud Ceobanu C., Cucuș C. ș.a. Educația digitală. Iași: Polirom, 2020.
7. Strategia de dezvoltare „EDUCAȚIA 2030”, Chișinău, 2022, 45 p.

INCLUZIUNEA SOCIALĂ A TINERILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA

CZU 316.346.32-053.6

Alexandra COLȚA*

Rezumat: Articolul subliniază elementele esențiale care fortifică incluziunea socială a tinerilor care implică mai multe aspecte, cum ar fi educația, formarea profesională, accesul la servicii de sănătate și la locurile de muncă, participarea activă în viața socială și politică a comunității. Este analizat procesul de incluziune socială a tinerilor prin prisma participării, astfel asigurându-se incluziunea acestora în procesele decizionale și dezvoltarea comunitară. Sunt descrise posibilitățile de implicare a tinerilor, obstacolele cu care se confruntă, dar și sugestii pentru depășirea acestora. În calitate de metodă de cercetare, va fi utilizată observația, analiza și sinteza. Pe baza rezultatelor cercetării vor fi elaborate recomandări, precum și propuneri de implementare pentru a îmbunătăți procesul de incluziune socială a tinerilor prin participare.

Cuvinte cheie: tineri, integrare socială, incluziune socială, necesități, oportunități, participare.

INCLUSION PEOPLE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary: The article highlights the essential elements that strengthen the social inclusion of young people that involve several aspects, such as education, vocational training, access to health services and jobs, active participation in the social and political life of the community. The process of social inclusion of young people is analyzed through the prism of participation, thus ensuring their inclusion in decision-making processes and community development.

The possibilities for involving young people, the obstacles they face, and suggestions for overcoming them are described.

Keywords: young people, social integration, social inclusion, need, timely, participation.

Introducere: UE vede incluziunea socială ca „un proces care asigură că cei expuși riscului de sărăcie și excluziune socială obțin oportu-

* **Alexandra COLȚA**, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova, șef secție didactică, profesor de matematică, Colegiul „Alexei Mateevici” din Chișinău, aalecsandra@mail.ru

tunitățile și resursele necesare pentru a participa pe deplin la viața economică, socială și culturală și pentru a se bucura de un nivel de viață și de bunăstare, considerate normale în societatea în care trăiesc. Incluziunea socială asigură, de asemenea, că grupurile și persoanele vulnerabile au o participare mai mare la luarea deciziilor care le afectează viața și că pot avea acces la drepturile lor fundamentale”. Incluziunea socială este unul dintre cele opt domenii de politică care subliniază abordarea transversală a Strategiei UE pentru tineret. Este, de asemenea, o prioritate cheie a programului Tineret în Acțiune.

Incluziunea socială înseamnă crearea unui cadru adecvat pentru respectarea drepturilor tuturor oamenilor la un loc de muncă, la o locuință, la asistență medicală, la pensie, la educație, cu acordarea posibilității de a participa la viața societății, de a se bucura de serviciile sociale generale și de un tratament egal cu ceilalți. În acest scop, instituțiile cu atribuții în domeniu și statul (social) trebuie să instituie măsuri pentru prevenirea și combaterea marginalizării.

Așadar, incluziunea este destinată să combată atât excluderea, cât și discriminarea. Ea presupune măsuri active și acțiuni politice în mai multe domenii, precum protecția socială, dar și ocuparea forței de muncă, politici de sănătate publică, programe privind locuințele, comunicarea socială, justiția, politici privind migrația etc.[1, p. 171].

Analizând domeniile de conexiune ale incluziunii sociale, putem contura faptul că aceasta este multidimensională și afectează diverse domenii de viață: economie, politică, cultură. Capacitatea unui stat modern de a se dezvolta social și economic are la bază un capital uman suficient de pregătit și activ pentru a contribui calitativ în toate sectoarele și domeniile publice sau private. Capitalul uman al Republicii Moldova a înregistrat, de la declararea independenței până în prezent, o tendință demografică negativă, caracterizată de îmbătrânirea populației și un fenomen accentuat al migrației, în special în rândul tinerilor. Printre principalele cauze ale migrației, sunt invocate lipsa oportunităților de încadrare în câmpul muncii și salarizarea neatractivă, calitatea scăzută a sistemului de educație, oportunități reduse și servicii necalitative, infrastructură slab dezvoltată, în special în mediul rural. Cei mai predispuși migrației sunt tinerii ce nu au reușit să se integreze

social la un anumit moment al vieții. În acest sens, oferta educațională, este necesar să corespundă atât necesităților de dezvoltare în era digitală, cât și suficient de racordată la necesitățile pieței muncii. Structura sistemului educațional național formal este una rigidă, care necesită un efort sporit uman și financiar pentru a fi modelat în timp util pentru a răspunde factorilor externi în continuă schimbare [4].

Astfel se conturează necesitatea de extindere și dezvoltare a sistemului educațional informal și non-formal ca element complementar, pentru a contribui la creșterea ratei de succes de integrare pe piața muncii și în viața socială a tinerilor. Politica socială trebuie să încurajeze procesul de autorealizare a tinerilor în cadrul unei societăți, de asemenea, să promoveze: acceptarea și recunoașterea potențialului tinerilor de către instituțiile sociale, integrarea prin studiu, angajare, muncă voluntară sau alte forme de participare. Participarea este un element esențial al cetățeniei într-o societate democratică și într-o Europă democratică. Instituțiile și organizațiile europene subliniază în mod repetat importanța participării tinerilor pentru a promova cetățenia activă a tinerilor, pentru a le spori integrarea, incluziunea socială și pentru a le consolida contribuția la dezvoltarea democrației. Vocile tinerilor și adolescenților trebuie să fie în centrul proceselor de luare a deciziilor pentru propria lor sănătate și bunăstare, și integrare socială.

Abordând incluziunea socială a tinerilor prin implicare putem delimita câteva aspecte. Pe de o parte, un rezultat al erei tehnologiilor informaționale este reducerea în ritm alert a implicării tinerilor în interacțiune și dezvoltare socială sau comunitară. Direcția de orientarea strategică II abordează în complex elementul de împuternicire prin intervenții pe partea de abilitare, motivare, promovare și suport pentru tineri în dezvoltarea ideilor și aplicarea acestora în comunitatea proprie. Punctul de intrare în politica de participare este atât pe partea de autorități locale, cât și pe partea de grupuri de inițiativă și organizații de tineret. Abordate în complex acestea contribuie la creșterea activismului tinerilor și implicării lor în viața socială și economică a statului [4, p.17].

Posibilitatea tinerilor de a se implica în viața socială și economică a statului reprezintă unul din elementele cheie a politicii de tineret.

Utilizarea instrumentelor de lucru cu tinerii și promovarea abordării non-formale în educație nu doar formează competențe, dar determină tinerii să le ofere și aplicabilitate.

Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că acutizarea neîncrederii tinerilor în putere și structurile acesteia, convingerea unei părți considerabile a populației că guvernarea actuală nu contribuie la realizarea intereselor generale ale societății, precum și ale celor individuale sau de grup, dezamăgirea populației în activitatea puterii dată fiind orientarea socială deficitară a acesteia și caracterul declarativ al scopului și obiectivelor proclamate, birocratizarea excesivă a autorităților statului, neglijarea intereselor societății – toate acestea necesită în prezent formarea unui nou mecanism de interacțiune a statului cu cetățeanul, mai concret și eficient. Caracterul general al funcționării acestui mecanism trebuie să presupună extinderea practicii de implicare a tinerilor în procesul de adoptare/luare a deciziilor, fapt ce permite a-l determina ca un *mechanism participativ* [6, p. 189].

Concluzionăm că pentru a crește gradul de încredere a tinerilor în instituțiile statului și sistemul de guvernare democratic, tinerii și sectorului de tineret necesită mecanisme simple și flexibile de intervenție, cu un grad redus de birocratie și adaptate la necesitățile grupurilor de tineri defavorizați, astfel asigurându-se incluziunea acestora în procesele decizionale și dezvoltarea comunitară. Înfrădăcinarea acestui mecanism participativ ne va accelera și procesul de implementare a Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă (SDG) în Moldova.

Analizând Strategia de dezvoltare a sectorului de tineret - *Tineret 2030*, observăm că aspectele de incluziune se regăsesc la toate etapele-cheie ale planificării strategice. În vederea asigurării incluziunii și realizării principiului egalității, s-au trasat mai multe obiective strategice însoțite și de acțiuni menite să asigure incluziunea și egalitatea tinerilor.

Obiectiv strategic	Acțiuni menite să asigure incluziunea și egalitatea tinerilor
1. Mai mulți tineri beneficiază de programe calitative de tineret.	<p>Elaborarea tuturor materialelor metodologice legate de crearea și gestionarea programelor de tineret prin prisma incluziunii (modalități de identificare și analiză a nevoilor pentru tinerii din grupuri dezavantajate, asigurarea participării echitabile pentru fete și băieți, ajustarea rezonabilă a programelor de tineret pentru tinerii cu dizabilități).</p> <p>Programele de finanțare pentru programe vor presupune cerințe clare legate de asigurarea incluziunii și egalității.</p> <p>Efortul de dezvoltare a capacităților pentru Centrele de tineret și pentru lucrătorii de tineret va presupune și dezvoltarea cunoștințelor legate de asigurarea incluziunii și egalității.</p>
2. Mai mulți tineri se implică civic și în procesele decizionale.	<p>În efortul de constituire și consolidare a platformelor de participare și reprezentare a tinerilor se va ține cont de obiectivul legat de reprezentarea și participarea echitabilă a fetelor, băieților a tinerilor din grupurile dezavantajate.</p> <p>Dezideratul de reprezentare și participare echitabilă va fi consolidat în toate documentele cadru care reglementează/ghidează activitatea platformelor de participare și reprezentare.</p>
3. Mai mulți tineri realizează și se implică în proiecte și inițiative de inovație socială.	<p>Suportul oferit organizațiilor de tineret, structurilor de tineri, instituțiilor de învățământ, va fi legat de cerințe legate de asigurarea incluziunii și a egalității.</p>

Deși Strategia se adresează unui grup-țintă concret – tinerii, acesta nu este un grup omogen. Vârsta, etnia, abilitățile (fizice și mentale), mediul de reședință (urban sau rural), precum și normele și valorile mediului în care trăiesc influențează activitățile și responsabilitățile

tinerelor și tinerilor, statutul lor social, oportunitățile și constrângerile pe care le au în viața cotidiană [4, p.20].

Observăm din obiectivele stabilite că incluziunea socială a tinerilor este generată de implicare în programele de tineret, în proiecte și inițiative sociale, în procesul decizional. Aceste acțiuni determină tinerii să devină actori sociali activi care se implică în dezvoltarea comunitară și participă în procesele de consolidare a democrației participative.

Analizând Planul de acțiune pentru tineret în acțiunea externă a Uniunii Europene 2027 *Promovarea participării semnificative a tinerilor și a împuternicirii în acțiunea externă a UE pentru dezvoltare durabilă, egalitate și pace* putem remarca următoarele viziuni strategice abordate:

- promovarea parteneriatelor pentru implicare, împuternicire și conexiune;
- promovarea participării semnificative a tinerilor în elaborarea politicilor, dar și în agenda de pace și securitate;
- crearea platformelor de dialog sistematice cu organizațiile de tineret;
- sporirea capacității instituționale și expertizei cu privire la modul de lucru cu și pentru tineri, dar și la protecția copilului prin formare, orientări și schimb de bune practici [3].

Programul de Guvernare „Moldova vremurilor bune” recunoaște importanța dezvoltării tinerilor și a structurilor de tineret și propune atât creșterea cantitativă a resurselor financiare alocate pentru susținerea inițiativelor tinerilor și sectorului de tineret, cât și pentru susținerea și consolidarea instituțională a actorilor-cheie cu atribuții în dezvoltarea și realizarea politicilor și programelor de tineret. Viziunea strategică a Programului de Guvernare este construită în jurul participării civice și decizionale a tinerilor prin împuternicirea și consolidarea competențelor acestora. De asemenea, Programul de guvernare pune accent pe crearea unei gândiri antreprenoriale în rândul tinerilor, care va contribui la integrarea financiară, dar și pe latura de inovație. Conchidem că alinierea politicilor de tineret ale țării la liniile directe ale politicilor de tineret de la nivel european va accentua implicarea tinerilor în procesele decizionale de la toate nivelurile, facilitarea colaborării și schimbului de experiență între organizațiile de

tineret pe plan național și internațional și capacitatea tinerilor pentru o mai bună integrare socială și profesională [2].

Analizând capacitatea sectorului de tineret din Republica Moldova, observăm că există încă lacune care necesită intervenții. Spre exemplu: centrele de tineret care reprezintă unele dintre principalele instituții de prestare a programelor orientate pe dezvoltarea multilaterală a tinerilor, la momentul actual prestează un număr restrâns de programe (servicii) pentru tineri. Dezvoltarea și extinderea programelor (serviciilor) pentru tineri prestate prin intermediul centrelor a fost direct dependentă de constituirea unei instituții responsabile de certificarea și profesionalizarea lucrătorilor de tineret. În lipsa unei instituții funcționale, poziția și salarizarea lucrătorilor de tineret a devenit una puțin atractivă pentru a asigura o stabilitate de cadre, ceea ce determină și calitatea programelor și serviciilor prestate. Organizațiile de și pentru tineret, ca structuri distincte de asigurare a dezvoltării tinerilor, se confruntă cu provocări în ce privește dezvoltarea lor instituțională. Constrângerile legate de capacitățile instituționale și resursele umane determină nivelul redus de acces al tinerilor la servicii. Serviciile orientate către tineri au o reprezentativitate scăzută în localitățile rurale. Accesul la servicii și programe este și mai mic în rândul tinerilor din grupurile defavorizate. Tinerii cu dizabilități au acces mai redus la serviciile și activitățile de și pentru tineret.

Manualul *Have your say* al Consiliului Europei identifică o serie de beneficii dar și obstacole în ceea ce privește participarea tinerilor. Astfel, pentru ca aceasta să creeze un efect pozitiv, cercetările arată faptul că ea trebuie să țină cont de o serie de factori. Așadar, întrebările pe care ar trebui să le formulăm atunci când suntem implicați în politici publice de tineret sunt:

- Face o diferență cu efecte pozitive în viețile tinerilor?
- Face ca tinerii să fie auziți?
- Dezvoltă noi competențe în rândul tinerilor și duce la creșterea încrederii în sine?
- Stimulează tinerii să preia responsabilitatea propriilor acțiuni și să își asume propriile decizii?
- Stimulează și duce la o înțelegere mai profundă a tinerilor cu privi-

re la procesele democratice și modul în care acestea funcționează în viața reală?

- Duce la recunoașterea talentului și potențialului tinerilor de către adulți și îi sprijină să înțeleagă punctul de vedere al tinerilor?
- Crează oportunități pentru transfer de cunoștințe și experiență între generații?
- Face procesul decizional mai reprezentativ?
- Stimulează noi abordări și idei în rezolvarea problemelor locale și regionale?
- valori și obiceiuri diferite ale tinerilor și adulților;

Cei care lucrează la participarea tinerilor se confruntă deseori cu provocări și obstacole. Astfel de obstacole ar putea să provină din situația generală într-o comunitate, valorile acceptate, chestiuni politice sau motive culturale etc. Cercetătorii și practicienii le menționează pe următoarele:

- diferite stiluri de comunicare;
- niveluri diferite și tipuri de experiență;
- lipsa abilităților;
- sprijin insuficient acordat tinerilor și adulților;
- lipsa de expertiză cu privire la modul în care tinerii să fie implicați într-un mod semnificativ;
- neîncrederea între adulți și tineri;
- stereotipuri negative («toți tinerii sunt ...», «toți adulții sunt ...»), concepții eronate reciproce și distorsiuni;
- lipsa procedurilor și a politicilor care țin de tineret în cadrul organizațiilor;
- costurile legate de participarea tinerilor;
- lipsa de informație;
- lipsa altor resurse necesare (timp suplimentar, de exemplu);
- fluctuația mare a tinerilor;
- accesibilitatea pentru persoanele cu handicap;
- întâlniri care sunt prea lungi;
- angajamente școlare;
- convingerea că nimic nu se va schimba, chiar dacă participă un tânăr;
- alte interese [5].

Angajarea tinerilor în procesele de luarea a deciziilor sporește calitatea și adecvarea serviciilor livrate la necesitățile reale ale tinerilor, a activităților de interes pentru aceștia și dezvoltarea politicilor în domeniu. Implicarea tinerilor crește gradul de încredere și transparență și asigură o mai mare receptivitate a politicilor la nevoile tinerilor. Implicarea civică a tinerilor depinde de activitățile organizate care le promovează interesele și îi motivează să producă schimbări.

În **concluzie**, incluziunea socială se traduce prin recunoaștere consolidată, oportunități de dezvoltare personală și profesională, implicare și responsabilizare, toate acestea reprezentând o sursă sigură a bunăstării și democrației. Tinerii, responsabilizați de propriul rol în dezvoltarea democrației, participă în mod semnificativ și se implică civic, promovând astfel o societate incluzivă bazată pe înțelegere și respectarea la nivel general a drepturilor omului.

Incluziunea socială a tinerilor din Republica Moldova rămâne o provocare majoră pentru țară. Guvernul trebuie să ia măsuri pentru a sprijini tinerii în căutarea unui loc de muncă, pentru a accesa educația și pentru a combate sărăcia și discriminarea. Este necesar ca tinerii să aibă șanse egale de a participa și de a-și exprima opiniile prin sisteme care asigură că nu sunt discriminați, să se implice activ în procesul de luare a deciziilor, consultări publice, realizarea de activități care se produc în societate și care îi vizează în mod direct sau indirect. Alinierea politicilor de tineret ale țării la liniile directe ale politicilor de tineret de la nivel european va accentua implicarea tinerilor în procesele decizionale de la toate nivelurile, va facilita colaborarea și schimbul de experiență între organizațiile de tineret pe plan național și internațional ceea ce va asigura capacitarea tinerilor pentru o mai bună integrare socială și profesională. Participarea este un principiu fundamental al incluziunii sociale a tinerilor.

Referințe bibliografice:

1. Gabriela Goudenhoft, Alina-Carmen Brihan, Ioan Horga „*Europa socială în 100 de termeni. Incursiuni în cultura socială și instituțională a spațiului european*”, publicat cu sprijinul Comisiei Europene, Tritonic 2018. 410p. ISBN: 978-606-749-340-5

2. Programul de Guvernare „*Moldova vremurilor bune*” [online], Chișinău, 2021. [citată 02.05.2023]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/programul_de_activitate_al_guvernului_moldova_vremurilor_bune.pdf
3. Planul de acțiune pentru tineret în acțiunea externă a Uniunii Europene 2027 [online], Octombrie 2022. [citată 02.05.2023]. Disponibil: https://international-partnerships.ec.europa.eu/document/fe1bcd30-58da-4a37-ab2a-61848789da60_en?fbclid=IwAR0zLcbH9OpIc8yNjuoy4RHWWq9S-Vs8Csl4NED971AdfV5AN43AaYC4sCCA
4. *Strategia de dezvoltare a sectorului de Tineret 2030* [online], Chișinău, 2022. [citată 02.05.2023]. Disponibil: <https://mecc.gov.md/ro/content/elaborarea-strategiei-de-dezvoltare-sectorului-de-tineret-tineret-2030>
5. Have your say - Manual on the revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life, Council of Europe Publishing, European Youth Centre, November 2015, 141p. [citată 10.05.2023], ISBN 978-92-871-8165-7. Disponibil: <https://rm.coe.int/16807023e0>
6. Евдокимов В.А. Интернет как фактор становления «электронной демократии». В: Наука человеку: гуманитарные исследования, 2011, № 1 (7), с. 118-125.

THE INTERACTION BETWEEN EDUCATION POLICY AND THE STATE ECONOMIC ESTABLISHMENT (The Israeli case)

CZU 37.014:338.2(569.4)

Dasman El- Fahel*

Summary: many countries face a situation where labor productivity is lower than other countries like most OECD countries, while poverty rates increase every year. In these countries half of the children do not receive an education that properly prepares them to work in a modern economy, therefore, maintaining the economic-social-political market status relevant to the 21st century's challenges are not evident, in the long run. In the State of Israel, the leading universities in the country are excellent and compared in their level with the leading universities in the Western world. Israel has the knowledge required to put it on a promising economic track, but the education system does not manage to effectively channel this knowledge to all the education systems due to the wrong policy. This article examines different aspects of the economic impact of education and focuses on several wrong perceptions regarding the education status in Israel. It generally reviews the achievements and failures in the elementary, secondary, and higher education systems.

Keywords: Education Policy; National Economic Policy; Education System; Employment Abilities, Human Sources.

INTERACȚIUNEA DINTRE POLITICA DE EDUCAȚIE ȘI STAT STABILIRE ECONOMICA (cazul israelian)

Rezumat: Multe țări se confruntă cu o situație în care productivitatea muncii este mai mică decât în alte țări, precum majoritatea țărilor OCDE, în timp ce ratele sărăciei cresc în fiecare an. În aceste țări, jumătate dintre copii nu primesc o educație care să-i pregătească în mod corespunzător pentru a lucra într-o economie modernă, prin urmare, menținerea statutului de piață economico-social-politic relevant pentru provocările secolului XXI nu este evident, pe termen lung. În statul Israel, universitățile de top din sunt excelente și sunt comparate ca nivel cu universitățile de top din lumea occidentală. Israelul are cunoștințele necesare pentru a-l pune pe individ pe o cale econo-

* Dasman EL- FANEL, Ministerul Educației din Israel, dasumi28@gmail.com

mică promițătoare, dar sistemul de educație nu reușește să canalizeze efectiv aceste cunoștințe către toate sistemele de învățământ din cauza unei politici greșite. Acest articol examinează diferite aspecte ale impactului economic al educației și se concentrează pe câteva percepții greșite cu privire la statutul educației în Israel. În concluzie, autorul apreciază realizările și eșecurile din sistemele de învățământ elementar, secundar și superior.

Cuvinte cheie: politica educațională, politica economică națională, sistem educațional, abilități de angajare, surse umane.

Introduction

In many ways, the Israeli education system is a mystery. On one hand, some of the best universities in the world are in Israel, its population is among the leading countries in average years of education per capita and in the rate of academic degree holders. On the other hand, elementary and secondary school students in Israel achieve very low achievements in international tests in core subjects like reading, mathematics, and science. This mystery is also expressed in the labor market. On one hand, the Israeli high-tech sector is one of the most advanced in the world and many Israeli experts are in leading high-tech centers, such as the Silicon Valley. On the other hand, many Israelis of working age lack the required skills to compete in the modern labor market. The average labor productivity in Israel is not just lower than most developed countries, but also relatively declining for decades compared to the labor productivity in the leading countries.

According to Argov [1], one of the main roles of a public education system is to provide equal opportunities to students whose parents are not educated to succeed in life and increase their chances to upgrade their economic mobility in their adulthood. The findings of Chetty et al. [4, P.38] in their research on the American system indicate that differences in education quality perpetuate economic inequality. Rockoff, Friedman, and Chetty [4, P.52-63] estimate that erasing the quality differences between American schools would reduce the intergenerational correlation of income by approximately one-third. It seems that the Israeli system does not succeed to do this. The budget additions it provides to schools in poorer communities are minimal [12, P.416-460]. The achievement gaps in the international tests are the highest among the developed countries, it is also due to huge gaps

between students in Hebrew-speaking schools and Arabic-speaking schools. Therefore, it is not surprising that Israel is among the most unequal developed countries, and the rate of the poor population is the highest in the developed world [2, P.122-132].

Main Materials

Why does the Israeli education system fail in fulfilling its duty? Is it because of economic-funding policy issues? Is it because of poor physical infrastructure? Assessing the connection between output and inputs over time requires accurate measurement of both output and inputs, proper consideration of input endogeneity, and assuming that the production function does not change over time, except for technological progress [7, P.643-660]. These and other questions concerned economists for many years, and resulted in excessive literature about the importance of human capital, starting with the early research of Schultz [13, P.1-17], Shavit & Blank [14, P.272-273], and Krill et al [11], who coined the term, and those that showed the education role in the growth of production productivity in agriculture. After them came analyses that showed the human capital importance for economic growth [2, P.122-132].

The research by Rodriguez et al [12, P.418], focused on the distinction between human capital quantity and its quality and on effective methods for creating skills. In Israel, Helfman [9] found that an increase in the average years of the study explains 29% of the growth in comprehensive productivity of the business sector in the years 1990-2010. Bergman and Marom [3] used the production function approach to estimate the human capital contribution to productivity, based on the economy branches' panel in the years 2000-2015. They found that one year of study increases the gross product and productivity by seven to eight percent. After they found that academic studies have an even greater influence on product and productivity, they recommended strengthening the higher education system in Israel. Argov [1] used a growth accounting procedure and found that the education increases since the 1990s, contributed up to half of the local gross product per capita in Israel. However, many researchers found that the education quality contributes just as much, and possibly even more,

than the education quantity [as 12; 5; 20; 21].

The connection between the quality of education and achievements in the labor market in Israel. Blank and Shavit [14, P.272-273] found differences in the occupation and income of research university graduates and two college graduates in Israel, even after neutralizing the effect of the field of study. Zusman et al [20] found that in most study fields, the salary of Israeli university graduates is higher than Israeli college graduates. Krill, Geva, and Aloni [11] found that academic discipline selection explains one-fifth of the salary variance after graduation.

Zusman and Zur [19] showed that vocational education graduates achieve lower achievements in the labor market than high school graduates. Argov [1] found that studying more intense mathematics in high school in five study units instead of four study units increases the future salary by approximately eight percent. The importance of education quality raises the question of how countries can upgrade it.

Although there is some evidence that bigger education budgets improve student achievements in the long run, such a connection was not found in the achievements in international tests and the available budgets of the relevant education systems during the years before the test. Ben David and Kimhi [2, P.125] documented a decrease in student achievements in Australia during a period the school funding was significantly increased. Ben-David [2] also showed that student achievements in Israel are significantly lower than in other developed countries, while the education expenditure per student is relatively high.

Bergman & Marom [3] found a positive correlation between teaching hours and student achievements in PISA tests per country. Moreover, this correlation was stronger in countries that have delegated higher administrative responsibility to the schools. However, Ben-David [2, P.122-132] showed that in Israel, although Israeli students receive more teaching hours than students in most OECD countries, their achievements in international tests are lower. Most of the Israeli education budget growth since 2007 was routed to increasing teacher salaries within new collective wage agreements, but student achievements in international tests were minimally improved, if at all. Feniger, and Shavit [5] found that the gaps in expenditure per student do not explain

in the gaps between Israeli student achievements and their peers in other countries. However, they relate the lower achievements in Israel to the bigger classes.

The education amount and the labor market in Israel. The population of prime working age in Israel looks at first sight as one of the most educated in the world. With 13.4 years of study per person between the ages of 35-54, it is ranked third among the OECD countries in this aspect [21]. In terms of academic education, 31.6% of the population of prime working age has an academic degree, and it puts Israel fourth among the OECD countries [21].

There were dramatic changes over the years in education achievements in Israel. The more the Israeli economy grew, the more it moved away from the productive sectors that use low-educated or not educated manpower, such as agriculture and textile, and moved to the service sector and high-tech that require higher education levels and skills. The corresponding change in the demand for manpower over the years is clearly illustrated in Figure 1.

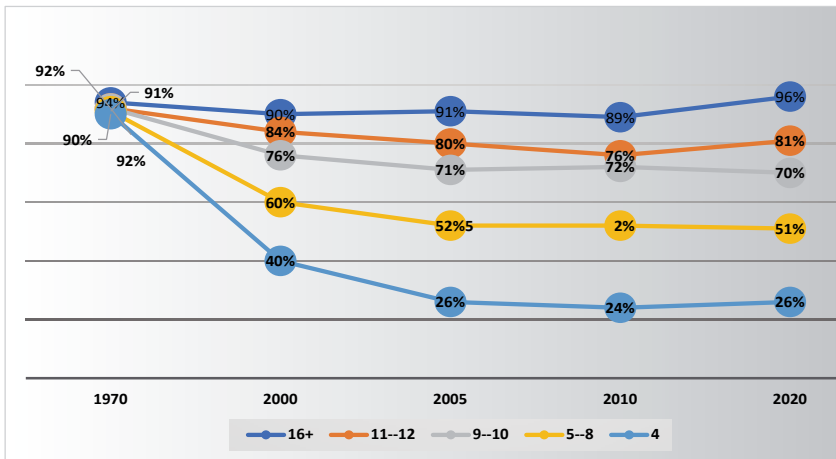

Figure 1: the percentage of employed in Israel, by years of study, in the years 1970-2020

Source: made by the author [16]

It may be concluded that although the rate of employment in working ages with four years of study decreases over the years up to a single-digit number of about two percent, which indicates an extreme decrease in their supply, the demand for employees with these years of study almost does not exist. Their employment rates have declined steeply until recent years. There was almost no difference between education groups in their employment rates in the 1970s, but yet, a substantial gap developed between them during the following decades. Although the employment rates of employees with 16 years of study or more are the highest all over the years, their demands stay over the years. In all other education groups, the lower the education level, the higher the decline in employment rates - a trend that is predicted to continue.

The influence of education on employment is not affected by gender or religion, an extremely important fact for formulating policies in the labor market. For example, the very low employment rate of Arab-Israeli women is, first and foremost, caused by the low education level of many of these women. **As Ben-David [2, 122-132] has shown, higher education levels lead to much higher employment rates in all population groups. Higher education levels also lead to higher salaries.**

The distribution of hourly salary of full-time employees in main work ages, by education levels, is presented in figure 2.

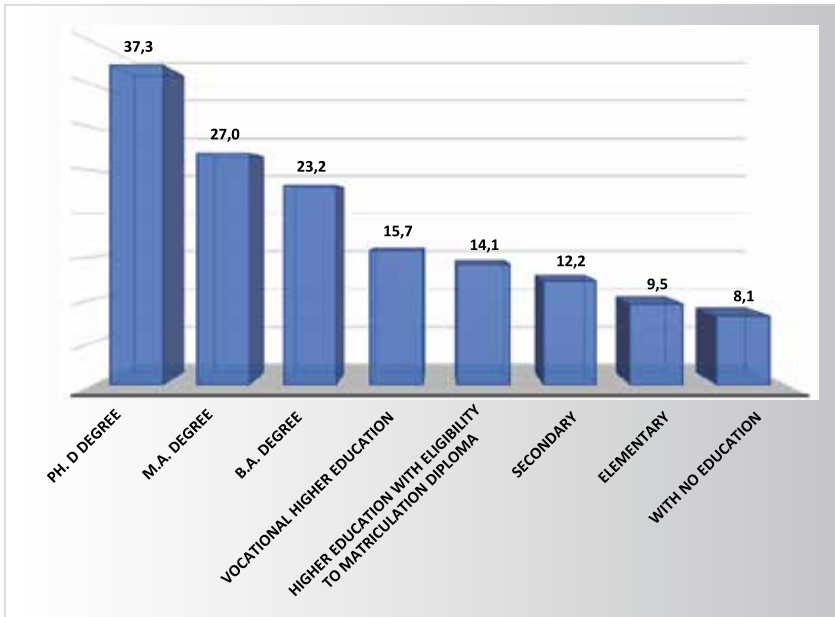

Figure 2. Salary by education level - 2021, hourly salary in Euro

Source: made by the author [21]

Uneducated employees and employees with at most elementary education, earn 9.5 and 12.2 Euro per hour, in accordance. The higher the educational level, the higher the hourly salary and gets to 27 Euro per hour for M.A. degree holders and 37.3 Euro per hour for Ph.D. degree holders. As Ben-David [2, P.122-132] showed, the gap in hourly salary between full-time employees of prime working age with 13 years of study or more and those with 12 years of study at most has grown over the years, in the years 1970-2020, the group of 13 years of study or more has earned about 60 percent more than the group of 0-12 years of study; since then, this gap was expanded up to 95 percent in 2020.

In conclusion, the employment gaps and salary gaps in Israel are tightly related to education gaps, and these gaps are growing over time. A national education policy that will set the education expansion of less educated and poorer population groups as a goal, might yield

extremely extensive socio-economic improvements. However, the extent of education is not the most important thing, as will be seen.

Education quality and its economic impact. Israel is a unique example of the phenomenon showing that emphasizing education extension is not enough. Apparently, its population is one of the most educated among the OECD countries, education that is measured by average years of studies per capita or by the rate of academic degree holders, however, the work productivity in Israel is not only lower than most of the OECD countries but continue to move away from the average productivity of G7 countries since the 1970s. Feniger & Shavit [5, P.263-272] work provides an important insight into this subject. They show that although there is a positive correlation between the average number of study years per capita and the annual growth rate, it is a weak correlation. However, there is a much stronger correlation between education quality (as measured by achievements in international tests in mathematics, science, and reading) and the country's economic growth rate. Due to quality differences, a year of study in one country is not necessarily a year of study in another country. The education quality measurement is not accurate as it should or might be. Israel evaluates high school student knowledge in the matriculation exams. These exams have been conducted for many years but were never calibrated over time, therefore it is impossible to compare periods. International tests such as TIMSS, PISA, and others, which were used by Chetty & Friedman [4, P.52-63] in their research, provide another channel to measure education quality. These tests are calibrated to an average of 500 for each test.

The average stays at 500 regardless of the year or the number of countries participating in the test; thus, any improvement or decrease in achievement is relative to the average and does not indicate real progress or deterioration over time. However, Israel's relative location can be measured compared to other countries and see if it has improved or worse. The average achievements in mathematics, science, and reading in the last PISA test in 2018 place Israeli students lower than the students of almost all 25 developed countries, only Slovak students achieved lower grades (figure 3). In addition, Arab-speaking students in Israel achieved lower grades than students in many deve-

loping countries; in fact, their average grade was lower than the average grade in most of the countries that are mainly Muslim.

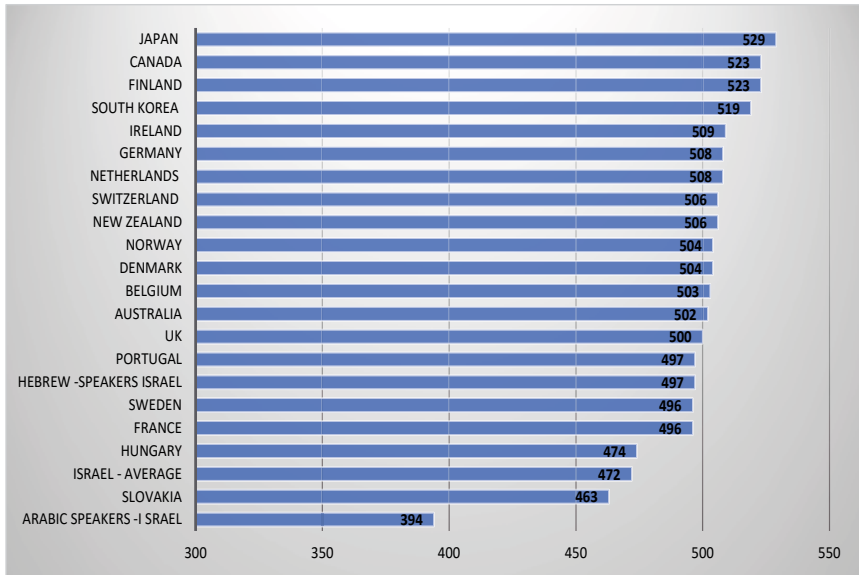

Figure 3 - the average grade of international tests - 2018, OECD

Source: made by the author [21]

Not only do the average achievements in Israel are lower than in almost all the developed countries, but the achievement gaps between children in the country also are much higher and are the highest in the developed world for many years [19]. According to Tzuk & Zusman, these gaps would be higher if all Ultra-Orthodox children were taking the test. In such a high gap level in a field that is the starting point to the labor market, it is no wonder that the income gaps later are also high [18, 7, 9]. The achievement gap in international tests is dragged to secondary studies. This data indicates that despite the considerable growth in the rate of students - both Hebrew and Arabic speakers - who pass the matriculation exams, there is still a gap in the percentage of both populations, which was identical in 2021 to the gap in 1987 (21%). Although the Israeli data do not provide very reliable information about 18 years old Ultra-Orthodox over time, it may assume

that the high birth rates in this population cause an increased rate of Hebrew-speaking who do not study core subjects after 8th grade - and even do not participate in the matriculation exams, and certainly do not pass it. As a result, the gap in percentage points between Hebrew speakers who are not Ultra-Orthodox and Arabic speakers practically grew during the last three decades.

The factor of higher education. In the 1990s Israel began to fill the gap between high schools and universities by establishing colleges, whose main goal was teaching rather than research. These were first designed to focus on granting B.A. degrees, although many currently offer M.A. studies as well. Establishing the colleges caused a sharp increase in the number of students per capita in Israel. In the first years after its establishment the colleges functioned as a complement to the universities and the number of university students (as a percentage of the Israeli population) **increased by 23 percent in the years 2000-2018**, while the number of students per capita in all academic institutions increased by 68 percent. In the next years, until mid-2019, the number of students per capita in research universities remained stable while the total number of students per capita kept growing. At this point, the number of students began to increase – in colleges. In 2019 the number of students in the universities per capita decreased by 13 percent while the general number of higher education institutes students kept growing. Since 2012 there is a decrease in the student rate in the Israeli population. Since the rate of academic working-age adults in Israel is the fourth largest on the OECD [21], **Israel might have reached the saturation point of the demand for academic education.** The status devaluation of quality academic institutions in the state’s budgetary priorities began long before the establishment of the colleges in the 1990s.

Summary & conclusions

A superficial examination of Israeli society may point to Israel as **one of the most educated countries in the world – at least in terms of the number of years of study per person and the number of academic people per capita.** However, the economic data warn that this assessment is simplistic and possibly misleading.

1. The labor productivity in Israel is much lower than in most developed countries, and it keeps decreasing compared to the G7 countries [21]. In addition, the inequality of income in Israel and the poverty rate are among the highest in the developed world. The combination of low labor productivity and high poverty rates indicates that Israel is a classic case of highlighting the education quality importance rather than the education scope. Despite some improvements in the quality of elementary and secondary education, Israeli students get "fail" scores in some core subjects and other subjects get barely 60 percent of correct answers. Israel is constantly graded below almost all the developed countries in international tests. Ultra-Orthodox boys, who do not even study this material, do not participate in national or international tests.

2. Schultz [13, P.1-17] allow seeing the potential economic influence of improving the education quality in mathematics among the weakest students. Their research estimates the GDP growth of a country that institutes an education reform that focuses only on raising the grades of the weakest students, those who are below level 2 in the 2013 PISA test. Their simulation assumes it will take 15 years to complete the reform in education, and that after four decades only the employees who have studied in the reformed system will be in the economy. The researchers calculated the present value of the GDP growth over 80 years of life expectancy of a person born in 2015. If all the countries will raise their weakest students' mathematics achievements to the minimal level required for a modern economy, according to the OECD, the main beneficiaries will be the countries with the largest proportion of children below this minimum level - and the first will be Israel.

3. While the leading countries can expect the present value addition to be "only" half of their GDP up to doubling it, Israel's GDP addition is expected to reach three times its current GDP or 3.5 billion NIS in 2021 prices. The budget of the Ministry of Education for 2020, which was 51 billion NIS, provides a perspective on the impressive scope of the potential economic change Israel may experience.

4. Such a reform in education will reverse the decades-long increase in the labor productivity gap between the G7 countries and Israel, as Ben David [2, P.122-132] shows. Comparing the addition to

the GDP annual growth rates per capita in the G7 countries and Israel shows exactly this transformation, the economic growth in Japan will increase by one-tenth of a percent per year, in the USA, Italy, and France – by a quarter of a percent, and the growth rate in Israel will increase in three quarters more than these countries.

5. In higher education, the student learning areas and the institution they study in have a great influence on their occupation selection and their earning ability later. The average hourly salary in some fields may be tens of percent higher than in other fields, with significant salary gaps in the same field as a result of the academic institution's quality the employee has graduated. Although Israel has established a lot of colleges to fill the gap between high schools and universities, it did not establish an additional Technion, additional Hebrew University, Tel-Aviv University, or similar institutions since the 1970s. It has even reduced by one-fifth the number of senior staff members in these institutions, although the population and the standard of living have doubled since then. The number of senior staff in the universities, as a proportion of the population, has dropped by more than half since the mid-1970s. In the qualitative aspect, the universities in Israel are part of a wider trend in the developed world. The gap in the number of citations to an academic article between Israel and the average of the OECD countries, and between Israel and the G7 average, has almost disappeared during the last four decades, and so is the gap between Israel and the USA. Comparing Israeli leading universities and the leading universities in the USA in several chosen research areas also indicates a great reduction in the gap during the last decades.

It seems that the situation described in this article cannot continue for a long time. If elementary and secondary school graduates who are directed to the academic system in Israel will remain at the bottom of the developed world quality ranking or close to it, the country will not be able to maintain the level of its leading universities. From a wider perspective, the economic-social cost of providing education at such a low-level burdens labor productivity and limits future growth, while increasing the welfare needs of a large and growing society segment, which lacks the quality tools necessary to deal with a competitive and modern economy.

The brain drains from Israel, the scope of which has always been relatively extensive, could turn into a flood if the country continues to fall behind, and will be forced to spend more and more financial resources to sustain those who were left behind. As the economic burden falls on a smaller and smaller proportion of employees, in a country located in the most dangerous area on earth, providing much better education to the less fortunate is an existential necessity and not altruism.

References:

1. Argov, A. The development of education in Israel and its contribution to long-term growth, Jerusalem: Bank of Israel, series of articles for discussion 15.2016.
2. Ben-David, D. and A. Kimhi. An Overview of Israel's Education System and its Impact, The Shores Institute for Socioeconomic Research, 2017.
3. Bergman, A. and A. Marom. The contribution of human capital to growth and productivity in the business sector in Israel, 1970 to 2017, Bank of Israel, series of articles for discussion 14.2018.
4. Chetty, R., J. N. Friedman and J. E. Rockoff. The Long-Term Impact of Teachers: Teacher Value-Added and Student Outcomes in Adulthood, NBER Working Paper 17699, 2011.
5. Feniger, Y. V. Shavit. The Demographic Price: Birth Rates and Achievements in International Tests. In D. Ben-David (editor), State of the State Report: Society, Economy and Policy 2010, Jerusalem: Taub Center for Social Policy Research in Israel, 2011.
6. García, J. L. et al. Quantifying the Life-cycle Benefits of a Prototypical Early Childhood Program, NBER Working Paper No. 23479. 2017.
7. Gerritsen, S., E. Plug and D. Webbink. Teacher Quality and Student Achievement: Evidence from a Sample of utch Twins', Journal of Applied Econometrics, 32, 2017. 643-660.
8. Gilraine, Michael, Hugh Macartney and Robert McMillan. Education Reform in General Equilibrium: Evidence from California's Class Size Reduction, NBER Working Paper No. 24191. 2018.
9. Halfman, A. Israel's growth: an international comparison, Economic Quarterly, 46(1), 2020.
10. Heckman, J. J. The Economics, Technology, and Neuroscience of Human Capability Formation', Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 104 (33), 2017. 13250-13255
11. Krill, Z., A. Geva and C. Aloni (2016). Not all degrees are created equal:

Examining the wage premium from acquiring a higher education as a function of the field of study. Jerusalem: Chief Economist Division, Ministry of Finance, series of articles for discussion

12. Rodríguez, J., S. Urzúa and L. Reyes. 'Heterogeneous Economic Returns to Post-Secondary Degrees: Evidence from Chile', *The Journal of Human Resources*, 51, 2016.
13. Schultz, T. W. 'Investment in Human Capital', *The American Economic Review*, 51 (1), 199.
14. Shavit, Y., K. Blank. 'School Discipline and Academic Achievement in Israel', In Ben-David (editor), *Status Report. The State: Society, Economy and Policy 2010*, Jerusalem: Taub Center for Social Policy Research in Israel, 2021. In Hebrew
15. Shavit, Y., V. Feniger. 'The Demographic Price: Birth Rates and Achievements in the International Tests In Ben-David (editor), *State of the State Report: Society, Economy and Policy 2020*, Jerusalem: Taub Center for Policy Research Social in Israel, 2020. In Hebrew
16. The Central Bureau of Statistics (2017b). *The National Education Expenditure 1962-2015*, Jerusalem: Publication 1662
17. Tzuk, M. *The Israeli labor market: successes and challenges*, Jerusalem: Ministry of Economy and Industry. 2017.
18. Tzur, S., N. Zusman. 'The contribution of vocational versus theoretical education to education and success in the labor market', *Survey* 84, 2017.
19. Zussman, N. and S. Zur. 'The contribution of vocational versus theoretical secondary education to education and success in the labor market', *Morris Falk Institute for Economic Research in Israel*, discussion paper 04.10
20. Zussman, N. et – al. 'Differences in the quality of education between universities and colleges: an examination through the return on the labor market', *Central Bureau of Statistics*, working paper series 42. 2009.
21. World Bank, *World Development I*

THE WORLD PHENOMENON OF OVER EDUCATION (The case of Israel)

CZU 37.0(569.4)

Lama Mashal*

Orcid: 0000-0002-2752-9567

Summary: The phenomenon of surplus education that existing in many countries is defined by the research literature as a situation where when an individual's formal education exceeds job performance requirements. There may also be a social-occupational reality related to surplus education regarding a mismatch between one's trade and an employee's subject of study. Both phenomena have negative effects on an employee, an employer, the economy, and fabric of economic-international relations that are affected by each country's ability to, export' human capital. In recent decades, the level of education has increased in Israel and throughout the world. According to a common perception, this increase led to a surplus level of education in an uncontrolled manner. This article examines the phenomenon of surplus education occurring these days in the world, its situation in Israel, including the scope and the reasons underlying the phenomenon.

Keywords: Over education; Higher Education; National Education Policy; Economic Relation; Over Skilling

FENOMENUL MONDIAL AL SUPRAEDUCAȚIEI (CAZUL ISRAELULUI)

Rezumat: Fenomenul de surplus de educație, care există în multe țări, este definit în literatura de specialitate ca o situație în care educația formală a unui individ depășește cerințele de performanță la locul de muncă. Poate exista și o realitate socio-profesională legată de surplusul de educație privind o nepotrivire între meseria cuiva și subiectul de studiu al unui angajat. Ambele fenomene au efecte negative asupra unui angajat, a unui angajator, a economiei și a structurii

* **Lama Mashal**, *Doctorand la Universitatea de Stat din Moldova, Colegiul Kaye, Israel*
lamamashal@gmail.com

relațiilor economico-internaționale care sunt afectate de capacitatea fiecărei țări de a „exporta” capital uman. În ultimele decenii, nivelul de educație a crescut în Israel și în întreaga lume. Conform unei percepții comune, această creștere a dus la un nivel excedentar de educație în mod necontrolat. Acest articol examinează fenomenul educației excedentare care are loc în aceste zile în lume, situația acestuia în Israel.

Cuvinte cheie: supra educație, educație înaltă, politica națională a educației; relație economică, peste Schilling.

Introduction. The phenomenon of surplus education that existing in many countries is defined by the research literature as a situation where when an individual’s formal education exceeds job performance requirements. There may also be a social-occupational reality related to surplus education regarding a mismatch between one’s trade and an employee’s subject of study. Both phenomena have negative effects on an employee, an employer, the economy, and fabric of economic-international relations that are affected by each country’s ability to ,export’ human capital. In recent decades, the level of education has increased in Israel and throughout the world. According to a common perception, this increase led to a surplus level of education in an uncontrolled manner. Excess education exists when an individual’s formal education exceeds requirements for performing his/her job, and it is also known as a vertical mismatch. Another phenomenon, addressed for the first time, is a mismatch between one’s profession and subject of study acquired, also known as a horizontal mismatch [11, P.179-198].

Excess education can have a negative effect on employees, employer and the economy in a variety of channels [15, P.46]. From employees’ point of view, excess education decreases job satisfaction and reduces their efforts and salary, and leads to frequent job turnover. As a result, an employer may reduce investment in specific human capital, and together with the damage to labor productivity due to the reduction of effort, his profitability may decrease.

From the overall economy point of view, a high proportion of employees with excess education may indicate an inefficient allocation of workers to jobs while harming labor productivity [3]. On top of that, frictional unemployment will increase because of frequent turnover

between jobs. Ultimately, excess education may slow down a product's growth rate [5]. The match between profession and the subject of study has negative effects similar to those of excess education. They may be more difficult, since some of the individuals will have to undergo professional conversion, with all that it entails [7, 12 p.]. At the same time, previous studies [7; 9] show that other factors have a greater influence on success in the labor market - the subject of study itself and, to a lesser extent, the type of higher education or professional institution in which an individual studied [2, P.259-278].

1. Main Materials – Definition of Terms

The excess education phenomenon was first raised by Flisi et al [14] in 1976, and since then it has been examined in many studies, among them by Flisi et al [14], Allen & Van der [3], Adalet & Andrews [1] and other researchers. They are the ones who first pointed out that the phenomenon is widespread and ongoing at the level of the economy as a whole, while at the level of the individual it is usually temporary, until finding a job that matches the level of education thanks to the accumulation of seniority in the labor market. Excess education correlates with relatively low wages [12]. The research literature offers objective and subjective indicators for measuring education.

The objective indicators are based on company's approach, economic-employment situation and meeting the needs of the country or the employee's area of residence. Bender & Roche [6] added that the degree of compatibility between occupation and level of education will also affect the degree of objectivity in such statements, and they can also be determined by economic-occupational criteria that change in each period according to occupational "fashions" and/or promotion and integration of the technology.

The subjective indicators are based on the employee's personal approach, in relation to self, in relation to those around him/her and level of quality of life [6]. In addition, it is also possible to use the international classification system of occupations known as the International Standard of Occupations Classification. A term coined by the International Labor Organization (ILO). The assumption is that every trade requires a certain level of education, and every worker whose level of

education is higher than that required in his workplace according to the classification system, is defined as having excess education. Another objective measure is based on the distribution of education levels in a certain trade. Workers are defined as having excess education if their level of education (i.e., their number of years of schooling) is higher than the average (or median) level of education of the other workers by a certain predetermined measure, usually by one standard deviation. Alba Ramirez [2, P.259-278] pointed out that each of these approaches, objective and subjective, has its own advantages and disadvantages.

The first objective approach presented assumes homogeneity of skills and ignores the possibility that workers in positions with a similar or identical names do essentially very different jobs. The second objective approach, based on the distribution of education levels in a particular trade, is relatively easy to implement due to availability of data. Its disadvantage is its arbitrariness, and it can be affected by a rapid expansion of education in a certain age group, without a substantial change in the job requirements.

Alba Ramirez [2, P.259-278] also claimed that excess education may reduce an employee's job satisfaction, reduce the effort invested in work and salary, and increase the rate of turnover. Ultimately, the researchers maintain that this phenomenon harms labor productivity and negatively affects an employer's profitability. From the point of view of the economy as a whole, a high proportion of those with excess education can indicate an inefficient allocation of workers to jobs while harming labor productivity and ultimately slowing down the product growth. Many countries in the Western world are dealing with the trend that has been gaining momentum for years, and among other things are raising doubts about the importance of academic education – high education.

The relationship between functional productivity and excess education. Excess education is defined as a situation in which an individual had difficulty finding employment suitable for his/her level of education, and therefore had to settle for employment that required, according to the majority, a lower level of education than his/her own. Thus, for example, studies have found that when comparing the effect of salary averages on individuals' productivity, according to their level

of education, the salary of those whose education is suitable for the profession in which they are engaged is higher than the salary of those with excess education, as is the level of organization's commitment regarding the products it is supposed to produce [7].

Craft et al [10] stated in his article that, as we will see later, excess education is linked to lower wages, as well as to lesser motivation and lower job satisfaction. These may be reflected in many absences from work and high frequency turnover. These consequences may lead to a decrease in employees labor productivity and damage to a company's productivity [3, P.434-452]. In a broader sense, excess education has economic consequences for society as a whole, because it reflects a waste of resources and causes employers to not make the most of the skills and abilities of employees.

Analysis of the trend of excess education in Israel. Statistically speaking, the level of education of Israelis has increased significantly in recent decades. This growth is reflected both in the average number of years of schooling and in the number of residents who are graduates of academic studies. This phenomenon has several main reasons [13]. First, there is an Israeli government policy of encouraging higher education. This policy, which began mainly in the early 1990s, resulted from the expansion of the supply of academic institutions throughout the country, and also as a result of a significant increase in allocating budgets of the various academic institutions.

According to the findings of a new study conducted by the Bank of Israel in collaboration with the Central Bureau of Statistics in 2022, it appears that 14% of bachelor's degree holders in Israel are in a state of excess education, that is, their number of years of study is higher than the average among those engaged in their professions. This situation was revealed in a study conducted by Idan Lipiner, Noam Sussman and Dror Rosenfeld from the Bank of Israel's research division, which examined bachelor's degree graduates born in 1990-1995 [18]. According to Romanov et al [16, P.2563-2578], excess education stems from the massive increase in the supply of higher education graduates in Israel due to the expansion of public and private colleges since the 1990s. The number of bachelor's degree graduates has increased fourfold since then. The expansion of colleges also led to a considerable

increase in the supply of social science and law graduates, which increased the proportion of workers engaged in trades that do not match their education. A comparative study conducted in 2021 examined the entire population, and found that Israel leads in the proportion of those with excess education: 32% compared to 22% in OECD countries. Workers with excess education earn 27% less than other workers with the same level of education, compared to 14% in OECD countries [13].

Israel vis-a-vis other countries. According to OECD data [13], the percentage of Israelis aged 25-64 with an academic education in 2020 was approximately 49%, which places Israel in third place among all OECD countries (after Canada and Japan). According to Romanov et al [16], this high education does not seem to help the State of Israel particularly, at least in the narrow economic sense: the average Israeli worker produces much less value during work than the Swiss, Danish, German or Dutch worker, even though he/she has studied for many more years. According to the OECD graduate skills survey, which examined questions such as understanding the meaning of tables and numerical data, solving practical problems, dealing with a technological environment, and more, the level of human capital in Israel is one of the lowest among the organization's member countries. Only the citizens of Turkey and Chile did less well than the Israelis in these tests, and Israel's low ranking is repeated in all age groups including among those with higher education. When considering only non-ultra-Orthodox Jews, Israel gets closer to the OECD average, but still far from excelling. Even the glorified Israeli hi-tech sector is largely built on young people who acquired their education in short courses in the army and not in universities [8].

There are naturally other goals for the higher education system besides increasing labor productivity, such as research and technological advancement, or the creation of an educated, western and democratic civil society. But try to think for a moment: does the State of Israel achieve these goals better than countries with a much lower rate of academic degree holders, such as Germany or Switzerland? **Is it not possible that a significant part of the higher education of the country's citizens, which costs the Israeli public a great deal of money, is simply unnecessary?**

The assumption of decision makers and the creators of this policy in Israel was that the encouragement of higher education within the population would encourage economic growth, and would also help reduce economic and social gaps between different strata and between the residents of the periphery and those of the center of the country. This policy did bear fruit in terms of the increase in the level of education in Israel, but it did not contribute as much to growth as had been hoped in advance. The State of Israel has indeed become one of the most educated countries in the Western world and in the world in general, but despite this - the country's productivity as a result of work is not as high [17, P.113-114]. Part of this process was caused by the fact that, in parallel to the growth in the level of education, there was no corresponding growth in the level of demand for academic workers in the labor market. Therefore, a situation has arisen in which there are many academia graduates who work in fields that do not at all require the level of education they possess.

Personal consequences of excess education phenomenon in Israel. The phenomenon of excess higher education has many consequences on both the personal level and the national levels. Personally, many young people feel an obligation to take higher education studies, even if they have other areas of interest, or could have entered the labor market at an earlier stage in their lives. These studies cost them quite a bit, and take several years. Considering the fact that many young people have to work before their study period so as to finance their degree - there is actually a several years' delay in the date of their integration into the labor market. If there were no social necessity to study for a degree, many young people would be able to integrate into the labor market at a much earlier stage. Another consequence of the phenomenon is that many of those higher education graduates encounter difficulty in finding a job that suits them, after their academic studies. This situation creates considerable frustration, some of which was dragged back from the time of studying for a degree that perhaps did not interest them and studied because studied under 'social pressure'. Even when they do find a job, in many cases they find that they did not at all need an academic degree for it.

The public consequences of the phenomenon in Israel of 2023.

According to Sussman et al [17, P.113-114] on the public level as well, there are many consequences to the fact that there is a great excess of higher education in Israel. First, the government policy of encouraging higher education costs the taxpayers a considerable amount of money, and very large budgets were dedicated to this purpose. Since, in practice, the growth in the level of education did not contribute much to the growth in the country or to the reduction of disparities, it can be said that this large allocation of funds was not profitable and was not necessarily essential. The budgets dedicated to encouraging education by diverting funds to the higher education system could have been used in many other ways. Ehadot et al [12] added and clarified the issue that perhaps it was possible to cause additional growth in the economy through budgeting of other projects, and not through excess budgeting of the higher education system. Furthermore, a situation has arisen, on the public and national level, where many young people are looking for work in fields that are not sufficiently required, while required fields that do not require an academic degree benefit from less supply of quality personnel. This is because there is no balance between the level of education required for a certain occupation, and the number of graduates of academia who are looking for work.

Solutions for the economy and education in Israel. There is a great deal of concern about the phenomenon of excess higher education. Various published studies have addressed this phenomenon, and quite a few experts made recommendations to the planning authorities in the country regarding how to reduce the phenomenon. The recommendations mainly deal with reducing the budgets intended for higher education institutions, especially in fields of study where the salary for academic graduates will not be significantly higher after graduation. In addition, there are suggestions that information about the expected salary levels in certain professions be open and available to young people, before they start studying. Moreover, there is a recommendation to direct more budgets to areas of non-academic professional training. These recommendations can lead to a situation where there is a greater match between the percentage of academics in the labor market and the number of actual jobs that do require a relevant

academic education. In this way, the phenomenon of excess higher education will be reduced at least partially, which has advantages both on the individual level and on the national social and economic level in the country.

Strengthening the professional - tertiary - technological education. According to government publications at the beginning of 2021, the Israeli government determined that it needs 15,000 graduate engineers each year who will integrate into the labor market. Therefore, the state has committed that by the end of 2023 the number of engineering certificate recipients will reach the quota in question. As of 2021, the number was about 10,000, 66% of the government's target. As far as the technology industry is concerned, this country is in a state of emergency. According to the data of the Israel Central Bureau of Statistics [18], the number of vacancies for practical engineers has increased in recent years by approximately 21%. Thousands of workers are missing in the field. The serious shortage of practical engineers will have serious consequences for the productivity of the economy and for the future of the country. Beyond the need to strengthen technological education, a government that respects itself must meet its obligations, including those set by a previous government. In 2018, Israel introduced a reform in the technological education system, but it is far from implementing the goals. Thus, for example, the state committed to increase the budget for college technology student to NIS 19,500 per student. As of today, the budgeting for a student at a technological college is the same as the budgeting for a child in kindergarten - NIS 16,284, while an engineer trained by the Ministry of Economy receives a budget of only NIS 15,104. If a bachelor's degree student in a college's engineering faculty is budgeted by NIS 30-35 thousand, it is impossible for a student for advanced technological studies to be budgeted by only NIS 15,000 shekels per year. This figure is the result of continuous discrimination [18].

Technology students receive a much lower budget than students in other subjects even though their contribution to society and the productivity of the economy is no less and maybe even higher. This discrimination is a consequence of incorrect branding and the preference of academic degrees in any field over a practical engineering degree which

gives its holder professionalism, earning capacity and tools to make a significant contribution to the economy and society. The poor branding and low budgeting lead to a reality where 10% of applicants for higher education choose to study at technological colleges for technological degrees, while 50% prefer the academia benches. We see an excess of academic education in the face of a severe shortage of practical engineers, whose existence is necessary for the economy and society.

The relationship between occupational productivity and excess education in Israel. Productivity, or labor productivity, is measured by dividing the product (gross domestic product) by the number of working hours. Israelis work about 100 hours more than the OECD average and 500 hours more than the Germans [13]. **Nevertheless, the wages of Israeli workers are lower.**

One of the main reasons for this is the low productivity of Israeli workers. The productivity of workers in Israel has been increasing in recent decades, but at a low rate so that the gap between Israel and the developed countries is not reduced and is about 25% lower than the average in recent years. The reasons for this are varied, but the main ones are investment in human capital, lack of professional training, the volume of black economy, insufficient investment in infrastructure and the dual economy in which the high-tech sector is highly productive but most of the economy lags behind.

Productivity has become a hot topic in all OECD economies because the most important indicator of economic growth is not progressing at the desired rate, is regressing in some countries and is usually stagnant in most Western countries. This creates the ‘productivity paradox’ because innovation exists and technology is advancing at a dizzying pace, yet the effect on productivity seems to be too small. The OECD places this issue at the top of its priorities because without growth in productivity, wages will not rise and in fact the Western way of life is at risk. OECD studies reveal that the productivity problem is not related to innovation but to the incorrect distribution of resources what is known as the ‘hollow problem’ because there are companies where productivity is high and even increases, especially the large companies that are international, but too many businesses are lagging behind and where productivity does not increase or even decreases.

Conclusions. In order to ensure that academic graduates do not suffer from excess education, the universities and colleges must increase their activity in the field of **practical training and the utilization of education**. As of today, activity in the field is limited to job fairs on campus lawns or resume writing workshops. But that is not enough. The academia must provide students with practical tools and skills, practical experiences and training as part of the curriculum. For example, the faculties of humanities and social sciences must initiate the integration of students in internships among organizations, associations and companies in exchange for credit points for the degree (accreditation). Occupational direction should be involved in the selection and admission stage in order to maximally adapt the field of study to the student's professional skills and aspirations, and academic institutions should expand offered programs to outstanding high school students as well in order to help as early as possible the students' integration into the employment cycle. If the Israeli academia is able to deal with the problem of excess education today, the net benefit tomorrow will be for the students, the workers and the entire Israeli economy.

References:

1. Adalet-McGowan, M., Andrews, D. Labour Market Mismatch and Labour Productivity: Evidence from PIAAC Data, OECD Economics Department Working Papers, No. 1209, 2015. OECD Publishing.
2. Alba-Ramirez, A. Mismatch in the Spanish Labor Market: Over-Education? *Journal of Human Resources*, 28(2), 1993.
3. Allen, J. Van der Velden, R. Educational Mismatches versus Skill Mismatches: Effects on Wages, Job Satisfaction, and on-the-Job Search", Oxford Economic Papers, 53(3), 2001.
4. Barone, C., Ortiz, L. Overeducation among European University Graduates: A Comparative Analysis of its Incidence and the Importance of Higher Education Differentiation", *Higher Education*, 61(3), 2011.
5. Bender, K.A. and J.S. Heywood, J.S. Job Satisfaction of the Highly Educated: The Role of Gender, Academic Tenure, and Earnings", *Scottish Journal of Political Economy*, 53(2), 2016.
6. Bender, K.A., Roche, R. Educational Mismatch and the Earnings Distribution. *Southern Economic Journal*, 85(2), 2018.

7. Berlingieri, F., Erdsiek, D. How Relevant is Job Mismatch for German Graduates? ZEW-Centre for European Economic Research Discussion Paper, 2018. 12-075, Mannheim.
8. Central Bureau of Statistics in Israel (various years), Statistical Data for Israel, Jerusalem. <https://www.cbs.gov.il/en/Pages/default.aspx> . [in Hebrew].
9. Chevalier, A. Measuring Over-Education. *Economic*, 70(279), 2003.
10. Craft, R.K., J.G. Baker, Finn, G. Earnings and Job Satisfaction of US Science and Engineering Baccalaureate Recipients with Advanced Degrees. *The International Business & Economics Research Journal (Online)*, 16(3), 2017. 185.
11. Dolton, P. A., Vignoles, A. The Incidence and Effects of Overeducation in the UK Graduate Labour Market. *Economics of Education Review*, 19(2), 2020.
12. Ehadot L., Gutman, N., Sussman, E. Lipiner, Ma'ayan, H. *In Universities and Colleges*. Bank of Israel, Research Division, series of articles for discussion 13.2018, Jerusalem. [in Hebrew].
13. European Commission – 2019. Measuring Skills Mismatch, European Commission, Analytical Web Note 7/2020, Luxembourg.
14. Flisi, S., V. Goglio, E. Meroni, M. Rodrigues, Vera-Toscano, E. Occupational Mismatch in Europe: Understanding Overeducation and Overskilling for Policy Making, JRC Science and Policy Report, Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2017.
15. Karil A., Geva, Z., Aloni, C. All non-degrees are born equal: examining the salary premium from acquiring higher education as a function of the field of study, Ministry of Finance, Chief Economist Division, series of articles for discussion, Jerusalem. 17 (2), 2016. [in Hebrew].
16. Romanov, D., A. Tur-Sinai and G. Eizman. Overeducation, Job Mobility and Earnings Mobility Among Holders of First Degrees”. *Applied Economics*, 49(26), 2017.
17. Sussman, A., Furman, T. Kaplan, Romanov, D. Differences in the quality of education between universities and colleges: Examining the return on the labor market, the Shmuel Naman Institute for Advanced Research in Science and Technology, The Technion - Israel Institute of Technology, Haifa. 36, 2017. P. 113 - 114. [in Hebrew].
18. The Central Bureau of Statistics in Israel – 2019. Hi-tech: higher education, employment and income, data from a survey. Higher Education Nine Eighth.

PREZENȚA MERCENARILOR ÎN RĂZBOIUL DE PE NISTRU DIN 1992: *PRO SAU CONTRA*

CZU: 343.33+355.48(478)»1992»

Igor SOROCEANU*

REZUMAT

La 30 ani distanță – „ecoul lui și astăzi este viu”, din considerentul că, problema nu a mai cunoscut o soluție de rezolvare. Ființele umane prezente pe câmpul de luptă la Războiul de la Nistru, au fost de diverse naționalități. Unele voci susțin că au fost și mercenari, ceea ce ne propunem să supunem analizei în cadrul prezentului demers științific.

Cuvinte-cheie: Războiul de la Nistru, 2 martie, câmp de luptă, mercenar, opinii publice, mass-media.

SUMMARY

Thirty years later – „his echo is still alive today”, considering that the problem has not been solved. The human beings present on the battlefield at the Dniester War were of various nationalities. Some voices claim that they were also mercenaries, which we intend to analyze in the present scientific approach.

Keywords: Dniester River War, March 2, battlefield, mercenary, public opinion, media.

Introducere. Republica Moldova este membru fondator al organizației Cooperarea Economică a Mării Negre (CEMN). Faptul dat îi permite dezvoltarea socio-politică în regiune, integrarea în procesele economice și securității regionale, dar! Republica Moldova este unicul stat din formațiunea dată, unde conflictul transnistrean din conflict politic, social, intern a evoluat în conflict regional**.

* **Igor Soroceanu**, *Doctorand, magistrul în Anticorupție la Institutul de Administrație Publică al Universității de Stat din Moldova,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8719-0454>

** Covalșchi Stanislav și Leancă Viorica, Aspect geopolitic al conflictului transnistrean. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, nr.3/2014, p.242, numărul total de pagini: 278, ISSN 2345-1130.

Războiul din Transnistria, a fost un conflict militar, iar actualmente este un conflict politic între Republica Moldova și autoproclamata „Republica Moldovenească Nistreană” cu privire la exercitarea controlului asupra raioanelor Camenca, Dubăsari, Grigoriopol, Rîbnița, Slobozia și orașul Tiraspol, aflate pe malul stîng al râului Nistru și orașul Tighina, aflat pe malul drept al aceluiași râu.

Conflictul politic a început în anul 1990, imediat după proclamarea independenței așa-zisei „Republica Moldovenească Nistreană”, fază latentă a acestuia desfășurându-se până în prezent.

În zilele de 1-2 noiembrie 1990, au avut loc primele ciocniri pe podul de la Dubăsari, atunci murind și primii polițiști și localnici din Dubăsari. Astfel, începând cu 1 noiembrie 1990, pe drumurile din oraș au fost instalate puncte de control, s-a blocat podul de peste Nistru, iar la 2 noiembrie au fost scoase cu forța mulțimii dirijată de separatiști, organele locale ale puterii (instanța de judecată, procuratura, executivul) din sediile administrative. Pentru restabilirea ordinii în Dubăsari, au fost trimise subunități ale Ministerului Afacerilor Interne ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, deja suverane. Pe drumul de acces spre Dubăsari au avut loc ciocniri cu populația civilă, în timpul cărora s-au înregistrat victime, în noiembrie 1991, pe același pod de la Dubăsari, au mai decedat încă trei polițiști din trupele cu destinație specială. În esență, anume cu aceste evenimente a început confruntarea armată între poliția (ulterior armata) moldovenească și formațiunile separatiste înarmate.

După ce Moldova a primit statutul de membru al ONU (2 martie 1992), președintele moldovean Mircea Snegur a autorizat o intervenție militară împotriva forțelor separatiste care atacaseră anterior și continuau să atace posturi ale poliției loiale Chișinăului de pe malul estic al Nistrului. Rebelii, ajutați de trupele sovietice (după 1991), și-au consolidat controlul peste cea mai mare parte din zona disputată. În cele 4 luni de ostilități, cele mai grele lupte s-au dat pe platourile de la Cocieri, Coșnița și la Tighina. La 21 iulie 1992 Republica Moldova și Federația Rusă au semnat o Convenție* cu privire la principiile regle-

* Convenția cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova. Poate fi accesată la următorul link: https://ro.wikisource.org/wiki/Conven%C8%99Bie_cu_privire_la_principiile_reglement%C4%83rii_pa%C8%99nice_a_conflictului_armat_din_zona_nistrean%C4%83_a_Republicii_Moldova, vizualizat la 25.02.2023.

mentării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova*.

Gradul de investigare a problemei la momentul actual, scopul cercetării. La momentul actual, importanța și scopul de elaborare a prezentului demers științific, este de a releva în prim-plan rolul și locul prezenței mercenarilor pe câmpul de luptă. Totodată este și necesitatea stringentă de efectuare a unei analize referitor la esența mercenarilor în etapa contemporană.

Materiale utilizate și metode aplicate. În procesul elaborării articolului științific ne-am ghidat de mai multe și diverse metode de cercetare științifică care au făcut posibilă investigarea corespunzătoare a subiectului titlaturii, dintre care putem enumera: metoda analizei, metoda sintezei, metoda deducției, metoda sistemică, metoda istorică, precum și metoda comparativă.

Baza teoretico-juridică a demersului științific cuprinde materialul definitiv precum ar fi cadrul juridic autohton și Convenția la nivel internațional, diverse adresele online de referință precum și studii ale literaturii de specialitate – care direct sau indirect, abordează esența și conținutul subiectului supus cercetării.

Rezultatele obținute în baza analizelor științifice efectuate. La 28 iulie 2017, Valentina Ursu (jurnalistă, realizatoarea emisiunii „La sfârșit de săptămână cu Europa Liberă”, cunoscută pentru relatările din Moldova „profundă” dar și pentru interviurile politice; producătoare a emisiunilor speciale electorale ale Europei Libere; autoarea volumului „Râul de sânge despre conflictul de pe Nistru din 1992”), a realizat un interviu cu fostul viceministru de interne, Ghenadie Cosovan, pe subiectul Războiului de pe Nistru.

Astfel, colonelul în rezervă Ghenadie Cosovan, a menționat că, „*Domnul Rogozin a fost unul din mercenarii care au luptat cu arma în mână împotriva Republicii Moldova, susținând forțele teroriste din Transnistria, separatiste-teroriste, deoarece separatismul este forma și o forță motrică a terorismului...*”**.

* Războiul din Transnistria. Poate fi accesat la următorul link: https://ro.wikipedia.org/wiki/R%C4%83zboiul_din_Transnistria#cite_note-17, vizualizat la 25.02.2023.

** Ursu Valentina, Ghenadie Cosovan: „Rogozin a fost unul din mercenarii care au luptat cu arma în mână împotriva Republicii Moldova”. Poate fi accesat la următorul link: <https://moldova.europalibera.org/a/28645655.html>, vizualizat la 25.02.2023.

Foto nr.1: Captarea imaginii unde fostul viceministru de interne, colonelul în rezervă Ghenadie Cosovan, menționează faptul că, un presupus mercenar ar fi luptat în Războiul de pe Nistru (1990-1992).

Sursa: <https://moldova.europalibera.org/a/28645655.html>

Ulterior, la 15 februarie 2020, jurnalista Valentina Ursu a realizat un nou interviu pe tematica menționată mai sus. De data aceasta, producătoarea emisiunii TV a plecat la un dialog cu locuitori din orașul Cimișlia, Republica Moldova.

Prin urmare, în cadrul interviului respectiv, Valentina Ursu menționează în preambul că, în noaptea de 1 spre 2 martie, forțele paramilitare, deschizând foc din pistoale-mitraliere, au ocupat sediul Comisariatului de poliție din Dubăsari. Au fost luați ostatici câteva zeci de polițiști. Dimineață pe toate podurile și pe toate șoselele de pe malul stâng al Nistrului au fost instalate posturi de gardiști și cazaci, având în dotare transportatoare blindate. Pe 2 martie înclăștarea s-a mutat la Cocieri, unde exista o unitate a fostei armate sovietice. Din depozitele acelei unități au luat arme atât susținătorii pretinsei republicii de stânga, cât și localnicii care sprijineau autoritățile de la Chișinău. Ziua de 2 martie este considerată în Republica Moldova ca începutul războiului de la Nistru. Ce se mai cunoaște astăzi despre ce s-a întâmplat atunci*?!

Cu această întrebare retorică, jurnalista Valentina Ursu s-a deplasat în orașul Cimișlia unde a obținut diverse răspunsuri. Unele deja cunoscute, altele fiind inovatorii pentru mediul online.

Multitudinea întrebărilor acordate trecătorilor în co-raport cu Războiul de pe Nistru, a fost și tematica supuse discuției privitoare la faptul că, F.R. a recunoscut sau nu referitor la implicarea în respectivul război. La care, unul dintre cei intervievați a accentuat că, „nici n-o să

* Ursu Valentina, „Dacă noi nu cunoaștem istoria de acum 30 de ani, păi ce să mai spunem de istoria din urmă?”. Poate fi accesat la următorul link: [https://moldova.europalibera.org/a/dac%C4%83-noi-nu-cunoa%C8%99tem-istoria-de-acum-30-de-ani-p%C4%83i-ce-s%C4%83-mai-spunem-de-istoria-din-urm%C4%83-\(foto-video\)/30435529.html](https://moldova.europalibera.org/a/dac%C4%83-noi-nu-cunoa%C8%99tem-istoria-de-acum-30-de-ani-p%C4%83i-ce-s%C4%83-mai-spunem-de-istoria-din-urm%C4%83-(foto-video)/30435529.html), vizualizat la 26.02.2023.

*recunoască, dar eu am vorbit, chiar personal am vorbit cu mercenari veniți din țările baltice, care erau la noi, la Gura Bâcului, ne-am întâlnit. Erau extrem de echipați”**

Această afirmație, ne indică asupra faptului că, în Războiul de pe Nistru (1990-1992) pentru apărarea independenței și a integrității teritoriale a Republicii Moldova, pretins ar fi participat și mercenari.

La 2 martie 2022, autorul Simion Ciochină menționează într-un articol publicat în sursele mass-media că, Războiul de pe Nistru s-a încheiat rușinos pentru moldoveni, devenind, în scurt timp, un conflict înghețat prin care F.R. își exercită influența și presiunea geopolitică în regiune. În ultimii ani, acest subiect aproape dispăruse de pe agendele guvernărilor, însă recentele evenimente din Ucraina au retrezit atenția publică față de conflictul transnistrean și, în special, față de riscul de a deveni parte din ecuația de invazie**, din partea vecinului din est.

Tot în cadrul respectivului articol, autorul Simion Ciochină a pus în discuție tema conflictului transnistrean în actualul context regional, cu Viorel Cibotaru, expert în securitate și reglementarea conflictelor, ex-ministru moldovean al Apărării.

Prin urmare, domnul Viorel Cibotaru menționează faptul că 2022 – este o cifră convențională. Pentru El, războiul a început ca un conflict, pentru că fenomenul separatismului s-a născut treptat. De la început a prins contururi ca o mișcare de respingere a procesului de emancipare socială a cetățenilor Republicii Moldova și a procesului de renaștere națională început în 1988. Pe atunci, în partea stângă a Nistrului existau peste 100 de întreprinderi de importanță unională, cu un număr impresionant de specialiști veniți din diferite colțuri ale Uniunii Sovietice. Această pătură era suficient de conservatoare, inclusiv față de procesul de renaștere națională. De asemenea, un moment curios este că, din 1975 până în 1985, în legislație exista o prevedere care oferea

* Ursu Valentina, „Dacă noi nu cunoaștem istoria de acum 30 de ani, păi ce să mai spunem de istoria din urmă?”. Poate fi accesat la următorul link: [https://moldova.europalibera.org/a/dac%C4%83-noi-nu-cunoa%C8%99tem-istoria-de-acum-30-de-ani-p%C4%83i-ce-s%C4%83-mai-spunem-de-istoria-din-urm%C4%83-\(foto-video\)/30435529.html](https://moldova.europalibera.org/a/dac%C4%83-noi-nu-cunoa%C8%99tem-istoria-de-acum-30-de-ani-p%C4%83i-ce-s%C4%83-mai-spunem-de-istoria-din-urm%C4%83-(foto-video)/30435529.html), vizualizat la 26.02.2023.

** Ciochină Simion, La 30 de ani de la începutul războiului transnistrean, lângă Nistru se aud din nou explozii. Poate fi accesat la următorul link: <https://www.dw.com/ro/la-30-de-ani-de-la-%C3%A-Enceputul-r%C4%83zboiului-transnistrean-l%C3%A2ng%C4%83-nistru-se-aud-din-nou-explozii/a-60987742>, vizualizat la 02.03.2023.

dreptul ofițerilor din armata sovietică, KGB și alte servicii, care și-au încheiat serviciul militar în condiții extrem de grele, de exemplu la Polul Nord, să își aleagă traiul într-o zonă mai confortabilă pentru viață. Aceste zone erau litoralul Mării Negre (Abhazia, Crimeea, R. Moldova).

În această perioadă în total, împreună cu membrii familiilor, în stânga Nistrului au venit circa 55.000 de oameni. Aceștia au fost oameni care foarte repede s-au organizat și care au constituit acea forță a separatismului, care foarte repede a fost orientată spre a respinge mișcarea de renaștere națională. De exemplu, aceasta s-a manifestat la referendumul pentru păstrarea Uniunii Sovietice, când în stânga Nistrului au votat „pentru” aproape 100% din alegători. Domnul Cibotaru fiind de părere că separatismul în R. Moldova a fost de origine politică, nu și geopolitică sau identitară, care ulterior a început să se transforme într-o mișcare organizată, inclusiv armată. Primele confruntări au început prin 1990 și se manifestau prin dispute mai multe verbale, la nivelul administrației mișcării de emancipare, cu cei care reprezentau partea conservativă. Multe conflicte locale sociale sau de huliganism erau adesea transformate în conflicte identitare, cum ar fi bătăi între sate de moldoveni și de cei veniți, de alte origini.

Deci, aceste conflicte au început la nivelul bucătăriei și s-au transformat mai apoi în încercări de a limita, iar mai apoi, de a destitui neoficial reprezentanții autorităților locale. Aceste conflicte au început să se înmulțească, să se organizeze forțe paramilitare, detașamente de muncitori, etc. Ei au început să înainteze diferite cereri politice. Sigur că atunci discuțiile cu privire la construcția noului stat Republica Moldova erau foarte aprinse. Majoritatea pleda pentru un stat unitar. Nu existau discuții de federalizare, dar erau discuții cu privire la împărțirea împuternicirilor, oferirea unei forme de autonomie Transnistriei, inclusiv pentru Găgăuzia. Pentru domnul expert în securitate și reglementarea conflictelor, acest conflict militar început în decembrie 1991, când a fost blocat sediul de poliție din Dubăsari și când, pentru a debloca situația a fost trimis un autobus din Chișinău, care a fost întâlnit cu focuri de mitralieră fără avertizare, în urma căruia au decedat trei polițiști. Războiul a început însă odată cu implicarea armatei sovietice a 14-ea. S-a început treptat. Mai întâi prin sprijin logistic, organizațional, pentru aceste detașamente de muncitori, care ulterior au

început să se transforme în batalioane. Aceste structuri au început a lichida toate autoritățile loiale R. Moldova și a-i înlocui conducătorii cu oamenii lor. După acest conflict au mai existat diferite încercări din partea poliției de a interveni, inclusiv în schimburi de focuri. Poliția a început să intervină în diferite localități din dreapta Nistrului, cum ar fi Coșnița sau Hagimus. Iar pe 2 martie, data în care putem spune că s-a născut războiul, subunitatea militară de geniști, staționată în Cocieri, a luat decizia de a fi loială R. Moldova. Ea a anunțat despre acest lucru comandamentului armatei a 14-a și împotriva lor a fost trimis un detașament de gardiști, care trebuia să-i aresteze. Ei au organizat o apărare și au chemat poliția în ajutor, reușind să ocupe această localitate. În primul rând totul a fost legat de patrimoniul armatei a 14-a cu care trebuia de clarificat. Au fost mai multe etape. Prima etapă a fost atunci când guvernul R. Moldova ducea tratative cu Ministerul Apărării din URSS, cu privire la clarificarea armamentului militar. Atunci formula era simplă – tot ce este pe teritoriul vostru vă aparține. Balticii la acel moment au declarat că ei renunță la arsenalul militar al Uniunii Sovietice. La noi părerile erau împărțite. Unii spuneau că trebuie să lăsam acest patrimoniu, iar alții că nu. După mai multe discuții, în 1991, președintele Mircea Snegur a emis un decret cu privire la trecerea patrimoniului armatei a 14-a din dreapta Nistrului. A fost o pauză, când în martie 1992, Președintele F.R. de atunci a emis un decret prin care patrimoniul din stânga Nistrului se declara al F.R. Deci, noi singuri ne-am pus o bombă pentru alimentarea separatismului. Din acest moment putem considera că F.R. s-a implicat în război. După 2 martie a început și mai intensiv formarea batalioanelor transnistrene, inclusiv după ce la Ministerul Apărării a venit generalul C., care a devenit șeful statului major. El avea experiență militară în armata sovietică și știa despre construcția militară a unui stat. A fost demarat procesul de formare a primelor 10 batalioane, care au fost gata de luptă și în aprilie-mai am devenit o forță mai mult sau mai puțin organizată. În luna mai a fost acel eveniment legat de câteva tancuri care ne atacau. Era mai ales unul care ieșea și trăgea în Criuleni. La început trăgea în Holercani, unde era statul major moldovenesc, iar pe urmă la Întâmplare. Ai noștri, chiar din prima lovitură, au doborât acel tanc, care evident era din arsenalul armatei a 14-a. Pe urmă au urmat niște lupte, mai ales în re-

giunea satelor Cocieri și Coșnița, iar pozițiile noastre erau ocupate de batalioane de voluntari. Apogeul războiului, cu implicarea tancurilor și aviației, a avut loc în perioada 19-28 iunie 1992 în mod special în jurul orașului Tighina. Acesta însă s-a încheiat la 8 iulie, prin semnarea unui armistițiu de încetare a focului, după care a fost pavat drumul spre încheierea acordului de la 22 iulie și introducerea la 1 august a forțelor de menținere a păcii. Din faza care a început în Tighina putem considera că a fost război sub toate aspectele. S-a implicat masiv armata a 14-a, dar care niciodată nu a folosit unitățile militare organizate. Deci, ea furniza logistic, inclusiv a tras în noi din cetatea Tighina, unde peste 30 de oameni au decedat la podul de la intrare în oraș. Acele tancuri care au tras au fost transferate în dimineața zilei de 19 iunie forțelor separatiste, iar echipajele erau compuse din echipaje mixte. Doar că *ofițerii armatei a 14-a erau cu cereri ca să fie eliberați din armată. Deci ei au avut grijă permanent să nu lase impresia că armata a 14-a participă cu*

Războiul din Transnistria (1990-1992) – Mercenari ai regimului separatist de la Tiraspol, preluat de pe basarabian.blogspot.com.png

Foto nr.2: O poză care pretins ar confirma prezența mercenarilor în Războiul de pe Nistru (1990-1992).

Sursa: <https://www.unitischimbam.ro/interventia-militara-a-republicii-moldova-in-transnistria/>

*formațiuni în război**, a conchis Viorel Cibotaru, expert în securitate și reglementarea conflictelor, ex-ministru moldovean al Apărării.

La fel, este de menționat și faptul că, la 2 martie 1992 în R. Moldova s-au auzit primele împușcături de arme în războiul de pe Nistru, iar țara și-a pierdut cei mai viteji fii într-un război sângeros.

Armata Națională era abia în proces de formare, așa că la război au participat nu doar polițiști, dar și voluntari, care s-au mobilizat benevol și au intrat în luptă împotriva separatiștilor de la Nistru. Cei mai mulți voluntari, care s-au ridicat pentru apărarea integrității R. Moldova, au fost din raionul Căușeni. Ș.T. era primar în Ursoaia când a izbucnit conflictul armat, acesta: *A mobilizat bărbații din sat și au pornit la luptă.*

Unul dintre voluntarii participanții, susține că, *„am dat mai mult decât un ordin în sat ca bărbații să iasă în apărarea gliei și ne-am mobilizat mulți atunci. Am întocmit listele și am pornit la luptă, lăsând acasă părinți, soții, copii. Datoria față de țară ne chema și ne mâna împotriva inamicului”.*

Totodată, domnul Ș.T., menționează și faptul că, *„a fost greu și a trăit momente ce se regăsesc acum doar în filmele despre război, dar asta se întâmpla aievea cu noi (voluntarii). Adunasem 253 de bărbați, șapte dintre ei au rămas pe câmpul de luptă, 32 de luptători au fost grav răniți, iar 70 sunt deja morți, fără a cunoaște clipa când li s-ar fi făcut dreptate. Mă doare că acești 70 de bărbați care nu mai sunt printre noi așa și nu au apucat să aibă legitimație de război...”**.*

Localizarea tragicului eveniment fiind următoarea:

* Ciochină Simion, La 30 de ani de la începutul războiului transnistrean, lângă Nistru se aud din nou explozii. Poate fi accesat la următorul link: <https://www.dw.com/ro/la-30-de-ani-de-la-%C3%A0-inceputul-r%C4%83zboiului-transnistrean-l%C3%A2ng%C4%83-nistru-se-aud-din-nou-explozii/a-60987742>, vizualizat la 02.03.2023.

** Gorbatovschi Marina, Voluntarii 1992, despre război: N-am luptat pentru ca, peste 28 de ani, Ciocoi și Dodon să ne scuipe în suflet. Poate fi accesat la următorul link: <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/voluntarii-1992-despre-razboi-n-am-luptat-pentru-ca-peste-28-de-ani-ciocoi-si-dodon-sa-ne-scuipe-in-suflet/>, vizualizat la 03.03.2023.

Foto nr.3: Cu roșu, la hotarul Republicii Moldova fiind marcată regiunea unde a avut loc Războiul de pe Nistru (1990-1992).

Sursa: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:TransnistrianRegionMap.png>

Potrivit surselor mass-media, în urma Războiului de pe Nistru (1990-1992), au decedat peste 300 de persoane iar alte 370 au fost rănite și încadrate în diferite grade de dezabilitate*.

* Bolotnicov Cristian, Anul 2022 a fost declarat Anul Recunoștinței veteranilor de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova. Poate fi accesat la următorul link: <https://agora.md/stiri/96932/anul-2022-a-fost-declarat-anul-recunostintei-veteranilor-de-razboi-participanti-la-actiunile-de-lupta-pentru-apararea-integritatii-si-independentei-republicii-moldova>, vizualizat la 03.03.2023.

În 2021, la inițiativa unor deputați din cadrul Parlamentului RM a fost inițiată o hotărâre de Parlament prin care anul 2022, să fie declarat Anul Recunoștinței față de veteranii de război participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova*.

În acest context, pe 22 decembrie 2021, a fost aprobată Hotărârea Guvernului nr.448 pentru aprobarea Avizului asupra proiectului de hotărâre a Parlamentului cu privire la declararea anului 2022 – Anul Recunoștinței veteranilor de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova**. Iar pe 24 decembrie 2021, a fost adoptată Hotărârea Parlamentului RM nr.246 privind declararea anului 2022 Anul recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova***. În rezultatul căreia, pe 2 februarie 2022, a fost aprobată Hotărârea Guvernului nr.59 cu privire la aprobarea Programului național de acțiuni consacrate Anului recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova****.

Aceste acte normative contribuie nemijlocit la promovarea valorilor general-umane și educării tinerei generații în spiritul eroico-patriotic al generațiilor anterioare, pentru oferirea unui omagiu de recunoștin-

* Nota informativă la proiectul de hotărâre de Guvern „Cu privire la aprobarea Programului național de acțiuni consacrate Anului Recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova”, numărul de înregistrare la Cancelaria de Stat: 672/MA/2021. Poate fi accesat la următorul link: <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-de-hotarare-de-guvern-cu-privire-la-aprobarea-programului-national-de-actiuni-consacrate-anului-recunostintei-fata-de-veteranii-de-razboi-participanti-la-actiunile-de-lupta-pentru-apararea-integritatii-si-independentei-republicii-moldova/8838>, vizualizat la 03.03.2023.

** Hotărârea Guvernului nr.448 din 22.12.2021 pentru aprobarea Avizului asupra proiectului de hotărâre a Parlamentului cu privire la declararea anului 2022 – Anul Recunoștinței veteranilor de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.314/749 din 23.12.2021.

*** Hotărârea Parlamentului RM nr.246 din 24.12.2021 privind declararea anului 2022 Anul recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.334/538 din 31.12.2021.

**** Hotărârea Guvernului nr.59 din 02.02.2022 cu privire la aprobarea Programului național de acțiuni consacrate Anului recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.34-38/71 din 04.02.2022.

ță a statului și a societății față de meritele deosebite ale veteranilor de război care au participat la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova, precum și desfășurarea în anul 2022 a unui șir de activități în legătură cu împlinirea, la 2 martie 2022, a 30 de ani de la începutul acțiunilor de luptă pentru apărarea independenței și integrității Republicii Moldova*.

Concluzie. Prin urmare, în urma analizei efectuate, ar fi complicat la moment să ne expunem asupra faptului dacă au fost sau nu prezenți mercenarii în Războiul de pe Nistru (1990-1992). După cum am observat, unele persoane au menționat expres acest fenomen, precum că ar fi persistat pe câmpul de luptă. Însă poziția autorului, la etapa actuală, este una lipsită de exactitate, din considerentul că, subiectul respectiv necesită un nivel aprofundat, amănunt și multiplu de studiu.

Referințe bibliografice:

- 1) Hotărârea Guvernului nr.448 din 22.12.2021 *pentru aprobarea Avizului asupra proiectului de hotărâre a Parlamentului cu privire la declararea anului 2022 – Anul Recunoștinței veteranilor de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova* // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.314/749 din 23.12.2021;
- 2) Hotărârea Parlamentului RM nr.246 din 24.12.2021 *privind declararea anului 2022 Anul recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova* // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.334/538 din 31.12.2021;
- 3) Hotărârea Guvernului nr.59 din 02.02.2022 *cu privire la aprobarea Programului național de acțiuni consacrate Anului recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova* // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.34-38/71 din 04.02.2022;

* Nota informativă la proiectul de hotărâre de Guvern „Cu privire la aprobarea Programului național de acțiuni consacrate Anului Recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova”, numărul de înregistrare la Cancelaria de Stat: 672/MA/2021. Poate fi accesat la următorul link: <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-de-hotarare-de-guvern-cu-privire-la-aprobarea-programului-national-de-actiuni-consacrate-anului-recunostintei-fata-de-veteranii-de-razboi-participanti-la-actiunile-de-lupta-pentru-apararea-integritatii-si-independentei-republicii-moldova/8838>, vizualizat la 03.03.2023.

- 4) Nota informativă la proiectul de hotărâre de Guvern „*Cu privire la aprobarea Programului național de acțiuni consacrate Anului Recunoștinței față de veteranii de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova*”, numărul de înregistrare la Cancelaria de Stat: 672/MA/2021. Poate fi accesat la următorul link: <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-de-hotarare-de-guvern-cu-privire-la-aprobarea-programului-national-de-actiuni-consacrate-anului-recunostintei-fata-de-veteranii-de-razboi-participanti-la-actiunile-de-lupta-pentru-apararea-integritatii-si-independentei-republicii-moldova/8838>, vizualizat la 03.03.2023;
- 5) Convenția cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova. Poate fi accesată la următorul link: https://ro.wikisource.org/wiki/Conven%C8%9Bie_cu_privire_la_principiile_reglement%C4%83rii_pa%C8%99nice_a_conflictului_armat_din_zona_nistrean%C4%83_a_Republicii_Moldova, vizualizat la 25.02.2023;
- 6) Covalachi Stanislav și Leancă Viorica, Aspect geopolitic al conflictului transnistrean. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, nr.3/2014, p.242, numărul total de pagini: 278, ISSN 2345-1130;
- 7) Bolotnicov Cristian, Anul 2022 a fost declarat Anul Recunoștinței veteranilor de război, participanți la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova. Poate fi accesat la următorul link: <https://agora.md/stiri/96932/anul-2022-a-fost-declarat-anul-recunostintei-veteranilor-de-razboi-participanti-la-actiunile-de-lupta-pentru-apararea-integritatii-si-independentei-republicii-moldova>, vizualizat la 03.03.2023;
- 8) Ciochină Simion, La 30 de ani de la începutul războiului transnistrean, lângă Nistru se aud din nou explozii. Poate fi accesat la următorul link: <https://www.dw.com/ro/la-30-de-ani-de-la-%C3%AEnceputul-r%C4%83zboiului-transnistrean-l%C3%A2ng%C4%83-nistru-se-aud-din-nou-explozii/a-60987742>, vizualizat la 02.03.2023;
- 9) Gorbatovschi Marina, Voluntarii 1992, despre război: N-am luptat pentru ca, peste 28 de ani, Ciocoi și Dodon să ne scuipe în suflet. Poate fi accesat la următorul link: <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/voluntarii-1992-despre-razboi-n-am-luptat-pentru-ca-pest-28-de-ani-ciocoi-si-dodon-sa-ne-scupe-in-suflet/>, vizualizat la 03.03.2023;
- 10) Ursu Valentina, Ghenadie Cosovan: „Rogozin a fost unul din mercenarii care au luptat cu arma în mână împotriva Republicii Moldova”. Poate fi accesat la următorul link: <https://moldova.europalibera.org/a/28645655.html>, vizualizat la 25.02.2023;

- 11) Ursu Valentina, „Dacă noi nu cunoaștem istoria de acum 30 de ani, păi ce să mai spunem de istoria din urmă?”. Poate fi accesat la următorul link: [https://moldova.europalibera.org/a/dac%C4%83-noi-nu-cunoa%C8%99tem-istoria-de-acum-30-de-ani-p%C4%83i-ce-s%C4%83-mai-spunem-de-istoria-din-urm%C4%83-\(foto-video\)/30435529.html](https://moldova.europalibera.org/a/dac%C4%83-noi-nu-cunoa%C8%99tem-istoria-de-acum-30-de-ani-p%C4%83i-ce-s%C4%83-mai-spunem-de-istoria-din-urm%C4%83-(foto-video)/30435529.html), vizualizat la 26.02.2023;
- 12) Războiul din Transnistria. Poate fi accesat la următorul link: https://ro.wikipedia.org/wiki/R%C4%83zboiul_din_Transnistria#cite_note-17, vizualizat la 25.02.2023.

CUPRINS

PREFAȚĂ	4
Panel 1. CONSOLIDAREA INSTITUȚIILOR STATULUI ȘI BUNA GUVERNARE	6
RELAȚIILE REPUBLICA MOLDOVA – UNIUNEA EUROPEANĂ ÎN CONTEXTUL RĂZBOIULUI DIN UCRAINA / RELATIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA– THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE Svetlana CEBOTARI	6
VALORILE EUROPENE - BAZĂ A EFICIENȚEI GUVERNĂRII ÎN STATELE DEMOCRATICE / EUROPEAN VALUES - BASIS OF GOVERNMENT EFFICIENCY IN DEMOCRATIC STATES Ludmila ROȘCA	24
CAPITALUL SOCIAL CA FACTOR AL SUCCESULUI REFORMELOR REGIONALE ÎN STATELE PARTENERIATULUI ESTIC / THE SOCIAL CAPITAL AS A FACTOR OF THE SUCCESS OF REGIONAL REFORMS IN THE STATES OF THE EASTERN PARTNERSHIP Marin GHERMAN	37
AMENINȚĂRI CONTEMPORANE LA ADRESA LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE ȘI A BUNEI GUVERNĂRI: procesele strategice împotriva mobilizării publice / CONTEMPORARY THREATS TO FREEDOM OF EXPRESSION AND GOOD GOVERNANCE: strategic lawsuits against public mobilization Gabriela GOUDENHOOF	46
INSTITUTIONS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN TURBULENT TIMES AT EUROPEAN UNION LEVEL / INSTITUȚII ȘI DEZVOLTARE DURABILĂ ÎN TIMPURI TURBULENTE LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE ANA-MARIA BERCU, CARP SILVIA-MARIA	60

THE RULE OF LAW AND THE EUROPEAN PATH – INTEGRATIVE ELEMENTS OF DEMOCRATISATION AND EUROPEAN INTEGRATION IN THE EaP REGION / STATUL DE DREPT ȘI CALEA EUROPEANĂ - ELEMENTE INTEGRATIVE ALE DEMOCRATIZĂRII ȘI INTEGRĂRII EUROPENE ÎN REGIUNEA EaP Cătălin-Gabriel DONE	70
CONTESTAREA ÎN JUDECATĂ A SANȚIUNILOR DISCIPLINARE APLICABILE JUDECĂTORILOR / APPEAL TO COURT OF DISCIPLINARY SANCTIONS APPLICABLE TO JUDGES GAVRILENCO Natalia	80
REPUBLICA MOLDOVA: DE LA ACORDUL DE ASOCIERE LA STATUTUL DE CANDIDAT PRIVIND ADERAREA LA UNIUNEA EUROPEANĂ / REPUBLIC OF MOLDOVA: FROM ASSOCIATION AGREEMENT TO CANDIDATE STATUS REGARDING ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION Constantin SOLOMON	87
SIGURANȚA PERSOANEI ÎN CONTEXTUL SISTEMULUI DE ASIGURARE A SECURITĂȚII UMANE / PERSON'S SAFETY IN THE CONTEXT OF THE HUMAN SECURITY ASSURANCE SYSTEM Serghei SPRÎNCEAN	98
MATRICE GEOPOLITICĂ – FACTOR DE MODELARE A POLITICII EXTERNE A REPUBLICII MOLDOVA / THE GEOPOLITICAL MATRIX AS A FACTOR IN SHAPING THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA Dana PAIU	106
RETROSPECTIVĂ A RELAȚIILOR DE COOPERARE DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ ÎNTR-O NOUĂ CONFIGURAȚIE A SECURITĂȚII REGIONALE / RETROSPECTIVE OF THE COOPERATIVE RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE EUROPEAN UNION IN A NEW CONFIGURATION OF THE REGIONAL SECURITY Natalia CIOBANU	116

PRESIUNEA DIFERENȚELOR DEMOGRAFICE ASUPRA PIETII MUNCII DIN REPUBLICA MOLDOVA / THE PRESSURE OF DEMOGRAPHIC DIFFERENCES ON THE LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	
Valeriu SAINCUS	129
Panel 2. INFLUENȚELE RĂZBOIULUI DIN UCRAINA ASUPRA INTEGRĂRII EUROPENE A STATELOR DIN PARTENERIATUL ESTIC	150
IMPACTUL RĂZBOIULUI RUSO-UCRAINEAN ASUPRA SECURITĂȚII ENERGETICE A EUROPEI / THE IMPACT OF THE RUSSIAN- UKRAINIAN WAR ON EUROPE'S ENERGY SECURITY	
Șceglov Alexandru, Constantin Vasile Țoca	150
AMENINȚĂRI LA ADRESA SECURITĂȚII INTERNAȚIONALE / THREATS TO INTERNATIONAL SECURITY	
Alexandru REVENCU	166
EXPERIENȚA JAPONEZĂ ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI MEDIULUI / THE JAPANESE EXPERIENCE IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION	
Andrei GUȚU	172
SANȚIUNILE ECONOMICE ÎMPOTRIVA RUSIEI: impact, răspuns și eficacitate / ECONOMIC SANCTIONS AGAINST RUSSIA	
Maria SÎRGI, Constantin-Vasile ȚOCA	180
Panel 3. DIALOGUL INTERCULTURAL	194
PARTENERIATUL ESTIC CA PROIECT CULTURAL / EASTERN PARTNERSHIP AS A CULTURAL PROJECT	
Simion ROȘCA	194
GLOBALIZARE ȘI ENGLEZĂ CA LINGUA FRANCA ÎN AFRICA / GLOBALIZATION AND LINGUA FRANCA ENGLISH OF AFRICA	
Valentina ȘINGHIREI	202

MANAGEMENTUL EDUCAȚIEI INCLUZIVE ÎN REPUBLICA MOLDOVA / MANAGEMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	
Andrei PAVALOI, Elena BĂDĂRĂU	214
PROCESUL EDUCAȚIONAL ÎN REGIUNILE MULTIETNICE ALE UCRAINEI, MOLDOVEI ȘI ROMÂNIEI ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE / THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE MULTI-ETHNIC REGIONS OF UKRAINE, MOLDOVA AND ROMANIA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION AND THE NEW CHALLENGES	
Serhii HAKMAN.....	227
PROBLEMATICA DOLIULUI ÎN TRAUMA ISTORICĂ: PERSPECTIVE PSIHANALITICE / THE ISSUE OF MOURNING IN HISTORICAL TRAUMA: PSYCHOANALYTIC PERSPECTIVES	
Zinaida BOLEA	238
PROCESUL DE EDUCAȚIE ȘI ROLUL ERASMUS+ ÎN DEZVOLTAREA ȚĂRILOR PARTENERIATULUI DE EST / THE EDUCATION PROCESS AND ERASMUS+ ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES	
Constantin-Vasile ȚOCA, Crinu MĂRCUȚĂ	249
ADAPTAREA POLITICILOR EDUCAȚIONALE A STATELOR DIN PARTENERIATUL ESTIC LA VALORILE EUROPENE / ADAPTING THE EDUCATIONAL POLICIES OF THE EASTERN PARTNERSHIP STATES TO EUROPEAN VALUES	
Liudmila CUROȘ.....	262
IMPORTANȚA POLITICILOR DE INTEGRARE A MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN SISTEMUL EDUCATIONAL ÎN CONTEXTUL PARCURSULUI EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA / THE IMPORTANCE OF ETHNIC MINORITY INTEGRATION POLICIES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN PATH OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA	
Cristina TULBU-FRUNZE.....	279

SPAȚIUL EUROPEAN AL EDUCAȚIEI – OPORTUNITĂȚI PENTRU TINERII DIN REPUBLICA MOLDOVA / EUROPEAN EDUCATION AREA – OPPORTUNITIES FOR YOUNG PEOPLE Valeria GARBATOVSKI	292
INCLUZIUNEA SOCIALĂ A TINERILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA / INCLUZION PEOPLE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA Alexandra COLȚA	307
THE INTERACTION BETWEEN EDUCATION POLICY AND THE STATE ECONOMIC ESTABLISHMENT (The Israeli case) / INTERACȚIUNEA DINTRE POLITICA DE EDUCAȚIE ȘI STAT STABILIRE ECONOMICA (cazul israelian) Dasman El- Fahel	317
THE WORLD PHENOMENON OF OVER EDUCATION (The case of Israel) / FENOMENUL MONDIAL AL SUPRAEDUCAȚIEI (CAZUL ISRAELULUI) Lama Mashal	331
PREZENȚA MERCENARILOR ÎN RĂZBOIUL DE PE NISTRU DIN 1992: PRO SAU CONTRA Igor SOROCEANU	343

CZU 082=135.1=111

C 65

**DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII
DIN REPUBLICA MOLDOVA**

Conferința internațională Jean Monnet “Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității” / comitetul organizatoric: Ludmila Roșca [et al.] ; comitetul științific: Iordan-Gheorghe Bărbulescu [et al.]. – Chișinău : Print-Caro, 2023. – 362 p. : fig., tab.

Texte : lb. rom., engl. – Cuprins, rez. paral.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – Funded by the European Union. – [76] ex.

ISBN 978-9975-165-94-5.